تاریخ حسن

جلد دوم

در بیان تاریخ سیاسی کشمیر

از ازمنۂ قدیمہ تا سنہ ۱۸۸۵ میلادی

مؤلفۂ

پیر غلام حسن کھویہامی

فہرستِ مطالب

اورنگ سیزدہم دربیان حکومت و استقلال شاہان درانیہ در خطۂ کشمیر

۶۵۱ — ۷۵۷

بسم الله الرحمٰن الرحیم

قُلِ اللّٰهُمَّ مٰلِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَآءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَآءُ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَآءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَآءُ

"تمهید در بیانِ ابداعِ عمرانِ عالم و اختراعِ دلائلِ اہلِ ملل و نحل"

بدانکه مذاہب مختاره در امر زمان و عالم و حدوث و قدم آں سه مذہب ست۔ اوّل حدوثِ مطلق و ایں مذہب اکثر اہلِ ملل و مجوس و غیره است۔ دوم قدمِ مطلق یعنی قدم اصول عالم از افلاک و مواد و عناصر و انواع صور آنہا علی الاتّصال بلا انقطاع دلیل مذہب فلاسفه و آبادین ست۔ سوم قدم بالنوع و حدوث بالشخص و ایں مذہب یہود ست فقط۔ امّا از مبدأ تکوین مرکزِ زمین و دائرهٔ آسمان و از تدوینِ عمرانِ دنیا و لفیهٔ عمرآں ہیچ کسے را از افرادِ نوعِ انسان آگاہی نیست۔ بالجمله علمائے ملل از جوشش خیالاتِ طبیعیٔ خود عرصهٔ دنیا را بمیزانِ قیاس سنجیده به نہجی معتقد می سازند۔ امّا اقوالِ مختلفهٔ آنہا با یا ہمدیگر مطابقت و موافقت نیست۔ بنابراں بعلّتِ کثرتِ اختلافِ اخبارِ آنہا مفید اعتماد اخبار نمی شود۔ بلیت

پیره زالِ دہر را محرم نگشته ہیچکس ۔۔۔ چوں عروسِ احتلامی ہر کسے دیدش بخواب

حکمائے فارس قایل اند که دنیا قدیم است و قدیم را بدایت و نہایت

نیست۔ وایشاں در اصطلاح خود صد ہزار را اسلام و صد سلام را شمار و صد شمار را اسپار نامند۔ وایضاً یک دورۂ زحل را کہ عبارت از سی سال باشد یک روز تصور کنند و ہمیں سی روز را یک ماہ محسوب دارند و ہمچنیں دوازدہ ماہ را یک سال قیاس کنند۔ و ہزار بار ہزار سال چنیں را فرد گویند و ہزار فرد را ودد و ہزار ودد را مرد و ہزار مرد را جاد و ہزار جاد را داد و سہ ہزار داد را زاد خوانند۔ میگویند از دور اعظم اول کسیکہ باقی ماندہ آباد بود کہ تا مدت صد زاد سال در خاندان آنہا دولت و رونق بخشید۔ و بعد ازاں یک اسپار سال ریاست الادبان بود۔ آں گاہ سروری وشائیاں یک شمار سال فرمانروائی کردند۔ پس یاسانیاں نود سلام سال و درائی وکل شائیاں شش ہزار و سی و دو سال طبل حکومت نواختند و بعد زدشت ہمگی با جیائے دین بہی پرداختند۔ وحکمائے خطا و ایغر عرصۂ دنیا را سہ ون مقرر کردہ اند چنانچہ شانگون و جانگون و خاون۔ وعرصۂ ہر یک ون دہ ہزار سال است۔ مطابق آں عمر دنیا سہ لک و شصت ہزار ون مقرر می دارند۔ از انجملہ تا آخر سنہ ۱۲۳۶ھ ہشتاد ہزار و ہشتصد و شصت و چہار ون و دو صد و سیزدہ سال باختتام رسید۔ و دو لک و نوزدہ ہزار و یکصد و نود و پنج ون و نہ ہزار و ہفتصد و ہشتاد و ہفت سال ہنوز باقی است۔

موبدان ہند قایلند کہ خالق قضا و قدر اول بقدرت کاملۂ خود سہ کس از کارگذاران عالم خیر و شر یعنی برہما و بشن و مہیشر مخلوق کردہ ہر سہ کس را خاصیتے و طاقتے خاص بخشیدہ مظہر قدرت و ارادت خود

گردانیده است۔ چنانچہ برہما را پیدا ساختن و بشن را نگہداشتن و مہیشر را فنا کردن۔ دریں صورت تنسیق امور قضا و قدر و تنظیم مہام خیر و شر متعلق ایں سہ والا گوہر ست۔ از آنجملہ پیدائش نوع انسان منسوب بہ برہما ست کہ او را آدم حقیقی میدانند۔ و از ابتدائے ظہور او پیدائش نوع انسان در عالم موجود پندارند۔ گویند ایام دنیا یکصد سال ست از عمر برہما و یک روز از عمر او ہزار دورہ ست۔ و ہر یک دورہ بر چہار جوگ قسمت کردہ اند۔ اوّل ستیا یوگ و تعداد آں ہفدہ لک و بیست و ہشت ہزار سال ست۔ دوم ترتیا یوگ و عرصۂ آں دوازدہ لک و نود و شش ہزار سال ست۔ سوم دواپر یوگ و عمر آں ہشت لک و شصت و چہار ہزار سال ست۔ چہارم کل جگ و شمار آں چہار لک و بیست و دو ہزار سال ست۔ مجموع ایں چہار جوگ چہل و سہ لک و بیست ہزار سال ست کہ عبارت از یک دورہ باشد۔ و درحالتیکہ یکہزار دورہ کہ بمنزلۂ یک روز ست از عمر برہما می گذرد آنرا بزبان ہندی کلپ گویند۔ و در ہر کلپ چہاردہ منّو یعنی چہاردہ آدم بوجود می آیند۔ و مدّت بقائے اولاد ہر آدم ہفتاد دورہ و کسرے باشد۔ مدّعا کہ تا حال نوبت شش آدم بسر رسید۔ و از آدم ہفتم بیست و ہفت دورہ منقضی شد۔ و از دورۂ بیست و ہشتم سی و ہشت لک و ہشتاد و ہشت ہزار سال تا مبدأ کلجوگ باختتام رسید۔ اکنوں کلجوگ می گذرد۔ و حکمائے ہند قائلند کہ تا آخر سنہ ۱۳۰۱ھ از عمر دنیا یک ارب و نود و پنج کرور و پنجاہ و ہشت لک و چہار ہزار و نہصد و نود و یک سال درگذشت۔ و اصحاب ہارزدان از قدمائے ہند می گویند

که بعد سپری شدن مدّتِ سه لک وشصت هزار سال شمسی عالم هلاک گردد وہمانقدر مدّت ہالک مانده باز ہمچناں عود می کند۔ باز عرصهٔ معلوم درگذشته نابود گردد و باز عود می کند بدینساں همیشه تالانهایت می بود گویند تا مبدأ سنهٔ ہجری از ایّام عالم موجوده که می گذرد یک لک و یازده هزار و ہفتصد و بیست سال سپری شده تا خاتمهٔ آں هنوز دو لک وچهل و هشت هزار سال باقی است۔ و منجمانِ فارس قایل اند که عمرِ دنیا یک لک و هشتاد هزار و نهصد و شصت و یکسال تا آخر سنه ۱۲۹۱ھ منقضی گشت۔ و حکمائے بابل مثلِ یوزاسپ وغیره اعتقاد می دارند که ایّام دنیا همگی سه صد هزار و هشتاد هزار سال است۔ و حکمائے مصر می گویند که ابتدائے آفرینش کون منطقة البروج با معدل النهار برزوایائے قایمه متقاطع بود و در عرصهٔ یک صد سال یک دقیقه مایل می شود۔ چوں بریکدیگر باز منطبق شوند دنیا نابود گردد۔ موجب آں طوفانِ نوح چهار لک و پانزده هزار و دو صد وچهل و پنج سال گذشته در عالم واقع شده باشد۔ و حکمائے بربر قایل اند که قبل از طوفانِ نوح معدّل به منطقه منطبق شده بود بدیں بدءِ آفرینش نزعم ایشاں پیشتر باشد از زعم مصریاں به چهار کرور و هشتاد و شش لک سال۔

ابو معشر گفت منجّمانِ فارس اعتقاد می دارند که عمرِ دنیا دوازده هزار سالست مطابق دوازده بروج که مبدأ الف اول آں به حمل منسوبست گویند در آخر هر الف ازیں الوف زمانه سخت می آید۔ و وارد می شوند بلاہائے بسیار در دنیا چه آخر هر برج در حدود منحوس است۔ جمعی از منجّماں برآنند

کہ عمرِ دنیا نوزدہ ہزار سال ست مطابق دوازدہ بروج و ہفت سیارہ۔ وقومی از منجماں گفتہ اند کہ عمرِ دنیا نہ ہزار سالست مطابق نہ کوکب با راس و ذنب چنانچہ در تدبیر کواکب ثلثۂ علویہ عمر مردم دراز باشد۔ و در آخر کواکب سفلیہ اعمار کوتاہ گردد۔ وقومی از فلاسفہ می گویند کہ عمرِ دنیا ہفتاد و ہشت ہزار سال ست ازانجملہ دوازدہ ہزار در تدبیر حمل و یازدہ ہزار در تدبیر برج ثور و دہ ہزار سال در تدبیر برج جوزا۔ و عمر مردم دریں ربع طویل و زمانہ جمیل ست۔ و بعد ازاں تدبیر ربع دوم در عرصۂ بیست و چہار سال باشد۔ و اعمار مردم دراں از گردۂ ربع اول قصیر باشند۔ و تدبیر ربع سوم پانزدہ ہزار سال ست و تدبیر ربع چہارم شش ہزار سال فقط۔

وحکمائے روم و فرنگ و شام و اتراک و عرب اتفاق دارند کہ از مبدأ عالم و ہبوط آدم تا وقوع سنۂ ہجری ششہزار و یکصد و سی و یک سال بانقضا پیوست۔ علمائے یہود و بعضے مورخان بروایت توراۃ یونانیہ کہ منظور مورخاں و محققان قدیم است و بطلیموس آنرا در مجسطی توثیق می نماید عمرِ دنیا از ہبوط آدم تا مبدأ سنۂ ہجری ششہزار و دوصد و شانزدہ سال شمسی ثابت می سازند۔ و فرقۂ از یہود بتلفیق قول موسیٰ اعتقاد میدارند کہ عمرِ دنیا ہفتاد ہزار سال ست منحصر در ہزار جبیل کہ تعداد ہر یک جبیل ہفتاد سال باشد۔ و ہم مطابق قول موسیٰ علیہ السلام در زبور ست کہ عہد کرد حقتعالے با ابراہیم کہ تا عرصۂ ہزار جبیل بقائے نوع بشر در دنیا می باشد۔ و ازیں جا یہود اعتقاد کردہ اند کہ عمر دنیا ہفتاد ہزار سال ست۔

وعلمائے اسلامیہ را دریں مسئلہ اختلافست۔ سعید بن جبیر از عبداللہ بن عباس روایت می کند کہ دنیا جمعہ ایست از جمعہ ہائے آخرت کہ تعداد آں ہفت ہزار سال باشد از سالہائے آخرت۔ وسفیان ثوری از کعب احبار روایت کردہ کہ عمرِ دنیا ششہزار سال ست۔ وہب بن منبہ گفت گذشت از دنیا پنجہزار و شش صد سال۔ ما نمیدا... تمامی حقیقت آنزمان وکیفیت پیغمبراں کہ دراں بودہ اند۔ گفتیم ما چہ قدر ست عمر دنیا؟ فرمود ششہزار سال۔ ابوہریرہؓ گفت حقب ہشتاد سال ست از سالہائے آخرت کہ یک روز آں حصۂ ششم دنیا است۔ وابو محمد بن حسن الہمدانی در کتاب الاکلیل حقب را تشریح می کند۔ می گوید دنیا ہمگی یک جزو است از چہار ہزار و ہفتصد و بیست و سہ جزو و ثلث جزو از اجزائے حقب چنانچہ سنۂ قمری سہ صد و پنجاہ و چہار روز و خمس و سدس یوم است درحالتیکہ دنیا شش ہزار سالست کہ یک روز آں ہزار سال باشد موجب آں سنین قمریہ ششہزار ہزار مقرر می شود۔ دریں صورت ہرگاہ ایں را جزو گرد انیم و در اجزائے حقب کہ چہار ہزار و ہفتصد و بیست و سہ ثلث است آنرا ضرب نمائیم آنگاہ ہشت ہزار ہزار و سہ صد ہزار و چہل ہزار ہزار از سنین بیروں می آیند۔ چوں دنیا جمعہ ایست از جمعہ ہائے آخرت بنابراں عمل مثل سدس براں زیادہ کنیم اینقدر عمرِ دنیاست۔

وابوالحسن علی بن حسین مسعود در کتابِ اخبار الزّمان می آرد کہ بر روئے زمین مطابق منازلِ قمر بیست و ہشت اُمّت بصورت مختلفہ بودہ اند و منسوب بود ہر منزل را اُمّتی مخصوص کہ دانستہ می شد آں اُمّت بداں

منزل و کواکب ثابتہ را مدبّر امورات جزو و کل دانستہ پرستش می کردند و اخبار آسمانہا می آموختند۔ پس قومی از ایشاں تمرّد کردہ خونریزیہا کردند و فسادہا نمودند۔ و جمعے بر طاعتِ خدا باقی ماندند، ابلیس ہم از قوم ایشاں است، گویند آنہا سی و پنج قبیلہ بودہ اند و ہر قبیلہ را پادشاہے می بود۔ بعضے مؤرخانِ اسلامیہ می آرند کہ در دنیا قبائل و اُمّتہائے بسیار بودہ اند از انجملہ است الطم والرم والجن والبن والحس والبس۔ حق سُبحانہ و تعالیٰ آسمانرا بملائکہ رونق داد و زمین را بہ جنّیاں آباد ساخت تا آنکہ بگناہ خونریزی ایشانرا بردست ملائکہ مقتول و محبوس نمود و آدم را آفریدہ امتحانِ ملائکہ و ابلیس بسجدۂ وے کرد۔ پس شد آنچہ شد۔ آنگاہ زمین از بنی آدم معمور گشت۔

صاحب حجج الکرامۃ می نگارد کہ جمہور محدّثین و مؤرخینِ اہل اسلام و محقّقین ملّتِ محمدیّہ برآنند کہ امر بدءِ خلق خارج از علم خلق است۔ جز خالقِ کُل احدے براں مطّلع نیست و نخواہد شد۔ و حدیث صحیح ما المسئُولُ عنہا باعلم من السّائل و آیاتِ قرآنیہ حجّتِ قاطع و برہانِ ساطع در نفی علم وقت و بدءِ دنیا و فنائے آں ثابت است۔ آیۂ کریمہ۔ اَلَمْ یَاْتِکُمْ نَبَأُ الَّذِیْنَ کَفَرُوْا مِنْ قَبْلِکُمْ قَوْمِ نُوْحٍ وَّعَادٍ وَّثَمُوْدَ وَالَّذِیْنَ مِنْ بَعْدِہِمْ لَا یَعْلَمُہُمْ اِلَّا اللّٰہُ۔ بیت

در بہار آں زاد و مرگش در دے است
پشّہ کے داند کہ ایں باغ از کے است

خلاصۂ مرام آنکہ در اثباتِ عمرِ دنیا و علما و حکمائے ملل و نحل را اختلافے بعید است

موجب آں قولِ ہیچکسی مطمئن خاطر نمی شود۔ اہل اسلام از علم ایں مسئلہ خود را عاجز و قاصر ہمی پندارند چراکہ وثوق و اعتبار آنہا ہمگی بر قولِ قرآن و حدیث است و از متن آں سندے نیافتہ اند۔ بلکہ نفی علم آں بحدیث و قرآن ثابت می شود۔ و بر قولِ مؤرخاں مطلقاً اعتماد نمی کنند۔ اینکہ بعضے مؤرخاں تا ہجرت سید الکونین شش ہزار و دو صد و شانزدہ سال ثابت می دارند ایں قول یہود است کہ اصل آں از توراۃ یونانیہ ماخوذ کردہ اند۔ محققان مذہب محمدی را بر قول یہود اعتبار نیست۔ از آنجا کہ بعضے اہل خلاف از روئے بے علمی درین باب علمائے اسلامیہ را تردید می کنند محض فضول و قصور فہم آنہا است۔ اصل حقیقت این ست کہ احوال زمانہ پاستاں ہیچکس را واضح نشدہ۔ آنچہ کہ اہل ملل تقریر می سازند فرعی ست۔ ہمگی از عرصہ پنج شش ہزار سال کہ الیف زمانہ کم و بیش بر جادہ روزگار یادگار ست۔ صاحب ناسخ التواریخ می گوید کہ پیدائیش نوع انسان از آغاز تکوین کون بموجب تواریخ قدیم مطلقاً ثابت نمی شود سوائے آں از اختراع و احداث اسباب و اوزار و صنائع حکمائے قرون ماضی درین جزو زمان چیزے بنظر نمی آید۔ چہ تمامی حرفت و صنائع ہمگی از دور کلجوگ در دنیا معمول است چنانچہ تا زمانِ حکومت کیومرث مردماں از پوست درخت و برگ آں پوشش میداشتند۔ اہل یوروپ تا عہد اڈورڈ اول پوست حیوانات از صمغ بلوط منقش ساختہ می پوشیدند۔ لامحالہ وزیر راجہ کرشن برہمن نام حکیمے کہ ہمعصر طہمورث بود حرفہ دروغ گری و آہنگری و نوشتن و خواندن احداث نمود۔ و از عہد طہمورث و جمشید وغیرہ تا حال

وقت بوقت ابداع بدائع حرفۂ نساجی وحلاجی وکسوت وقماش وسواری اسپاں وفیلاں وتربیت حیوانات اہلی وتیاری سفاین واختراع اسباب حرب وضرب وحکمتہائے عملی بعمل می آید۔ ہرگاہ در قرون ماضی خلقت نوع انسان می بود البتہ از صنائع وحرفت کاری آنہا زمانہ خالی نمی بود۔

شک نیست کہ از ابتدائے پیدائش عالم چندیں ہزار آدم بر منصۂ ظہور آمدہ باز پس در پردۂ اختفا خرامیدہ اند لیکن آنہا خاکی نہاد نبودہ اند۔ اصل بعضے از ہوا و اصل بعضے از نار بود۔ وقتیکہ خلقت یک آدم باتمام می رسید خلقت آدم دیگر کہ از عنصر دیگر می بود پیدا می شد۔ ظاہراً مؤرخان ہنود آنہا را آدم خاکی نہاد تصور کردہ اند چہ سخنانیکہ در باب عظم جثہ وطول عمر ایشاں می گویند وکارہائے عجیب کہ بآنہا منسوب میدارند موافق حال بشر نیست ہمہ حرف و صوت ست۔ بر تقدیرا گر باشند از قوم راجہ ہائے قریب العہد خواہند بود۔ چنانچہ مؤرخان ہنود از عہد راجہ اکچھواک عرصۂ چہل لک سال تا حال می نگارند تحقیق نیست بلکہ مصنوعی است۔ چنانچہ حکمائے فرنگ بکمال تدقیق وتحقیق از عہد اکچھواک تا حال عرصۂ چہار ہزار سال تصدیق نمودہ اند۔ واقوال مؤرخان ملل دیگر ہم چنداں مطمئن خاطر نیست کہ از عہد ہبوط آدم تا ایندم ہمگی ہفت ہزار و سہ صد سال گذشتہ باشند۔ روزنامچۂ قدرتی در دنیا موجود نیست کہ بر آں اعتماد کلی کردہ شود۔ وَاللهُ اَعْلَمُ بِحَقَائِقِ الْاُمُوْرِ۔

بیت

حال ماضی ہمچنیں را غیر حق تحقیق نیست
خواب اگر الہام باشد لائق تصدیق نیست

تمّت کلامہ

اَورنگ اوّل

درحالتیکہ مؤرّخاں ومحقّقانِ قدیم در تشریح وتوضیح احوالِ زمانۂ باستاں قاصر اند بنا براں وقائع نگارانِ کشمیر ہم بعدم وثوق اخبار از تحریر احوالِ زمانۂ پیشینہ قلم باز داشتہ ہمگی از ابتدائے دورِ کلجوگ تا حال برخی از احوالِ راجہ ہا وسلاطین می نگارند۔

صاحب ناسخ التواریخ رقم طراز است کہ در ملکِ کشمیر پیش از دور کلجوگ راجہ ہائے نامی وگرامی بسیارے می بودہ اند۔ چنانچہ پرسرام نواسۂ راجۂ کشمیر است۔ وبعضے مؤرّخاں ثابت کردہ اند کہ سری رامچندر[۱] ملکِ کشمیر فتح کردہ بود ودر عہد حکومت خود بارہا بسیر کشمیر آمدہ تیرت[۲] ہائے اینجا را نمائش می فرمود۔ چنانچہ در پرگنۂ وُنز بالائے کوہ چہار چشمۂ عجیب مسمّی رام گنڈ وسیتا گنڈ ولچھمن گنڈ وہنومان گنڈ بنام آنہا معروف است۔ ودر سابقہ زمان بتخانۂ رامچندر در آنجا معمور بود۔ ونیز راجۂ للتادت در موضع شیرورن یک بتخانۂ قدیم کہ زیر زمین مخفی شدہ بود ظاہر کرد وبر سنگِ دروازۂ آں نوشتہ بود کہ ایں بتخانہ را سری رامچندر ولچھمن بنا فرمود۔

---

[۱] راجہ رامچندر پسر راجہ جسرتھ در ہندوستان راجۂ عظیم الشان بود امّا در ریعانِ جوانی باقتضائے مادندر خود از ملکِ خود اخراج شدہ در موضع ڈنڈک وَن پرگنہ جمل جنگل نشین گشتہ دوازدہ سال در انجا کاسہ گدائی می کرد۔ عاقبت در ہندوستان رفتہ ملک پدر را منصرف گشت با راجہ راون شہریار لنکا محاربۂ عظیم ساخت۔ بسیار گرامی ونامی بودہ است۔ قصۂ او در رامایَن مذکور۔

[۲] تیرت۔ بزبان سنسکرت نام مقامات پرستش اہل ہنود است مثل سرچشمہ ہا ومعابد ومنادر وغیرہ

صاحب معیار الاخبار ثابت می دارد کہ سلطان سکندر ذوالقرنین از راہ کشمیر بچین و خطا رفتہ است۔ اما مورخان کشمیر بر زبان قلم می آرند لیکن صاحب وقائع کشمیر می نگارد کہ سکندر فیلقوس ہنگام یورش ہندوستان بعضے برشگال در کشمیر گذرانید۔ اما مورخان ہند آنرا تصدیق نمی کنند واللہ اعلم بحقائق الامور۔ مترجم رتناگر می نگارد کہ در زمانۂ قدیم میان گلستان کشمیر دیوان و راکھشسان[1] بود و باش می داشتند۔ چنانچہ تطاول و تاراج جلدبو و محاربۂ او باسہ کارن[2] مشہور است۔ و بعد انعدام جلدبو خلقت نوع انسان در ینجا فراہم شدہ نادیرگاہ از دست دیوان آزار میدیدند و مردمان ہمگی در موسم تابستان در ینجا آمدہ زراعت و کشاورزی میکردند۔ و در موقع زمستان بخوف کثرت برف و باران و ہول دیوان و راکھشسان باز بہندوستان میرفتند۔ و تا عرصۂ بعید ہمچنیں رسم و آئین مقرر داشتند۔

قف۔ وقتی از اوقات چندر دیو نام برہمنی فرنوت کہ بعلم و عمل ممتاز بود بعلت ضعف پیری و ناتوانی در میان غاری در ینجا پنہاں ماندہ آذوقہ[3] و اسباب زمستاں بہم رسانیدہ بیاد خدا مشغول شد۔ چوں در حالت بارش و برف دیوان جوق جوق آمدہ آں برہمن فرتوت را از کمینگاہ بر آوردند و دو دیو ہولناک بر دو کنارۂ سرچشمۂ نیلہ ناگ کہ زیر دامن کوہستان ناگام واقع است استادہ ماندہ آں برہمن را ایں دیو بکنار آں دیو و آں دیو بکنار ایں دیو بلعب و بازی می انداختن ناگاہ آں برہمن درمیان سرچشمہ غلطیدہ فرو رفت و عالمی دید فسیح و وسیع کہ بالائی

---

[1] راکھشس قسمی است از دیواں۔ [2] سہ کارن۔ یعنی برہما و بشن و مہیشر۔ [3] خوراک۔

عالیشان بارگاہی بادشاہی بہ تخت نشستہ حکومت می کرد۔ و برہمن پیش او دست بستہ رفتہ احوالِ خود از تطاولِ دیواں وکثرتِ برف و باراں و از حیرانی و پریشانی نوعِ انسان در پیشِ او بیان ساخت۔ و بادشاہ کہ فی الحقیقت خود نیلہ ناگ بود آں برہمن را بنا بر رحم و انصاف در پیش خود تقرب دادہ وکتابِ نیلہ مت پوراں از خود تصنیف کردہ باو بخشید و وصیّت نمود کہ دیواں در اکھشساں را مطابق عملِ کتاب بر مکاناتِ منبرکہ کہ مفصّلاً مرقوم است نذر و خیرات دادہ باشند۔ و بر وظائف و رقیہ ہا مداومت و مواظبت نمایند و در پوزش و پرستشِ آفریدگار اوقات بسر رسانند تا کہ از فساد دیواں و راکھشساں وکثرتِ برف و باراں محفوظ خواہند ماند۔

انگاہ در موسم بہار آں برہمنِ خجستہ اطوار بر کنار چشمہ سار رسانیدہ و اوّلِ بہار مردماں از ہندوستاں آمدہ بہ زندگانی آں برہمن ناتوان حیراں ماندند واز زبانِ او حقیقتِ حال شنیدہ وکتابِ نیکفال دیدہ آنرا در پیش افسرِ خود دریادیو گذرانیدند و شادمانیہا کردند۔ پس از اں بفرمانِ دریادیو براں کتاب عمل می نمودند تا کہ از شرور دیواں و راکھشساں و از کثرتِ برف و باراں در اماں یزداں محفوظ ماندند و در زمستان و تابستاں میانِ ایں بوستاں بود و باش خود اختیار نمودند۔

پس بکثرتِ توالد و تناسُل دہاتِ موفور آباد شدہ اکابرانِ دہ جابجا حکمرانی می کردند تا وقتیکہ مردمانرا استعداد سرکشی و تغلّب[۱] بہم رسید و از افسراں

[۱] ظلم و تعدی۔

دہات ہر کسے چند چند قریہ در تصرف خود گرفتہ بر سر بلند یہا و تنگنا ہا سر موقع قلعہ ہا تیار کردہ کوٹ نام نہادند۔ انگاہ در تمامی ملکِ کوٹھہ راج معمول شد۔ از انجملہ نامہای بعضے کوٹ ہا تا حال مشہور است۔ چنانچہ اندر کوٹ و زینہ کوٹ و شیرہ کوٹ و سودرہ کوٹ و سیالکوٹ و ددر کوٹ و پٹہ کوٹ وغیرہ۔ در آنزمان افسران کوٹ راسنز می گفتند۔ و در مُلکِ کشمیر مدتے مدید کوٹھہ راج معمول بود۔ انگاہ بعضے کوٹھہ راج بر بعضیہا غلبہ کردند و تطاول و تاراج و جدال و قتال باہمدیگر خونریزی ہا نمودند۔ فرد

گر نباشد لقوم حاکم و دین — بکدگر را خورند لحم از کین

چونکہ مردماں از فتنہ و فساد و بغی و عناد عاجز آمدند بعضی کوٹھہ راجہ ہائے مغلوب و منکوب رجوع براجۂ جموں داشتند و برای انتظام مہام سلطنت حصّۂ ششم خراج شاہی باو مقرر کردند و پسرش مسمّی بہ دیاکرن با فوج گراں ہمراہ آوردند۔ دی قلع و قمع سرکشاں نمودہ درین دیار سلطنت و حکومت قائیم کرد۔ گویند تا عرصۂ شش صد و پنجاہ و سہ سال، پنجاہ و پنج کس از اولادِ راجۂ جموں بطناً بعد بطن در خطۂ کشمیر بکمالِ استقلال حکومت می کردند۔

امّا تشریح حکومت ایں قوم و توضیح اسامی آنہا از مؤرخانِ زمانہ ہیچکسے ضبط تحریر نمود۔ گویند آخرین راجہ ہائے ایں طبقہ مسمّی راجہ سو مدت بود کہ در معرکۂ کوروان و پانڈوان در جنگ مہابارت با شصت ہزار سوار جرّار زیر تیغ آمدہ لوای حکومتِ ایں دیار بر زمین افتاد۔ انگاہ باتفاقِ اعیانِ سلطنت آدگونند بر مسندِ راجگی جلوس نمود فقط۔

(۱)، **راجه آدگونند**- باستصواب اعیانِ ملک پیش از کلجوگ بیست سال بر حکومت کشمیر سرفرازی یافت- و بقولِ بعضے مؤرّخان از قوم راجهای جمّول بود- و بعضی او را از احفاد راجه متهرا میدانند- وی چراغ سلطنت را بحُسنِ انتظام فروغ داده ایّام حکومت بخوشنودی گذرانید-

درآن زمان میانِ قلمرو هندوستان جراسند راجه متهرا بود وی بمقابله سری کرشن جی لوای مخالفت و محاربت افراشته خونریزی ها کردند- و آدگونند که رشته دار جراسند بود با فوج گران برای معاونت او برلبِ دریای جمنا رفته بالشکر سری کشن بجنگ پیوست و بعد محاربه و مقاتلهٔ بسیار دلاورانِ فوج آدگونند بالِ همّت فروگذاشته مفرور شدند- و آدگونند خود دادِ شجاعت و مردانگی داده عاقبت از دستِ بلبدرجی برادر سری کشن کشته شد- و مدّتِ هفده سال بحکومت گذرانید-

(۲)، **راجه دمودر**- بعد انتقالِ پدر باتّفاقِ اعیانِ کشمیر پیش از کلجوگ سه سال تاج راجگی بر سر داده بعدل و احسان و رعیّت پروری عامل شد و از تسلّط و تغلّبِ خود اکثر راجه ها در چاهِ مذلّت انداخت-

دران ایّام اشتهار[1] عروسی دختر راجهٔ قندهار در بلاد و امصار مشتهر گشته راجهای اطراف بخواهش سوئمبر در انجا حاضر شدند- سری کشن هم بدالنسوه نهضت[2] فرمود

۱- در زمان سابق راجهای هندوستان را چون دختر بحدّ بلوغ میرسید در ملک هند اشتهار داده تمامی راجه زادها در آنجا جمع میشدند و کسے را دختر پسند خاطر میکرد همراه او عقد مواصلت او منعقد می ساختند و این فعل را جشن سوئمبر می گفتند- ۲- روانگی-

دامودر کہ ہمیشہ در انتقام قاتلان پدر متردّد می بود باستماع خبر نجواہش قصاص پدر بجانب قندہار رہ سپر شدہ با سری کش بمحاربہ و مقاتلہ پیوست۔ عاقبت از دست سری کش کشتہ شد رانی او جشومتی کہ حاملہ بود بامر سری کش بحکومت رسید۔ سلطنت دامودر سیزدہ سال بود۔

(۳) جشومتی رانی۔ در ۱ک برسریر کامگاری جلوس کردہ در سرانجام مہام شہریاری کارہای مردانہ نمود۔ چونکہ از راجہ دامودر حاملہ بود بعد انقضای ایّام معہود بال گونند از وی متولّد شد۔ حکومت او پانزدہ سال بود۔

(۴) بال گونند۔ بمشورۂ اعیان سلطنت در ۲۵ک بعد بلوغ بحکومت مسلّط گشتہ چندی در رتق و فتق سلطنت بہ نیکنامی گذرانید۔ عاقبت از دست ہرن دیو کشتہ شد۔ حکومت او چہل سال بود۔

اورنگ دوم در ذکر پانڈوان

ملّا احمد در دیباچۂ وقائع کشمیر قمطراز است کہ این قلیل البضاعت بعد فراغت ترجمۂ مہابارت از حضور لامع النور ظلّ الٰہ کج کلاہ دارای دادگر رعیّت پرور حامی دین متین سلطان زین العابدین انار اللہ برہانہٗ مأمور شد۔ بخصوص ترجمۂ تواریخ راجہ ہای کشمیر حرسہا اللہ تعالیٰ عن الآفات اللہ میر بنفاذ فرمان لازم الاذعان سعی بلیغ کردہ در تفحص و تجسس پوران‌ہا

---

۱ کشاد و بست۔ ۲ پوران نام کتابہای مذہبی و علمی اہل ہنود است کہ بزبان سنسکرت تصنیف شدہ باشد۔ و کتب تواریخ ہم بایں اسم مشہور است۔

۳ ترنگینی بمعنی بحر ژرف و رازہ ترنگینی بمعنی دریائے حالات راجہ ہا۔

وترنگینی‌های مؤرّخانِ عهدِ دیرین که زیاده از پانزده جلد مسموع بود لامحاله بحادثهٔ استیلای ذوالجود بباعثِ تغلّب دارای بُت‌شکن کتابهای دیرینهٔ اہلِ ہنود بالکلّیه نابود ومفقود شده بود وبکمالِ تفتیش وصول شد ہمگی راز ترنگینی کلہن پنڈت وکھیمہ اندر وچھولاکر وپدمہ مہر۔ ازآنجمله بعلّتِ اغراق[1] مفید نگشت نسخهٔ کھیمہ اندر۔ امّا ترجمهٔ رازہ ترنگینی وغیرہ بمنّہ وکرمہ فی الفور باختتام انجامید۔ آنگاه بعد انقضای عرصهٔ چند سال دستیاب گشت.

بتوجه پرجا بنڈت چند اجزای تاریخ دیرینه مصنّفهٔ پنڈت رتناکر که بہادراق تونرمرقوم بود عند المطالعه یافته شد۔ از متنِ آں احوالِ سی وپنج کس از راجہای اوایلِ کلجوگ وغیرہ که پنڈت کلہن بعد وثوق اخبار ونایابی این نسخه درمجبرهٔ تعویق وتعطیل انداخته بود۔ دلفرمانِ گیہانِ زمان افزایش نسخهٔ رتناکر در متنِ ترجمهٔ خود ملحق کرده تکمیل وترتیب آں باعثِ مسرّتِ اخبار روزگار گردید فقط۔ نامه نگار[2] مطابق ترجمهٔ صاحب وقائع کشمیر درایراد احوالِ راجہای ہنود که کلہن پنڈت شروع نموده که تا زمانِ گونند ثانی وثوق آں ہمگی تحریر داشت.

(۱) راجه ہرن دیو۔ پسر دوم راجه پرچھت که از نسلِ پانڈواں بود با برادرِ خود جنمه جی علمِ مخالفت برداشت۔ چوں در مقابلهٔ او تابِ مقاومت نیاورد با جمعی از معاونانِ خود در کوہستانِ جمبه متواری شده از مغارهٔ کوہی فقیری یافت که از تلذّذاتِ نفسانی دست باز داشته بیادِ خالقِ جاودانی بی خور وخواب شاغل ہمی بود۔ راجهٔ مغرور که از جورِ زمانه مقہور شده بود بقدمبوسی آں عابد مرتاض ممتاز گشت ودر آنجا اوقاتِ منحوس خود در قلق واضطراب بسر می برد۔

روزی فقیرِ کامل از حُسنِ خدماتِ او خوشدل شده از مژدهٔ کامرانی ونوید

[1] مبالغهٔ از حد۔ [2] مصنّف۔

جهانبانی کشمیر خاطر او مسرور ساخت و هَرن دیو بر گفتار او اعتبار کرده از راهِ کوهستان شرقی با جمعی از معاونانِ خود بجانبِ کشمیر نهضت کرده و در عسکر بال گونند رتبهٔ ملازمت حاصل نمود و بسعادتِ ازلی ولیاقتِ جبلّی بر عهدهٔ وزارت و وکالت راجه مدار الملک شد۔ و اُمرا و افسرانِ عسکر بداد و دهش مطیع و منقاد خود نمود۔ و بوقت فرصت بالِ گونند از دستِ متعلقانِ خود بقتل آورد۔

انگاه بیاوری بخت و معاونت ارکانِ مملکت دارای دولت و مالک سلطنت شد۔ و از جود و سخا و بذل و عطا خاطر همگنان بدست آورده در رعیّت پروری و مرحمت گستری لوای سروری افراخت۔ و اطراف را ضبط و ربط نموده از آبادی ملک و رعیّت جمعیت حاصل کرده و ذخایر و عساکر موفور بهم رسانید۔ عرصهٔ سی سال حکمرانی کرده جهانِ فانی را بدرود نمود۔

(۲) راجه رام دیو۔ در ۹۵ لکه بجایِ پدر علمِ حکومت افراخته در رتق و فتق سلطنت و ضبط و ربط مملکت ساعی شد۔ و بوفور احسان بارعای خود حصّهٔ دهم خراج شاهی معیّن کرده و بر کرهٔ مِتّن بابَل نام شهری در غایت وسعت و فسحت که تعداد عمارات آں یازده لک خانه می نگارند آباد ساخت۔ و بتخانهٔ مارتانڈی شو که هنوز یادگار است از سنگ های ثقیل و شفّاف و رونما و منقّش و مثبّت کار در غایت متانت و استواری زیاده از پنجاه درعه بلند افراخت که بجای توصّل سنگها درزهای معمولی بنظر تامّل کسی نمیدید گویا از یک قطعهٔ سنگ مخلوق بوده۔ و بعضی سنگها زیاده از سه چهار درعه طویل و عریض است این وقت اگر هزار کس جمع شود آں سنگ متحرّک نتواند شد۔ و بیرون احاطهٔ وسیع

آن دیوار رفیع با حجار گران بار ایوان دار که در پیش طاق رواق آن قطار
ستونهای احجار از چارسو یکصد و بیست جفت پهلودار بغایت شفاف و منقش و
ملمع بطلا آراسته بود بر جادهٔ روزگار یادگار گذاشت. الحق اینچنین تعمیر متین و
دلنشین در روی زمین کمتر خواهد بود. و از کوهستان دچهن پاره نهر آب آورده
طراوت و نضارت شهر مجدی ساخت که نظیر آن در ربع مسکون امکان نبود.

چون برای تسخیر ممالک لوای عزیمت افراشت بعد تسخیر پنجاب و کابل و
ملتان بطرف مارواڑ نهضت کرد و آن ولایت از تصرف کچھواهه بر آورده دختران
سرداران آن قوم در حرم خویش داخل ساخت. بعد ازان بولایت لکهنو رفته
متصرف شد حکومت آنجا به برادرزادهٔ خود بخشید. ازانجا مال غنیمت بسیار
آورده. پس از سه سال بممالک قنوج رفت و در آنجا دو سال توقف کرده بجانب
مالوه لشکر کشید و بحوزهٔ تصرف در آورده و قصبه‌جات بسیار آباد ریخت
و قلعهٔ نرور را مرمت کرد دختران راجهٔ بیجانگر و دختر شیوه رای بعقد درآورد
دو سال در کونده واره بسر برد اکثر زمینداران عمده نابود ساخت.
بعد ازان بکوهستان سوالک بر آمده جمیع رایان آنحدود باجگذار نمود. دو بار با راجهٔ
کمایون جنگ کرده مغلوب ساخت. عاقبت دخترش گرفته ملک بوی مسلم
شد. ازانجا عنان عزیمت بجانب نگرکوٹ معطوف داشت و آن ولایت را
غارت کرده در هنکوٹ رسید. ازانجا بطواف بتخانهٔ درگا رفت راجهٔ
آنجا تحائف گذرانیده و دختر راجهٔ نگرکوٹ به پسر خود نامزد ساخت ازانجا
بجانب قلعهٔ جموں رفت راجهٔ آنجا فروتنی نکرده بجنگ پیش آمد عاقبت منهزم

شده قلعه مفتوح گشت وخلق کثیر اسیر آورد واموال واسباب وافر دریافت. از انجا بجانب کشمیر رجعت کرده بعد دو سال باز بجانب هند نهضت ساخت. واز ملتان درمیان سفاین تا حدود بنگاله وکنار دریای شور سیر فرموده قریب پانصد راجه با جگذار گردانید. وعالم عالم دُر وجواهر ومال واقبال بدست آورد وبراه قنوج رجعت کرده بکشمیر رسید جشنی عظیم ترتیب داد. مردان شجاع را نواخته ثلث غنیمت بخلق قسمت فرمود.

باتفاق اهل هند مثل رام دیو راجهٔ عظیم الشان کسی نبود مدت العمر خود سه صد هزار ماده گاو خیرات بخشید. وخدمت فقرا وسادهوان بسیار میکرد. ودربذل وایثار آنها داد جوانمردی میداد.

قف. مارو سوامی ومارو سوامی دو فقیر کامل از بلاد سلہٹ[1] با او ملاقی شده بود که در تسخیر ممالک همواره برای معاونت واعداد همراه او میرفتند. وبکمالات باطنی درمیان مجلس ناگاه غایب می شدند وباز خود را ظاهر میکردند. مدتها بخوردن وخوابیدن ودیدن رغبت نمی کردند. ومردمان ایشانرا دیوتا یعنی ملک سیرت میدانستند.

راجه عرصهٔ شصت ونه سال طبل حکومت نواخته فرزند خود جانشین ساخت وخود را پوست آهو پوشیده درمندر پارتی شور که بر چشمهٔ بهون آباد کرده بود با مرشدان خود ده سال مصاحبت وموانست نمود. آنگاه از مندر ند کوهر سه کس غایب شدند وباکالبد عنصری از دار دنیا درگذشتند.

[1] سلہٹ (بنگال)

(۲۳)، راجہ بیاسدیو۔ در ۱۶۴ھ تخت و تاج را از شوکت و سطوت رواج داده مثل پدر عادل و باذل و عالم خبیر بود۔ و از اطرافِ ہند بید خوانان طلبانیده علوم عربیہ را رواج داده و جابجا مدرسہ ہا بنا نمود۔ و در پرداختن سپاه و رعیّت ہمیشہ مشغول می بود و از عدل و احسان و بذل و امتنان ملک را خضارت و نضارت بخشید۔ نہر آبیکہ پدرش در میانِ شہر بابل جاری کرده بود و در موسمِ زمستان بباعثِ یخ بندی مسدود میگشت راجہ برای رفاه مردم در میانِ شہر حوضی وسیع و عمیق کہ از چہار سو نردبانِ سنگین افراختہ بود آباد نمود۔ کہ از فیض جاری آن اہلِ شہر بہره ور میشدند۔ انگاه برای دیدنِ معابد ہند تنہا بلباس فقیری بر آمده لکہا صرف نمود۔ و دران ایّام راجہ جیونت شہریار مار وار اشتہار سویمبر دختر خود موسوم بہ کالاوتی داده بود۔ بیاسدیو تنہا بموقع جشن حاضر شده عروس او را از دور دیده پسند خاطر نمود و عقد مواصلت بستہ باساز و سامانِ فراوان در کشمیر رسید۔ و یکہزار پیکر مہادیو از طلا و نقره و نود و نہ ہزار عدد سالگرام از ہندوستان ہمراه آورده در بتخانۂ مارتانڈ ئی شور وغیره بتخانہ ہا برای پرستش موجود داشت۔ و پنجاه و شش سال حکومت کرده در گذشت۔

(۲۴)، راجہ درنا۔ بعد وفاتِ پدر در ۲۲۰ھ اورنگ سلطنت را رونق بخشیده رتق و فتق سلطنت بکامِ دل نمود و بلباس حقیر سرِ دروازۂ بتخانۂ پدر خود می نشستہ از صبح تا شام دادرسی مظلومان میساخت۔ و بر موقع عدالت دو فلوس ملزم را جرمانہ میکرد و سر موئی کسی آزار نمیداد۔ و برای سیاستِ ظالمان در پیشگاه خود شکنجہ استاده کرده بود کہ در عمر خود ہمگی یک کس را در شکنجہ کشید۔

وراجہ گوشت جانداراں گاہی نمی خورد و پرستش اصنام نمیکرد۔ می گفت کہ از کردۂ پرستش دادرسی افضل است۔ و دوکانداراں دوکانات بغیر قفل واگذاشتہ بخانہ میرفتند۔ و در زمانِ او مردماں مانند پسر در کنار مادر آسودہ ماندند ورانی او مارگی دیوی تبخانۂ مارگی شوری در موضع کوٹھیر آباد ساخت۔ پنجاہ وہشت سال حکمرانی کردہ انتقال نمود۔

(۵) راجہ سہم دیو۔ بجایِ پدر در ۲۷۸ھ خلعتِ حکومت در بر کردہ بجود واحسانِ فراواں عالمیانرا دلخوش ساخت۔ وعُمر عزیزِ خود در ریاضاتِ شاقہ وپرستشِ اصنام بسر برد۔ و مدّتُ العمر گوشت جانداراں بر خود حرام کردہ آبادی دہات وعماراتِ منادر از حد نمود۔ موضع سہم پورہ آباد کردۂ اوست۔ و در سطح اندرونِ کشمیر مردمانرا گنجائیش آبادی نمانده بر قلال جبال بود وباش اختیار نمودند۔ وشاگا عموزادۂ او بر دختر زمینداری گرفتار گشتہ جبراً دست بدامنِ او انداخت وراجہ داد کہ آں بدسیر را ازجاں گذرانید و مادر او ازیں غصّہ بجا شاہ برشمشانِ[1] او رفتہ خود را در آتش بسوزانید۔ راجہ بصدد رایں واقعہ تا چہار روز بدرد جانسوز مُبتلا بودہ انتقال نمود۔ حکومت او پنجاہ وچہار سال می نگارند۔

(۶) راجہ گوپال چند۔ بر مسندِ حکومت پدر در ۳۳۲ھ جلوس نمود وبصعوبتِ امراضِ بدنی وضعف قُوای انتظام مہام مملکت بکام دل نتوانست کرد۔ وشنوپال کہ وزیرِ باتدبیر او بود پرداختِ ملک و رعایا می ساخت۔ در آنزمان راجۂ ختن بر قلمرو کاشغر لشکر کشیدہ قبضہ نمود و حاکم آنجا خسر پورۂ گوپال دیو بود

---

[1] جائے کہ در آنجا ہنود مردگان خود را می سوزانند۔

بقتل رسانید۔ پس ششو پال با فوج گراں بمقابلہ او سبقت کردہ بر کوہ لونگ محاربہ و مقاتلۂ فریقین روی داد و فوج ششو پال را درمیان حضیض درۂ کوہ معسکر بود و از تیغ کوہ گولہ ہای سنگ بید رنگ می غلطید و لشکر ششو پال بغیر جنگ در چنگ نہنگ اجل افتادہ ضائع شد و بوقوع این واقعہ گوپال دیو را دست و پا شکستہ بآزار جگر انتقال نمود۔ حکومت او سیزدہ سال و سہ ماہ بود۔

(۷) راجہ وزیانند۔ برادر گوپال چند در ۳۴۵ لک تاج شاہی بر سر نہاد و بعد رتق و فتق سلطنت بہمراہی پنجاہ ہزار سوار جرار و یک لک پیادہ بجانب کاشغر یلغار نمود۔ و با راجۂ ختن جنگہای عظیم بکار برد و بیاوری بخت کاشغر و ختن را قبضہ کرد۔ و در حالت صلح دختر راجۂ ختن سمرن رانی در عقد آورد و حکومت ختن بوی باز داشتہ رجعت نمود۔

و در ضبط و ربط اطراف و عدل و انصاف مثل پدر توفیق یافت۔ و بمقام بیجبارہ تبخانۂ وزیہ ایشری بکمال متانت و سنگینی و رنگینی سہ صد درعہ مرتفع ساخت۔ و درمیان آں گاوی نیز و مقناطیس با لطلسم دیگر معلق استادہ بود کہ کالبد او از فلزات صنعت کردہ بودند و دہ لک اشرفی در تلمیع آں تبخانہ صرف شدہ بود۔ حکومت او بیست و پنج سال۔

(۸) راجہ سوکھ دیو۔ فرزند گوپال چند در ۳۷۰ لک عروس سلطنت در بر گرفتہ ہموارہ در عیش و عشرت و سیر و شکار مصروف ماند و زمام اختیار ملک داری در دست راما نند پسر دیا نند نہادہ و در تمشیت انتظام ملک سستی پذیرفت چنانچہ حدود پنجاب را راجہ چترانھہ والی دہلی متصرف شد۔ و ممالک ترکستان از دست

رفت و ذخائر و عساکر تخفیف یافت۔

پس رامانند از روی بغاوت و خیرہ سری سوکھہ دیو را در کوہستان امرناتھ برموقع شکار گرفتار نمود و در آب لمبودری غرق کردہ از جان گذرانید و خود بکمال استقلال بر مسند شاہی جلوس نمود۔ حکومت سوکھہ دیو چہل و چہار سال بود۔

۹ راجہ رامانند۔ در سنہ ۲۱۴ ک بر تخت شوکت نشستہ مضافات کشمیر را ضبط و ربط فرمود و راجۂ جموں را تدارک واقعی کردہ نگرکوٹ فتح نمود۔ و رعایا را خراج شاہی حصۂ پنجم مقرر ساخت و اکثر خیرہ سران از تیغ گذرانید۔ و در ربط و کشاد ملک ہمت گماشتہ بندگان خدا را دلخوش ساخت۔ حکومتش پنجاہ و ہفت سال بود۔

۱۰ راجہ سندیمان۔ جانشین پدر شدہ در سنہ ۲۷۱ ک عروس مملکت بعدل و رافت آراست۔ و زیر دامن کوہستان شمالی سندمت نگر نام شہری وسیع آباد نمود که دریای بہت[1] میانِ آں جاری بود و برلب دریا عمارات رفیع و کوشکہای منیع معمور ساخت۔ و لبست و یک بتخانہ سنگیں احداث نمود۔ از آنجملہ بتخانۂ مہا دیو در غایت متانت و رفعت افراشت و در ضمن آں سہ صد ہیکل مہا دیو از طلا و نقرہ موجود داشت۔ از آنجملہ دو ہیکل مرصع کار اعجوبۂ روزگار بود۔ و بتخانۂ زیشٹی شور که بر کوہ سلیمان واقع است از اعمال حسنہ یادگار نہاد۔

پس با فوج گراں عزیمت ہندوستاں کردہ تا قنوج فتح نمود۔ بعد دیدن مقامات و معابد ہندوستاں بجانب کابل و قندہار یلغار ساخت۔ و راجۂ قندہار در پناہ آمدہ دختر خود پارتی دیوی پیش کش نمود۔ از انجا مراجعت کردہ درمیانِ دریای اٹک[2] کشتی

---

[1] دریای جہلم۔ [2] اٹک۔

غرق شده پاربتی طعمۂ نهنگ اجل گشت و راجه نهایت منغّص و مغموم ماند۔ پس راجۂ قندهار دختر دوم خود که از اولی جمیل بود فرستاده خاطر او خرسند نمود۔ حکومت او شصت و پنج سال بود۔

(۱۱) راجه مرهن دیو و کامن دیو۔ بعد وفات پدر مرهن دیو در ۵۳۶ھ افسر حکومت برسر نهاده برادر خورد کامن دیو را رتبۂ وزارت بخشید۔ و بعد چندی از روی فساد و عناد هر دو مخالف یکدیگر شده در معرکۂ جنگ و جدل پیوستند۔ اعیان ملک درمیان آمده قلمرو کشمیر را دو حصّه کردند۔ حصّۂ شرقی را مرهن دیو قابض گشت۔ و حصّۂ شمالی را کامن دیو متصرف شد۔ مرهن موضع مرهامه آباد ساخت و در انجا بتخانۂ رفیع ترصیص نمود۔ و خلق خدا را بعدل و احسان و بذلِ فرواں دلخوش کرد۔ کامن پای تخت خود در سندمت نگر انداخته در جور و تعدی رعایا مستعد گشت و بندگان خدا را بسیار رنجانید چنانچه اکثر مردم جلای وطن کرده در حکومت مرهن راجه آسودند۔

همدران زمان ستارۂ دُم دار طلوع کرده شبانه مانند بدر کامل تابش میداد۔ همدران سال بارش باران بکثرت باریده بمقام چیکدر ماری عظیم الجثه از آسمان غلطیده دو روز متحرک بود و تا یک سال لاشۂ او ضایع نه گشت۔ اندران وقت حصّۂ بالا را مرهن راج و حصّۂ پائین را کامن راج می گفتند۔ رفته رفته مراج و کامراج شهرت یافت۔ مرهن پنجاه و پنج سال حکومت۔

(۱۲) راجه چندر دیو۔ در ۵۹۱ھ بعد وفات پدر کامن دیو بطلسم گرفتار کرده از تیغ گذرانید و درگهه دیو فرزند او محبوس داشت۔ پس باستقلال تمام شب و روز مخمور عیش و سرور مانده در غور و پرداخت رعایا قصور نمود۔ سه صد و شصت

زن در عقد داشت و ایام سال تمام ملاعبت هر یک بسر می برد۔ حکومتش پنجاه و دو سال بود۔

(۱۳)، راجه آننـد برادر چندر دیو در سنه ۶۲۳ع خلعت راجگی در بر کرده علم تجبر افراشت۔ نهایت سفاک و بیباک بود و بر خلاف برادر سیاست کرده هزارها مردم بدار کشید۔ و بیست و هشت سال حکمرانی کرده در گذشت۔

(۱۴)، راجه ورتپادیو بعد وفات پدر در سنه ۶۴۷ع تاج راجگی بر سر نهاده رعیت پروری و دادگستری شیوهٔ خود نمود۔ و در موضع شار بتخانه جوالاًمکهی معمور ساخت۔ گویند راجه بسیار دلاور و جرار بود۔ روزی بر سر راه سنگی دید که زیاده از یک صد من ثقیل بود و از دست چپ برداشته یکسو گذاشت۔

عاقبت برادرش هرنام دیو باغی شده فریقین در جنگ و جدل خونها ریختند ناگاه تیری در چشم ورتپادیو رسیده از جان درگذشت۔ حکومت او پنجاه و یک سال بود۔

(۱۵)، راجه هرنام دیو در سنه ۶۷۲ع کوس حکومت نواخته همیشه در شغل نای و نوش عشرت عیش مشغول همی بود۔ و باغات انگور جابجا غرس کرده و خانه بخانه خمخانه ها احداث نمود و اعلی و ادنی بنوشیدن خمر مائل ساخت۔ و در صحن دولتخانهٔ او از شراب حوضی مملو بود که عموماً از آن شراب می نوشیدند و در حالت نشأ شراب سخت سیاست میکرد و زن های مردمان بزور میگرفت۔

عاقبت درگا نام سپه سالار او از روی شور بختی خود رایت مخالفت بر داشته باهم دیگر بحرب و ضرب پیوسته انهار خون جاری کردند۔ آخر درگا غلبه کرده دولتخانه

شاہی را آتش کشید و شہر بابل را یک حصّہ بسوزانید۔ پس از اہل شہر لک ہا مردم جمع گشتہ بر فوج دُرگا ریختند و کالبدا و را بزخم تیر و شمشیر ریزریزکردہ عسکرش تباہ نمودند۔ موجب آں ہرنام نسبت رعایا خراج دو سال معاف ساخت۔ و بعد چند ماہ رنگو بچۂ دُرگا با جمعی از اوباش کنگاش نمودہ راجۂ نامور بقصاص پدر در شکارگاہ جنگل شکار اجل کرد۔ و حکومت راجہ سی و نہ سال بود۔

(۱۶) راجہ سُلکن دیو بخلافت پدر در ۷۶۱ھ افسر اقبال بر سر دادہ شب و روز در عیش و طرب و لہو و لعب مصروف ہمی بود لیکن عدل و داد منصفانہ میکرد۔ و درمیانِ ہفتہ روز شنبہ انتظام امور ملکی و نصفت و سیاست میکرد و شش روز در عیش و کامرانی بسر می برد۔ بیست و ہشت سال حکومت کردہ درگذشت۔

(۱۷) راجہ سینادت در ۷۸۹ھ افسر پدر بر سر نہادہ در حمق و رعونت نادرۂ روزگار بود۔ روزی آئینہ در دست گرفتہ مشاہدۂ جمال خود میساخت و زنش بالای دوش سر نہادہ عکس او درمیانِ آئینہ ظاہر گشت۔ بنابراں راجہ بروی عتاب کردہ کہ ترا با شخص آئینہ اُلفت خواہد بود فی الحال بینی او قطع نمود میگویند کہ وزیر خود را فرمان داد کہ برای من حورِ بہشت باید بود وزیر مجبور شدہ دختری خوب روی و پاکیزہ بر بود و لباس آراستہ حاضر ساخت کہ ایں دختر داروغۂ بہشت است کہ زر دینار کابین میخواہد راجہ فی الحال کرور دینار را بخشید۔ و انتظام امور مملکت وزیر بکام دل می ساخت و راجہ نقش دیوار بود۔ ہفدہ سال حکومت کردہ انتقال نمود۔

(۱۸) راجہ منگلادت در ۸۰۶ھ برادر خود را در شبستان قتل کردہ

باعانتِ اعیانِ ملک تاج حکومت برسر داد۔ و در ترقی باغات انگور کوشش بسیار نمود کہ در ہر خانہ خمخانہ ہا احداث کردہ ترقی شراب بجدّی رسانید کہ از آمدنی شراب لکہا جمع خزینہ می شد۔ و شغل ساز و سرود گاہی از دست نمیداد۔ قمار بازی بجدّی رواج یافت کہ اعلیٰ و ادنیٰ بداں اشتغال میداشتند۔ و در زمان حکومتش دودی در ہوا پیدا شدہ از انجرۂ آں بسیار مردم ازجاں درگذشتند و مدّتِ حکومتش سی و نہ سال بود۔

(۱۹) راجہ کہیمہ اندہ در ۸۴۵ لئہ بر مسند حکومتِ پدر جلوس کردہ بعد ضبط و ربط اطراف بعیش و عشرت مایل گشت و در سیر و شکار شوق بسیار میداشت۔ گویند افسونی آموختہ بود کہ بزور افسوں در خانہ ہای مردم در آمدہ کسی او را نمیدید و بازنہای بیگانہ فعل فاحشہ را فاعل گشتہ روی خود سیاہ می ساخت۔ روزی در خانۂ دُرنا وزیر در آمدہ با عورت او مباشرت نمود و در انجا انگشترینِ زرّیں از دستِ او فتادہ نزد وزیر رسید۔ و وزیر انگشترین او بشناختہ آتش کینہ در کانونِ سینۂ او مشتعل گشت و شبانگاہ راجۂ مذکور را از دستِ ملازمانِ خود بقتل رسانید۔ و شصت و شش سال در عدل و داد و نصفت گذرانید۔

(۲۰) راجہ بہیمہ سین در ۹۱۱ لئہ باعانت اعیانِ مملکت بر مسند حکومت پدر جلوس نمود۔ نہایت شجاع و دلاور بود و در سفاکی و بیباکی عدیل نداشت و از فسق و فجور و شراب خوری دقیقۂ نگذاشت۔ و رعایا را در باج و خراج افزایش کردہ بدعاتِ موفور ایجاد نمود۔ و مندر کوٹی شور بر کنارہ بہت آباد ساخت۔

و موضع سمپور از تعمیرات اوست۔

چوں راجہ خانن قلمرو کاشغر را بیشتر قابض شدہ بود راجہ بھیمہ سین بر سر او فوج جرّار تعیّن ساخت چوں بر کوہ قراقرم رسیدند ہمہ ما زیر برف غرق شدند واحدی را زندہ نیافتند۔ و در زمان او ترجن نام ساحری از ہند رسید کہ بزور سحر مردمان را در باطن مریض میکرد و ظاہرًا بلباس طبیبی آمدہ ازآں مریض زرہای بسیار میگرفت و باز صحیح میکرد۔ روزی رانی راجہ بسحر مریض ساخت و یکہزار اشرفی ازو گرفت شاگرد او ایں سخن افشا کردہ راجہ ساحر مذکور بدار کشید۔ فقط۔ گو بند بر سر دار شکل آں نابکار بصورتِ خرس متشکل شد۔ و مدّتِ حکومت راجہ شصت و یک سال و ہفت ماہ بود۔

(۲۱) راجہ بیند رسین پسرش در ۹۷۲ئ خلعتِ جہانداری در بر کردہ فسق و فجور و قمار و خمار را رواج داد مردم عام و خاص بارتکاب انعال شنیعہ چنداں مغرور شدند کہ نامِ خدا فراموش کردند۔ و جاہ و ثروت و آبادی ملک بجدّی رسید کہ ہر احدی دم فرعونی میزد راجہ ہموارہ در عیش و طرب و لہو و لعب مصروف ہمی بود و شورا ندر وزیر بر انتظامِ سلطنت میساخت۔

عاقبت راجہ از وزیر خود بیدل گشتہ فی الحال از رتبۂ خودش معزول ساخت وزیر سر بشورش آوردہ بمحاربہ و بیگار لشکر راجہ مغلوب کرد۔ عاقبت وزیر از اسپ غلطیدہ در دست راجہ اسیر گشت و راجہ پوست از تنِ او جدا ساخت۔ و نیز راجۂ نگرکوٹ از متابعت راجہ سر پیچیدہ بر موقع محاربہ و مقاتلہ مقتول شد۔ و مدّتِ حکومتِ راجہ چہل و شش سال بود۔

(۲۲) راجه سندر سین پسرش در ۱۰۱۸ کلجگی بر تخت راجگی قدم نهاده در فسق و فجور و عیش و سرور سرور گشت. بمقتضای اَلنَّاسُ عَلیٰ دِیْنِ مُلُوْکِهِمْ ابتدای عهد هر نام دیو مردمان در فسق و فجور و شراب نوشی و قمار بازی ارتکاب نموده نامِ خدا بر زبان نیاوردند. و مانند قوم فرعونیان کفرانِ نعمت کرده بخالق حقیقی بغی ورزیدند. و در کوچه و بازار بی محابا مثل حیوانات افعال قبیحه میکردند.

میگویند که شخصی با دختر خود مباشر فعل شنیع شده بود شوهرش در پیش راجه استغاثه نمود راجه مستغیث را بعلت افشای راز حبس کرده ملزم را رها نمود. داورِ حقیقی برای نصیحت و آگاهی این قوم شخصی عابد و زاهد و مرتاض از فرقه کوزه گران موسوم به نندہ گیت ملهم ساخت که این قوم عنود را بوعظ و نصایح از عصیان و شنایع باز دارد و راه سعادت و هدایت نماید. آن کوزه گر بالهام داور گروه شقاوت شعار را بمواعظ بسیار و اندرز بیشمار سبیل نجات نموده هیچ یکی نصیحت او بسمع رضا اصغا نکرد. بلکه بتمسخر و استهزا پیش آمده خاطر او رنجانیدند. پس آن سفالگر بالهام داور بکوهی که آنرا فی الحال کراله سنگر میگویند پناه گرفت و بحکم منتقم حقیقی پاسی از شب گذشته زلزله سخت بوقوع آمد که بصدمه آن در نفس شهر زمین خسف شده چشمه آبی بکمال جوشش منفجر گشت. آن چشمه را فی الحال ولر ناگ میگویند. و از جانب باره موله متصل کهاده نیار بصدمه همان زلزله کوه پاره غلطیده راه برآمد آب مسدود نمود. ازین جهت طغیان آب دفعتاً بجوش آمده آن قوم و آن شهر را در ورطه عتاب و عذاب بیکدم غرق ساخت. چنانچه علامات و امارات آن شهر درمیان تالاب اولر هنوز موجود است کیفیت

آں وسیعت تالاب اولر گفتہ شد۔ حکومت سند رسین چہل و یک سال بود۔

انتباہ۔ مخفی نماند کہ راجہ ہای فرقۂ پانڈواں بیست و دو پشت عرصۂ یکہزار سال درین ملک حکومت کردند۔ و بشامت کفران نعمت و ارتکاب معصیت کہ چند پشت براں اصرار نمودند بغضب الٰہی یکبار تباہ شدند۔ و بعد انقطاع حکومت آنہا در خطۂ کشمیر یکدو ماہ بی استقلالی بود۔ کسانیکہ فراز رفعت و دامنۂ کوہسارہا موجود ماندہ بودند اتفاق کردہ راجہ لو کہ از قوم راجہ ہای مالوہ در حدود لولاب جاگیردار بود بہ راجگی برداشتہ طوق انقیاد او بگردن انداختند۔

اورنگ سیوم

(۱)، راجہ لو باجتماع اعیان ملک در ۱۰۵۹ ق ک بر سریر حکمرانی نشستہ در عدل و رفاہ رعایا و خشنودی عموم برایا گوی نیکنامی ربود۔ و اطراف کشمیر را ضبط و ربط ساختہ در ترہیب و تخویف مخالفاں بخوبی پرداخت و سرمایۂ زندگانی خود در کامرانی و شادمانی بسر برد۔

و در میان درۂ لولاب شہر لولو بعمارات کثیر و اسواق و دکاکین دلپذیر معمور ساخت کہ تعداد عمارات آں بقول کلہن پنڈت ہشتاد لک خانہ و بروایت رتناکر ہشتاد ہزار خانہ مشہور است۔ حکومت او شصت سال بود۔

(۲)، راجہ کوشی شی پسر راجہ لو در ۱۱۱۹ ق ک تاج حکومت بر سر نہادہ موضع کولہ[۱] در جاگیر برہمناں بخشید۔ حکومت او ہفدہ سال بود۔

(۳)، راجہ خگندر پسرش در ۱۱۳۶ ق ک سر برآرا شدہ شہر کاکاپور و کھونہ موہ

---

[۱] واقع در ہوچہن پارہ۔

کہ الحال دو موضع ہستند برای پای تخت خود آباد ساخت۔ و عرصهٔ سی سال حکومت
کرده دنیا را پدرود نمود۔
(۴)، راجه سورانند در ۱۱۶۶ق م بجای پدر افسر حکومت بر سر نهاده موضع
سوند[1] و شورت[2] آباد ساخته به برهمنان بخشید۔
گویند نرینه فرزندی نداشت الّا یک دختر ماه پیکر کتابون نام که بحُسن سیرت و
صورت آراسته و با جمیع علوم و فنون پیراسته بود۔ روزی ایرانی سوداگری با جواهرات
نفیسه پیش راجه رسید و راجه بعدم وقوف جوهر شناسی با او چندان التفات ننمود۔
چون سوداگر را محرومی افزود خود را در پیش دختر راجه رسانید۔ وی تمامی جواهرات
از تاجر خرید کرده بقیمت شایان و انعام فراوان او را بدلخوشی رخصت داد۔
پس سوداگر توصیف و تعریف آن دختر در پیش بهمن اسفندیار که شهریار ایران
دیار بود اظهار نمود۔ بهمن بر حُسن و جمال و اطوار و کردار او شیفته شده حکیم طاسپ را
بخواهش خواستگاری دختر پیش راجه فرستاد۔ و راجه عهد مواصلت کتابون موجب
رضای او با بهمن منعقد کرده با تحایف و نفائس بسیار بهمراهی شیر برادرش که نام او
لؤلؤ بود در پیش بهمن روانه ساخت و بهمن بکمال شادمانی با انیس جانی داد عیش و
کامرانی داده زندگانی بسر میبرد۔ و بعد چند سال از غدّاری لؤلؤ که شیر برادر زنش
بود دنیای فانی را پدرود کرده مملکت خود در باخت، عاقبت لؤلؤ هم پاداش کردار خود
دریافت۔ حکومت راجه چهل و هفت سال بود۔
(۵)، راجه گوندر که از خاندان دیگر بود در ۱۲۱۳ق م افسر فرماندهی بر سر داده

[1] در پرگنهٔ اسلام آباد۔ [2] در پرگنهٔ دیوه سر۔

موضع هست میل[1] و قریهٔ گودهر[2] آباد کرده وقف برهمنان نمود. حکومت او سی و دو سال بود.

(۶) راجه سورن پسرش در سنه ۱۲۴۵ ك بجای پدر نشسته پرگنهٔ آدون آباد ساخت. و برای طراوت و خضارت آن جوی سوندمن حفر نموده آثار نیکنامی در رعیت پروری او تا مدت بسیار یادگار بود. سی و پنج سال حکومت کرده در گذشت.

(۷) راجه جهنگ در سنه ۱۲۸۰ ك بجای پدر بر حکومت مقرر شده ایام به نیکنامی بسر برد. و در حدود کامراج دو قریه آباد ساخت یکی را ناگور. و دوم را باغ ناگور نام نهاد. و در بذل و عطا وجود و سخا سی و دو سال حکومت کرده در گذشت.

(۸) راجه سچی نر در سنه ۱۳۱۲ ك خلعت حکومت پدر در بر کرده در رتق و فتق و ضبط و ربط بخوبی پرداخت. و موضع شانگس در کوتهار و قریهٔ ننار در پرگنهٔ وهو آباد ساخت. و مدت چهل سال حکومت نمود.

(۹) راجه گگندر برادر زادهٔ سچی نر در سنه ۱۳۵۲ ك چار بالش حکومت را رونق بخشیده بعدل و احسان فراوان همگنان را آسودگی رسانیده در ضبط و ربط مضافات و آئین معاملات قانون دلخواه بعمل آورد. و در حدود کامراج بر کرپوره بلند لونگر نام شهری آباد ساخت که تعداد عمارات آن مورخان سیزده لک خانه تحریر کرده اند. و از جوی رنبی آره سد بندی نموده میان شهر نهری جاری ساخت. و در ضمن شهر بتخانه های بسیار یادگار گذاشت. چهل و پنج سال حکومت کرده وداع نمود.

(۱۰) راجه بلدیو در سنه ۱۳۹۷ ك جانشین پدر شده در عدل و رافت و سخاوت

---

[1] در نسخهٔ دیگر موضع پائین. [2] در پرگنهٔ دیوه سر.

گوی سعادت برد و موضع بلہ پور آباد ساخت۔
گویند راجہ بہیکہم شہریار اجین بود وی برای تسخیر کشمیر فوجی کثیر تعئین نمود۔ و بلدیو بمقابلۂ او برآمده غنیم را در محاربت و مبارزت مغلوب ساخت۔ و دختر راجہ موسوم بہ ہیہ مال دیوی بود کہ بر حسن و جمال او یکی از قوم اجنہ موسوم بہ ناگی ارجن عاشق شد عاقبت بصد مشقت باہمدیگر عقد مواصلت لبستہ باز بمفارقت انجامیدند۔ فقصۂ آں پنڈت رتناکر طویل می نگارد ہر کرا خواہش دیدن باشد از متن آں بجوید پنجاہ و سہ سال حکومت رانده انتقال نمود۔
(۱۱)، راجہ نل سین در ۱۴۲۵ھ مملکت پدر را منتظم گشتہ بسیار ظالم و سفاک بود و خلق خدا را بمشقت و اذیت رنجانید۔
قف۔ گویند در حکومت خود از نوع انسان یک لک نفر بقتل رسانید۔ نام او بر زبان خاص و عام بموجب سفاکی تاحال مشہور است۔ چہ مردم سفیہ را نل سین میگویند۔ عاقبۃ الامر در نخانۂ او را آتش واقع شده مع سہ فرزند و عیال خود طعمۂ نہنگ آتش گشت۔

ع

آہ مظلوماں کند فرزند ظالم را کباب

در سفاکی و بیباکی بیست و پنجسال بسر رسانیده دنیا فرو گذاشت۔ لَعْنَةُ اللّٰهِ عَلَى الظّٰلِمِيْنَ۔
(۱۲)، راجہ گوکرن کہ از قوم راجہ ہای جموں بود باتفاق رؤسا در ۱۴۷۵ھ لوای حکومت افراخت و بندگان خدا را بعدل و انصاف و جود و اعطاف نواختہ اقاصی و ادانی را دلخوش ساخت۔

چوں بخواہش دیدنِ معابد و منادر در ہند رفت راجۂ قنوج بمقابلۂ او لشکر کشیدہ عاقبت صلح نمود۔ پس راجہ در ہر جا طواف تیرت ہا کردہ و لک ہا روپیہ خیرات بخشیدہ بعد سہ سال رجعت فرمود۔ و زیر دامن کوہ پرِ دمن[1] پیٹ بتخانۂ شارکا دیوی بکمال رفعت آباد ساخت۔ و موضع برنڈ برای مصرف آں جاگیر گذاشت حکومت او سی و شش سال بود۔

(۱۳) راجہ پرہلاد فرزند او در ۱۵۱۱ء بر تختِ شوکت جلوس نمود و بر کوہ شیرہ کوٹ[2] بتخانۂ پرتی شور معمور ساخت۔ دُرنا نام فقیری یافت کہ بتربیت او از دنیا متسلّی شد۔ و ممبُور نام وزیر خود بر حکومت دنیا مقرر گذاشتہ خود را لباس سنیاسی[3] پوشیدہ حکومت او یازدہ سال۔

(۱۴) راجہ ممبُور در ۱۵۲۲ء تاج راجگی بر سر دادہ در رعیت پروری و دادگستری ممتاز بود و بحُسن انتظام خاص و عام را دلخوش ساخت۔ ناگاہ بر زوجۂ عمزادۂ خود کہ او را لولری نام بود مفتون گشت و چندی بسوز درون دلخول بود عاقبت بنالہ و آہ واویلا بر داشت۔

ع

کہ عشق و مشک را نتواں نہفتن

مجنوں وار سر بصحرا دادہ بیخور و خواب در قلق و اضطراب مانند سیماب بیتاب ہمی بود و غزلہای عاشقانہ میخواند و ترانہ ہای دردمندانہ میگفت۔ و شب و روز لولو و لولو در زبان او می بود۔ چنانچہ سرود لولو و لولری و ممبور مشہور است۔ آخر الامر

---

[1] کوہ ماران۔ [2] شیرہ کوٹ نام سنگرے بابا شکور الدین ریشی در کوہ ہاماہ است۔ در زمان سابق آنرا بوسنگری می گفتند۔ [3] درویش تارک الدنیا۔

لولری ہم آشفتۂ وی گشتہ محبوس داشتند تا کہ بمبور از جان درگذشت و ہمان لحظہ لولری ہم جان داد و در یک شمشان ہر دو را بسوزانیدند۔

قف۔ از شمشانِ او ہمان زمان شاخ نی جوشید۔ مدّت حکومتش ہشت سال بود۔

(۱۵)، راجہ پرتاب شیل کہ از خیل راجہ گلگندر بود بعد جنون بمبور باتفاق رای رؤسای شہر در سنہ ۱۵۳۰ ک دیہیم جہانبانی بر سر نہادہ عروس مملکت را بعدل و احسان زیب و زینت افزود۔ و پرتاب نگر نام شہری زیر دامنۂ کوہ اُلر آباد نمود۔ و بتخانۂ پرتاب شور در چہہ بون معمور ساختن۔

قف۔ گوبند جادوگر زنی بر راجۂ مذکور عاشق شدہ بود او را مثل سنگ سالگرام[۱] متصور کردہ در بغلش انداختہ از نظر غائب شد۔ حکومت او سی و شش سال بود۔

(۱۶)، راجہ سنگرام چند پسر پرتاب شیل در سنہ ۱۵۶۶ گ تاجدار کشمیر شدہ موضع سنگرام پور آباد ساخت خلق خدا را بعدل و احسان بنواخت۔ ہمگی یک سال و چہار ماہ حکومت کردہ انتقال نمود۔

(۱۷)، راجہ لارک چند برادر سنگرام در سنہ ۱۵۶۷ گ افسر راجگی بر سر دادہ در تنسیق و تنظیم امور مملکت بی بدل بود۔ و زیر دامنۂ کوہ ونر گنگ در پرگنۂ لار، واقع است شہری وسیع لارک نگر نام آباد نمود۔ و در میانِ آن از دامنۂ کوہ نہری جاری ساخت

---

[۱] سالگرام سنگی باشد بیضوی شکل صاف و شفاف و مخطط کہ از رود خانہ گنڈکا ندی می آرند و اہل ہنود آنرا پرستش میبازند و بعضے کارشناس سنگ سالگرام از سنگ کلان شکستہ ہمی کشند مانند لعل بدخشاں کہ در میانِ سنگ منکوان باشد

گوبند تصادم و تراکم عمارات چنداں بود کہ از سمتِ شرقی آں بزغالہ بربام عروج کردہ تا نہایت غربی آں عبور نمود و از ہیچ جا انفصال نبود ہنوز بنیاد خانہ ہا از انجا بنظر می آید۔ و آبجوی لاری کہ الحال در قصبۂ لار میگذرد از اعمال اوست۔ سی و یک سال بحکومت گذرانید۔

(۱۸) راجہ بیرم چند فرزند او در ۱۵۹۹ ق م بر وسادۂ جہانبانی جلوس نمود شب و روز در عبادات و ریاضات بسر می برد۔

نقل۔ گوبند ہر صبح از یک صد تیرت غسل کردہ یکصد بتخانہ را پوزش می ساخت۔ ہرچہ در روز از باج و خراج جمع می شد شام بمساکین و غربا قسمت کردہ میداد و ذخیرۂ شب نمیگذاشت۔ یکروز از نذر و خیرات معمولی خود فارغ شدہ بود برہمنی دست سوال دراز نمود راجہ گفت اینوقت مرا معذور دار فردا ترا دلخوش سازم گفت بلکہ ترا تا فردا زندگانی نخواہد بود من از کہ میخواہم راجہ خود را بوی حوالہ کرد و گفت مرا در بازار بفروش برہمن او را در بازار میبرد ناگاہ تاجری او را بشناخت و ہزار اشرفی دادہ خرید نمود راجہ شب در خانۂ تاجر ماندہ فردا ہزار اشرفی بوی ارزانی داشت تاجر قبول نکرد و گفت مثل تو راجہ خرید کردہ ام رایگاں از دست نتوانم داد راجہ دہ ہزار اشرفی بوی بخشید تاجر گفت اگر دہ ہزار لک خواہی داد منظور ندارم راجہ مجبور شدہ گفت پس چہ میخواہی تاجر گفت میخواہم کہ مدت العمر خود از خانۂ من نانِ شب تناول خواہی کہ دیں حقوق خود بتو خواہم بخشید راجہ از جاں قبول نمود و تا سہ سال از خانۂ او نانِ شب تناول میکرد۔ و در عہد او آبادی ملک بدرجۂ زمانِ اول رسید۔ چہل و پنجسال بحکومت پرداختہ

انتقال نمود۔

(۱۹)، راجہ ببیکھن پسرش در سنہ ۱۶۲۴ گ عروس سلطنت را بزیور معدلت و مرحمت رونق بخشید واز عقل و تدبر بہرہ وافر نداشت لیکن زوجۂ او چکرہ رانی بغایت دانا بود کہ انتظام مہام سلطنت را بہ رای صایب خود آرائش میداد۔

قف۔ میگویند کہ چکرہ رانی تغیر لباس کردہ شبانہ درمیان شہر دورہ می ساخت شبی از شبہای دیگر دید کہ رکھیشری مرتاض درمیان کرنچی[1] با زوجہ خود سخناں میکرد زوجہ اش گفت کہ چکرہ رانی بسیار دلاور و داناست تعجب کہ شبانہ تغیر لباس کردہ مانند مرداں شبگردی می سازد۔ ہرگاہ این زن مرد و شوہرش زن بودی چہ خوش بودی۔ رکھیشر گفت ہمچناں خواہد شد۔ ہمانوقت چکرہ رانی درخود آثار رجلیت یافتہ درحیرت افتاد و رکھیشر را پابوسی کردہ عجز و ابتہال نمود رکھیشر گفت کہ این سخن شدنی بود بر و شوہر ترا علامت نسواں پیدا است۔ چوں چکرہ رانی بخانہ رسید و شوہر خود بصورت زن دید کیفیت رکھیشر بیاں ساخت راجہ درچاہ غم و اندوہ افتادہ یکماہ مخفی بود عاقبت زہر خوردہ ازجاں درگذشت۔ چکرہ رانی لباس سنیاسی پوشیدہ درپیش رکھیشر عمر خود بسر رسانید۔ حکومت راجہ ہفدہ سال بود۔

(۲۰)، راجہ بہگونت برادر ببیکھن باعانت چکرہ رانی در سنہ ۱۶۶۱ گ لباس فاخرۂ شہریاری پوشیدہ در رتق و فتق سلطنت بخوبی پرداخت۔ سہ بتخانہ آباد ساخت۔ چہاردہ سال بحکومت گذرانید۔

---

[1] کرنچی۔ نے خانہ۔

(۲۱)، راجه اشوک که از احفاد راجه سچی نر پسر شکنی بود در ۱۶۷۵ کگ سریر آرای سلطنت کشمیر شده در پرگنهٔ کهاپور پاره شهر سیر بعمارات بلند و کوشکهای دلپسند که تعداد آں مؤرخاں شش لک خانه می نگارند آباد ساخت - و حوالی آں قلعهٔ شهر پناه بکمال متانت و استواری افراخت - و موضع پنگلنه و ہتوت آباد کرده به برہمناں بخشید - و مذهب جین یعنی بوده مذهب که تذکرهٔ آں در حصهٔ اول گذشت برای خود پسندید و در ترویج آں بدل و جاں کوشیده احکام آں دریں ملک شائع کرد - و در قصبهٔ بیجباره مندرهای سابقه ویراں نمود و بجای آں بتخانه های مذهب خود بکمال رفعت و سنگینی معمور ساخت - و متصل آں مندری دیگر اشوکیشور نام بنیاد نهاد - و در موضع ہوکهه لتری[۱] و ونته ہیل[۲] منادر جین بسیار آباد نمود - عاقبت بمخالفت ملیچاں[۳] و عدم متابعت آنها ترک دنیا کرده زیر دامن کوه بد شیر بر چشمهٔ نراین ناگ بتخانه بوتی تتری آباد ساخت که تا حال موجود است - و در انجا عمر عزیز خود بسر رسانید - و پنجاه یک سال حکومت کرده درگذشت -

(۲۲)، راجه جلوک پسر دوم راجه اشوک در ۱۷۲۶ کگ لوای حکومت افراخته مخالفانرا قلع و قمع نمود و در بذل و عطا و سخاوت و دادگستری نیکنامی حاصل کرد و در بسیاری آبادی ملک همیشه ساعی بود - و موضع باره وله در لار از تعمیرات اوست - کلهن پنڈت او را ملک سیرت پنداشته بصفات پسندیده موصوف

[۱] در پرگنهٔ دنیو ۱۲ [۲] در پرگنهٔ دنیو ۱۲ [۳] ملیچ - دیجو رو چمار و چنڈال هر چهار طائفه بتانرا پرستش می سازند - و گوشت جانوران خود مرده میخورند و پس خوردهٔ هر طائفه حلال میدانند و گوشت سگ و گربه و شغال وغیره می خورند ۱۲

میداد - و پنڈت اَوَدہ بہٹ کہ موحّد عصر و یگانۂ دہر بود مُربّی او شد و تعلیم و تلقین او مذہب بہُود یکبار ترک دادہ بر خلافِ پدر مذہب شیوہ اختیار کرد و پوزش مندر وزیہ الیشری و ننده کیشور بر خود التزام نمود - و بزور ریاضات شاقہ وصفای باطن در خرق عادات مشہُور روزگار بود -

قف - گویند ہر روز برای پوزش اصنام لاد و بجیبارہ و بارہ مولہ بر اسپاں سوار شدہ میرفت - گویند ماری مسخر کردہ بود کہ ہر روز بر و سوار شدہ بہر جا میرسید وحفاظت ماراں بخوبی می ساخت - اکثر بتخانہ ہای شیوہ بکمال زینت و تکلف بیارات موجب آں بہُودہ مذہب را رونقی نگذاشت -

قف - مشہور است کہ عورتی از و سوال نمود کہ مرا چیزی خیرات بدہ راجہ گفت ہر چہ میخواہی میدہم - پس عورتِ مذکور بصورتِ دیوی متمثل گشتہ از راجہ گوشت انسان طلب ساخت و راجہ بر قتل کسے راضی نشدہ خود را باو تسلیم نمود و آں عورت بکمال خشنودی او را دعای توفیق عبادت فرمود فقط -

انگاہ راجہ برای تسخیر ممالک عزم جزم کردہ از قلمرو ہندوستاں تا قنوج و بہار دیار بیار در قبضۂ اقتدار در آورد - و بقول تمر ناشک تا قندہار و باختر تسخیر امصار نمودہ اقتداری و اعتباری بہم رسانید - و بعد تسخیر بلاد و اطراف وضبط و ربط مملکت چوں رجعت کرد جمعی از اہل حرفہ و سوداگر ہمراہ آوردہ در کشمیر آباد ساخت - و ثروت و شوکت و جمعیت ملک بحدّی رسانید کہ خواطر افاضی و اداانی بسانِ گلدستہ شگفتہ شد - و تا زمانِ او در کشمیر انتظام عہدہ دارانِ ملکی نبود راجہ برای انتظام مہام مملکت عہدہ داراں مقرر کردہ ہر کسے بر عہدۂ خود متعہد ساخت

اوّل عهدهٔ دیوانی برای انتظام داد وستد ملکی۔ دوم عهدهٔ خانسامانی محافظ مدخل و مخازن۔ سوم داروغهٔ قورخانه یعنی محافظ اسلحه واقمشه وامتعه۔ چهارم بخشی برای انتظام افواج۔ پنجم وزارت برای استصواب وطلب مشورت۔ ششم داروغهٔ صدر برای تقسیم خیرات ومبرات۔ هفتم نقیب برای سزاولی وخبرگیری سپاهیان و زمینداران۔ مدعا که در رسوخ انتظام ملک داری وعدل واحسان ودرستی وراستی بی مثل بود۔

گویند گوتی پندنام دوائی یافته بود که ازان کیمیا میکرد وعلم سیمیا بخوبی میدانست۔ عاقبت بمقام کپال موچن بر منبع نهر سون گل در قصبهٔ شوپیان جان بحق تسلیم نمود وزوجهٔ او ایشان دیوی بسیار مرتاض وصاحب همّت بود ومآثر چهکر وهست مال بنا کرده بمحتاجان بخشید واز شاگرد بیاسدیو نندی پوران را تعلیم کرده بالتزام عقیدهٔ نندی شور مذهب هنود را انکار نمود۔ حکومت راجه شصت سال بود۔

(۲۳)، راجه دمودر برادر راجه جلوک که در جمیع صفات پسندیده همتای او بود در سنه ۲۸۶۷ئ برتخت شاهی جلوس کرده خلق خدا را بعدل واحسان آسودگی بخشید وموضع گودستهو[۱] بنا کردهٔ اوست۔ وبر کریوهٔ دامودر برای پای تخت خود شهری بعمارات کثیر آباد ساخت۔

قف۔ روزی بتقریب شراد[۲] برلب دریای بهت برای تغسل میرفت و

---

۱ در پرگنهٔ اچهه ۱۲ ۲ شراد۔ باصطلاح اہل ہنود نذری است معیّن که بروز وفات مردگان خود ادا می سازند ۱۲

سرِ راه دو برهمن از و طعام خواستند راجه گفت بعد غسل و شراد شمارا سیر خواهم کرد و آن دو برهمن او را دعای بد کرده صورتش شکل مار متمثّل شده در صحرا پریشان گشت۔ کیفیت آن در ذکر کیوه دامودر مشروحاً گفته شد۔ حکومت راجه سی و دو سال بود۔

قدوم میمنت لزوم حضرت سلیمانؑ در کشمیر

ملا احمد در ترجمهٔ رتناکر رقمطراز است که بعد منسخ شدنِ دامودر پسرش نرندر (۱)
در ۱۸۱۸لک بر وسادهٔ حکمرانی جلوس نمود و بعد عرصهٔ چند در سندیمان نام شخصی که از بزرگ رهیشرانِ ملک مغرب بود در کشمیر ورود نمود که بزور ریاضاتِ شاقه از جناب کبریا رتبهٔ یافته بود۔ که دیمان یعنی جنیان او را بر هوا میرفت۔ و قوم جنیان (۲) و پرندگان مطیع فرمانِ او شده بودند و با او همراه میرفتند۔

چون اریکهٔ او مانند شهباز در تمامی حدود کشمیر سیر کرد پس بر قلعهٔ کوه جیٹھ لدرک یعنی کوه سلیمان قرار یافت۔ و بمشاهدهٔ این حال عام و خاص در آنجا جمع گشته سطوت و شوکت او دیده متحیّر شدند۔ و راجه نرندر باستماع خبر حاضر آمده از حضور او فور شفقت و عنایت مسرور شد و هر کسی باستدعای حاجات و مطالبِ خود از و بمراد رسید۔

چونکه از هنگام غرق شدن شهر سندمت نگر سطح اندرونِ کشمیر تا بیجباره همیشه سیلابی میشد مردمان بسبب تنگی غله مدام عاجز می بودند۔ بخدمت او از برای کشیدنِ آب التماس نمودند۔ و از پیشگاه سندیمان جمعی از جنیان برای برداشتن سنگها که بسبب زلزله میانِ دریا بمقام کهاده نیار غلطیده بودند مامور شدند۔ مطابق فرمانِ سندیمان جنود جنیان سنگها از قعر آب برداشته

آب را بدرود داد ند تا که زمین سطح اندرون ظاہر گشت - و دراچہ نرند و مصاحبت و مجالست آنجناب برای خود پسندیده از حکومت این دیار دست بردار شد - و سندیمان را خواہش او منظور شده بمصاحبت و مجالست خاص سرفراز نمود -
گویند از شاہزادہ ہای ترکستان او را سہ کس برادر یکہ عالی ہمراہ بودند - ہشک، کنشک، زشک، در ینجا بنا بر رعایت جبلی ایشانرا ملک کشمیر جاگیر بخشید - و نیز بسیاری از مردمان این دیار گرویدۂ خود گردانید و تا یک ہفتہ سیر و سیاحت کشمیر نمودہ رجعت فرمود -
مترجم یعنی ملا احمد میگوید کہ ازینجا صاف معلوم می شود کہ سندیمان حضرت سلیمانؑ خواہد بود چہ اہل مشرق او را سندیمان یعنی مرد مرتاض میگفتند و درروی زمین ہر کس را معلوم است کہ تخت حضرت سلیمانؑ بر ہوا می پرید طیور و جنیان او را مسخر شدہ بودند - و نیز بنا بر تخنیس لفظی مردمان کشمیر سلیمانرا سندیمان گفتہ اند - از ان بعد کوہ جیبٹ لدرک را کوہ سلیمان و کوہ سندیمان می گویند - ایضاً خطۂ کشمیر را باغ سلیمان نام نہادہ اند -
(۲) ہشک، کنشک، زشک، در ۱۸۱۶ ک باعانت حضرت سلیمانؑ بر حکومت کشمیر مستقل شدند و خلق اللہ را بعدل و احسان دلخوش نمودند و ہر سہ کس بہ قصبہ آباد کردند - چنانچہ ہشک موضع اشکورہ در پرگنۂ کرو ہن - و کنشک کانسپور در دو ہو و زشک موضع ذکرو در پہاک - غیر ازین زشک برای آبادی موضع ذکرو نہر آبی از سندلار جاری ساخت - بعد آن ہر سہ کس تا مدت چہل و یک سال باتفاق حکومت میکردند و مردم بسیار را بمذہب خود گردیدند -

قبل ازیں شخصی شاکھہ سہم نام از عرصۂ یکصد و پنجاہ سال تا اینوقت در خطۂ کشمیر ترویج بہوده[1] مذہب می ساخت و بسیاری از مخلوقات داخل ایں ملت کرده بود۔ و از متابعان او ناگ سین نام شخصی در موضع ہاروَن برای اشاعت مذہب بہود بدل و جان میکوشید و دراں ایام برہمناں را با مردم جین[2] برای امورات مذہبی تنازع برخاسته جانبین در محاربه و مقاتله خونہا ریختند چوں ہنک و کنشک را چنداں استعداد فوج بہود در تمشیت ایں امر عاجز آمدند پس باتفاق برہمناں ابہی مینو که از اولاد راجه ببرم چند در دچہن پاره جاگیردار بود بر سریر سلطنت نشست۔ و ہشک و کنشک از حکومت معزول شدند۔

۴۳، راجه ابہی مینو در ۱۳۹ھ باتفاق عوام تاج حکومت بر سر داده مردم بہوده مذہب را قلع و قمع نمود۔ ہمدراں زماں چندراچارج نام برہمنی فاضل و کامل بودوی کتاب مہاباش از ہند آورده برہمنان اینجا را تعلیم داد و کتاب چندره بیاکرن از خود تصنیف کرده مروّج ساخت۔ چوں بتعلیم و تلقین شاکھہ سہم و ناگهہ سین مردماں از مذہب خودہا منحرف شده بودند و بالزام مذہب بہود وید و وظائف و عبادات معمولی خود ترک داده افعال شنیعه میکردند و نحوست آں درین ملک برف بکثرت بارید تا که راجه و باشندگان اینجا در موسم زمستان بجدو و پنجاب و ممبر وغیره ہر سال جلای وطن میکردند۔ و چندراچارج مخلوق را بتهذیب و تالیف قلب بر استقامت ملت قدیمی خود تحریص و ترغیب می ساخت موجب آں مردمان اینجا را مذہب بہوده ترک کرده ملت قدیمی

---

[1] بدھ [2] جین۔ فرقه ایست از مذہب بہود۔

خود باز پسند نمودند۔ و بر کتاب نیلہ مت پوران عمل کردہ نذر و خیرات بدستور بر خود گرفتند۔ پس ببرکت آں از آفت برف محفوظ ماندند۔ راجہ ابھی مینو موضع ابہہ پور در پرگنہ بانگل آباد ساختہ بہ برہمناں بخشید۔ و چندرا چارج را جاگیر دادہ بتعظیم و تکریم پرورش می ساخت و مجلس مباحثہ مردم بودہ ماہمینہ منعقد می بود و اہل مذہب بودرا بسیار خرابی می نمود۔ بیست و سہ سال بحکومت گذرانیدہ دنیا فرو گذاشت۔

صاحب گلزار کشمیر می نگارد کہ ہمیں چندرا چارج کتاب نیلہ مت پوران از نیلہ ناگ برآوردہ است یا از خود تصنیف کردہ است فقط۔ واللہ اعلم۔

اورنگ چہارم

(۱) راجہ گونند سوم کہ از قبیلہ راجہ کو بود در ۱۸۶۲ لک تاج حکومت بر سر نہادہ در عدل و احسان و رفاہ انام بکام دل کوشیدہ خلق خدا با سایش و آسانی رسانید۔ و از حسن عقیدہ و نیکی اعمال او غلبہ مذہب جین و کثرت برف ازینجا دفع شد۔ سی و پنجسال حکمرانی کردہ از جہان فانی درگذشت۔ و ہمین حسن نیت او بسیاری از احفاد و ذریات او دریں ملک حاکم شدند۔ و عرصہ دو ہزار و شش صد سال لوای حکومت افراشتند۔

(۲) راجہ ویبشن در ۱۸۹۷ لک بخلافت پدر افسر بر سر دادہ در آسودگی رعایا پنجاہ و سہ و نیم سال بسر رسانید۔

(۳) راجہ اندجیت در ۱۹۵۱ لک بجای پدر نشستہ ولایت کشمیر و اطراف ہمہ را متصرف شدہ ممالک خود بہ نصفت و عدالت آباد ساخت۔ سی و پنجسال

وشش ماہ نرد حکومت باختہ بساط حیات در نوشت۔

(۴)، راجہ راؤن بعد وفات پدر در سنہ ۱۹۸۶ ک افسر ایالت بر سر دادہ از قلمرو ہند امصار بسیار تسخیر نمود۔ عرصۂ سی سال حکمران بود و برای پوزش اصنام وٹی شور نام بتخانۂ آباد ساخت۔ صاحب گلدستۂ کشمیر آنرا مندر بڈشاہ پندارد غلط است۔ مترجم رتناکر مندر بڈشاہ را لوکی شری نام کردہ است۔

(۵)، راجہ وبھیشن[1] دوم پسر راؤن در سنہ ۲۰۱۶ ک بر تخت جلوس نمود۔ چوں علم موسیقی خوب ورزیدہ بود ہمیشہ بسمع ساز و سرود مشغول ہمی بود طبعی موزون داشت او را شاعر بزرگ میدانستند۔ سی و شش سال بحکومت گذرانید۔

(۶)، راجہ نر در سنہ ۲۰۵۲ گ بجای پدر تاج و افسر را رواج داد اگرچہ عادل و باذل بود اما با رانی خود کمال دلبستگی داشت کہ شب و روز در مصاحبت و مجالست او صرف اوقات میکرد و در غور و پرداخت رعایا چنداں فرصت نمی یافت۔

قف۔ یکی از زہاد مذہب جَینی در موضع کانر سکونت میداشت۔ و بزور جوگ مایا طلسمی می ساخت کہ وی ہر کسے را میدید و ہیچکسے او را نمیدید بابل طلسم در خانہ ہای مردم درآمدہ با زنان بیگانہ فساد میکرد تا آنکہ با رانی راجہ ہم مداخلت نمود۔ راجہ ازیں معنی خبر یافتہ بآتش قہر و غضب مشتعل گشت۔ و تمامی منادر و معابد و خانہ ہای بوداں را آتش کشید و دہات جاگیر و مال و دولت آنہا بہ برہمناں بخشید۔ و برلب دریای بہت بمقام چکدر متصل بیجبارہ شہری آباد ساخت و در انجا دولتخانۂ خود بکمال رفعت و آراستگی ترصیص نمود۔

---

۱ رکنز ہم نام داشت۔

قفٰ۔ مؤرخاں می نگارند کہ درحکومت اولبشاگ نام برہمنی بود و۔ے دختر شیشرم ناگ بعقد خویش درآورد و راجہ نر بروی عاشق شدہ برای مواصلت و مباشرت خود او را جبر کرد و شیشرم ناگ بقہر آمدہ بر شہر مذکور باران آتش افشاندہ شہر و شہر بال در یک آن ویراں ساخت۔ پس رمنی خواہر شیشرم ناگ از روی غضبناکی تابیست میل سنگباراں کردہ شہر مذکور معدوم شد۔ قصّۂ آں در ذکر شیشرم ناگ بیشتر مشروحست۔ حکومت راجہ نر سی و نہ سال و نُہ ماہ بود۔

(۷)، راجہ سدہ در سنہ ۲۰۹۱ کلی پسر راجہ نر کہ بوقت حادثۂ پدر از بیچارہ ہمراہ شیر مادر بیروں رفتہ بود لعد فوت پدر مسند نشین اورنگ حکومت گشتہ در عدل و انصاف و سخاوت و شجاعت بی ہمتا بود و در آسودگی رعایا و بہبودی برایا ہمیشہ کوشش می نمود۔ و مدّت شصت سال حکومت کردہ در شہر عدم آسود۔

(۸)، راجہ اُوت پلاک در سنہ ۲۱۵۲ کلی بجای پدر نشستہ پیوستہ در رفاہ رعایا ساعی بود۔ سی سال در حکومت بسر برد۔

(۹)، راجہ ہر بنا کہہ در سنہ ۲۱۸۲ کلی اورنگ پدر را رونق تازہ بخشیدہ موضع ہرنل[1] آباد ساخت۔ سی و ہفت سال و ہفت ماہ بحکومت گذرانید۔

(۱۰)، راجہ ہر نیہ کُل فرزند او شصت سال بعدل و داد سلطنت کردہ در سنہ ۲۲۷۹ کلی در گذشت۔

(۱۱)، راجہ وسہ کُل پسر او شصت سال بحکومت گذرانیدہ در سنہ ۲۳۳۹ کلی از دنیا در گذشت۔

---

[1] ہرنل۔ در پرگنۂ پہاک ۱۲

(۱۲)، راجہ مهره کل پسر وسه کل در ۲۳۳۹ؔ لوای حکومت افراشته از سفاکی وبیباکی وخشمناکی یکتای زمانه بود که باندک گناهی مردمانرا قتل میکرد۔ وهیچ روزی بغیر خونریزی نمی آسود وبرهیچکسے رحم نمی کرد۔ سباع وطیور بامید خوردن گوشت مقتولاں همراه وی میرفتند۔ ودرعهد او یکی از والیان ترکستان برکشمیر حمله آورد شده راجه بکمال جودت ومردانگی بعد محاربه ومقاتله بسیار اورا شکست داد۔ وچندر کل نام نهری در پرگنۂ کهاهور پاره حفر نمود۔ واز کمر کوه آمروآگر[1] سنگی عظیم آنرا سدّ راه گشته بحیله وتدبیر اصلا متحرک نشد راجه نهایت متفکر شده بعد لوزش شخصی را درخواب دید وی گفت هرزنیکه از فسق وفجور عفیفه وپاک دامن میباشد چوں برسنگ مذکور دست نهد فی الحال نابود گردد۔ راجه مطابق الهام غیبی فرقۂ زنانرا از هر سو فوج فوج آورده از دست مالیدن زنانے هیچ ز آں سنگ گراں اصلا متحرک نشد تاآنکه راجه بقهر آمده زنانرا بعلّت زناکاری وطفلانرا ببهانۂ حرامزادگی ومردانرا بتهمت دیوثی قتل عام نمود۔

قف۔ مؤرّخاں تعداد مقتولاں از عورات وطفلاں ومرداں ناسه کرور بعضی تاسه لک روایت میدارند۔ عاقبت چندروتی نام دختر کوزه گری حاضر کرده وی بکمال عتاب بجانب راجه خطاب کرده گفت ای راجه چرا در روز اوّل خاتونان خود را ایں امر شوا نفرمودی که بزور عفت سنگ را بیکدم نابود میکردند شاید که ایں قدر خون بیگناهاں بارگردنت نمیشد وهرگاه از دست سودن آنها سنگ تحرک نمیکرد باز هم میدیدیم که ایں سیاستی که برمردم کردی برخود هم

[1] آمروآگر۔ نام قریه در کهاهور پاره ۱۲

میتواسنی کرد این بگفت و دست حق پرست بر آں سنگ نہاد بجنبش آوردہ یکسو انداخت۔ یکروز در محلسرا در آمدہ رانی خود را با پارچۂ زرکار در بر دید کہ بر آں صورت راجہ سنگالدیپ[1] مطبوع بود و بمعاینۂ آں دیگ قہرش بجوش آمدہ سوگند خورد تاکہ راجہ سنگالدیپ را سزا ندہم ہیچ کاری دست نمی کنم و ہمانوقت یراق و سامان درست ساختہ بالشکر عظیم سنگالدیپ نہضت کرد و در اثنای راہ راجۂ لات و چول و کرناٹ مطیع ساخت از انجا سفاین و کشتی ہا بہم رسانیدہ در سنگالدیپ عبور نمود و بعد محاربہ و مقاتلۂ بسیار راجۂ انجا با فوج بی شمار بقتل آورد و دیگری بجای او نصب کردہ فرمان داد کہ بعد ازیں بر پارچہ ہا شکل آفتاب تصویر سازند۔

و وقت معاودت در ہر جا تطاول و تاراج کردہ اسباب و دولت بسیار بہم رسانید۔ وقتیکہ بر کوہ پیر پنچال رسید ناگاہ فیلی از کتل غلطیدہ و ہنگام غلطیدن بسیار فریاد و غوغا نمود راجہ را صیحۂ او خوش آمدہ بکصد فیل در انجا بزیر غلطانید و خندہ و خوشحالی نمود از آنباز آں مکان را ہستِ ونج می گویند۔ و در کشمیر رسیدہ بمقام ہول لاڈ شہر مہر پور آباد ساخت۔ و برہمنان قندہار را جاگیرات عطا نمود۔ بہر حال اقسام ظلم و تعدی آں سفاک نہ بمرتبۂ ایست کہ در تحریر بر آید۔ ہفتاد سال حکمرانی کردہ مرضی صعب و دردناک بروی طاری شد۔ روزی برای ہون[2] آتشی افروختہ بود و خود را بجای اہوت در آتش سوزان

---

[1] سراندیب۔ [2] ہون۔ نوعی از خیرات است کہ اہل ہنود آتشے افروختہ برہمنان بگرد آں نشستہ ماکولات در آتش بسوزانند باعتقاد ایشاں آتش فرشتہ است و او را خوراندن میدہند و آں خوردنی را اہوت میگویند۔

انداختہ سوختہ شد۔

قف۔ حاضراں از غیب آوازی لشنیدند کہ مہرہ گل سہ کرور خون کردہ نجات یافت۔ والعہدۃ علی الرّاوی۔

(۱۳) راجہ بک بعد انتقال پدر در ۲۴۰۹ک عروس مملکت را بزیور عدل و احسان آراستہ مندر بک سوامی بمقام بکہ شور معمور ساخت و نہری بک نام باصراف زرِ کثیر حفر نمود۔ و شہر پنوچہہ در میانِ درّۂ کوہ آباد کرد۔ و در عہد او جوگی[۱] زنی بٹّہا نام در ینجا پیدا شدہ بر حُسن و جمالِ او خاطر راجہ شیفتہ گشت۔ روزی آں ساحرہ بتقریب قربانی راجۂ نامدار را مع اعوان و انصار و خویشانِ خود در مجلس جگ[۲] برای خوردنِ ضیافت بردہ بود و ساحرۂ مذکورہ در انجا بنہ ورجا دو ہمہ ما را بیجاں ساخت ہمگی بک فرزند ارجمند کہ کہتی نند نام داشت زندہ ماند۔ و حکومت راجہ شصت و دو سال و نہ ماہ بود۔

(۱۴) راجہ کہتی نند در ۲۴۷۲ک باتفاق ارکانِ مملکت بر سریر سلطنت نشستہ سی سال بحکومت گذرانید۔

(۱۵) راجہ وسہ نند در ۲۵۰۲ک بجای پدر رونق افروز مسند حکمرانی شدہ بسیار رشید و دانا بود و دانشمنداں را اعزاز و حرمت افزود و تصنیفات عشقیہ بسیار فرمود۔ مدّت پنجاہ و دو سال کامرانی کردہ عالم فانی را پدرود نمود۔

(۱۶) راجہ نر بعد رحلت پدر در ۲۵۵۴ک افسر بسر دادہ شصت سال بحکومت بسر بردہ از سر درگذشت۔

---

[۱] جوگی۔ فرقۂ الیست از فقرای ہنود۔ [۲] جگ۔ باصطلاح اہل ہنود نذری است۔

(۱۷)، راجه اچهه پسر راجه نر در ۲۶۱۴ ک عروس مملکت تا شصت سال دربر گرفته دنیا را وداع نمود۔ اچهه بل از تعمیرات اوست۔

(۱۸)، راجه گوپادت بعد وفات پدر در ۲۶۷۴ ک فرمانروای کشور شده تمامی سرحدات کشمیر در قبضهٔ اقتدار در آورد۔ و در رعیت پروری و دادگستری بی همتا بود۔ و موضع کهلی در نارہ ناو و قریهٔ کهاگ در بیروه و نابه گام در کرو هن و اسکندرپوره در بانگل و شانگس از تعمیرات اوست۔ و دیهات موفور بر برهمنان و فقیران جاگیر بخشید و مندرها آباد نمود۔ و نیز بتخانهٔ زشتی شور[1] را که بر کوه سلیمان واقع است تجدید و ترمیم فرمود۔ و موضع گوپه کار و بچهواره برای لنگر آن بتخانه وقف نمود۔ و در قلمرو خود جانورکشی هیچکسی را کردن نداد۔ مدّت شصت سال و شش ماه سلطنت کرده درگذشت۔

(۱۹)، راجه گوکرن پسرش در ۲۷۳۴ ک دیهیم اقبال بر سر نهاده پنجاه و هشت سال سلطنت رانده انتقال نمود۔

(۲۰)، راجه نرندر آدت بعد انتقال پدر در ۲۷۹۲ ک سریر آرای سلطنت شده سی و شش سال و سه ماه بحکومت گذرانید۔

(۲۱)، راجه انده جدهشتر در ۲۸۲۸ ک جانشین پدر شده از بسکه چشمان او حقیر بود تا بینائی کلّی نداشت بنابران او را انده یعنی کور لقب کرده بودند۔ اوایل در عدل و انصاف و رعیّت پروری مشغول همی بود۔ عاقبت بصحبت مردم اراذل مزاج او منحرف شده شیوهٔ ظلم و جور و جفا و شراب نوشی و حرام کاری و فسق

[1] زشتی شور۔ از تعمیرات راجه سندیمان اوّل بود گوپادت مرمّت نمود۔

وفجور وفساد وعناد برای خود اختیار کرده زن های مردمان بزور میبرد۔ واز هوشمندان وبزرگان نفرت گرفته بامردم ظالم وفاسق واہل رزالت الفت نمود واز سفاکی و بیباکی دقیقۂ باقی نگذاشت۔ تا آنکه سپاه ورعیت از حرکات او متنفر گشته حاکمان اطراف که از قدیم متابعت راجه های اینجا میکردند روگردان شدند۔ وارکانِ دولت واعیانِ رعیت اتفاق کرده درموقوفی او کنکاش نمودند۔ جدشتر از بیمروتی اَبنای روزگار حذر کرده با دو سه کس بجانب ہند مفرور شد و در انجابکی از راجها اورا قابو کرده از جان گذرانید۔ حکومت او پنجاه وہشت سال بود۔

مترجم رتناگر رقمطراز است که آخر حکومت اَنده جدشتر سکندر فیلقوس که اورا مردمانِ مشرق مہایون می گفتند بالشکر انبوه بتسخیر ہند پورسس آورده چون از آب نیلاب[1] عبور نمود راجهای قلمرو ہند را تزلزل افتاد۔ وبرادر راجه اَنده جدشتر موسوم به ابیسن تر که حاکم اطراف کوہستانِ بیرونی کشمیر بود بعزّ لباطبوس سکندر بانفایس ارمغان فائز گشت وبرای مقهوری برادر خود اَنده جدشتر استمداد نمود وسکندر لشکری بمعاونت او مامور ساخت۔ واَنده جدشتر از روی مخالفت احوال تاب تقابل در خود ندیده بجانب ہند مفرور گشت و ابیستر ملک کشمیر را متصرف شد واَنده جدشتر از راجه پوران[2] طلب اعانت نموده وی بمقابلۂ سکندر جنگ میکرد وودر اثنای جنگ اَنده جدشتر در معاونت معاونِ خود کُشته شد۔ متقاران انتقال سکندر بسبیل کوہستان جنوبی در ملک کشمیر سایۂ نزول انداخت وچندگاه درسیر وشکار بسر برد۔

---

[1] دریائے اٹک۔ [2] پورس۔

روزی بقضای کردگار بر موقع شکار تیری بر بازوی سکندر رسیده چون تیرانداز را ماخوذ کردند وی از طرف راجہ ابیسٹر مؤکل قتل سکندر بود۔ سکندر بغضب آمده ابیسٹر را با متعلقانِ خود بقتل آورد و حکومت کشمیر بہ راجہ پرتاب کہ از راجہائے مالوہ جدّ بکرماجیت بود ارزانی داشت۔ و خود را بدار الملک خود رجعت فرمود واللہ اعلم

سکندر فیلقوس[1]

مؤرخانِ ہندی نگارند کہ سکندر فیلقوس پیش از ظہور عیسیٰ ؑ سہ صد و پنجاہ سال از دار الملک روم ظہور یافت و در اندک فرصتی ممالک عراق و روم و عرب و فرنگستان وغیرہ مفتوح ساخت قبل از عیسیٰ ؑ ۳۳۱ سال بر تسخیر فارس یورش آورد۔ و حملۂ سیوم پادشاہ انجا دارا ابن داراب بن بہمن بقتل رسانید و مملکت ایران و خراسان در حوزۂ تصرّف خود در آورد۔

از انجا کہ راجگانِ اقلیم ہند در عہد حکومت داراب بطرف ایران باجگذار و فرمان بردار شدہ بودند بخیال آں سکندر بعد ضبط و ربط مملکت ایران و خراسان عزمیت تسخیر ہند بخاطر آورد و قبل از سنۂ عیسوی ۳۲۷ سال با جمعیت لشکر بیشمار از آب نیلاب[2] عبور ساخت و راجگان ہند را الصولت و شجاعت خود تزلزل انداخت۔ چونکہ از عرصۂ سہ چہار سال افواج شاہی در میانِ برفانی کوہستانہا شداید و مصائب سفر از حد کشیدہ بودند و در محاربات و مقاتلات تنگ مایہ و افسردہ شدہ بودند و در موسم گرما میانِ پنجاب رسیدہ بعارضۂ بخار اکثرہا معلول شدند۔ بنابراں بر یورش ہندوستان مبادرت ننمودند۔

---

[1] ایں سکندر غیر از سکندر ذوالقرنین است کہ پیش ازیں بمدت دو ہزار سال بودہ است۔ [2] دریای سندھ

درآنزماں در قلمرو ہندوستاں سہ راجہ نامی بودند۔ یکی ابیسٹر فرمانروای کشمیر واطراف کوہستان آں۔ دوم ٹیکا ئیلز راجہ دوابہ وسندساگر کہ درمیان سند وجہلم واقع است۔ سیوم راجہ پور شہریار ہستناپور۔

ابیسٹر باتخایف ونفایس کشمیر سکندر را استقبال نمود وٹیکا ئیلز بخدمت مشرف شدہ سکندر رابخانۂ خود دعوت نمود وبکمال شان شایان لوازم ضیافت بجاآورد۔ سلطان سپاہان پژمردہ را درانجا گذاشتہ خود برلب دریای جہلم قیام ساخت۔ وازآنطرف راجہ پورن باجمعیت افواج یورش آوردہ برکنارۂ آں روی دریا صفوف محاربہ آراست۔ ودریای جہلم بسبب برسات طغیانی بود سکندر راعبور دریا نہایت مشکل شد عاقبت دہ میل بالا رفتہ شبانہ از دریا عبور نمود۔ وراجہ پورن بعد محاربہ ومجادلۂ بسیار اسیر کردہ بوفور مرحمت بر ملک خود باز قایم ساخت۔ ازانجا بروایت وقائع[1] کشمیر سکندر بسیر کشمیر نہضت کرد۔ لیکن مؤرخان ہند رفتن سکندر بہ کشمیر برزبان قلم می آرند۔ اما تحریر صاحب وقائع کشمیر ہم خالی ازتوال بود۔

مختصر کہ سکندر ملک دوابہ وپنجچ[2] بہ راجہ پورن عطا کہ دہ خود از چناب وراوی عبور نمود۔ ودر مقام سنگلا شانزدہ ہزار مردم شایداز قوم تاتاری بقتل آورد۔ ازانجا قصد تسخیر ملک بہار مرکوز خاطر سکندر بود لیکن لشکریان یورش ہندوستان اصلا دم نگرفتند لاچار تسخیر ہندوستان برعزمیت دوم معطل داشتہ عزم معاودت مصمم فرمود۔ دوہزار کشتی فی الفور درست ساختہ یک

---

[1] ملک الشعرا ملا احمد۔ [2] ٹھٹھ ہم میگویند۔

لک وبیست ہزار سپاہ و دو صد زنجیر فیل بسواری سفاین ببیل رود خانۂ سند روانہ ساخت۔ و باقی افواج بہر دو لب رودخانہ در خشکی کوچ کردند۔ سکندر باشتیاق آزمونہای دریا خود از راہ تری نہضت کرد۔ و بعد مسافت یا لصد گروہ سفائن بدہانۂ دریا رسیدند۔ از انجا سکندر خود براہ خشکی راہی شد و نیارکس کہ افسر عسکر بحری بود سفر دریا بہفت ماہ باتمام رسانید۔ سکندر قبل از سنۂ عیسوی ۳۲۳ سال وفات یافت۔

(۲۳)، راجہ پرتاپ اُدت در ۲۸۸۶ گ یا بفرمان سکندر یا باتفاق اعیان کشمیر تاج حکومت کشمیر بر سر دادہ در تمشیت امور مملکت و آسودگی سپاہ و رعیت بدل و جان کوشید۔ سی و دو سال بحکومت گذرانید۔

(۲۴)، راجہ جلوک ثانی خلعت حکمرانی در ۲۹۱۸ک دربر کردہ سی و دو سال در جہانبانی گذرانید۔

(۲۵)، راجہ تونجاین در ۲۹۵۰ک بر مسند پدر جلوس نمود۔ و رانی او واک پشتا نام عورتے دانا بود و برہنمونی او گلزار خاطر سپاہ و رعیت سرسبز نمود ہمیشہ در عدل و عطا مشغول می بود۔ و مندر تنگی شور و تجبانہ ہرداس متصل بجبارہ آباد ساخت و شہر کنگ بعمارات رفیعہ آباد نمود۔ و در مضافات شہر مندر اُماشری احداث فرمود کہ گنبد آں باسراف یک لک اشرفی زراندود کردہ بود۔

قف۔ گویند در حدود مراج درختان بیشمار نہال کرد و بحُسن نیت او فوراً شگوفہ آوردہ از اثمار گرانبار شدند فقط۔ و در ماہ بہادرون آنقدر برف بکثرت بارید کہ مزروعات تلف شدہ قحط عظیم روی داد راجہ خزائن خود

خالی کرده از لعل و جواهر و نقد و جنس هر چه سرمایه داشت بمحتاجان بخشید با وجود آن قحط رفع نشد۔

قف۔ راجہ نیکنام از چارۂ کار لاچار شده برکشتن خود اقدام نمود و زوجۂ او ازین مرام آگاه گشته شوهر خود را از کشتن خود منع ساخت۔ شبانگاه هر دو بدعا و زاری بدرگاه باری ملتجی شدند پس باجابت دعای آنها هر صبحگاه دد کبوتر بریان از آسمان هر کس را بکنار میرسیدند تا مدامیکه قحط رفع شد۔ و داگ پشٹا موضع راموه و کیموه آباد کرده جاگیر به برهمنان بخشید۔ و از بطن خودش فرزندی نداشت بوقت انتقال راجه برثمشان اوستی شد۔ حکومت راجه سی و شش سال بود۔

(۲۶)، راجه بجی در ۲۹۸۶ ک باتفاق اعیان ملک بحکومت رسید وی از اکابر زادهای شهر بود شهر بجیباره آباد کرده پای تخت خود نمود۔ و مندر بجیشور بکمال رفعت و سنگینی افراخت۔ و مدّت هشت سال بحکومت گذرانید۔

(۲۷)، راجه جی اندر در ۲۹۹۴ ک باعانت سندمت وزیر بر مسند خلافت پدر نشسته چندی بعدل و احسان گذرانید عاقبت از وزیر خود بیدل شده تاده سال محبوس داشت و مال و منال او تمام بغارت برد امّا مردم خاص و عام از نیک نیتی وزیر خوشنود بودند و بجای خود می گفتند که وزیر عنقریب راجۂ اینجا خواهد شد۔ این سخن بسمع راجه رسیده حکم داد که وزیر را بردار کشند حسب الحکم وزیر بردار رسانیده از جان گذرانیدند۔ پس راجه را زحمتی و رحبتی مستولی شده بعد چند روز بهمان آفت دنیا را خصت نمود۔ و حکومت او سی و هفت سال بود۔

چونکه جی اندر را فرزندی نبود تاج سلطنت کشمیر چند روز بی سر مانده آینان دلو

نام شخصی مرتاض و صاف ضمیر مرتی سندمت وزیر در موضع الیشہ براری منزوی شده بود وی باستماع حادثۂ سندمت وزیر برای سوختن لاشۂ او زیر دار آمده کالبد او از دار فرود آورده بر تغسیل او متعهد گشت۔

قف۔ ایشان دیو بر پیشانی او نظر کرده این سہ فقرہ نوشته دید۔ "(۱) تاکہ این شخص زنده ماند مفلس باشد۔ (۲) تا ده سال قید مانده بر دار میرد۔ (۳) بعد آن راج خواہد کرد۔" ایشان دیو بخاطر خود سنجید کہ ازین سہ فقرہ مضمون دو فقرہ بعمل آمد البتہ مضمون فقرۂ سوم ہم معطل نخواہد ماند پس لاشۂ او ہمچناں بر دار نہاده مکمنی مہیا ساخت و ہمواره با و نگاه داشتہ منتظر قدرت خدا می بود۔ یکشب دید کہ میدان نورانی شد و چند عورت جوگنی آمده لاشۂ او از دار فرود آوردند و او را زنده ساخته با خود مشغول مکالمہ و معاشرت کردند ایشان دیو تمام شب در خوف مانده نہایت متعجب شد و بوقت صبح جوگنیاں خواستند کہ لاشۂ او بدستور بر دار کشند۔ مقارن آنحال ایشان دیو تیغ بدست گرفتہ جوگنیا نرا ترسانیده غوغا بر داشت موجب آں عورتاں غائب گشتند و یکی از آں میاں آواز داد کہ ای ایشان دیو این شخص را بباعث ما خدا زنده ساخت تو چرا بر سر ما خنجر کشیدی این راجہ سندیمان است راجۂ بزرگ خواہد شد۔

چوں وزیر زنده گشت و مرشد خود را در پای افتاد درآنحال مردم از ہر سو جمع آمده بدیدن وزیر متعجب شدند کسانیکہ او را پیشتر میدانستند بمجرد دیدن بشناختند اعیان شہر بنظر حسن اخلاق و نیک سیرتی او را تکلیف حکومت نمودند وی قبول نکرد آخر الامر بامر مرشد خود بر حکومت کشمیر اقدام نمود۔

(۲۸) راجه سندیمان معروف به آری راج در ۳۰۳۱ سنه ک باتفاق اعیانِ شهر تاج حکومت بر سر داده در تمشیت امور مملکت و پرداخت سپاه و رعیّت ساعی گشت و بندگانِ خدا را راحت و آسودگی بخشید جائیکه بر سر دار کشیده بودند مندر سندلیشور معمور ساخت۔ و در موضع الیشه براری برای تعظیم مُرشد خود تبخانهٔ بهیمادیوی یادگار نهاد۔ واز رودخانهٔ سندلار برای آبادی پرگنهٔ پهاک نهر آری کل جاری ساخت۔ و در پرگنهٔ لار موضع آری احداث کرده برای مصارف جوی وقف نهاد۔

عاقبتُ الامر دنیای غدّار را اعتبار ندیده اکثر اوقات در عبادات و ریاضات و پرستشِ تبخانه ها اشتغال میداشت۔ و هر صبح هزار شیو لنگ[۱] درست کرده بر آن پوزش میساخت۔ و بمصالح ملکی و امور جهانبانی چندان نمی پرداخت۔ و مردم از وضع او بتنگ آمده پریشان خاطر شدند او نیز این معنی دانست که مردمان از من دلگیرند و اعیانِ ملک را در پیش خود طلبیده گفت که تا حال بالتماس شما مهمات حکومت بسر رسانیدم اکنون بصلاح من دیگر کسے را بر حکومت بردارید و مرا معذور دارید۔ آنگاه پوست آهو پوشیده از مسند سلطنت برخاست و در غار لومه نوه چندگاه منزوی شده از نظر غایب گشت۔ بنا بران آن غار را غار آری رای میگویند۔ چهل و هفت سال بحکومت گذرانید۔

واز حکومت او سیزده سال گذشته سنهٔ بکرمی شروع یافت۔ واز سنهٔ کلجوگ سه هزار و هفتاد و هشت سال گذشته بخوف طوالت انجا حیط کرده شد

[۱] شو لنگ۔ اهل هنود شکلی مثل آلت انسان مدوّر یا از سنگ یا از گل درست می سازند برای پوزش می کنند

و در آخر حکومت راجه سندیمان از افواه مشهور شد که گوپادت نام شخصی نبیرهٔ راجه آننده چند شتر در زیر سایهٔ راجه قندهار اوقات گذاری میکند و او را میگواهن نام فرزندیست لائق و فائق - چنانچه درین ایام راجهٔ پرباگ جوتش برای دختر خود امرته پربا نام اشتهار سویم بر مشتهر کرده بود موجب آن میگواهن بامر پدر خود بر جشن سویم بر حاضر جلسه شد و امرته پربا سایبان سحاب را بر سر او دیده بنظر قبول پسندید و طوق گلها بگردن او انداخت -

پس میگواهن با مال و منال کثیر و عروس دلپذیر باز آمده در قندهار اوقات بسر مے نمود باستماع این خبر اعیان کشمیر که بسبب ناتوانی سندیمان دلگیر شده بودند بجانب میگواهن پیغام فرستاده برای حکومت طلبیدند که بر وقت استعفای راجه سندیمان در کشمیر رسید - حکومت این شش راجه یکصد و نود و دو سال محسوبست -

اورنگِ پنجم

(۱) راجه میگواهن در ۳۴ سنه بعد استعفای آری راج بر سریر سلطنت نشسته گلستانِ کشمیر را بعدل و انصاف نضارت بخشید و ممالک اطراف را ضبط و ربط نمود و از کشتن طیور و حیوانات و اکل لحم و سفک دما منع کلّی ساخت و صیادان و قصابان را برای وجه کفاف اقطاع بخشید - و در حکومت او هیچ جاندار را آزار نرسید بلکه بحسن نیت او حشرات و درنده بر آزار کسے قادر نمیشدند و شبها تغییر لباس کرده در شهر سیر میکرد - و فقیران و بیتیمان را بانواع پنهانی مال و نعمت بر میداد و بر می‌انداخت و مکانات میگه وان و میگه کام و میگه مٹ معمور ساخت -

ودراں اثنا خبر شنید که در قلمرو هندوستان جانداران را آزار میرسانند
بخواهش ممانعت آں فوج ظفرموج و براق و ساماں مهیّا کرده بجانب هندوستان
رایت جهانگیری افراشت و اکثری از راجهای هندوستان مطیع فرمان او شد و از آزار
جانداران درگذشتند هر کسکه فرمان او منظور نکرد شوکت و مملکت او تباه شد - رفته
رفته بر کنارهٔ دریای شور رسید -

قف - روزی با اعیان مملکت برای عبور دریای شور مصلحت میکرد ناگاه
از دور آوازی شنید که در حکومت راجه میگو آهن مرامی کشند راجه باستماع این
فریاد در غضب آمده خود برای تفحص این فریاد تا دور دویده رفت شخصی دید که
پنج شش کس او را بسته کرده میبرند راجه حقیقت حال پرسیده یکی از آں میان
گفت که ما را فرزند عزیز خود اکنون بعلت بیماری قریب الموت رسیده است و در جوار ما
بتخانه ایست که مردماں از آں خبر غیب می شنوند از آنجا به نسبت بیمار خود آواز شنیدیم
که او را انسان قربان باید کرد حالا این اجل رسیده پیش ما رسید بالفعل جان او
فدای فرزند خود خواهیم ساخت - راجه گفت که در عهد من قتل جانور ممنوع است
شما را طاقت نیست که آدمی زادهٔ بیگناه را سر راه گرفته بقتل رسانید آنها در جواب
گفتند که از موت آں فرزند بسیار کساں از ما بیجان خواهند شد در حالتیکه کشتن
یک کس شما را منظور نیست در فنای این قدر کساں خالق خلق راجه چه جواب
خواهند داد - راجه گفت این مسافر بیگناه بگذارید و در بدل او جان من فدای
فرزند خود نمائید آنها استهزاءً النته خنده کردند و راجه خنجر کشیده بر کشتن خود
اقدام نمود دران حین گلها از آسمان بر راجه افشاندن گرفت - ناگاه از غیب

شخصی روحانی پیدا شده دست راجه بگرفت و از کشتن خودش باز داشت و در آن همه کسان از نظر راجه غایب شدند۔ و راجه در ورطهٔ حیرت افتاده آن شخص روحانی گفت ۔ این جماعه از عالم غیب برای امتحان تو آمده بودند۔ و منم موکل بحاله از نهار شفقت و رحمت تو بر خلق خدا دیده مطیع و منقاد تو گشتم اکنون مدعای خود از من بخواه۔

راجه گفت برای تسخیر جزیرهٔ سنگلدیپ و جزیرهٔ لنکا[1] از تو اعانت می خواهم همین شخص گفت که من برای معاونت تو از درگاه ماٰمورم۔ آنگاه راجه نیک نهاد با جیش پُر طیش و خیول و اقبال با عانت موکل غیبی اندر یا عبور کرده در جزیرهٔ سنگلدیپ رسید و بلتین راجه آنجا طوق انقیاد در گردن انداخته امتناع کشتن جانوران بر خود منظور ساخت و با تحاف و تحائف و نفائس بی شمار رایت اعتبار افراخت۔ پس راجه بکمال نصرت و شوکت بجانب کشمیر رجعت فرمود۔

قف۔ روزی برهمنی ضعیف که در کنار اولسپری بحیف بود در پیش راجه استغاثه نمود که این جگر گوشهٔ من از مدت بیمار است منجمان میگویند که بغیر قربان حیواناتی به نشود از انجا که کشتن حیوانات ممنوع است اکنون در بدل حیوان مطلق این حیوان ناطق ضائع خواهد شد۔ راجه بشنیدن این سخن متحیر گشت و آن برهمن را تسلی داده وعدهٔ جواب بر فردا نهاد۔ راجه تمام شب در فکر آن برهمن پریشان بود و بجای خود سنجید که جان من عاقبت فنا شدنی است اگر انوقت قربان این برهمن زاده میشود عین سعادتست۔

---

[1] لنکا۔ جزیره الهند در بحر شور الحال بجزیرهٔ سیلون مشهور است۔

علی الصباح برہمن را گفت کہ عوض حیوان جان من فدای فرزند خود مکن برہمن گفت کہ این امر خطیر خاطر پذیر ہیچکسی نتواند شد۔ پس راجہ نیک محضر خنجر بر داشتہ بر کشتن خود اقدام نمود ناگاہ آن شخص روحانی پیدا شدہ راجہ را از قتل خود باز داشت و بر علو ہمت او آفرین و مرحبا نمود۔ برہمن زادہ را فی الحال شفای کامل حاصل شد۔

قف۔ شبی راجہ نیکنام در حرمسرای خود بخواب آسودہ بود و آوازی از دزد شنید "دزد دزد"۔ در آنوقت از زبان راجہ بر آمد کہ دزدانرا بگیرید بعد دو سہ روز چند عورت پیش راجہ آمدہ التماس نمودند کہ بر یوہ شوہران ما کہ موکلان چشمہ ساران بشکل ماران ہستند شبانہ برای سیر بر آمدہ بودند مردمان آنہارا دزد پنداشتہ غوغا کردند و از زبان حضور حکم شد کہ دزدانرا بہ بندند موجب آن موکلان غیبی شوہران ما بستہ کردہ محبوس داشتہ اند۔ راجہ تبسم کردہ گفت کہ دزدان خلاص نمائید ہمانوقت آنہارا از بند مائش دادند۔ بعد ازان موکلان چشمہ سار مطیع او شدہ باشکال گوناگون پیش راجہ حاضر می بودند۔

روزی راجہ در سیر تالاب اولر بود و باد صرصر ہیجان نمود نزدیک بود کہ سفینہ غرق می شد دران حالت لکہا ماران در آب پیدا شدند و کشتی راجہ بر دوش گرفتہ بساحل نجات رسانیدند۔ و بعد چندگاہ راجۂ ماروار از اطاعت راجہ منحرف شدہ عاملان او بیدخل ساخت و بر قتل جانوران اقدام نمود راجۂ نامدار باستماع اخبار بالشکر بیشمار در ماہ ہار بجانب ماروار نہضت کردہ در اثنای راہ لشکریان از بی آبی عاجز شدند۔ ناگاہ موکلان چشمہ ساران بشکل ماران در انجا رسیدہ بسیار چشمہ ہا جوشیدن گرفت۔ وبکثرت آب سیلاب شد و افواج شاہی سیراب گشتند۔

پس بجدال و قتال پیوستند و راجهٔ ماروار در دست دلاوران جرّار گرفتار شد۔ میگواہن او را حبس کرده ملک ماروار در قبضهٔ اقتدار خود در آورد۔ از انجا بجانب سورت متوجّه شده بلاد سورت و قنوج مفتوح ساخت۔

و بعد انتظام آن سواد براه ٹهٹه و بهکر بسمت کشمیر معاودت نمود چون برلب دریای سنده جائیکه آبهای پنجاب لاحق به اٹک می شوند رسید دریا بسبب بارش برشکال طغیانی شده بود راجهٔ نامدار از روی عدم امکان سفائن در فکر عبور دریا متردّد گشت۔ ناگاه جمعی از ماران پیدا شده بر روی دریا هیأت جسری نمودار گشت و بذریعهٔ آن تمامی افواج و افیال و جهول و اسباب از دریا عبور کرده بجانب کشمیر راجع شد۔ و تا اینجا تمامی راجگان هندوستان همرکاب عسکر بودند و در ینجا هر کس را بخلاع فاخره نواخته رخصت نمودند۔ اهل هنود در حق او بسیار حکایات عجیبه می نگارند بنا بر تطویل ترک شد۔

قف۔ میگویند که سایهٔ ابر همیشه بر سر او می بود و بوقت بارش کالای او تر نمی شد۔ موجب آن او را میگواہن می گفتند۔ میگ بمعنی ابر و اہن بمعنی سواری واللہ اعلم۔ سی و چهار سال حکومت کرده درگذشت۔

(۲)، راجه سرشٹه سین بعد انتقال پدر در سنه ۹۸ افسر حکومت بر سر نهاده در ضبط و ربط ملک مقبوضهٔ پدر تاجدار کوشش بسیار بکار برد و عمر عزیز خود در عدل و انصاف صرف کرده بتخانهٔ ماتر چکر و بر ور یشور وغیره یادگار نهاد۔ و برای اوقاف آن حاصلات علاقهٔ کانگره معمول داشت۔ سی سال حکومت کرده فرو گذاشت دو پسران و ما تایکی هرن و دوم تورمان۔

۳۳، راجه هرن در سنه ۹۸ وارث ملک پدر شده تورمان رایت وزارت افراشت. عاقبت مزاج تورمان از متابعت برادر منحرف شده سکهٔ خود جاری ساخت. و هرن از حرکت او آشفته شده تورمان را محبوس داشت. و زوجهٔ او انژنا که دختر راجهٔ وزنند از ثمرة الفواد راجه های سورج بنسی[1] بود بوقت حادثهٔ شوهر فرار اختیار کرده بمقام اندرکوٹ[2] در خانهٔ کلالی قرار یافت. چون از شوهر خود آبستن بود بوقت وضع پسری ازو متولد گشته پرورسین نام نهاد و زوجهٔ کلال مثل فرزند او را پرورش میکرد تا که بسن بلوغ رسید. و مردم او را پسر کلال میدانستند. و در حالت خوردی آثار بزرگی از چهرهٔ او باهر میبود و هنگام ملاعبت با جماعت طفلان بر سر رفعتی نشسته خود را خطاب راجگی میداد. و طفلان دیگر را بر منصب وزارت و امارت و ملازمت مقرر داشته حکمرانی میکرد و پیوسته به تیراندازی و نشانه بازی مشغول می بود. اتفاقاً برادر انژنا جی اند نام بجستجوی خواهر خود در هر جا میگردید. عاقبت در اندرکوٹ جائیکه پرورسین با طفلان ملاعبت میکرد رسید و پسری دید با فر و شکوه دارائی که بر سر بر رفعتی نشسته بر کودکان حکمرانی میکرد. جی اند را شفقت و محبت طبیعی در دل هیجان کرده چیزی نتوانست گفت. شبانگاه دنبال او در خانهٔ کلال در آمده خواهر خود را شناخت و از ایام مفارقت و مهجوری خود با او گریه میکرد. پرورسین باعث گریه و کیفیت آمدن او از مادر خود پرسید و مادرش گفت که این شخص برادر من است و پدرت

[1] سورج بنسی- نام قبیله. چنانچه دو فرقهٔ راجهای هندوستان بیشتر عالی تبار و نامدار بوده اند یکی سورج بنسی دوم چندربنسی فقط. [2] در نسخهٔ دیگر "نگرکوٹ" دیده شد.

تورمان لظلم برادر خود محبوس است و لفراق او گریہ میکردیم۔ پرورسین بشنیدن احوال پدر مشغلہ درگذشتہ روز و شب در ورزش کشتی و پہلوانی در خانہ حجی اندر بسر میبرد۔ و ہمدراں ایام ہرن لشفاعت بعضی ارباب نام تورمان را حکم اطلاق بخشید۔ وی چند روز در مؤالفت بسر بسر بردہ لقضای ناگہانی از جہان فانی درگذشت۔

انگاہ پرورسین بمرافقت خالوی خود برای دیدن معابد و تیرتہا[1] بہندوستان رفت۔ لعد آں راجہ ہرن را ایام کامرانی بسر آمدہ سی سال و دو ماہ حکمرانی کردہ درگذشت۔ چونکہ فرزندی نداشت چراغ سلطنت بی لور ماندہ و اعیان مملکت بجانب راجہ بکرماجیت کہ دراں ایام تاجدار ہندوستان بود عرضداشت خود برای تنظیم کشمیر و فرستادن حاکم فرمانروا فرستادند۔ پیشتر ازاں یکی از برہمنان اینجا ماترگپت نام کہ عالم و عاقل و مرتاض بود برای حصول وجہ کفاف در پیش راجہ بکرماجیت رفتہ بود و از عرصۂ شش ماہ در اردوی خاص ایام افلاس بسر میبرد۔

روزی در موسم سرما راجہ بکرماجیت از خواب بیدار گشت و شمعہا بہمہ ہوا گل شدہ بود پس وشاقان درگاہ را آواز داد از آنہا بموجب استیلای خواب کسی بیدار نشد و ماترگپت بیرون دولتسرا در صحن باغ آشفتہ حال نشستہ بود وی آواز راجہ شنیدہ بحضور رفت و شمعہا افروختہ باریاب صحبت گشت۔ راجہ از وی پرسید کہ از شب چہ قدر باقی باشد؟ برہمن گفت یکنیم پہر۔ راجہ گفت چگونہ دانستی کہ یکنیم پہر باقیست؟ ماترگپت یک اشلوک بکمال فصاحت بلاغت منظوم کردہ پیش راجہ ادا نمود کہ مضمون آں این بود۔

---

[1] تیرت۔ پرستگاہ اہل ہنود۔

ترجمهٔ شلوک۔ "بواسطهٔ شدّت سرما بدنِ من آماسیده گشت که مانند دانهٔ لوبیا پوست از بدنِ من کفیده گردد۔ و آتش من چناں ضعیف گشت که از بسیاری دم کردن آں لبهای من ترقیده شد و از شدّت گرسنگی کام و گلوی من خشک گشت۔ و در دریای غم و حسرت مستغرق ماند۔ خواب از دماغ من همچناں دور رفته است که کسے زنے را بے عزّت کرده رانده شده باشد۔ نوعیکه کسی بزرگ شخصی زمینی جاگیر یافته باشد و آں زمین مطلقاً کم نمی شود۔ همچناں ایں شب دیجور برمن کم نمی شود۔ فقط"۔

راجه مضمون اشلوک و فصاحت و بلاغت آں فهمیده نهایت محظوظ و ممنون شد۔ و بر پریشان حالی آں برهمن ناتوان حیراں مانده بعوض صله و انعام حکومت کشمیر بوی بخشیدن مصلحت دانست۔ و همان وقت بنام اعیان کشمیر جواب خط تمسیل نمود که ماترگپت بر حکومت آں دیار مقرر شده شما متابعت او نمائید۔ فوراً ماترگپت را سر دربار حاضر آورده فرمان حکومت کشمیر در لفافه پیچیده بوی تفویض نمود۔ و گفت که ایں فرمان فوراً نزد اعیان کشمیر باید رسانید۔ پس از آں انعام شایاں تو عطا خواهد شد۔

برهمن بنومیدی تمام فرمانِ راجه در دست گرفته روانهٔ کشمیر شد۔ وقتیکه در هیره پور رسید فرمانِ عالیشان با میراں تفویض نمود و بمطالعهٔ آں امرا طبل شادی نواخته ماترگپت را بلباس شاهی پیراسته بر مسند حکومت جلوس دادند۔

اِنتباه۔ در ینجا برخی از احوالِ راجه بکرماجیت بنابر تقریب سخن و ربط تاریخ ایراد کرده شود۔

تسلّط یافتن راجه بکرماجیت بر ممالک هندوستان وکشمیر

مؤرّخان هندی می نگارند که راجه بکرماجیت از قوم پواره بود و در اوصاف حمیدهٔ واطوار پسندیدهٔ او قصص وحکایات بسیار در تواریخ هنود بطور افسانه مذکور ومشهور است درین مختصر گنجائیش آں ندارد۔

مختصر آنکه راجهٔ موصوف در عنفوان شباب اوقات خود بلباس فقر ادر سیاحت اکثر بلاد هندوستان با سادهوان بسر می برد۔ چنانچه ریاضات شاقه در صحبت ایشاں کشیده فقیر کامل شده بود چوں بعمر پنجاه سال رسید بنوید آسمانی قدم در بادیهٔ سپاهگری نهاده بتسخیر ممالک پرداخت۔ وحکمت ازلی همچناں بود که او بدولت عظمیٰ اعتلا یافته خلق خدا را از پنجهٔ جور وجفای رایان ظلم پیشه نجات بخشید۔ روز بروز کارش ترقّی پذیرفت و در اندک زمانی ولایت نهروالہ و مالوه بحیطهٔ تصرف در آورد۔ و در جود و رافت ولصفت همچناں سعی بلیغ نمود که در اندک فرصتی مشهور آفاق شد۔ واعتقاد اہل هنود آنست که آنچه در خاطرش میگذشت بی قصور و فتور بظهور می پیوست۔ و هر چه که در شب و روز از خیر و شر و نفع وضرر در ممالک محروسهٔ او واقع می شد بی خلل ونقصان چوں روز روشن برو واضح میگشت باوجود ادّعای سلطنت با خلق خدا برادرانه سلوک میکرد۔ و در منزل خود بغیر کوزهٔ گلی وحصیری نداشت۔

وبلدهٔ اوجین احداث کرده در انجا پای تخت خود قرار داد۔ وقلعهٔ دهار بنا نهاده جهت سکونت خود اختیار نمود۔ وبتخانهٔ مهاکال در اوجین معمور ساخت۔ وبرای برهمناں وجوگیاں اقطاع ها مقرر کرده در انجا ساکن گردانید واکثر اوقات

خود صرف پرستش خدا و خدمت خلق می نمود۔ واز افعال و اقوال او قصہ ہای عجیب و غریب در تواریخ ہند مبسوط است۔ و تاریخ سال و ماہ از عہد تولد او در دفاتر ثبت می نمایند۔ و بکرماجیت معاصر اردشیر بودہ است بعضی او را اہم عہد شاپور پندارند آخر عمر خود ملک کشمیر را منصرف شدہ بیکی از شاعراں بعوض صلہ و انعام بخشید۔

عاقبۃ الامر شالباہن نام زمینداری از دکہن بروخروج نمود و بر ساحل دریای نربدہ طرفین معسکر ساختہ آتش محاربہ افروختند پیمانہ شالباہن غالب آمدہ بکرماجیت را بقتل رسانید و مدت حکومتش بود و سہ سال بود۔

(۱) ماترگپت بفرمان راجہ بکرماجیت در سنہ ۱۳۰ ب تاج حکومت کشمیر بسر نہادہ بکار سلطنت پرداخت و اعیان و ارکان دولت را حسب مدارج ندہای بے شمار و خلعتہای زرکار عطا نمود۔ و خویشان و متعلقان خود را نعمت فراواں و مناصب مناسب و شایان بخشیدہ ارجمند گردانید۔ واز نفائس کشمیر تحائف بسیار و لطائف بیشمار مہیا کردہ راجۂ بکرماجیت را نزل خدمت فرستاد۔ و در عدل و احسان رعایا متوجہ گشتہ قتل جانوراں در ملک خود ممنوع ساخت۔ واز آمدنی ملک ہرچہ در روز جمع می شد شب بمساکین و فقرا بخشید خزینہ خالی میداشت۔ و عرصۂ چہار سال و نہ ماہ جام حکومت نوشیدہ از انتقال راجہ بکرماجیت خبر شنید ہمانوقت ترک سلطنت کردہ بنیت قبول ریاضت بملک کاشی رفت۔ فقط۔

پیشتر گفتہ شد کہ پرورسین بمرافقت خالوی خود بخواہش طواف معابد و تیرتہا در ہندر رفتہ بود چوں از پوزش اصنام و تقبیل معابد و منادر فارغ شد بہ جستجوی عابدان روشندلاں بہر جا سیر میکرد۔ و عاقبت در حدود کوہستان

دکھن اشوپاد نام فقیری کامل دید و بعد اکتساب فیوض باطنی از زبان او مژدۂ جہانبانی شنید۔ امّا بنظر افلاس و ناتوانی خود اطمینانِ خاطر او نشده تا یکسال باز در انجا بعبادتِ معبود خود اشتغال ورزید۔ بار دوم از زبان اشوپاد نوید حکمرانی شنیده عازم مُلک خود گردید۔ در اثنای راه جمعی کثیر از اُمرا و رفقای پدرِ خود با او مُلاقی شده چوں از وفات راجه ہرن و تسلّط ماترگپت خبر شنید برای تسخیر کشمیر منطقۂ ہمّت برلبسته در حدود نگرکوٹ که الحال آنرا کانگره گویند رسید و در انجا افواج بسیار از دیار پہار و اطراف کشمیر جمع کرده اکثر بلاد پنجاب مفتوح ساخت۔

و برای تسخیر کشمیر با خود تدبیر دلپذیر سنجیده که ماترگپت را بکرماجیت مُلکِ کشمیر خیرات بخشیده است۔ بہتر آنست که اوّل با معاون او که راجه بکرماجیت است بجنگ و محاربه پردازم انگاه تصرّف بلادِ کشمیر چنداں دشوار نیست بنابراں با لشکر و سامانِ فراوان بآہنگ جنگ راجه بکرماجیت عزمیت ہندوستان نمود۔ و در اثنای راه خبر شنید که بکرماجیت کسوتِ حیات دریده از دنیا در گذشت باستماع این خبر پرورسین با فرزندانِ او جنگ کردن شرطِ مُروّت ندانسته بازگشت آمد۔ و بعد چند روز خبر شنید که ماترگپت ترک سلطنت کرده باراده رفتن کاشی در لاہور رسید۔ و پرورسین مرافقت چند کس از اُمرای خود نزد ماترگپت رفته باعث ترک سلطنت از وی پرسید و ماترگپت گفت که بسبب انتقال راجه بکرماجیت مرا چنداں عبرت افزود که از سلطنت مستعاره نفرت کردم و کسوت گدائی خلعت بند اشته راہِ مسافرت افراشتم اکنوں قبای

سلطنت برقامت زیبای تو راست آمده ازمن مبارک باد- پروسین بجای خود سنجید کہ بکرماجیت این برہمن را ملک کشمیر خیرات بخشیدہ است ہرگاہ من ازو واپس ستانم شرط مروّت نباشد۔

پس بنظر والاہمتی ماترگپت را گفت کہ تاحال ملک کشمیر بکرماجیت تبو بخشیدہ بود اکنوں من ترا عطا کردم برہمن تبسّم کردہ گفت بکرماجیت من حقیر را اینقدر عطیّۂ کشمیر بخشیدہ بود اکنوں حقوق عطیّۂ او چگونہ فراموش کنم کہ عطیۂ تو قبول سازم وہرگاہ انعام تو بپذیرم انعام او را با انعام تو مساوات گردد پس فضیلت او چہ خواہد ماند- ازانجا برہمن روانہ کاشی شدہ دہ سال عبادت کردہ درگذشت- و پروسین تاحین حیات او ہرسال خراج کشمیر بعد وضع اخراجات بجانب او میفرستاد- و ماترگپت بمساکین وغربامی بخشید و خود کاسہ گدائی میکرد-

(۲) راجہ پروسین در ۱۳۵ ب بعد ترخیص ماترگپت بکشمیر آمدہ در ضبط و ربط مملکت و آسودگی سپاہ و رعیّت پرداخت و درعدل و انصاف و بذل و الطاف مصروف ماندہ از اقران زمان مافوق شدہ دوسہ سال بکمال استقلال انتظام این محال بدرجۂ کمال رسانیدہ با فوج فراواں عزیمت ہندوستان نمود- ممالک بسیار از اطراف ہندوستان تاساحل دریای شور در قبضۂ خود آورد- و شیلادت پسر بکرماجیت کہ از دست مخالفان ہراساں و در دشت پریشانی حیراں بود- پروسین تمامی مخالفان او از جنگ و محاربہ مغلوب و مہزوم ساختہ شیلادت را بر ممالک محروسۂ پدرِ خود تسلّط بخشید- و تخت سنگاسن کہ

از بزرگان میگواہن در دست بکرماجیت افتادہ بود از شیلادت گرفتہ بجانب کشمیر رجعت فرمود۔ بعد چندگاہ شیلادت از متابعت راجہ سرکشی کردہ رایت بغاوت افراشت راجہ پرورسین بالشکر خود برسراو تاختن آوردہ در معرکہ اسیر نمود وبعلو ہمّت خود خطای او بعطا بخشیدہ بر ملک موروثی خود بدستور قایم ساخت۔ وبعد چندگاہ وی از روی تیرہ بختی باز سرکشی نمود راجہ اورا بار دوم قہر کردہ باز عفو فرمود۔

گویند شیلادت شش مرتبہ بغی ورزیدہ پرورسین ہر دفعہ اورا سرکوبی ساختہ باز بفور عطا خط بخشید۔ ومرتبہ ہفتم راجہ بکمال قہر مملکت او ضبط کردہ آں باغی محبوس داشت۔ وبعد چندگاہ باز بکمال ہمّت ودریا دلی از تقصیرات او درگذشتہ بدستور برحکومت ملک خود مختار ساخت۔ گویند بنابر علو ہمّت خود ہر بلادی کہ بیورش جدال وقتال مسخر میکرد حکومت انجا وارثان ملک را بدستور میداشت۔ واز مملکت موروثی خود ہیچکسی را معزول نمیکرد۔

وبعد ضبط وربط بلاد وامصار خواست کہ در خطۂ کشمیر شہری دلپذیر آباد کردہ نام خود بر جادۂ روزگار یادگار گذارد بنابراں برتیموتی یکی از روحانیان شہر سرینگر کہ فی الحال معمورۂ مشہور است حوالی کوہ ماران بعمارات فراوان کہ تعداد آں مؤرّخاں سی وشش لک خانہ می نگارند آباد ساخت۔ حقیقت آں در حصّۂ اوّل گذشت۔ ومدّت شصت سال حکومت کردہ بساط حیات درنوشت۔

(۳) راجہ جدشتر پسر راجہ پرورسین کہ از بطن رتنہ پربا رانی متولد شدہ بود در ۱۹۵ ب سریر آراگشتہ خود را بعدل واحسان ورعیّت پروری نیکنام ساخت۔ سی ونہ سال وسہ ماہ حکومت کرد۔

(۴) راجه نرندر آدت در سنه ۳۴۷ب بجای پدر افسر بسر داده محکمهٔ اسناد از خود ایجاد نمود - و سیزده سال بحکومت پرداخت -

(۵) راجه تونجین پسر دوم جدشتر در سنه ۲۴۸ب تاج راجگی بر سر داده شردول پسر نرندر وزیر ساخت - و بعد چندگاه فیمابین آنها آتش نفاق مشتعل گشته شردول کُشته شد و پسرش سرب سین هفت ساله بود وی بخوف راجه همراه مادر خود در نگرکوٹ گریخت - و راجه نگرکوٹ او را بامدادی پذیرفته نگهداشت - چون بسنّ تمیز رسید لشکری انبوه جمع کرده از راجهٔ جمّوں امداد گرفته بکشمیر یورش آورد و تونجین بمقابلهٔ او برآمده در کوهستان بانهال آتش جدال و قتال افروختند و تونجین کُشته شد - حکومت او چهل و سه سال بود -

(۶) راجه سرب سین بعد کشتن تونجین در سنه ۲۹۲ب بر حکومت کشمیر مسلّط گشت و مخالفانرا قلع و قمع کرده ابواب نصفت و معدلت مفتوح داشت و ممالک محروسه پرورسین تمام قبضه کرده دو مرتبه بهندوستان رفت و بلاد بسیار مفتوح ساخت و دختر راجهٔ قنوج بعقد آورد و بر چشمهٔ و چار ناگ مندر بوٹی شو ترصیص نمود - چهل و هشت سال حکومت کرده شنقار شد -

(۷) راجه گمندهر ب سین در سنه ۳۴۰ب تاج شاهی بر سر داده بحکومت پرداخت بسیار ظالم و سفّاک بود شب و روز در عیش و سرور مسرور می بود و از روی غفلت و غرور ممالک پنجاب و اطراف دُور از تصرّف او بدر رفت -

گویند قوالی از هند آورده بود که بنوای ساز و سرود و لحن و رود جانورانرا بیهوش میکرد - راجه از مجالست او گاهی فراغت نمیدید تا که انتظامِ مُلک برهم

خورد۔ وچھمن نبیرۂ تونجین در دچھن پارہ جاگیردار بود وی با جمعیت قلاش و اوباش بشہر آمدہ دولتخانۂ راجہ در محاصرہ گرفت و فوج شاہی از معاونت راجہ باز ماندہ بغنیم پیوست تا ہفت روز جنگ قائم بود۔ عاقبت گندہرب عاجز آمدہ امان خواست۔ وچھمن مال و مملکت را متصرف گشتہ گندہرب سین را محبوس داشت۔ ایام حکومتش سی و ہفت سال بود۔

(۸) راجہ لچھمن در ۳۷۰۰ھ ب بر حکومت کشمیر تسلط یافتہ بداد گری و رعیت پروری پرداخت و اطراف و مضافات کشمیر کہ در عہد گندہرب سین سرکش شدہ بودند بضرب و حرب مطیع ساخت۔ و راجۂ ملتان سوکرم پال بغی ورزیدہ راجہ لچھمن با فوج گراں عزیمت ملتاں کرد چوں در حدود پنجاب رسید زیر درختی رومال سرخ بر روی نہادہ بخواب رفت و عقاب آسمانی رومال سرخ گوشت پارہ پنداشتہ پرواز آورد و بقصد برداشتن رومال بر روی راجہ مخلب زدہ دیدۂ از حدقہ بدر کشید راجہ بوقوع ایں حادثہ نہایت متالم گشتہ بعد سہ روز از جان درگذشت۔ و مدت حکومت او سی و دو سال و شش ماہ بود۔

(۹) راجہ شورک برادر راجہ در ۴۱۰ھ ب جانشین شدہ با جیش و لشکر بہ ملتان رفت و سوکرم پال در قلعہ متحصن گشتہ شورک تا عرصۂ یکماہ بلوازمات قلعہ کشائی پرداخت۔ و سوکرم پال عند العجز خراج معمولی بر خود التزام کردہ مقدمہ بمصالحہ انجامید۔ پس راجہ مظفر و منصور بجانب کشمیر رجعت نمود و در رتق و فتق سلطنت پرداخت۔ پس راجۂ داردو باغی شدہ حدود کامراج را غارت نمود۔ راجہ بمقابلۂ او لشکر کشیدہ بجنگ پیوستند و راجۂ داردو از حربگاہ مہزوم

شده بکوهستان گریخت و راجه بتعاقب او ایلغار نمود۔ و مردمان دارد و لشکر راجه درمیانِ درّهٔ کوهستان گرفته راه رسد رسانی از هیچ سو نگذاشتند و از بالا سنگها ریخته همه را تلف کردند و راجه اسیر ساخته در قلعهٔ پٹن محبوس داشتند۔ و بجرادت پسر لچھمن از کشمیر جمعیت بهم رسانیده بر ملک دارد و ایلغار نمود و مُلک دارد و را غارت کرده و قتل عام نموده در پٹن رسید۔ قلعه گیان سر راجهٔ شورک بریده از قلعه بیرون انداختند و بجرادت قبول کرده قلعه مفتوح ساخت۔ از انجا مظفر و منصور باز آمده بر سریر سلطنت نشست۔ مدّت حکومت شورک پنجاه و یک سال بود۔

(۱۰) راجه بجرادت در ۲۴۶۰ کب بر مسند ایالت کشمیر جلوس نمود و جی اندر فرزند شورک شورش برداشته در حدود مراج تا یکسال جنگهای عظیم کردند و هیچکس غالب و مغلوب نشد۔ عاقبت مصلحان درمیان آمده صلح کردند و هنگام ملاقات جی اندر را درمیانِ خیمه بقتل رسانیدند و لشکریانِ او بجوش آمده بمجادله آویختند۔ و از جانبین دو هزار کس کُشته شدند۔ بجرادت ظفریاب گشته بشهر آمد و در عدل و داد و رعیّت پروری بے همتا بود منادر بسیار تعمیر ساخت۔ و بتخانهٔ وزیه البشری را مرمّت نمود و در عهد او غلّه ارزان بود۔ بقیمت چهار تنگه[1] یک خروار شالی میفروختند۔ مدّت ده سال و هشت ماه حکومت کرده شنقار شد۔

اِنتباه۔ پنڈت کلهن احوال شش راجه از راجهٔ تونجین تا راجهٔ بجرادت درکتاب خود ننوشته است۔ راقم موجب نقل رتنه پوراں درج نمود۔

(۱۱) راجهٔ رنادت در ۲۴۷۱ کب بجای پدر جلوس نمود و عموم رعایا و برایا

[1] نام سکه که در زمان سابق رواج داشت۔ معلوم می شود که لفظ "ٹکه" همین تنگه است۔

بعدالت ونصفت دلخوش ساخت۔ و بر فرق سرش مثل ناقوس علامتی مسعود و مرتفع بود۔ و در شجاعت و سخاوت و ریاضت و عبادت او یگانۂ عصر میدانستند۔ و در ذیل کوہ ماران بتخانۂ رفیع و شفاخانۂ وسیع معمور ساخت۔ گویند دریں ملک دارالشفای مریضاں از مخترعات اوست۔ و بر ہمہ منڈو یعنی مسافرخانہ برای آسایش ابن السبیل مقرر نمود۔

ورت سین والی دکھن روزی برلب دریا تماشا میکرد و از آب دریا دختری ماہ پیکر برداشت و بمہر فرزندی پرورده باسم نارمہہ موسوم ساخت چوں بسن بلوغ رسید ہنگام عروسی او جگ سوئمبر مشتہر ساخت و راجہ رنادت بنظر عروس دلبر جلوگر شده بایجاب و قبولیت بر مسند مواصلت او جلوس نمود۔ و آں عورت نہایت نیک نیّت و خوش خصلت بود۔ رعایا را بعدل و احسان خوش میداشت۔ و وینادت از بطن او متولد گشت۔

چوں عمر راجہ بآخر رسید باتفاق رانی نیک نہاد در غار بومہ زوہ در آمده از نظر مردم غایب شد۔ و بعد ازاں کسی روی ایشاں ندید تمامی افواج و اعیان تاسہ روز بر در آں غار منتظر بودند۔ روز چہارم در ماہ ساون بقدر یکدمہ برف حوالی آں غار بارید و لشکریاں بسیار ضایع شدند۔ مدت حکومت راجہ شصت سال و سہ ماہ بود۔

(۱۲) راجہ وینادت پسر رنادت در ۵۳۱ ب استقلال یافت۔ مترجم ترنگنی می نگارد کہ وینادت بعمر یازده سالگی بمرافقت عموی خود منگلادت بسیر ہندوستان رفت و بعد دیدن معابد و منادر ہنود در کوہستان سوالک

ورود نمود۔ در انجا گنپت نام عابدی مرتاض دید کہ مدّت یکصد سال در غار منزوی شدہ بود و بنادت بتعلیم و تربیت اوریاضات شاقہ کشیدہ تا عرصۂ دوازدہ سال بغیر یک پیالۂ شیر از نوع غذا ہیچ نمی خورد۔ و بتوفیق ازلی صفای دل حاصل کردہ بذات وحدت واصل شد۔ و بعد انقضای عرصۂ بیست سال باشارۂ مُرشد خود بکشمیر آمدہ در تنجبانۂ زیشٹی شور فراز کوہ سُلیمان یکسال منزوی گشت۔

چوں راجہ بنادت در غار عدم دخول یافت اعیان ملک وبنادت را بابت تخت نشینی ملتجی شدند و بنادت اصلا منظور نکرد۔ عاقبۃ الامر عموم رعایا و برایا لکھاں جمع شدہ با برام و الحاح آنہا و بنادت امر سلطنت قبول نمود۔ و از جمیع رعایا و برایا عہد گرفت کہ در حکومت من اصلا دروغ نگویند و خلاف وعدہ ننمایند و حق النّاس نخورند و بر کُشتن جانوراں اقدام ننمایند۔ بعد وثوق میثاق از تنجبانہ فرود آمدہ بمقام گگرہ بل برای خود معبدی از نی افراخت۔ و متّصل آں دو گنجینۂ متین برای مدخل خراج مراج و کامراج ترصیص نمود۔ و اذن عام داد کہ ہر کسی از رعایا منجملۂ فصل پیداوار حصّۂ دہم خراج شاہی بعد اختتام سال بدست خود از راہ روزن در گنجینہ اندازد۔ و اہل عملہ کہ برای سرانجام مہام جہانبانی و اخذ معاملات و نفاذ احکامات در ملک مقرر بودند سر بسر تخفیف نمود و بر سر رعایا بوجہی مداخلت کسی نگذاشت۔

و برادر خود بکرمادت افسر عسکر فرمودہ کلید خزینۂ کامراج در قبضۂ او نہاد کہ بعد انقضای یکماہ دروازۂ گنجینہ برکشادہ تنخواہ سپاہاں و ملازماں فہمیدہ میداد۔ و مفتاح خزینۂ مراج در قبضۂ خود گرفتہ آنچہ کہ درمیان روز جمع میشد

بوقتِ شام بمساکین وغربا قسمت میکرد و برای فردا چیزی نمیگذاشت۔ و برای آذوقۂ خود قدری زمین از دست خود آباد میکرد و عشرآں داخل بیت المال نموده بقیۂ آں بمصرف تغذیۂ خود بقناعت میکرد۔ و تا انقضای ایّام حکومت او هرکسی از رعایا منجملۂ فصل پیداوار حصّۂ دهم نقد کرده بدست خود درمیانِ خزینہ می انداخت

قف۔ هرگاه کسے در دادن حصّۂ دهم ذرّهٔ قصور میکرد فی الحال ببلای سخت مبتلا می شد و هرگاه کسی حق النّاس میخورد در یکساعت از غیب سزا میدید۔

قف۔ و اگر کسی بدزدی اقدام میکرد دستش خشک می شد۔

قف۔ و در عهد او هیچ فردی را آزار و مضرّت نمیرسید و بحسن نیّت او درندگاں و حیواں و وحوش و طیور بکسی مزاحمت نمیکردند۔

قف۔ گویند بزور ریاضت بر آب میرفت هرچه که بزبانِ خود میگفت فی الحال میشد و از دعای نیک و بد هرچه که بر زبان می راند اصلا ردّ نمی گشت۔ و هرگاه کسی از رجال بافعال شنیعه ارتکاب میکرد فی الحال بدعای بد او سزا می یافت و مدّت العمر خود یک خرقه پوشید و گوشت و نمک گاهی نخورد۔ و مدّت چهل و هفت سال بدیں منوال گذرانیده از حجره غائب شد۔

انتباہ۔ ذکر وینادت بغیر رتناکر هیچکسی ایراد نکرده است۔

(۱۳) راجہ بکرمادت۔ در ۵۷۶ بہ لوای حکومت افراشت و خلق خدا برأفت و معدلت و احسان دلخوش داشت۔

قف۔ و از درگاه کبریا بدعا درخواست نمود۔ که در عهد حکومتش هیچکسی نمیرد همچناں بوقوع آمد که در عهد او کسی نمرد روزی سیّاحی را در راه مرده دید همانوقت

جان بحق تسلیم نمود چوں کالبد عنصری او بآتش دادند لسوختند پس جسد او بہر موکٹہ گنگا فرستادند و دریای گنگا لاشۂ او بہوا انداختند۔ گویند در ہوا ناپدید شد والعہدۃ علی الراوی۔ ایام حکومتش چہل و دو سال بود۔

(۱۴) راجہ بالادت پسر بکرمادت در ۶۲۰ء بر سریر سلطنت نشستہ خود را جیانند نام نہاد و کتھک و شترگن را رتبۂ وزارت بخشید۔ بعد ضبط و ربط اطراف کشمیر بالشکر فراواں بہندوستان رفت و تا کنارۂ بحر محیط بلاد و امصار بسیار فتح نمود و در حدود بنگالہ برای بود و باش مردم کشمیر شہر کالپی آباد ساخت۔ و در شہر مالوہ منادر بسیار ترصیص نمود۔ و اطراف ہند را از جمیع بلاد و بقاع سیاحت کردہ چند سال در شہر قنوج طرح اقامت انداخت و آخر عمر بجانب کشمیر رجعت نمود۔

گویند جیانند را دختری ماہ پیکر بود کہ اننت لیکہا نام داشت روزی منجمی در پیش راجہ رسید وی بموجب کمالاتِ علمی از مقدرات غیبی خبری بیان نمود کہ ایں دختر سلسلۂ حکومت خاندان شما را خاتمہ خواہد شد و بعد انتقال تو شوہرش تاج حکومت کشمیر بر سر خواہد نہاد۔ جیانند بجای خود سنجید کہ آدمی پس فطرت گاہی صاحب سلطنت نتواند شد و بقصد آں عقد مواصلت آں دختر ہمراہ فرزند داروغۂ اصطبل کہ او را دُرلب درول میگفتند منعقد ساخت و آں شخص نیک محضر بموجب خوشخوئی خود محبوب و مطلوب عام و خاص گردید۔ و راجہ ہم چند قریہ باو جاگیر بخشید۔ و اننت لیکہا را عنفوان جوانی بجوش آمدہ پنہانی بجانب جوانان خوشرو نگاہ میداشت۔ روزی بر خہنگ کہ بہ نسیم بہار جوانی مثل گلنار شگفتہ شدہ بود با او بساط نشاط و کامرانی گستردہ ہم آغوش عشرت و شادمانی

کرده باشد۔

روزی دُرلب درون در حرم سرا در آمده دید که آں ہر دو بلبل جوانی در گلزار کامرانی گلچین گشته و از بادهٔ وصال مخمور و مدہوش مانده بکمال اہتزاز در خواب ناز آسوده بودند۔ دُرلب درون را بدیدن آں چراغ بصارت بی نور گشت و دُود غضب از ایوان دماغش در گذشت خواست که آں ہر دو را از صرصر قہر و غضب شمع حیات در یکدم گُل کند لیکن بموجب عقل دور اندیش و بنظر پاس ناموس خویشتن بر دامن خہنگ وزیر نوشته گذاشت از روی معائنه فعل شنیع تو خواسته بودم که ترا نابود گردانم امّا از روی نیک بینی و فراخ حوصلگی خود دیده و دانسته ترا بگذاشتم۔

خہنگ وزیر از خواب استراحت بیدار شده مضمونِ دامن مطالعه نمود و زہرہ آتش آب شده از افعال شنیع تائب گشت۔ و در خیر اندیشی دُرلب درون بدل و جان مشغول ماند۔ بالادت سی و پنج سال جام حکومت نوشیده طعمهٔ شاہین اجل گشت۔ تا اینجا ترنگ سیوم ختم شد۔

اورنگ ششم در ذکر راجہای کارکوٹ بنسی

(۱)، راجه دُرلب درون داماد بالادت در ۶۵۵ بیاوری خہنگ وزیر تاج حکومت بر سر نہاده خلق اللہ را بعدل و احسان و بذل و امتنان آباد ساخت۔ و از بطن اننت لیکہا ملہن نام پسری داشت که راجه بالادت در حین حیات خود متبنّی کرده بود وی بعمر سی سالگی ارتحال نمود۔ دراں زماں بکثرت باراں دریای بہت طغیانی شده سدّ ناوه بوده که راجه میگواہن مستحکم کرده دریای

بہت را زیر دامن کوہ ماران عبور دادہ بود از جا برداشتہ در محل مجرای اصلی خود مفتوح کردہ بسبیل سابقہ جریان یافت ہمانروز میدان و نالن مرگ را طوفان ساختہ تالاب ڈل متموج گشت و راجہ در انسداد آں خود را استعداد ندیدہ در ترمیم آں کوشش نمود۔ سی و شش سال حکومت کردہ شنقار شد۔ و از حکومت او بیست و چہار سال گذشتہ سنہ ہجری شروع یافت۔

(۲) راجہ پرتاب پیڈ پسر ملہن کہ او را نام اول در لیک بود بعد وفات پدر کلان خود در ۶۹۱ سنہ بر تخت جلوس نمود۔ و ہنومان را رتبۂ وزارت بخشید۔ و در حدود کامراج تاپر نام شہری آباد کردہ تختگاہ خود قرار داد۔ و قرین قصر نگارین بتخانۂ سنگین و متین بلند افراشت۔ و از اطراف و اکناف تاجراں و حرفتگراں طلب داشتہ در حصن حصین حصانت خود نگہداشت۔

و دراں زمان نون نام شخصی ملک التجار ملک مالوہ دریں بلدہ رسید۔ و از نفایس بدیعہ و لطایف عجیبہ تحایف بی نظیر بنظر راجہ گذرانید۔ و متصل دولتخانۂ راجہ برای اقامت خود کاشانۂ رفیع و بتخانۂ منیع معمور ساخت۔

شبی راجۂ کامگار برای نشاط و انبساط تاجر نامدار باجتماع اعاظم روزگار عالیشاں محفلی بنمائش شمعہای کافوری و آرائش سامان مسروری بناز و ادای یکہزار و دو صد رقاصۂ طناز و آہنگ سرود خنیاگراں نغمہ ساز بکمال نزہت و اہتزاز آراستہ فرمود تاجر مخمور تا طلوع مشعل نور در اقتباس شعاع فرحت و سرور مسرور بود۔ امّا بصعود دود شمعہای کافور دماغ او بصداع رنجور گشتہ مزاج او نہایت آشفتہ شد۔

روز دوم سوداگر نامور در آرائش بزم مہمانداری راجۂ دادگر پرداخته طاق و رواق و ثاق خود به لوای لعلهای شب افروز روشن ساخت۔ راجه ستوده خصال بشنیدن صدای خلخال و نوای ارغنون و نال و بدیدن ضیای لعلهای بیضا مثال و لقای ماهرویان زهره خیال و بنوشیدن ایارغ مالامال سرمست بادۂ عشرت و مسرت گشت۔ و تا سه روز علی التوالی عیش و عشرت و خوشحالی بود۔

بقضای کردگار راجه کا مجوی راز مشکوی سوداگر خوشخوی ماه روئی بنظر آمده بر آهوی خال رخسارش بیان موی گیسوی او آشفته شد۔ و سوداگر هنگام وداع تمامی ساز و سامان بزم عشرت و فراغ و لعلهای شب چراغ نذر خدمت راجه فرمود۔ و والی دست قبول بران گذاشته همه چیز بوی ارزانی داشت همگی بروی آن نگار مفتون گشته لیل و نهار مجنون وار در کلبۂ غم و اضطرار محزون و بیمار و خونبار همی بود و از افشای راز احتراز میکرد۔ ع

عشق در داست کسی در د نسازد مسدود

عاقبت خبر مشتهر گشت و سوداگر از دلبر خود دل بر داشته راجه دادگر را برای رفع علالت و اندوه پیشکش ساخت و راجه بخوف بدنامی و لحاظ ناموس خود او را نپسندید۔ سوداگر برعایت ناموس راجه آن ماه رو به کشیشان دیر مهادیو نذر کرده راجۂ نیک نهاد را بنهانی پیغام فرستاد که آن پریزاد از عقد من بدر افتاد اکنون بمراد دل از موبدان دیر خریده کشت زار آمال را بوصال او طراوت بخشند۔

راجه بشنیدن این خبر دلبر خود را از کشیشان بتخانه خریده در شبستان وصال

رسانید۔ و بمجالست و موانست او عمر عزیز خود در عیش و سرور گذرانید۔ و از بطن او سه پسر متولد گشت۔ یکے چندراپیڈ۔ دوم تاراپیڈ۔ سوم للتادت پیڈ۔ راجه پرتاب بعدل و رافت و احسان پنجاه سال حکومت گذرانید۔ و چندراپیڈ جانشین کرده از دنیا درگذشت۔

(۳)، راجه چندراپیڈ که نام اصلی او بجرادت بود در ۴۱ سنه بر مسند بدار جلوس نمود۔ و بعدل و داد و نصفت و سداد خلق خدا را مراد رسانید۔ روزی برهمنی بر سر راه مقتول شده بود زوجۀ او در پیش راجه استغاثه نمود با وجود تفحص و تجسس بسیار قاتل او دستیاب نشد راجه داد گر سه شبانروز بیخواب و خور بسر برد۔ قف۔ روز چهارم در خواب دید شخصی را از روحانیان وی فرمود که بر صفۀ سنگین تبخانۀ خود آرد مطحون بذریعۀ پرویزن مانند برف بفشانند و کافۀ انام از خواص و عوام بر صفۀ سنگین گذرانیده هر کس را نقش پا باید دید بر فتن هر شخصیکه دو نقش پا بر بساط آرد ثابت گردد او را قاتل برهمن پندارند۔ وجه آن این است که روح مقتول همیشه دست بدامان قاتل آویخته دنبال میباشد۔

چون راجه مستبشر این بشارت گشته فردا بر صفۀ سنگین تبخانه آرد بغربال افشاند و تمامی اهل شهر زن و مرد جمع کرده فرداً فرداً بر آرد معروض گذرانید۔ وقتیکه آن شخص قاتل گذر کرد دو نقش پا بر سطح آرد ثابت گشت و او را ماخوذ کرده برای قصاص بدار کشیدند۔ عاقبت از قتل برهمن اقرار نمود۔

و نیز آورده اند که راجه مزبور برای تعظیم تربهون سوامی طرح تبخانه افگنده در تهییع اساس آن قوس واقع شد۔ متصل آن تبخانه کاشانۀ کناسی بود۔

راجہ نیک نہاد اور ابرای رفع قوس بنیاد آں بتخانہ بر سطح زمین شریفہا گسترده درخواست قطعۂ زمین فرمود پاره دوز بابر دوں ہمتی خود منظور نکرد ہر چند راجہ بعجز و مدارا مدام ابرام میکرد ہرگز نشنید چوں ابرام از حد گذشت۔ پاره دوز گفت اگر میخواہی ایں قطعۂ زمین از من بزور یا بزر اصلا نتوانم داد و ہرگاه می آئی در خانۂ من برہنہ پا میخواہی از من قطعۂ زمین بطور خیرات البتہ میتوانم بخشید۔ راجہ فی الفور از تخت فرود آمده در بنگاه کفشگر پا برہنہ تشریف برد و پاره دوز قطعۂ زمین بطور خیرات بلاعوض چیزی بوی بخشید۔ پس راجہ عمارت بتخانہ بسر رسانید۔ و ہشت سال و ہشت ماه سلطنت گذرانیده بملک جاودانی بگذشت۔

(۴) راجہ تارا پیڈ کہ نام اصلی او اودیا دت بود در ۵۰ ہجری ب بعد وفات برادر افسر حکومت برسر داد۔ و برخلاف برادر داد گر شیوۂ ستمگری و سفاکی و خونریزی شعار خود ساختہ از جور و جفا و ظلم و دغا خلق خدا را آسیب و آزار سخت رسانید و بشدائد آزار و مکائد اطوار او مردم ایذا یار در جنگلہا و کوہسارہا فرار اختیار کردند و خانہ ہای بسیار خراب شدند۔ راجۂ جبّار خود در شعاب کوہسارہا رفتہ مفروریاں بزجر و قہر بشہر آورده اکثرہا از تیغ گذرانید۔

موجب آں بعضی اطراف مملکت از قبضۂ او بدر رفت کافۂ انام از خواص و عوام تباہی او از خدا بدعا میخواستند۔ عاقبت بسزای کردار خود گرفتار آمده امراض شدیده برو غالب گشت۔ و عرصۂ چہار سال و بیست و چہار روز در سفاہت گذرانیده درگذشت۔

(۵) راجہ للتادت پیڈ کہ لقب او مکتا پیڈ بود در ۵۴ ہجری ب بعد ارتحال برادر

ستمگر عروس مملکت بزیور عدالت و نصفت آراسته اطراف ملک که در عهد برادرش از دست رفته بود در قبضۂ اقتدار خود در آورد۔ و بعد ضبط و ربط سلطنت و رتق و فتق مملکت لوای عزیمت افراشته با فوج گران و سامان فراوان پنجاب و دہلی فتح کرد۔ پس با راجۂ قنوج لشود ام نام محاربہ و مقاتلہ نمودہ مغلوب و منکوب ساخت و وزیر او میترشرما گرفتار کردہ محبوس داشت۔

عاقبت الامر راجۂ مغلوب حلقۂ مطاوعت در گردن انداختہ خراج شاہی بر خود الزام نمود و ملک محروسۂ خود را باز قابض شد۔ للناوت از اینجا نهضت کردہ گورہ دیش تا دریای کالکا مفتوح ساخت۔ و شہر کلنگ را قابض گشتہ جانب بہار ایلغار نمود و راجۂ بہار بعجز و انکسار پیش آمدہ بر حکومت خود باز مستقل شد۔ از اینجا براہ دریای گنگ با فوج ظفر موج بر ملک بنگالہ یورش آورد و بعد جدال و قتال بسیار راجۂ بنگالہ غرق لجۂ ہزیمت ساختہ مال و اسباب و فیل و دواب غنیمت یافتہ تا کنار دریای شور امصار و دیار بسیار فتح نمود۔ بعد ازاں بطواف جگناتھ جی بہرہ یاب شدہ برہمنان اینجا را فراوان نذر و خیرات بخشید۔ پس بطرف دکہن نهضت کردہ راجہای آں سواد را حلقۂ انقیاد بگوش انداختہ بر ممالک محروسۂ خود باز قایم ساخت۔ امّا رٹانام زنی کہ بحکمرانی بعضے ممالک دکہن سرفراز بود با لشکر انبوہ و فیلان کوہ شکوہ بمحاربہ و مجادلہ پیش آمدہ کوششہای مردانہ بکار برد۔ عاقبت بر آستانۂ اطاعت سر نہادہ بر حکومت خود باز فایز گشت۔ پس مضافات بنگالہ را تا کنارہ دریای کاویری قبضہ کرد۔ و از اینجا خمخانۂ شراب نارجیل کہ گاہی بدیدہ ندیدہ بودند دستیاب شد و

بنوشیدنِ آں افواج را ماندگی راه و مضرت سفر رفع گشت۔

و بعد تسخیر جزائر سراندیب و سنگالدیپ و گجرات و مالوه در قبضهٔ اقتدار خود در آورد۔ و دوارکا و اوجین فتح کرده براه پنجاب عنان عزمیت سمت کابل و خراسان معطوف داشت۔ و بعد تسخیر ممالک کابل و هرات و خراسان جانب بخارا یورش ساخت۔ مومن خان حاکم بخارا بمقابلهٔ و مقاتله پیش آمده چهار بار در جنگ و پیکار داد شجاعت داده عاقبت مهزوم شد۔ بعد تعاقب بعید دست بدامان امان آویخته باج و خراج قبول نمود۔ از انجا رایات عالیات افراشته ممالک سمرقند و تاشقند و خوقند و کاشغر و ترکان و ختن بمحاربه و مصالحه در قبضهٔ اقتدار در آورد و جمیع بلاد و بقاع ترکستان مفتوح ساخت و مال و متاع و دولت بے شمار و افراش و افیال بسیار بهم رسانید۔ و از راه تبت رجعت کرده بعد دوازده سال در خطهٔ دلپذیر ورود یافت۔ و یازده کرور دینار نذر بتخانهٔ بوتیشور نهاد و جالندهر و لاهور در تصرف و شاقان خود گذاشت۔

و هنگام تسخیر هندوستان و ترکستان از هر شهر و هر مکان دانشوران عاقل و عالمان فاضل و استادان کامل که در علوم غریبه و فنون عجیبه ممتاز شده بودند انتخاب کرده همرکاب خود بکشمیر آورد۔ از انجمله چنکن نام هوشمندی عجیب و ارجمندی نجیب که در فن کیمیا دانا و در علوم غریبه بے همتا بود برای وزارت و مصاحبت خود پسندید و انتظام مهام مملکت را برای رزین او ناظم و ناسق گردید۔

قف۔ گویند عسکر شاہی ہنگام تسخیر ملک بہکر بموجب غلبۂ غنیم بسوی برتافتہ مغرور شدند و در عرض راہ دریای قہار پیش آمدہ کہ عبور آں مشکل بود وزیر با تدبیر جوہری از بغل کشیدہ در قعر دریا انداخت و آب را در وسط شقی پیدا شدہ راہ عبور ظاہر گشت و لشکر و اسباب و خیول و دواب بآسانی گذر کردہ ہر کس از مہلکہ نجات یافت۔ و وزیر جوہری دیگر بگوہر اوّل نمودہ بجذبۂ آں جوہر زدریا بر دست وزیر رسید و آب دریا بدستور جاری شد۔

قف۔ و بر موقع تسخیر ہندوستان شخصی مضروب و مجروح و مقطوع الانف در پیشگاہ راجہ حاضر شد و بطریق دادخواہاں عرض نمود کہ ملک ما سمندر ولایتی است بعید و در حوالی آں ریگستان مزید و کوہستان شدید واقع است۔ و در عرض راہ آبادی نیست فرمانروای آنجا از بادۂ غرور مخمور است کہ بسبب صعوبت و کربت راہ ہیچکسی از مخالفان در ملک او نمیرسد بالفعل از روی خیر اندیشی او را فہمائش کردہ بودم کہ درین زمان راجہ للتادت بیاوری بخت سرکشانرا زیر و زبر میسازد متابعت او برما واجب است کہ ملک و مال محفوظ ماند و رعایا را زحمت و زوال نرسد بصدد این قصور مرا در شکنجۂ تعذیب درآوردہ باین حال رسانید۔ للتادت او را معالجہ کنانید تا کہ جراحتہای او بالتیام رسید۔

پس آں بداندیش ہمیشہ للتادت را برای تنبیہ و تادیب راجۂ ملک خویش ترغیب و تحریص می ساخت۔ و للتادت کوائف راہ و گذرگاہ

آنحدود داند و استفسار نمود و آن شخص بیان کرد کہ تا ملک ماهمگی دو راہ است۔ از انجملہ یک راہ آسان است و آب و علف ہر جا امکان۔ امّا تا عرصۂ سہ ماہ برابر رفتن است۔ و راہ دوم تا عرصۂ پانزدہ روز طی کردہ شود لیکن بسیار دشوار و صعب گذار است و آب و علف نایاب۔ راجہ بر طبق اظہار او ضروریات دو ہفتہ را از ہمہ چیز سر انجام دادہ با لشکر جرّار از راہ دشوار ایلغار نمود و تا عرصۂ دو ہفتہ میانِ ریگستان و کوہستان رفتہ نہایت راہ پدیدار نشد۔

پس قُلاوزِ[1] بدکردار را بدربار عالی حاضر کردند و حقیقت راہ پرسیدند اظہار ساخت کہ این طریق دشوار را بابانی نیت مدعای من این بود کہ مثل تو کجکلاہی با شوکت و سطوت شاہی از دست لشکر ہلاک گردد و راجۂ ملک ما را از دست تو آزاری نرسد۔ راجہ نامور و تمامی عسکر لسنوح این خبر در ورطۂ خوف و خطر افتاد۔ و راجۂ دادگر لشکر خود را بدلا سا تسلّے فرمود و خود در حالت سوگواری بکمال عجز و زاری بدرگاہ باری التجای رستگاری نمود۔

و چنکن وزیر از ردی تدبیر عروق زمین را تشخیص کردہ بر موقع مناسب چاہی عمیق حفر نمود تا کہ آب ظاہر شدہ لشکر و دواب سیراب گشت۔ از انجا بقدر امکان ظروف آب ہمراہ بر داشتہ بعد قطع مسافت بعید وارد آن ملک شدند۔ و راجۂ انجا را قلع و قمع کردہ براہ دیگر رجعت نمودند۔ ہمچنین حالات عجیبہ و واقعات غریبہ از کارنامہ ہای وزیر بسیار یادگار است۔

وقتیکہ راجہ للتادت در خطۂ دلپذیر بہ قیام ساخت و در آبادی

[1] در نسخۂ دیگر "بدرقہ" یافتہ شد۔ قُلاوز لفظ ترکیست بمعنی راہبر و مقدمۂ لشکر و سوارانیکہ محافظت لشکر کنند۔

ملک و رعایا و تجدید دهات و قصبه جات و تعمیر عمارات و تبخانه ها و مهمان سرا و شفاخانه جات
بسیار کوشید - از انجمله للتاپور و لیچت پور و رینت پور و بهله پور و قصبهٔ پنوچهه
و پرسپور و لوکه بهون از عمارات اوست - و در موضع للتاپور تبخانهٔ سوریج مکهی
آباد کرده خراج قنوج برای اخراجات آں وقف نمود و در موضع ها کوره مندر
مکتاسوامی و بر کوه مهادیو مندر مهادیو سوامی معمور ساخت - و در تلمیع قبهٔ هر یک
تبخانه یک لک هزار تولهٔ طلا صرف نمود - و در موضع پرسپور بر بلندی کریوه مندر
پری ماسه کیشو بکمال رفعت و متانت ترصیص نمود و قبهٔ آنرا باسراف سی و دو لک
و شانزده هزار تولهٔ نقره تلمیع ساخت و در صحن آں یک ستون حجری بطوالت پنجاه
دسته و بروایت بعضی پنجاه درعه از یک لختهٔ سنگ نصب کرد - و متصل آں
در موضع دیور مندر رکنا کیشو در غایت بلندی و سنگینی آباد ساخت که هشتاد و
چهار هزار تولهٔ طلای احمر بر فرق قبهٔ آں تلمیع کرده بود و هشتاد و چهار هزار
پیکر بهوده اوتار از طلا و نقره و روی درست نموده در میان تبخانه های پرسپور
نصب کرد -

و در ترمیم تبخانهٔ مارتانڈی شور که بر کریوهٔ مٹن واقع است مبلغی کثیر
صرف نمود - و مندر زشٹی شور که بر بلندی کوه سلیمان نمایاں است بترمیم و
تجدید درست فرمود - و بر بلندی چکدر که در بجیباره واقع است بذریعهٔ دولاب
آب جاری ساخت - و بترمیم و تجدید انهار و سد بندی ها ترقی مزروعات بدرجهٔ
اعلی رسانید - و در قلمرو ترکستان تبخانهٔ ترسنگه اوتار بنا نمود - و در موضع
شیر دودن یک تبخانهٔ قدیم که زیر زمین مخفی شده بود ظاهر کرده و بر سنگ دروازهٔ

آں نوشتہ بود کہ ایں بتخانہ سری رامچندر و لچھمن بنا فرمود۔

ثف۔ و دیگے ساختہ بود کہ برابر ہزار کس طعام دراں پختہ می شد و صد ہزار کس را روزمرہ از مطبخ خود نان میداد۔ و زوجۂ او چکرہ رانی چکری پور در کوہپامہ آبادی ہفت ہزار خانہ معمور ساخت۔

وللتادت راجۂ عادل و باذل و نیک محضر و رعیت پرور بود امّا دو خصلت مذموم در ذات او مخلوق بود۔ یکی آنکہ در حالت مستی حکم بیجا می کرد۔ دوم آنکہ بر عہد و پیمان و ایمان مستقیم نبود۔ چنانچہ راجۂ گور را از بنگالہ بعہد و سوگند ہمراہ آوردہ در ہیجا بقتل رسانید۔ باستماع ایں کلام نافرجام متوسلان و منسوبان او باجمعیت انام بعزم انتقام دریں مقام رسیدہ صمصام خون آشام از نیام برکشیدند و بسیاری از امرای عظام بقتل آوردند و مندر پری ہاسہ کیشو و مکتا کیشو را درہم و برہم ساختہ عمارات را آتش کشیدند و غارت کردہ ببردا آنگی رجعت نمودند۔ للتادت در آخر عمر خود تجدید نظم و سیاست ہندوستان کردہ در حدود ترکستان باز نہضت ساخت و از وسط ایشیا امصار و دیار بسیار در قبضۂ اقتدار در آورد۔

عاقبت در اقامت آں سواد استقامت کردہ خیال آمدن کشمیر بخاطر نگذاشت امرا و ارکان و اعیان ملک کشمیر عرضداشت نوشتند کہ اوقات عمر عزیز جہانبانی در کشورکشائی و حکمرانی در گذشت اکنوں مہجوران حسرت و حرمانرا بدیدار خود مسرور سازند و در ہیجا کشتی حیات بساحل مقصود برسانند۔ و راجۂ نامدار در جواب نوشت کہ بہ نیروی بازوی اقبال ممالک کثیر کہ در نزہت و فسحت بنظیر اند

و در وسعت آباد شمالی تا حال فتح کردم ہنوز خاطرم از جہانگیری و سیاحت مطمئن نگردد و بجانب کشمیر رجعت کردن و در انجا آرمیدن اقتضای طبیعت نیست۔ و دو فرزند دلبندمن کولیاپیڈ و وزرادت در انجاست ازیں دو ہر کرا قابلیت پندارند سلطنت بردارند۔ و از قانون مجوزۂ اینجانب قدم بیروں نگذارند۔

دفعۂ اوّل :۔ آنکہ ملک کشمیر محصور و مامون است بقلاع جبالِ رفیعہ اگر رؤسا و اراکین شہر منحرف نباشند دشمن دیار دیگر اصلا قابض و متصرف ایں بلاد نتواند شد نگذارند کہ در ملک غبار فساد و عناد مرتفع گردد۔

دفعۂ دوم :۔ آنکہ از مردم کوہستان بغیر ثبوت خطا عمداً مصادرہ بگیرند و ہموارہ در شکنجۂ رعب و ہیبت مبتلا دارند چراکہ در حالت فراخی و بیغمی در شعاب جبال بخیال خیرہ سری روا دار فتنہ و آزار میتوانند شد۔

دفعۂ سیوم :۔ آنکہ کشاورزاں را قوت لایموت نباید از یک سال نگذارند کہ بسبب فراغت و فراخی معیشت در کار کشاورزی و زراعت کشی کاہلت نکنند و غلیہ و سامان کشت و کار وافر نگذارند کہ بر زمین دیگراں حریص نشوند۔

دفعۂ چہارم :۔ بذرگران ولایت کشمیر در محنت زراعت کشی و تکلیف باربرداری بر پشت ہمیشہ مشغول دارند تا کہ برای لباس و خوراک ہمیشہ محتاج باشند موجب آں ساکنانِ شہر را ہیمہ و زگال و اسباب لابدیہ رسانیدہ دہند و بابت کمتر نفعی با اہل شہر محتاج باشند۔ نباید کہ روستائی را مواش و اسپان و خورش و پوشش و دار و عقار و وضع زناشوئی با اہل شہر متشابہ میباشد کہ از تونگری تن آسانی بجوید و رنج زرع و مؤنت خدمت را کما ینبغی تن ندہد

واز بی نیازی ناچیز شود و اشیای کار آمدنی راگران فروشی کند ہر آئینہ سررشتہ اندازی چیزہا و ضابطۂ خدمت منقطع گردد و انتظام شہر برہم خورد۔

دفعۂ پنجم :- آنکہ سلاحداراں را پیوستہ دریکجا قرار ندہند ورنہ مرتکب فساد شوند۔

دفعۂ ششم :- آنکہ در تمتین قلعہ ہا و محافظت طرق و شوارع کوشش نمایند و بوقت فراغت از معانداں غافل نباشند و اسباب حرب و ضرب و سرمایۂ غلّات در قلعہ ہا موجود دارند۔

دفعۂ ہفتم :- آنکہ اہل عملہ و محاسبان دفتر را باہمدیگر رابطۂ خویشاوندی کردن ندہند۔ ع یکے دزد باشد یکے پردہ دار۔

دفعۂ ہشتم :- آنکہ شہریار را ممکن نیست کہ بذات خود در امورات جزوی و کلی قبضہ کردن بتواند پس لازم است کہ در حق محاسباں و مستوفیاں و اہل کار و عمّال خوردہ جوئی و کاوش نکند کہ بسبب آں اہل کاراں را تنگی معاش عائد گردد۔ پس بکمال بی اعتباری و بی اعتمادی خلل اندازِ امور مملکت خواہند شد۔ فقط۔

پس راجہ نیکنام بقیۂ عمر عزیز خود در حدود ترکستان بسر بردہ در انجا انتقال نمود۔ بعضے میگویند کہ در وقت مراجعت از راہ گلگت نہضت کردہ چوں بکوہ آریاٹک کہ فی الحال آنرا دیوہ سوئی میگویند رسید با خیل و حشم و فوج و ... زیر برف غرق شدہ فردی زندہ نماند۔ مدّت جہانداری او سی و شش سال ... ماہ بود۔

(۶) راجہ کولیا پیڈ در ۷۹۱ب برمسند خلافت پدر جلوس نمود و یادداں دیگر در مطاوعت او موافقت ننمودند۔ و اُمرا و ارکان دولت خزاین و دفاین بنجہات بردند۔ راجہ در انتظام آں بخوبی تفحص و اہتمام نمود۔ و متیر شرما کہ یکی از وزرای نامی بود بعلت نافرمانی ماخوذ کردہ بر قتل او مستعد گشت لیکن بجای خود سنجید کہ بغیر قتل معاونان وزیر انتظام مملکت مستحکم نگردد و بابت گناہ یک شخص ہزاراں بیگناہ کشتن در بارگاہ وحدت گناہ کبیرہ است از اینجا حکومت مستعارۂ دنیا را ہیچ اعتباری نیست پس برائی رضای آفرینندہ خود بقیۂ ایام را بریاضت پردازم و دنیای جیفہ بسگاں بگذارم۔

علی الصّباح لباس فقیری پیراستہ بر کوہ اُستروان منزوی گشت واز ابنای زمانہ وحشت نمود۔ وزیر باستماع اخبار از اطوار خود بیزار گشتہ بمقام بہرہ بگ یعنی شاردا پور خود را بمرافقت رانی غرق دریا کرد۔ حکومت راجہ ہمگی یک سال و پانزدہ روز بود۔

(۷) راجہ وزرادت برادرش در ۷۹۲ب لوای حکومت افراشتہ نہایت ظالم و شہوت پرست بود و در مشکوی خود سہ صد و شصت رانی برای عشرت داخل نمودہ شب و روز در مصاحبت لعبتان طنّاز اوقات صرف میکرد۔ و ساز و سامان منادر پریہور کہ پدرش سرانجام کردہ بود صرف نغمہ و عشرت نمود۔ و برای اندک قصور ملزم را قتل میکرد۔ عرصہ ہفت سال خونہای بیدریغ ریختہ جرایم کثیر نگہ دل آویختہ در ملک جہنم نگریخت۔

(۸) راجہ پرتھوا پیڈ پسر وزرادت در ۷۹۹ب برتخت جلوس نمود از جور و جفا

وظلم وابدا خلق خدارا بسیار آزار رسانید۔ چہار سال ویکماہ در سفاکی گذرانیدہ باغوای برادر معزول شد۔

(۹) راجہ سنگراما پیڈ برادرش طبل حکومت نواختہ ہفت روز در فتنہ و فساد بسر برد۔ عاقبت از دست برادر خود جیاپیڈ کشتہ شد۔

(۱۰) راجہ جیاپیڈ فرزند صغیرہ زادت در ۳۸۰۳ برار یکہ جہانبانی بحکمرانی نشستہ عدالت و نصفت شعار خود ساخت۔ و در انتظام مہام مملکت بخوبی پرداخت۔ بعد ضبط و ربط اطراف و مضافات کشمیر بتسخیر ہند و پنجاب و خراسان بالشکر فراوان کہ شمار آں سہ لک سوار و پنج لک پیادہ بیست و پنجہزار اسپان کوتل بازین ولجام مرصّع و زرکار و دہ ہزار پالکی با قبہ ہای زرّیں و آویزہ ہای زمرّدیں وغیرہ اسباب و آلات شاہی بناحیت ہندراہی شد۔ چوں بمقام پریاگ کہنہ رسید نودہزار و نہ صد و نود و نہ اسپ در پنجا تصدق نمود و بر لوح سیمیں کندہ گذاشت کہ ہرگاہ کسی یک لک اسپ درینجا صدقہ کند نام من از لوح سیمیں محو سازد۔

از انجا رایت جہانگیری افراشتہ بارادۂ تسخیر خطا و ختن عزم جزم نمود عاقبت بنابر سببی عزیمت مزبور موقوف شدہ بجانب ہندوستان نہضت کرد و تالب دریای شور تمامی ممالک ہندوستان مفتوح ساخت۔

پس تمامی خیل و خدم در قنوج گذاشتہ بلباس سنیاسی[۱] سیر کناں در شہر پوندرودن واقع گور دیش رسید و والی انجا راجہ جی انتت

[۱] سنیاسی۔ فرقۂ ایست از فقرای ہنود۔

بود وی در مندر کومارجی جشن شاہی میکرد و کملا نام رقاصۂ بی نظیر کہ دلپذیر راجہ بود بخوش طرازی رقص و بازی میکرد۔ وجیاپیڈ درحالت سیر و تفرج در انجا رسیدہ بالای سنگی بتماشا بنشست وکملا را برجمال خورشید مثالش نظر افتادہ ازخیال نغمہ سازی وطنّازی باز ماندہ او را بکمال دلنوازی وعشوہ طرازی بخانۂ خود مہماں ساخت۔ چوں در شبستان عشرت در آورد ہر لحظہ با او دمساز وعشوہ بازی میکرد امّا راجہ از کنار او ہر دم کنارہ میساخت۔ وبعد چند روز کملا بگرم جوشی اشتیاق باعث عدم انبساط واختلاط از راجہ پرسید و راجہ مضمونِ اشلوکی او را جواب داد۔ "بہادر شخص تا کہ مقصود خود حاصل نکند با عورت اصلا نہ پیوندد تا کہ آفتاب دورۂ خود ختم نکند در شبستان شام نرود" کملا از وصالِ او مایوس ماندہ برای توقف کردن چند روز التجا نمود و راجہ بہ پذیرائی التماس او چند روز در انجا توقف فرمود۔

شبی غوغائی شنید کہ شیرِ مردم در شخصی را دماغ از سر بر آوردہ بر آثار مخلوق کینہ ورشدہ بود راجہ از روی ہمّت وجلادت خود در کمینگاہ شیر تاخت آوردہ برابر او علم تقابل افراخت وبی تحاشا بازوی چپ در دہانِ او در آورد واز دست راست خنجر برداشتہ شکمش پارہ پارہ ساخت۔ فردا خبر کشتہ شدن شیر در شہر مشہور شدہ تماشائیاں انگشتر بن راجہ از دہانِ شیر کشیدہ پیش راجۂ خود رسانیدند و راجہ از نقش نگین نام جیاپیڈ شناختہ بہ تجسس و تفحص از خانۂ کملا سراغ او دریافت۔ پس بکمال اعزاز واہتزاز او را لوازمِ مہمانداری بجا آوردہ دختر خود کلیاں دیوی بعقد مواصلت او نامزد

ساخت وجَیُ اَننَت را بعضے راجہای اطراف غالب آمده متصرف ممالک محروسۂ او شده بودند جیاپیڈ آنہارا مغلوب و مہزوم ساختہ ممالک بسیار و مال و منال بے شمار در قبضۂ اقتدار جَیُ اَننَت در آورد۔ از انجا بکمال شوکت و عظمت رجعت کرده در قنوج رسید۔ و بعد تشیید مبانی سلطنت ہند با جاه و جلال بجانب کشمیر معاودت نمود۔ و خسر بوده آس زن که بر وقت عزمیت ہندوستان در کشمیر منتظم خلافت شده بود بجیال خیره سری در ینجا از عرصۂ سه سال بسر خود حکومت میکرد چوں از مراجعت راجۂ نامدار خبر شنید با جیش و لشکر بجنگ راجۂ نامور جسارت نمود بمقابلہ و محاربہ پیوست عاقبت از دست چنڈالی[1] کشتہ شد۔

جیاپیڈ بر مسند حکومت باستقلال تمام کوس شہامت نواختہ خود را وبنا دت ثانی نام نہاد۔ و شہر اندر کوٹ احداث کرده در انجا پای تخت خود قرار داد۔ و متصل دولتخانۂ خاص دو بتخانۂ متین از احجار تراشیده ترصیص نمود۔ و از اندر کوٹ سمت مغرب محلات عجیب و منادر غریب تعمیر کرده بہ دوارکا موسوم ساخت فی الحال آنرا نبر کوٹ میگویند۔ (چنانچہ ڈاکٹر بولر صاحب در ۱۸۷۶ء من مقام دوارکا بکد و در عۂ زمین حفر کرده علامات حجر آنما کیتو دریافت نمود) و جیاپیڈ چندکس انذ رکھشال بذریعۂ سفیر از وبیشن راجۂ لنکا طلبانیده و از دست آنہا تالابی وسیع و عمیق پر کرده بر سر آں جیپور نام شہری آباد ساخت۔ و ملہان پور ہم از تعمیرات اوست۔ و کلیان دیوی کلیان پور و کملا دیوی کملا پور بنام خود ہا یادگار بگذاشت۔

---

[1] چنڈال۔ فرقہ ایست ارذل النّاس و مردار خوار بمذہب پرستاں۔

روزی جیاپیڈ بطرف مشرق رفتہ در خانۂ راجہ بھیم سین برای تحقیق حالات تنہا داخل شد و در انجا سدہ نام شخصی کہ خسر پورہ زن بود جیاپیڈ را بقیافہ شناختہ محبوس داشت۔ عاقبت جیاپیڈ بہبہانہ فرضی از انجا رہائی یافت۔ و بعد چند گاہ باز بسیر ہند بر آمدہ بکنار دریای شور رسید وارمڈی راجۂ نیپال باستقبالش آمدہ غاشیۂ مطاوعت بر دوش نہاد لیکن بموجب یا وہ گوئی منافقان در میانِ ایشاں تاثیر ناموافق افتادہ ارمڈی بجزایر گریختہ رفت و جیاپیڈ بطفیل او تعاقب نمود۔ ناگاہ بباعث ناواقفی راہ تمامی لشکر بایش در غرقاب فنانابود شدہ خود را بر شاخ درختی آویختہ بسلامت ماند۔

چوں راجۂ ارمڈی از حقیقت تباہی او آگاہی یافت جیاپیڈ گرفتار کردہ در جزیرۂ کال گنڈ محبوس داشت۔ و دیوشرما وزیر جیاپیڈ لشکر خود برلب دریا گذاشتہ در جزیرۂ کال گنڈ بتغیر لباس پیش راجہ ارمڈی رفتہ التماس نمود کہ من ہرگونہ فرماں بردار و خیر خواہ ایشاں ہستم و در محبوسی جیاپیڈ نہایت خرسند شدم اکنوں میخواہم کہ تمامی مال و ملک و دولت جیاپیڈ در قبضۂ بندگان سامی در آید مگر وزرای کشمیر اصلا متابعت حضور منظور نخواہند کرد۔ بنا براں میخواہم کہ نزد جیاپیڈ رفتہ بہبہانہ و فریب بابت متابعت حضور بنام وزرا انزو نوشتہ میگیرم تا کہ تمامی ملک و دولت بی مزاحمت و مشقت در تصرف اولیای دولت در آید۔ وارمڈی در دام طمع پابند شدہ وزیر را ملاقات جیاپیڈ رخصت داد وزیر با تدبیر جیاپیڈ را آموزش کرد کہ لشکر کشمیر برلب دریا موجود است ایشاں از فصیل قلعہ خود را بزیر انداز ند و در انجا مشکے پر باد خواہند دید۔

براں سوار شدہ خود را بلشکر برسانند۔

قف۔ پس وزیر با تدبیر پوست از بدن خود برداشت وسناچہ پرباد درست کردہ بر سر موقع مہیّا داشت و راجہ از انتقال وزیر نہایت افسوس کردہ بر سناچۂ مذکور سوار شدہ از دریا عبور نمود۔ آنگاہ با جیش وجنود خود بمقابلۂ راجہ ارمڈی بجنگ پیوست و بعد محاربہ ومقاتلۂ بسیار ارمڈی گرفتار کردہ محبوس داشت و شہر او خراب ساختہ سپاہان او را قتل عام نمود امّا بابت وزیر ہمیشہ مغموم می بود۔ پس انتظام ممالک ہند بحسن سرانجام منتظم ساختہ با غنیمت بسیار بجانب کشمیر رجعت کرد۔

قف۔ گویند شبی مہاپدم ناگ کہ باعتقاد اہل ہنود بہر صورت کہ خواہد خود را ظاہر نماید پیش راجہ آمدہ گفت کہ من در ملک کشمیر آسودہ بودم فی الحال افسونگری آمدہ است میخواہد کہ مرا گرفتار کردہ در ملک مارواڑ کہ در انجا آب نیست ببرد اگر مرا نگہداری کانِ طلا از کشمیر بتو نشان خواہم داد۔ و روز دیگر راجہ تفحّص کردہ آں برہمن افسونگر بدست آورد و بمرافقت او در پرگنۂ اولر بر منبع مہاپدم ناگ نہضت کرد و آں برہمن بفرمانِ راجہ افسوں خواندہ فی الحال چشمہ خشک شدہ مارہای مہیب پیدا گشت۔

آخر الامر راجہ مہاپدم ناگ رہا کنانیدہ افسونگر را زرہای بسیار دادہ از شہر بدر کرد و شب دیگر مہاپدم ناگ راجۂ نامدار را در واقعہ گفت اگر سرِّ ما فاش نمیکردی کانِ طلا بتو می نمودم اکنوں کانِ مس کہ در کوہ کامراجست بتو بخشیدم فردا راجہ بر مقام موعود رفتہ کانِ مس بر آورد و از آمدنیِ مس یک ارب دینار

مسکوک ساخت۔

صاحب جامع التواریخ می آرد کہ درحالت عزیمت ہندوستان رانی راجہ جیاپیڈ بزیارت بتخانہ می رفت ناگاہ برہمن زادہ بر حُسن وجمال او مفتون گشت ومجنون وار درکوہ وصحرا بدر دوسوز شب وروز بسر می برد۔ عاقبت بحالت مرگ رسید ومادرش از سوز درون واقف شدہ وبمکر وحیلہ درخانۂ جانانۂ او درآمدہ با رانی راجہ موالفت ومحرمیّت بہم رسانید۔ روزی بعجز وانکسار درپیش رانی اظہار کرد کہ ایں شکستہ بال را قادر لایزال فرزندی عطا کردہ بود اکنوں بربستر مرگ افتادہ است معالجۂ او درقبضۂ اختیار شماست ہرگاہ از جان اماں یابم بشرح آں بپردازم۔ رانی بعجز وزاری او نظر کردہ بگوش گذاری مقصود او مایل گشت۔ چوں برحقیقت حال واقف شد از برہمن خود تعمیہ پرسید کہ ہرگاہ شخصی بحالت نزع رسیدہ باشد کسی او را معالجہ کند بہ شود وآں علاج فی الحقیقت گناہ کبیرہ باشد کفارت آں از روی حکم مذہب چگونہ ادا تواند شد۔ برہمن گفت کفارت آں نذر دادن وخیرات کردن است۔

رانی بفحوای ایں کلام آں عجوزہ را تجویز داد کہ فرزند خود را مخفی طور بمشکوی عالی برساند وہیچکسی را واقف ایں راز نگرداند آں عجوزہ مجنون خود فی الحال درحرم سرای لیلےٰ رسانید رانی بکمال دلستانی ومہربانی خود را بلباس فاخرہ وزیورہای متکاثرہ آراستہ کردہ وآں دلدادۂ خود بکمال دلبری دربرکشیدہ شبی درعیش نشاط وکامرانی گذرانید ومفتون خود را بنوشدار وی وصال حیات جاودانی بخشید۔ وبعد ترخیص او در فکر رفع عصیاں افتادہ درپیش ہماں برہمن خود

حقیقت حال بیان نمود برهمن گفت که کفارت این گناه کبیر بغیر از سوختن وجود خاکی ادا نتواند شد که برای انچنین افعال شنیعه نذر و خیرات کافی نیست۔

پس آن زن مردانه صفت در صحن خانهٔ خود از چوب صندل انبار هیزم اندوخته بر وقت فرصت افروخته خود را درمیان آتش سوخته حیات ابدی حاصل نمود و این شرف در شهر مشتهر گشته هر یکی بر همت والای او تحسین میکرد۔

و بعد چندگاه راجهٔ جمجاه از تسخیر ممالک فارغ شده بوطنگاه خود رجعت کرد۔ و اعیان و ارکانِ دولت بنا بر مصلحت وقت باعث انتقال رانی همگی قضای ربانی و موت ناگهانی ظاهر کردند اما سخن مشهور اصلا مستور نتواند شد۔

شبی از شبهای دیجور راجهٔ مبرور برای شبگردی در شهر بر آمده بر دوکان زرگری رسید و جمعی دید که قصهٔ عشق برهمن زاده و حسب حال رانی که بزبانِ کشمیری منظوم شده بود بجوش آوازی و طنازی سرود میکردند۔ و راجه پنهانی حقیقت وفات رانی خود ناگهانی شنیده آتش کینه در کانونِ سینهٔ او مشتعل گشت۔ و فردا بر مسند حکومت نشسته سرود سرایان شب را دوکان زرگر طلبانیده افسانه که شبانه ترانه میکردند درمیان جلسهٔ عالی سرود کنانیده همنشینان خود بفهمانید۔

پس برهمن زادهٔ عاشق و برهمن مجتهد در پیشگاه خود از تیغ گذرانید۔ و امرای دربار و اعیانِ روزگار و محرمانِ شبستان خود یکبار بقتل آورد۔ و بسیاری از جوتشیان[1] و پنڈتانِ و بدخوان و برهمنانِ را زندان بیجان کرد و

---

[1] جوتشی و پنڈت عالمان علم سنسکرت۔

از جور وجفا وظلم وبلا خلق خدا را محنت وایذا رسانید۔ واز کتب شاسترهای هنود وابنارها جمع ساخته در سدّ راه انداخته بالای آں خاک افراخته سدی استوار نمود که سدّ مذکور فی الحال مُوستهُو میگویند که در عرض راه تولهمولہ واقع است۔ بهرحال تا عرصۂ چهار سال قیل وقال برداشت۔ و برهمنان را جاگیرات ضبط کرده هرگونه تباهی وخرابی افزود۔ بنابراں از فرقۂ برهمناں اکثرها فرار اختیار کرده باطراف دیگر درگذشتند۔ ازانجمله نود ونه کس درمیان دریای چنده باگا غرق آب شدند۔

یک روز جمعی از برهمناں در دیوانِ او آمده گفتند که راجهای سابقه برهمنان را اعزاز میکردند واز جور وجفای تو اینفرقۂ برگزیده پریشاں گشت البته از دلشکنی ایں طائفه آفتی بر جانِ تو خواهد رسید راجه بغضب آمده فرقۂ برهمناں از پیشگاه خود بدر کشید ویکی از برهمناں دست بر داشته بر و نفرین کرد فی الحال ستونِ خیمه غلطیده پای او مجروح ساخت وقرحۂ مذکور منجر به ناسور شده کرمان اذیت میرسانیدند عاقبت بهماں آزار از جهاں درگذشت۔ سی وچهار سال حکومت گذرانید۔

(۱۱) راجه للتا پیڈ فرزند جیا پیڈ در ۸۳۸ء افسر حکومت بر سر نهاده در عیش وعشرت وکامرانی وامور شهوانی مشغول گشت۔ وزیاده بوی دختر میهر وشی بهم بستری خود پسندیده بر حسن وجمال او شیدا بود۔ وبا مردم اراذل وکمینه موانست وموافقت میداشت۔ موجب آں در انتظام سلطنت اوخلل پذیرفته وموضع سونه پاره دفهله پوره احداث کرده جاگیر برهمناں بخشید۔ یازده

سال و نه ماه حکومت کرده شنقار شد۔

(۱۲) راجه سنگرام پیڈ برادرش در ۸۵۰ تاج راجگی برسر داده هفت سال عروس مملکت را هر هفت کرده درگذشت۔

(۱۳) راجه چیپٹ جیا پیڈ فرزند للتا پیڈ که از بطن جیا دیوی بوجود آمده بود در ۸۵۷ بر تخت جلوس نمود۔ و خالوی او پنج تا برادر بودند۔ پدم۔ آوت پل۔ کلیان۔ مم۔ دم۔ و هر پنج برادر در امور مملکت دخیل شده ذخایر و دفاین راجهای پیشین خالی کردند و سپاه و رعیّت را تباهی نمودند۔ و در انتظام مملکت خلل انداخته فتنه ها افراختند۔ چیپٹ جیا پیڈ بعد حکومت دوازده سال معزول کرده برادرش سلطنت بر داشتند۔

(۱۴) راجه اجتّا پیڈ در ۸۶۹ باعانت آوت پل بجای برادر خود جلوس نمود و زمام اختیار مملکت بدست همان بدکیشان بود که مردم رعیّت را از جور و جفا محنتها میرسانیدند و آمدنی ملک را پنج حصّه کرده اجتّا پیڈ را یک حصّه میدادند۔ اینفرقه اگرچه از قوم رذیل بود لیکن از جود و سخا و بذل و عطا بر همگنان گوی سبقت بردند۔ و آوت پل موضع آوت کل آباد ساخت۔ و از دست پدم پدمان پور که فی الحال آنرا پانپور میگویند تعمیر یافت۔ و از تعمیرات دم مندر دم سوامی۔ و از عمارات کلیان مندر کلیان سوامی مشهور بود۔ مم در زندگانی خود پنجاه هزار ماده گاو خیرات بخشید۔ عاقبة الامر مم و آوت پل با همدیگر مخالفت شده بحرب و ضرب پیوستند پسر مم مسمّی یشو درم در حربگاه برآمده از دلاوران جنگی جمعی مقتول ساخت و مم غالب شده

اجتّا پیڈ را بعد حکومت سی و ہفت سال معزول کردہ فرزند سنگرام پیڈ بر تخت نشانید۔

(۱۵) راجہ اننگا پیڈ بیاوری قسم در ۹۰۶ سنہ ب بر تخت نشستہ سوکھہ ورم پسر آدت پل او را مخالفت میکرد۔ بعد عرصۂ سہ سال از حکومت معزول شد۔

(۱۶) راجہ اُدت پلا پیڈ در ۹۱۰ سنہ ب بر حکومت ایندیار مسلّط گشتہ وزیر او تنجانہ رتنہ سوامی آباد ساخت۔ دو سال بحکومت گذرانیدہ از دست ششش کشتہ شد۔ وسلطنت راجہای کار کوٹ بنسی باختتام رسید سلطنت ہفدہ راجہ دو صد و پنجاہ و چہار سال و شش ماہ بود۔ تمام شد ترنگ چہارم۔

اُورنگ ہفتم در ذکر راجہای خمّار

(۱) راجہ اُونتی ورما کہ از قبیلۂ راجہای خمّار بود باعانت شیر ورم وزیر کہ برادر علاتی او بود راجہای کارکوٹی را بحرب وضرب مغلوب کردہ در ۹۱۲ سنہ ب بر سریر سلطنت جلوس نمود۔ و دفائن وخزائن ہرچہ ذخیرۂ راجہای پیشین بود در یکروز وقف محتاجاں ساخت۔ و بغیر از چتر و تاج از اسباب راج چیزی موجود نگذاشت۔ و در عدالت وشجاعت و نصفت بے ہمتا بود کافۂ انام را بانعام و اکرام دلخوش ساخت۔ و از امصار و بلاد عالمان فاضل و کامل طلبانیدہ علوم غریبہ را رواج داد۔ و در عہد او مکتا کیڈ و شیوہ سوامی و آنند دون و پنڈت رتناگر وغیرہ دانای اکمل صاحب تصانیف بودہ اند۔ چنانچہ رتناگر تاریخ کشمیر از عہد کلجوگ تا زمان خود برابر تصنیف کردہ است۔ و پنڈت کلٹ وغیرہ در علم شیوہ پورانہا تصنیف کردہ مذہب شیوہ را رواج دادند۔ و شور ورما

دانای بی ہمتا بر منصب وزارت ممتاز بود و شوره پور از تعمیرات اوست۔ و
در عہد او زلزلۂ شدید واقع شده از کہاده بنار کوه پارهٔ غلطید و دریای بہت
راسدّ آب گشته تا حدود بیجباره سیلاب نمود و بسبب طغیان آب و نقصان
فصل در ملک کشمیر غله نایاب شد و خروار شالی لقیمت یکہزار و پنجاه تنگه ارزش
یافت۔ راجه برای کشیدن آب و تخفیر منفذ آں سُوء دانا که از وزرای او بود
فرستاد و بحُسن تدبیر او مردمال سنگہا از مخرج آب بر داشتند تا که سیلاب
فرو رفته زمین ظاہر شده بہر جا سد بندیہا و مرمت آبجو ہا نمودند و آبادی
مزروعات بحدی رسید که خروار شالی لقیمت سی و شش تنگه ارزش یافت قصۂ
آں مشروحاً در ذکر قصبۂ سوپور در میانِ حصّۂ اوّل مفصّل گفته شد۔

وراجۂ مذکور در عہد خود شہر اُنتی پوره بترتیب اسواق و دکاکین
معمور ساخت و در انجا بتخانۂ سوبج مکہی ترصیص نمود۔ و بمقام بیجباره
مندر تُپری شوری و مکتا شری یادگار گذاشت۔ و مندر وزیه کیشری را
ترمیم فرمود

گویند علاقۂ بیجباره در تصرف شوردرما بود و معتبران او کشیشانِ
دیر را آسیب ہا میرسانیدند که لعدم امکان غله بر اکل ساگ قناعت میکردند
روزی راجۂ نامدار بتقریب پوزش در مندر وزیه کیشری در آمده موبدانِ دیر
را دید که بر لنگ مہادیو[1] که در انجا تعبیه شده بود ساگ جنگلی نذر می نہادند راجه
بمعاینه ایں حال از حقیقت محال آگاه گشته و ہماں وقت شوردرما حاضر کرده

[1] لنگ مہادیو۔ نام بُتے که لصورت آلت میباشد۔

بظہور این قصور بر فور از تیغ گذرانید۔ و در حکومت راجہ قتل جانوران بری و بحری ممنوع بود شخصی را از قوم بگت تجویز دادہ بود کہ ہمیشہ مراپس پشت استادہ ماندہ ہر لحظہ بآواز خوش این شلوک[1] خواندہ باشد کہ مضمونِ آں این است۔

"جاہ و حشم ناپایدار است بہتر آنست کہ مردمانِ بی دست و پا را دستگیری کردہ باشی چہ خبر است کہ سررشتۂ فردا در دست کدام کس می باشد پس آں وقت پشیمان و پریشان چہ ہنگی خواہی کرد"۔

ہمانکہ از زبان ادایں اشلوک می شنید و برآں عمل مہیا ساخت۔ سی و ہفت سال و سہ ماہ طبل حکومت نواختہ بمرض شدید مبتلا گشتہ در مندر ترپری شوری انتقال نمود۔

(۲) راجہ شنکر ورما در ۹۴۹ء باعانت رتنہ درون بسیر شور و رما خلعت راجگی پیراستہ سوکہہ ورما وزیر و نایب خود فرمود۔ و بعد چندگاہ میانِ راجہ و وزیر نزاع افتادہ باہمدیگر بحرب و ضرب پیوستند۔ عاقبت سوکہہ ورما مہزوم شدہ شنکر ورما اقتدار کلّی یافت۔ انگاہ بارادۂ جہانگیری رایت عزمیت افراختہ باجمعیت یک لک سوار و نہ لک پیادہ و سی صد زنجیر فیل بجانب اطراف نہضت ساخت۔ و دمنور و ہکلی و پنجاب مسخّر کردہ راجہ ممبر را محبوس داشت۔ و راجۂ نگرکوٹ پرتھوی چندر را حلقۂ متابعت بگوش انداخت۔ و علیخان والی گجرات بعد جدال و قتال بعجز پیش آمدہ ملک محروسۂ خود را باز منصرف شد۔ پس از راہ سند بجانب خراسان ایلغار نمودہ از کابل و غزنین و ہرات تا کوہ ہندو کش

---

[1] شلوک۔ لفظ سنسکرت بمعنی فقرۂ عبارت مقفّا۔

بلاد و امصار بسیار فتح نمود و از راه بدخشان و گلگت بجانب کشمیر رجعت فرمود۔ و بر زمین پنج ستهر شنکر پٹن نام شهری آباد ساخت که الحال آنرا پٹن میگویند۔ و دو بتخانهٔ سنگین و متین که تا حال موجود است در انجا بنا نهاد۔ و اسباب بتخانه های پرسپور بر داشته در منادر معمورهٔ خود نصب فرمود۔ و در قمار بازی و شهوت پرستی یکتا بود و مال و دولت و خزینه رایگان تلف نمود۔ و در اندک زمان خزینه ها خالی کرده لوای ظلم و بدعت افراشت۔ و برهمنان مستحقان را وجه معیشت نگذاشت و اسباب و سامان بتخانه های دیرین از میان بر داشته و تخم جور و جفا کاشته اعالی و ادانی در چاه مذلت و پریشانی انداخت۔ و کار و بار امور سلطنت از دست رعایا بغیر اجرت سرانجام میداد۔ چنانچه در تعمیرات شهر پٹن مردمان بغیر اجرت کار میکردند۔ و در اوزان و پیمانه و درعه از کردهٔ معمولی نقصان کرده قیمت اجناس خوردنی بیفزود۔ و سرطب ران زمانه پست کرده و قوم رذیل را رتبهٔ اعلی داده هیچکس را حیثیت اصلی نگذاشت۔ و برای امر قصیر منتظمان کثیر مستقل نموده انتفاع خود و مفاد دیگراں نصیب منتظماں فرمود۔

عاقبت بکمال جاه و حشم بجانب شمال نهضت کرده تا دریای سند رسید و بوقت معاودت میانِ درّهٔ کوه باشارهٔ برادراں از دست مخالفاں تیری بگلوی او خلیده در انجا از جاں درگذشت۔ و اعیانِ مملکت بخیال فتنه و فساد لاشهٔ او پنهاں داشته هیچکسے را واقف این امر نکردند۔ و تا شش روز مبارعت تمام وارد کشمیر شده لاشهٔ او بآتش دادند۔ حکومت او هژده سال و هشت ماه و چهار روز بود۔

(۳)، راجه گوپال ورما فرزند او در سنه ۹۶۸ ب علم شوکت افراخته برخلاف پدر در بذل وعدل ورعیّت پروری و دادگستری پرداخت امّا مادر او سوگندارانی جام عفت وناموس شکسته با وزیر وخزانچی پنهانی نرد معاشرت وکامرانی می باخت. و گوپال ورما را باصغای این ماجرا آتش غیرت در کانون سینه افروخته شده رطوبت اصلیش سوخته گشت وهمگی دو سال جام حکومت نوشیده قالب عنصری انداخت و اعیان وارکان مملکت را باهمدیگر خلاف ونزاع افتاده هرکسی از بغض وعناد وفتنه وفساد علم بغاوت افراخت. مدّت حکومت گوپال ورما همگی دو سال ویکماه بود.

(۴)، راجه سنکت ورما برادر گوپال ورما همگی ده روز بر مسند حکومت جلوس کرده برخاست نمود.

(۵)، سوگندارانی در سنه ۹۷۰ ب لوای حکمرانی افراخته گوپال پور و گوپال مٹ وسوگنداپور آباد ساخت. درآنوقت قوم انگی وبیاپک وتانتری ارکان دولت بودند وباهمدیگر فتنه وفساد ورزیده رخنه انداز سلطنت شدند. سوگندرانی از تمشیت احکام عاجز آمده نرزنته ورما معروف به بیگو که از پسران وزیر شور ورما بود قایمقام خود فرمود. وفرقۂ تانتریان درین باب مخالفت نموده بعد دو سال سوگندرانی را معزول کردند و پارته پسر نرزنته ورما که هنوز خورد سال بود بحکومت برداشتند.

(۶)، راجه پارته در سنه ۹۷۲ ب بر تخت جلوس نموده بسبب خوردسالی او زمام اختیار در قبضۂ امرا بود دران ایّام سوگندارانی در حبس خانه انتقال نمود. و میر دروان پسر شنکر وردن و سوگند آدت که ارکان سلطنت بودند بالاتفاق

بکدیگر ذخائر و دفائن را خائن شده خزائن بسیار بخود اندوختند۔ و ہمدراں ایام بکثرت باران رُو دبارہا طغیانی شدہ بوقوع سیلاب مزروعات خراب وغلہ نایاب گشت و نایرۂ قحط افروخته ہزاران جان لعدم نان سوختہ شد و لاشہ ہای مُردگاں درمیان آب مثل حُباب گہ دیدہ طعمۂ ماہیاں می بودند۔ و بعدم انتظام حکومت وفساد سلطنت تاراج وغارت بعمل آمدہ در ملک تباہی وخرابی افزود۔

نرزتہ ورما با پسر خود پارتھہ ہمیشہ جنگ وجدل میکرد گاہی پدر غالب گشتہ تاج حکومت برسر مینہاد وگاہی پسر نصرت یافتہ بحکومت می پرداخت بی شرمی و زناکاری بجدّی رسید کہ رانی نرزتہ ورما با وزیر سوگند آدت کامرانی می ساخت۔ دراں حال مہردر دان ہمشیرۂ خود بعقد نرزتہ ورما بخشید و آں دوشیزہ ہم فی الفور بعشق سوگند اوزیر گرفتار گردید۔ مدّعا کہ پارتھہ باعانت فرقۂ تانتریاں پانزدہ سال ونُہ ماہ حکومت کردہ معزول شد۔

(۷) راجہ نرزتہ ورما در ۹۸۸ ب بر حکومت کشمیر استقلال یافت عرصۂ یکسال در ہرج ومرج گذرانیدہ شتفادشد۔

(۸) راجہ چکرہ ورما در زندگانی پدر خود نرزتہ ورما در ۹۸۹ ب قائم مقام سلطنت شدہ بود اما بموجب سرکشی اُمرا در انتظام حکومت او استحکام نشدہ قوم نیایک وانگی فسادہا میکردند عاقبت فرقۂ تانتریاں شیرورما پسر دوم نرزتہ ورما بحکومت برداشتند۔ وچکرہ ورما بعد حکومت دہ سال وسہ ماہ معزول کردند۔

(۹) راجہ شیرورما برادر چکرہ ورما باعانت تانتریاں در ۹۹۹ ب بر تخت

نشسته در امور جهانبانی خوب ماهر بود اما اعیان مملکت را رشوت کمتر داده که بعد یکسال از حکومت معزول کردند۔

(۱۰)، راجه پارتهه در سنه ۱۰۰۰ب بر مسند حکمرانی جلوس یافته یکسال در هرج و مرج گذرانید و بغلبهٔ تانتریان معزول شد۔

(۱۱)، راجه چکرورما بار دوم در سنه ۱۰۰۱ب بر مسند حکومت استقلال یافت و کارهای ملکی بمردم اوباش و قلاش تفویض نمود و ذخائر و دفائن در صرف اعمال ناستوده هبا و هدر نمود عاقبت بمخالفت تانتریان در حدود مراج در خانهٔ سنگرام ڈانگر گریخته رفت۔ مدت حکومتش شش ماه بود۔

(۱۲)، شنبوردون پسر مبردون بعد مفروری چکرورما بیاوری تانتریان سه ماه و بیست روز بحکومت پرداخت۔ و چکری ورما با سنگرام ڈانگر عهد کرده باتفاق اعوان و انصار او بشهر آمد و از جماعت تانتریان پنج شش هزار کس بقتل آورد و شنبوردون را از ملک گریزانیده خود بر تخت جلوس نمود۔

(۱۳)، چکرورما مرتبهٔ سیوم در سنه ۱۰۰۲ب بیاوری سنگرام ڈانگر دیهیم راجگی بر سر نهاده بغرور جاه و حشم مغرور گشته خلق خدا را بجور و جفا مقهور و مجبور ساخت۔ و دو دختر قوال که در حسن و جمال بی مثال بودند بر موقع رقص پسند کرده در حرم سرا داخل نمود۔ از انجمله هنسی بر مسند ازدواج ممتاز ساخت و متعلقان او که از قوم ڈوم بودند در امور ملکی و مالی دخیل نمود و مردم چماره و اراجیف را مدارج اعلیٰ داده اعیان و ارکان ملک پامال و خسته حال نمود و زنهای برهمنان بزور میبرد۔ و سنگرام ڈانگر را که معاون و مددگار او بود بفریب و دغا

مقتول ساخت۔ پس متعلقانِ او موقع یافتہ راجہ ورانی در شبستانِ کامرانی بقتل آوردند۔ مدّت حکومت او یکسال و یک ماہ بود۔

(۱۴) راجہ اونمتا ورما پسر پارتہہ بمرضی وزیراں در ۹۰۴ء بر مسند حکومت نشستہ از کردہ چکرہ ورماد رستمگاری و خونخواری چالاک بود۔ اَرذل النّاس را بر وزارت و امارت اختصاص داد و اہل بلاغت و فصاحت را درچاہ نکبت انداخت و بیگناہاں را برای امتحان شمشیر ناحق میکشت۔ و زنان حاملہ را برای دیدن قرارگاہ نطفہ شکم چاک میکرد۔ و برہنموئی پر وہ گفت خویشان و برادران خود بقتل رسانید۔ و پدرش پارتہہ کہ در زیندرہار بفقر و ادبار روزگار میکرد بصد خواری از تیغ گذرانید۔ و فرقۂ ڈانگراں در ملک تاخت و تاراج کردہ تباہی نمودند راجہ دو سال و یکماہ حکومت کردہ بعلّت دق گرفتار شدہ چوں از خویشانِ خود نشاں نگذاشتہ بود رانی او طفلکے موسوم بہ شیرورما در حالت نوزادگی پنہانی متبنّی آوردہ بود راجہ از روی بیخبری او را زادہ خود میدانست وے را در ایّام رنجوری جانشین خود ساختہ از جاں درگذشت۔ حکومت او دو سال و یکماہ بود۔

(۱۵) راجہ شیرورما در ۹۰۶ء بخلعت شاہی پوشیدہ بعد چند روز برای درشن مندرجی سوامی عزیمت کرد۔ و کمل دروں کہ بکثرت افواج در حدود مراج رواج یافتہ بود بمقابلۂ او آمدہ بجنگ پیوستند و شیرورما بسبب قلّتِ لشکر بشہر آمدہ در شبستان خود مخفی نشست۔ و کمل دروں تعاقب کردہ در قصر شاہی داخل شد فردا برہمنان و اعیانِ ملک جمع کردہ برای تخت نشینی خود

التجا نمود - واعیان ملک حکومت او ناپسند کرده راجه شیسکر که از احفاد
پرورسین بود بحکومت برداشتند حکومت شیرورما یک ماه بود - تا اینجا
تعداد حکومت راجه های خمار نود و چهار سال بود - ترنگ پنجم ختم شد -

اَورنگِ ہشتم

(۱) راجه شیسکر باتفاق برهمنان واعیان ملک در سنه ۱۰۰۶ ب بانی مبانی
حکمرانی شده برهمنان را روز اول در محفل شاهی بار نداد و بیرون در برآمده بجانب
برهمنان التماس نمود که انتظام سلطنت بغیر از حکم محکم مستحکم نگردد - هر کرا حکم
سست باشد حکومت او درست نیست - اکنون با مداد شما رتبهٔ حکومت
دریافتم و تعظیم و تکریم معاونان خود در هر حال فرض است اما تعظیم غیر سطوت
شاهی را فروغ نگذارد ایشان خیال مصاحبت یکسو گذاشته مجالست
من کمتر جویند و بغیر مطالبه گاهی پیش من نیایند بایں اطوار وقار و اعتبار خود
حاصل نموده در حل و عقد امور جهانبانی فرد لاثانی شد -

و رهزنان را از مهابت او زهره آب میگشت - و اهل حرفه و سوداگر
شبانه دوکانها را تخته بند نمیکردند و اهل شهر درها مفتوح میداشتند - و
تاجران را در دربار او بار دشوار بود - و سرکشان و فتنه گران به کار کشاورزی
مشغول داشت - و شراب نوشی و قمار بازی مطلقاً ممنوع ساخت و برهمنان را
بغیر آموختن علم شغلی دیگر نگذاشت - و حق پرستان بتعیین وجه کفاف از فکر
اهل و عیال مستغنی ساخت - و فقیران حیله گر از مردم فریبی باز داشت - و نسوان را
در متابعت شوهران مجبور کرد - و مصاحب و وزیر و منجم و طبیب و مشرف و عدالتی را

بابت سهو وخطا و اغلاط سخت ترسانید۔ و برہمنان را از جود وعطا فارغبال کردہ در تعلیم وتدریس مشغول داشت ۔ و مدرسہ ہا و مسافرخانہ ہا و شفاخانہ ہا در ہرجا آباد ساخت۔ و در مصارف آں لکہا مصروف میداشت۔ و بر عہد و پیماں ہمیشہ استقامت میکرد و گاہی دروغ نمی گفت۔ و در ملک بجدی امن و امان بود کہ کسی را مداخلت و مزاحمت کسی نمیرسید۔

عاقبت بدرد شکم مبتلا گشتہ برادر عم خود ورنٹ را ولیعہد نمود آن کینہ توز ہمگی مدت شش روز بحکمرانی گذرانیدہ از روی غرور جوانی و بطالت وجہوانی در حکومت او پریشانی مردم افزود۔ و راجہ از اطوار او بیزار شدہ از حکومت معزول ساخت و فرزند خود سنگرام کہ بسیار خورد سال بود ولیعہد خود فرمود۔ و مدت نہ سال و نہ ماہ بحکومت گذرانیدہ از دست پروہ گپت مسموم شد۔

(۲) راجہ سنگرام دیو در ۱۰۱۵ء بحکومت رسید و پروہ گپت زمیندار پرگنہ آڈون خلل انداز حکومت او گشتہ وزرای او تباہ نمود۔ و سنگرام دیو در خلوت گرفتہ سنگے بر شکم او بستہ غرق دریا ساخت و خود بر مسند ایالت جلوس نمود۔ حکومت سنگرام دیو شش ماہ بود۔

(۳) راجہ پروہ گپت در ۱۰۱۵ء بعد کشتن سنگرام دیو تاج راجگی بر سر نہادہ جور و جفا بر رعایا و برایا دراز کردہ اقاصی و ادانی بسر پنجۂ بیداد رنجہ ساخت و رانی گوری زوجۂ راجہ یوشسکر کہ در حسن و جمال بے مثال بود او را برای ازدواج خود پیغام فرستاد رانی در جواب گفت کہ تبخانۂ شوہرم در فلان موضع ناتمام است وقتیکہ تعمیر آں باتمام رساند در بزم وصال من بلا مضائقہ کامرانی نماید۔ پروہ گپت

در اندک زمانی تعمیر بتخانه بانصرام رسانید۔ ورانی مذکوره خود را بلباس فاخره آراسته در انبار هیزم آتش داده خود را بسوزانید۔ پروه گپت را باصغای این ماجرا زیر و زبر گشته از تیمار فراق آن دلدار بیمار افتاد۔ و در بتخانه سری شور روح راجه سنگرام معاینه کرده فی الفور جان داد۔ حکومت او همگی یک سال و سه ماه و سه روز بود۔

(۴) راجه کهیمه گپت بعد وفات پدر در ۱۱۶ ب برتخت جلوس نمود روز و شب در لهو و لعب و جور و تعب و شرب شراب و چنگ و رباب پرداخت۔ و خزائن و دفائن در قمار بازی و نغمه سازی درباخت و خود را و همنشینان خود را کسوت و زیور بآئین نسوان پوشیده لبان و حشیان بدمستی میانداخت۔ و بگتان و لولیان را لکها روپیه انعام بخشیده قدر و منزلت آنها افراخت۔ و خوش آمد گویان او را کنگن ورش یعنی ابر زرپاش می گفتند۔ و دختر هیمه شاه والی لهرکوٹ مسمی دیدارانی در عقد مواصلت در آورده در دام الفت و محبت او همیشه گرفتار میبود۔ و پهلگن وزیر هم دختر خود چند لکها باو پیشکش نمود و خلق خدا از جور و جفا بسیار رنجانید و اهل فضل و فطانت را ذلت و محنت رسانید۔

قف۔ روزی در حدود باره موله برای شکار بر کوهسار عروج کرده در انجا شغالی دید که از دهان او زبانه های آتش شعله میداد بدیدن آن ترسیده فی الحال بعلت سرخچه جان داد۔ هفت سال و شش ماه و یازده روز حکومت گذرانید۔

(۵) راجہ ابھی منیو در ۲۴۰ھ جانشین پدر شدہ مادرش دیدارانی کفالت امور مملکت برخود گرفت۔ و در عہد او میان شہر آتش قہر آلہ افروختہ عمارات شہر اکثر سوختہ شد۔ و امرای سلطنت را باہمدیگر نزاع و فساد افتادہ در انتظام سلطنت رخنۂ کلّی رو داد۔ پہلگن وزیر کہ از مخالفان شریر بود بجانب پنوچہہ مفرور گشت۔ و دیدارانی با لشکر کثیر دنبال او تعاقب کردہ در بارہ مولہ بین الفریقین جنگی عظیم واقع شد۔ و دیدارانی پہلگن وزیر را گفت کہ اگر شوہرم از سر میگذشتن ترا طاقت بغاوت و مقاومت منیو د. شنیدن این سخن پہلگن وزیر سلاح از دست دادہ در کوہستان پنوچہہ انزوا نمود۔ بعدہ مہمن شور و شر بر داشتہ بر کرپوہ یا پنور لوای بغاوت افراشت۔ و نرواہن وزیر بمقابلۂ او داد شجاعت دادہ زمرۂ باغیان از تیغ گذرانید۔ و مہمن بصدمۂ جادو از جہان درگذشت و بعد ازان راجہ تہنگن با فوج کثیر برای تسخیر کشمیر یورش آوردہ ایشورسپہ سالار بمقابلۂ او کارہای رستمانہ کردہ مہزوم گردانید و یراق و سامان فراوان بدست آوردہ در خزینۂ رانی رسانید۔

عاقبت بسبب نفاق ایشور سپہ سالار رایت بغاوت افراشت۔ و نرواہن وزیر بعد قتال و جدال کثیر فرقۂ شریر از قلمرو کشمیر اخراج نمود۔ بعد ازان رانی بنسبت ہنگ وزیر بیحرمتی کردہ آنقدر رنجانید کہ وزیر مذکور برخود کشتی اقدام نمود۔ پس دیدارانی وزیر پہلگن را از پنوچہہ طلبا بندہ لشکریان او ملک رانجوبی غارت کردہ ہرج و مرج بر داشتند۔ و ابھی منیو سیزدہ سال و دو ماہ حکومت کردہ بمرض دق درگذشت۔ و شصت و چہار تجانہ آباد

ساخت۔ ابھی بین پوریاد گار گذاشته و مکانات سوختهٔ سرنگر را تز میمم ساخت۔

(۶)، راجه نندہ گپت پسرش بر تخت نشسته بوئی وزیر ناظم ملک شد۔ دیدارانی مُصلح اعمال ہردو میبود بعد چندگاہ دیدارانی از و رنجیدہ خاطر گشته مسموم ساخت۔ حکومت او یک سال و یکماہ و نہ روز بود۔

(۷)، راجه تر بہون گپت برادر نندی گپت بفرمان مادر خود در ۱۰۳۸ھ تاج حکومت بر سر نہادہ بعد دو سال از دست مادر نامہربان بیجان شد۔

(۸)، راجه بہیمه گپت پسر تر بہون گپت باہتمام دیدارانی در ۴۰ھ بر مسند حکمرانی جلوس نمود۔ رانی باہتمام خود انتظام امور جہانبانی میپرداخت۔ بوئی وزیر را خیال مخالفت دیدہ مسموم ساخت و بجای او دیوکلش که محرم راز اندرونی بود بوزارت برداشت و تنگ و ناموس شاہی بالای طاق نہادہ ہمراہ تُنگ گوجر که از پونچھ آمدہ بود عقد مواصلت بسته بر مسند موافقت او آرام یافت۔ وقتیکه بہیمه گپت بسن تمیز رسید از مناجت پدر جدید سر پیچید و رانی از افعال او رنجیدہ از جان گذرانید۔ پنجسال و چہار ماہ حکمران بود۔

(۹)، دیدارانی در ۴۶ھ بر مسند جہانبانی لوای حکمرانی افراشته وزرای جادودانی که از انقیاد امر رانی سر پیچی میکردند بحبس و قتل دفع و دفع کردہ تُنگ گوجر را استقلال وزارت بخشید۔ و دران ایام پرتہی پال راجه راجور از حیب بغاوت سرکشیدہ برای سرکوبی او با لشکر و سامان کثیر تُونگ وزیر مامور شد که بعد ہیدا... قتال بسیار راجه مغلوب گشت۔ و تونگ وزیر خانمان راجه ویران کردہ ...

گشیدہ و راجہ اسیر کردہ محبوس داشت۔ دیدارانی از جہانِ فانی دل بر داشتہ برادر زادۂ خود سنگرام راج ولیعہد ساخت۔ و لبعد حکومت ہژدہ سال و چہار ماہ و ہشت روز انتقال نمود۔ تا اینجا ترنگ ہشتم ختم شد۔

اَورنگ نہم

(۱) راجہ سنگرام راج پسر اودی راج در ۱۰۶۴ء تاج راجگی بر سر نہادہ وزیر ٹونگ را اختیارات ملکی بخشیدہ و از بذل و عدل و انصاف خلق خدا خشنود ساخت و برہمنانِ پر سپور شور بر داشتہ رایت بغاوت افراشتند و لبعد قتال و جدال کثیر اسیر گشتہ مال و جانِ خود بباد دادند۔

ہمدراں زمان مطابق ۳۹۸ھ سلطان محمود غزنوی بقصد تادیب آنند پال کہ در حین تسخیر ملتان خیرہ سری کردہ بود لشکری جمع کردہ بجانب لاہور یورش آورد و آنند پال از راجہ ہندوستان و از راجہ کشمیر استمداد نمود۔ موجب آں راجہ سنگرام افواج جرار با فسری وزیر ٹونگ بمعاضدت آنند پال مامور ساخت۔ چوں تمامی راجگاں در میدانِ پشاور جمع آمدند با لشکر سلطان بجدال و قتال آمیختہ شور محشر برانگیختند۔

عاقبۃ الامر آنند پال وکیل فرستادہ با سلطان مصالحہ نمود۔ و لبعد از وفات آنند پال سلطان محمود باز برای تسخیر پنجاب از آب نیلاب عبور کردہ قلعۂ نندونہ را محاصرہ نمود و ترہ لوچن پال پسر آنند پال طاقت مقاومت در خود ندیدہ مردان کاری در قلعۂ نندونہ گذاشتہ خود بجانب کشمیر رفت۔ و سلطان لبعد فتح قلعۂ نندونہ بتعاقب ترہ لوچن پال سمت کشمیر رایت اجلال افراشتہ

تره لوچن پال از تعاقب سلطان خبر یافته بجانب کشتوار و جموں مفرور گشت۔ وسلطان با جیش و جنود فراواں داخل کشمیر شد۔ ملا احمد نگارد که سنگرام راج تاب تقابل در خود ندیده با تحائف و نفائس بسیار خود را ملازمت رسانید۔ سلطان فرمود چرا خود را زبون کردی راجه در جواب گفت که اهل اکرام خدمت و تواضع مهمان موجب افتخار و ترقی اعتبار خود پندارند۔ سلطان محمود از حسن تقریر او محظوظ شده بخلاع فاخره سرفراز نمود و خراج شاهی مقرر کرده حکومت کشمیر بوی ارزانی داشت۔ و سلطان مدت سی و یک روز در سیر و سیاحت اینجا بسر برده تمامی اسباب زر و طلا که در تبخانه های بیجیاره و برسپور وغیره موجود بود ضبط نمود و جمعی کثیر باسلام آورده در تبخانه کوه سلیمان بوقت پیشین داخل شد و موذن سر دروازه اذان گفت سلطان درمیان تبخانه نماز پیشین ادا کرد۔ پس پسر راجه سنگرام هری راج همراه گرفته از راه راجور رجعت فرمود و قلعه لهر کوٹ را یکماه محاصره کرد و بسبب کثرت برف و باران ترک محاصره کرده بغزنین رفت و در سنه ۴۰۹ھ سلطان بعزم تسخیر بلاد قنوج اشهب عزمیت را جولاں داده چوں از آب سنده عبور نمود از اینجا برای سیر و سرور و تفرج خاطر بجانب کشمیر نهضت ساخت سنگرام راج تحف و هدایای لائق و نذرانه معمولی بخدمت گذرانیده مرهون الطاف و اعطاف جهابنانی گردید۔ سلطان مدت یکماه و نه روز بسیر و تماشای کشمیر بسر برده براه هیره پور رایت معاودت افراشت۔ و در جنگل یاردون بملاقات رامو ریشی فائز گشته التماس نمود که برای فتح قنوج مرا مدد دعا فرمایند ریشی گفت بعد فتح قنوج کلید سومنات هم بتو بخشیدند۔ و راجه سنگرام حسب الحکم تا قنوج شامل عسکر بود۔

اِنتباه - از انجا که گفتگوی آن سلطانِ عالیشان درمیان آمد خیابان تاریخ نویسی آنست که برخی از احوال آن شاه والاجاه برای تفریح خاطر بینندگان ایراد کرده شود - واللّٰه الموفّق والمعین -

تسلّط یافتن سلطان محمود غزنوی بر ممالکِ هندوستان و آمدنِ او بکشمیر

مؤرّخانِ هند رقمطرازند که سلطان محمود بن امیر ناصرالدّین سبکتگین از اولاد نوشیروان بود که صیتِ کشورستانی و جهانبانی او قاف تا قاف مشهور است که بمیامن اجتهاد در امرِ غزا اعلام اسلام مرتفع ساخت هنگام واقعهٔ پدر در نیشاپور بود و برادرش میرزا اسمٰعیل موجب وصیّت پدر در قبة الاسلام بلخ بر تخت نشست و بزرگ برادر خود سلطان محمود را از متروکات پدر محروم ساخت و باندرز و نصایح اصلا مؤثر نگشت -

عاقبت سلطان محمود بالشکر جرّار بمقابلهٔ او تاخته بعد حرب و ضرب شدید برادر خود را در بند انداخته در قبة الاسلام بلخ بر تخت سلطنت پدر جلوس نمود و بکتوزن که در خراسان امیر الامرا بود از متابعت او سر پیچید و سلطان او را بحرب و ضرب از خراسان بدر کشید و خود بحکومت بلخ و خراسان متوجّه گردید - چون طنطنهٔ دولتش باطراف رسید خلیفهٔ بغداد القادر باللّٰه عبّاسی خلعتِ گرانمایه و خطاب امین الملّة و معین الدّوله مرسول داشت - و در سنه ۳۹۰ھ متوجّه هندوستان شده چند قلعه قبضه کرده رجعت نمود - و در سنه ۳۹۱ھ سه صد و نود و یک سلطان بار دوم عزیمت هندوستان نموده با جمعیت ده هزار سوار به پشاور در آمد - و جیپال شهریار لاهور با دوازده هزار سوار و سی هزار پیاده و سی صد زنجیر فیل بمقابلهٔ

سلطان صفوف محاربہ ترتیب داد و بعد حرب و ضرب شدید جیپال با شانزدہ کس
از پسران و خویشان خود اسیر گشت و پنجہزار ہندو بقتل آمدند سلطان غنایم بسیار
بدست آورد۔ از انجملہ شانزدہ رشتۂ مروارید کہ در گردن اسیران بود بدست سلطان
افتاد کہ قیمت ہر یک رشتۂ مروارید یکصد و ہشتاد ہزار دینار بود۔ و سلطان محمود
از پشاور بقلعۂ کلندہ رفتہ مفتوح ساخت۔ جیپال باج و خراج بر خود گرفتہ
با جماعت اسیران از بند نجات یافت۔ و سلطان قلع و قمع افغانان کردہ بغزنین
رفت۔

و بار سیوم در ۳۹۵ھ ہوای ہندوستان در سرش افتادہ بجانب بھاطنہ
کہ در حدود ملتانست نہضت فرمود و راجہ بجراو با جمعیت رجال و افیال بمحاربہ
پیش آمدہ سہ روز جنگ عظیم بود۔ و سلطان محمود در لشکر خود سستی یافتہ روی
نیاز بر زمین نہاد و از معبود لایزال بعجز و ابتہال استمداد نمود۔ روز چہارم خود
بجنگ برآمدہ بجراو از جناح مفرور شد چون تعاقب غنیم دید خود را از دست خود
بکشت سلطان آن ولایت قبضہ کردہ بغزنین رجعت نمود۔

و در ۳۹۶ھ عزیمت تسخیر ملتان نمود ابو الفتح والی ملتان باتفاق آنندپال
بچۂ جیپال بجنگ سلطان سبقت کرد۔ و آنندپال خود در پشاور آمدہ در جنگ
سلطان مغلوب گشتہ در سیالکوٹ رسید۔ سلطان بتعاقب او مسارعت کردہ در
موضع سودرہ بکنار آب چناب قیام ساخت۔ و آنندپال بجانب کشمیر گریختہ رفت
سلطان تعاقب او نکردہ بجانب ملتان یورش آوردہ ابو الفتح ہفت روز در محاصرہ
گرفت عاقبت ابو الفتح ابواب صلح مفتوح داشتہ بیست ہزار دینار طلای احمر خراج

شاہی بر خود التزام نمود۔ پس سلطان بغزنین رفت۔ و در ایام محاصرۂ ملتان ایلک خان والی بخارا کہ پیشتر از دوستان سلطان بود الحال ایں مخالفت افراشتہ بتسخیر خراسان متوجہ گشت چوں سلطان محمود بغزنین رسید لشکری باشکوہ و حشری انبوہ بہم رسانیدہ بجانب بلخ متوجہ شد۔ ازانطرف ایلک خان از آب جیحون عبور کردہ ہر دو لشکر مانند دو بحر زخار روبیکدیگر آوردہ حملہ ہا نمودند۔ سلطان محمود جبین نیاز بر زمین سودہ از خالق کائنات استعانت نمود انگاہ بر فیل ثریاں سوار شدہ و لبان شیر غران در لشکر دشمناں در آمدہ بیک حملہ ہمہ را متفرق گردانید بطفیل او غازیاں یکبار حملہ آور شدہ دمار از روزگار ترکاں بر آوردند ایلک خان و قدر خان بہزار حیلہ از معرکہ جاں بدر بردہ تا ممالک خود ہیچ جا عناں نکشیدند سلطان مظفر و منصور بجانب غزنین رجعت فرمود۔

و درہمیں شب خبر رسید کہ الیار مرتد شدہ بدین خود باز گردید و عاملان سلطان از ملک بدر کشید۔ پس سلطان علی الصباح عنان عزیمت بجانب ہندوستان معطوف داشت و امرائیکہ اقطاع ہندوستان داشتند پیشتر بعجالت تمام رفتہ الیار را گرفتار کردہ بدرگاہ گذرانیدند۔ و سلطان چہار صد ہزار درم از و گرفتہ محبوس داشت۔ پس سلطان عطف عنان کردہ بغزنین آمد۔ و در سنہ ۳۹۸ھ بقصد تادیب آنند پال کہ در حین تسخیر ملتان خیرہ سری کردہ بود لشکری جمع کردہ بجانب لاہور ایلغار نمود۔ آنند پال بیچال گشتہ از رایان اوجین و گوالیار و کالنجر و قنوج و دہلی و اجمیر و کشمیر امداد گرفتہ در صحرای پشاور حشری عظیم بر انگیختہ در حرب مسلمانان بنوعی ساعی شدند کہ زنان زیوران خود فروختہ بشوہران خود مدد فرستادند

و در حملهٔ اوّل سی هزار کس از قوم گهکراں در لشکر سلطان آمده در یکساعت چهار هزار غازی از تیغ گذرانیدند نزدیک بود که سلطان مغلوب میشد ناگاه فیل آنندپال بصدای تفنگ خدنگ و تفنگ جنگ سراسیمه گشته رو بگریز نهاد - و لشکر اطراف این معنی را حمل بر گریز مقدّم ملوک هند نموده همگی راه هزیمت پیش گرفتند - و عبدالله طائی و ارسلان جاذب با قشون هشت هزار سوار دنبال گریختگان تاختند هشت هزار سپاه بقتل آوردند - و سی زنجیر فیل و مال و منال کثیر غنیمت یافتند -

آنندپال عاقبت وکیل فرستاده خراج شاهی قبول کرده با سلطان صلح نمود پس سلطان مظفر و منصور برای فتح قلعهٔ نگرکوٹ که از اعجوبهٔ قلاع هندوستان بود عزیمت فرمود - و قلعهٔ مذکور را از عهد راجه بهیم بر قلعهٔ کوهی معمور بود اهل هند آن را مخزن الاصنام میدانستند - و راجهای اطراف نقود و جواهر و انواع نفائس بدانجا میفرستادند - و این معنی سبب تقرّب درگاه باری تصوّر می نمودند از این جهت در میان آن قلعه از طلا و نقره و جواهر و دُر و مرجان خزائن قارونی جمع شده بودند - چون سلطان بمحاصرهٔ آن پرداخت ساکنان قلعه همگی برهمنان و خادمان بتان بودند طاقت حرب و ضرب در خود ندیده روز سیوم دروازهٔ قلعه کُشاده مفتاح خزائن و دفائن زیر پای سلطان انداختند - و سلطان با تنی چند از خاصان بقلعه در آمده هفت لک دینار سرخ و هفت صد من آلات زرّین و سیمین و دو بیست من طلای خالص و دو هزار من نقرهٔ خام و بیست من انواع جواهر که از زمان بهیم دیو اندوخته شده بود بتصرف دیوانیان در آمد - و بعد از آن سلطان بغزنین معاودت

نمود۔

و در ۴۰۱ھ سلطان لشکر بغور کشید حاکم آنجا محمد بن سوری رایت محاربت افراختہ لشکرش تباہی پذیرفت و خود بدست غازیان اسیر گشت عاقبت نگین زہر آلودہ مکیدہ از جہان درگذشت و آن دیار در تصرف سلطان درآمد۔ ہمدرین سال سلطان از غزنین بملتان آمدہ قلعۂ ملتان بجبر و قہر مفتوح ساخت و بسیاری از قرامطہ و ملاحدہ بقتل رسانید۔ داؤد بن نصیر زندہ اسیر کردہ در قلعۂ غور محبوس داشت۔ و در ۴۰۲ھ باز ہوس سیر ہندوستان بخاطر آوردہ بلشکر انبوہ بطرف تہانیسر توجہ نمود از آنجا کہ تہانیسر بزرگ پرستشگاہ ہنود بلا تشبیہ ہمچو مکۂ معظمہ است و در آنجا بتخانۂ بود کہ اہل ہنود از قدیم بتہای بسیار درمیان آن تعبیہ کردہ بودند اعظم اصنام را جگ سوم می گفتند۔ و بزعم ہنود پیدائیش آن از مبدأ پیدائیش دنیا بود۔ چون سلطان محمود از آب نیلاب عبور کرد آنندپال بنابر رعایت عہود کہ درمیان بود خدمات شائستہ بجا آوردہ افواج شاہی از قلمرو خود بتواضع و تکریم گذرانید۔ و رای دہلی از تمامی راجگان ہندوستان استعانت نمود کہ ہمہ با لشکرہای خود بامداد او در دہلی رسیدند۔ و سلطان محمود پیش از اجتماع آنہا بہ تہانیسر رسید شہر خالی دید و بتخانہ ہا را غارت کردہ اصنام ہا بشکست۔ و جگ سوم در غزنین فرستادہ بر سر راہ بدل زینہ نہادند۔ و چندان خزائن از بتخانہ ہا کشیدند کہ شمار آن از حصر بیرون بود۔ و از یک بتخانہ قطعۂ یاقوت احمر یافتند کہ وزن آن چہار صد و پنجاہ مثقال بود۔ سلطان بعد تاراج بتخانہ ہای تہانیسر بدار الملک غزنین رجعت کرد۔

و در سال چہار صد و سہ ارسلان جاذب فتح غرجستان کرد شاہ سار ابو النصر

حاکم آں دیار گرفتار کردہ بغزنین آورد۔ و ہمدراں سال بعضی از بلاد خراسان که در تصرف خلیفہ بغداد بود انتزاع نمود۔ و در سنہ ۴۰۴ھ چہار صد و چہار سلطان بجانب پنجاب نہضت ساخت و قلعہ نندونہ را محاصر نمود۔ دراں وقت ترہ لوچن پال پسر آنند پال حاکم لاہور بود چوں طاقت تقابل نداشت مردان کاری در قلعہ نندونہ گذاشتہ خود برای استمداد نزد راجہ کشمیر رفت و سلطان قلعہ را محاصرہ کردہ بہ نقب نی و ادوات قلعہ کشائی پرداختہ اہل قلعہ عاجز نمود۔ عاقبت قلعہ مفتوح کردہ مال موجودہ انجا بر داشتہ قلعہ بیکی از معتمداں تفویض ساخت۔ و خود بتعاقب ترہ لوچن پال بولاین کشمیر رایت شوکت افراخت چوں موکب منصور از راہ راجور سایہ انداز خطۂ کشمیر گشت، راجۂ انجا بزور اقبال استقبال کردہ تحائف و ہدایای عزیب و عجیب نذر خدمت گذرانید سلطان بحال او ابواب احسان مفتوح داشتہ خراج شاہی معمول کردہ بر مملکت خود بدستور قائم ساخت چون ترہ لوپال بجانب دیگر مفرور گشت سلطان از درۂ کشمیر غنیمت بیشمار گرفتہ جمعی کثیر بدین اسلام آشنا کردہ یکماہ در کشمیر گذرانیدہ بغزنین آمد۔

و دراں ایام آب دریای نیلاب بسبب غلطیدن پارۂ کوہ چندگاہ سدّہ شدہ بود روزیکہ موکب سلطان برلب دریای سندھ رسید دریای نیلاب بیکبار طغیانی گشت و شہرہا ویراں ساخت و در فوج شاہی ہم تباہی رسید اما بخیر گذشت۔ و در سال چہار صد و ہفت جمعی از اوباش بر سر خوارزم شاہ کہ بزنۂ سلطان بود ہجوم آوردہ او را قتل کردند سلطان باصغای ایں ماجرا بجانب خوارزم زین افراشتہ قاتلان خوارزم شاہ را از تیغ گذرانید و مملکت خوارزم باصیر التونتاش ارزانی

داشت۔ از انجا ببلخ آمده زمستان در شہر بست گذرانید۔ و در سنہ ۴۰۹ چہار صد و نہ اوّل بہار با جمعیّت یکصد ہزار سوار خاصہ و بیست ہزار نفر غازیان ترکستان وغیرہ برای تسخیر دار الملک قنوج متوجہ گشت و از آب نیلاب عبور کردہ بخواہش سیر و سیاحت جانب کشمیر نہضت ساخت و راجہ انجا تحف و ہدایای گرانمایہ گذرانیدہ بعطوفت جہانبانی مفتخر گشت و مدّت سی و نہ روز در سیر و تماشای کشمیر گذرانیدہ براہ راجدرایت نہضت افراخت۔ و راجہ سنگرام دیو حسب الحکم در مقدمۂ لشکر ظفر اثر روان شد۔ چون فوج دریا موج در قنوج رسید و راجہ کورہ بدیدن کثرت سپاہ و تجمل و جاہ متحیر گشتہ بال ہمّت فرو ریخت و طوق القیاد بگردن انداختہ بعنایات سلطانی مرہون عطوفت و مہربانی شدہ ولایت قنوج بوی تفویض یافت۔ و بعد سہ روز سلطان متوجہ میرہٹہ شدہ راجہ ہردت والی انجا از قلعہ گریختہ رفت و قلعہ گیان دو لک و پنجاہ ہزار روپیہ و سی زنجیر فیل پیشکش دادہ امان یافتند۔

پس بر قلعۂ مہاون کہ بر لب دریای جون واقع است یورش آورد و راجہ گلچند مرزبان انجا زوجہ و فرزندان خود را قتل کردہ بسینۂ پر کینہ خود خنجر غیرت انداخت و دیوانیان سلطان ہشتاد فیل کوہ شکوہ و مال و منال انبوہ در دست افتاد۔ و از انجا جانب متھرا ایلغار کردہ بی مزاحمت غیری آن بلدہ را غارت نمود و بتخانہ ہای موفور شکستہ و سوختہ اموال بی نہایت بدست آورد۔ از انجملہ پنج پیکر اصنام از طلای خالص یافتہ اند کہ در حدقۂ آنہا بجای چشم یواقیت نصبیہ کردہ بود مجموع پنجاہ ہزار دینار می ارزید۔ و در حدقۂ یکی یاقوت ازرق نصب کردہ بودند کہ چہار صد مثقال وزن داشت چون آن صنم بشکستند سی صد مثقال طلا حاصل شد۔ و بتان سیمین

از خورد و بزرگ زیاده بر صد عدد بودند چوں آنہارا درہم شکستند صد شتر بار شد۔
انگاه عمارات را آتش زده بعد بیست روز از انجا کوچ کردند۔ بعد ازاں قلعۂ متین
برلب دریا دیدند که در تصرف راجه دہلی بود و راجۂ انجا بصولت سلطان گریختہ رفت
وسلطان درونِ قلعه درآمده چند بتخانۂ دیرینه دید که عمارت آں از چہار ہزار سال
ترصیص یافته بود۔ وسلطان اموال ازاں بتکده ہا کشید بر قلعۂ منج رایت افراشت
و پانزده روز بلوازمات محاصره پرداخته قلعه گیاں عاجز شدند و بعضے ہا خود را
از قلعه فرو انداختند۔ و بعضی ہا خود را مع زن و فرزند در آتش سوختند۔ و بعضے ہا
دروازۂ قلعه کشاده چنداں جنگ کردند که ہمه ہا بقتل آمدند۔ سلطان غنائم قلعه
قبضه کرده چندپال رفت و ساکنانِ قلعه مال و متاع گرفته بکوہسارہا مخفی شدند
سلطان بقیه اموال بحوزۂ تصرف درآورده غلۂ بسیاری از ذخیرۂ قلعه بسپاہان
خود قسمت کرد از انجا بر سر چندرای که راجۂ مغرور و خودرای بود یورش آورد او
نیز شیوۂ چندپال سلوک داشته بکوہستان گریخت۔

گویند چندرای را فیلی عجیب و بی ہمتا بود سلطان بارہا قیمت گراں داده
خواہش آں فیل کرده بود و ہنگام صبح آں فیل کوہ پیکر بغیر فیلبان داخل عسکر شده
قریب سراپردۂ سلطان آمد او را بدست آورده خوشحالیہا کرده خداداد نام نہادند
و سلطان بعد تسخیر قلاع و بلاد بسیار مظفر و منصور بجانب غزنین رجعت فرمود۔
چوں غنائم ایں عزیمت را شمار کردند بیست ہزار ہزار دینار و ہزار ہزار درم
بشمار آمد و پنجاه ہزار برده و سی صد و پنجاه فیل و دیگر نفائس خارج ایں بود۔ و از
جملۂ چیزہای نفیس جانوری بود بشکل قمری که ہرگاه طعام زہر آلوده در مجلس حاضر میشد

آں مرغ اضطراب میکرد و اشک میریخت۔ دیگر سنگے یافتہ بودند کہ از دور آں نجم عظیم فوراً التیام میگرفت۔

دہمیں سال در غزنین مسجد جامع ترصیص یافت۔ واصل عمارت مسجد از سنگ مرمر و رخام مربع و مسدس و مثمن و مدور بر آوردند بطرزی کہ بینندگان متحیر میشدند۔ و در سنہ ۴۱۲ھ اثنا عشر و اربعمائۃ سلطان اصغا کرد کہ راجہ ہای ہندوستان راجۂ قنوج را بابت متابعت سلطان ملامتہا کردند۔ چنانچہ راجہ نندا مرزبان کالنجر برسر راجہ کور لشکر کشیدہ از تیغ گذرانید۔ سلطان باستماع ایں خبر آتش قہر بجوش آمدہ باجیش و سامان فراوان عزیمت ہندوستان نمود۔ چوں بکنارۂ دریای جون رسید راجۂ پنجاب تره لوچن پال کہ چند کرت از پیش سلطان گریختہ رفتہ بود بالفعل برای اعانت و امداد راجہ نندا بالشکر فراوان برسر راہ سلطان آمد چوں دریای فہار مانع بود ہیچکسے از دلاوران عسکر عبور دریا نتوانست کرد۔ سلطان با ہشت نفر غلامان خاصۂ خود از دریا عبور فرمود و بطفیل او متابعان ہفت غلام از آب گذر کردہ لشکر تره لوچن پال را درہم آوردہ شکستند۔ تره لوچن باتنی چند مہزوم شد و غلامان میان شہر کہ دراں نزدیکی بود در آمدہ غارت کردند۔ سلطان از انجا روی بملک نندا آورد۔ و راجہ نندا با جمعیت سی و ششہزار سوار و چہل و پنجہزار پیادہ و سی صد و چہل فیل برابر سلطان آمدہ معسکر ساخت۔ و سلطان جمعیت او معاینہ کردہ بعالم پناہ عجز و زاری نمود۔ و ازیں یورش نہایت غمگین گشت چوں شب در آمد خوفی عظیم در خاطر نندا افتادہ تمامی اسباب بجای خود گذاشتہ فرار اختیار نمود۔ و سلطان بتعاقب او دویدہ دست بغارت دراز نمود و کوہ در کوہ مال غنیمت در دست

غازیاں افتاد۔ از آنجملہ از یک بیشہ پانصد وہشتاد فیل یافتند چوں از ملک پنجاب دلجمعی نبود بر ہمیں اکتفا کردہ بغزنین رجعت فرمود۔

ودر ہمیں سال ولایت قیرات و ناردین کہ از ممالک سرحد ہندوستان است مفتوح ساخت و متوطنان آں دیار را باسلام درآورد۔ گویند از ناردین سنگے منقور و منقوش یافتند کہ باعتقاد ہنود از بنای آں چہل ہزار سال رفتہ بود۔

ودر ۴۱۳ھ سلطان قصد تسخیر کشمیر فرمود در اثنای راہ قلعہ لوہر کوٹ را محاصرہ فرمود و در تردّدات محاصرۂ آں مدّت یکماہ اوقات صرف نمود چوں استحکام آں بیش از بیش بود دست تسخیر آں نرسید۔ از انجا راین معاودت افراشتہ دار السرور لاہور مضرب خیام ساخت۔ ترہ لوچن پال تاب تقابل نیاوردہ براجۂ اجمیر پناہ برد سلطان بلدۂ لاہور را تصرّف کردہ بہ معتمدان خود سپرد ممالک اطراف پنجاب را غارت کردہ سکّہ وخطبہ جاری ساخت واوّل بہار بغزنین رفت۔

ودر ۴۱۴ھ از راہ لاہور باز قصد ولایت راجہ نندا کرد چوں بقلعۂ گوالیار رسید تا چہار روز در محاصرۂ قلعہ قبل کردند وقلعہ گیاں سی وپنج زنجیر فیل پیشکش آوردہ صلح نمودند۔ از انجا سلطان بہ کالنجر رفتہ در میان گرفت و راجہ نندا سی صد فیل ذمہ گرفتہ طالب صلح شد و سلطان منظور فرمود۔ راجہ نندا بقصد امتحان سی صد فیل بغیر فیلبان در صحرا سر داد و ترکاں ہمہ ہا گرفتار کردہ سوار شدند واہل قلعہ حیراں ماندند۔ پس راجہ نندا بزبان ہندی در مدح سلطان شعری گفتہ نزد او فرستاد و سلطان نہایت خوشدل شدہ منشور حکومت پانزدہ قلعہ در صلۂ او بخشید۔ و نندا جواہرات و اشیای نفیسہ در بدل آں بخدمت سلطان ارسال

نمود تا دست از دیار او باز داشته لغزنین رفت۔

و در ۴۱۵ھ خمس عشر و اربعمائۃ مردم ماوراء النہر از علی تگین تظلم نمودند سلطان بمدافعت او از آب جیحون عبور کرده سرفرازان ماوراء النہر پیشکشہا گذرانیدند و یوسف قدرخان بادشاه ترکستان با تحایف و ہدایا پیشوائی کرد و علی تگین خبر شنیده بگریخت عاقبت گرفتار گشته محبوس شد۔ و در ہماں سال سلطان عزیمت سومنات بخاطر آورده دہم ماه شعبان با لشکر خاصه پنجاه و پنجہزار و از پاہان مطوعه که بغیر مواجب ہمرکاب میرفتند سی ہزار سوار عازم سومنات گردید چوں ببلدهٔ ملتان رسید بیابان بی آب و علف در پیش بود حکم فرمود که ہرکسی برای چند روزه آب و علف ہمراه بردارد و بابت مصرف خاصۂ سلطان از آب و علف ہشت ہزار شتر بار ہمراه بود۔ چوں ازاں بیاباں خونخوار در گذشت قلعۂ اجمیر را غارت کرده بطی مسافت مشغول گشت۔ و در اثنای راه چند قلعه بغیر جنگ بچنگ آمده تسلیم دیوانیان سلطان شد۔ و از شہر پٹن گجرات آب و علف ہمراه بر داشته در سومنات رسید و بر ساحل دریا قلعۂ دید سر بفلک کشیده و آب دریا بفصیل آں رسیده و برہمنان بتماشا بر سر دیوار بر آمده افواج را تماشا میکردند و می گفتند که سومنات شما را در ینجا آورده ہمه ہا را ہلاک گرداند۔ و روز دیگر لشکر جلادت آئین بپای قلعۂ متین آمده نردبانہا نہاده بالای بارۂ قلعه صعود کردند۔ و ہندواں بمدافعت آنہا کوشیده تا ہنگام تمام اعلام حرب قایم بود۔ روز سیوم رایان اطراف ہندوستان جمع گشته صفہا کشیدند و آتش ہیجا ہمچناں ہیجان یافت که آسماں را بدیدن احوال مبارزاں جگر میسوخت۔ و در نصف روز بموجب غلبۂ لشکر پرم دیو و دابشلیم و ہمہ در لشکر

اسلام پدید آمد۔ و سلطان محمود مضطرب گشتہ بگوشۂ فرو رفت۔ و خرقۂ مبارک
جناب شیخ ابوالحسن[1] خرقانی قدس سرہ بدست گرفتہ روی نیاز بدرگاہ داور کارساز
برزمین نہادہ گریہ میکرد و فتح قلعہ بوسالت خرقۂ آں بزرگوار از درگاہ منجوا ست
و دراں حالت غازیاں حملہ آوردہ دریکدم پنجہزار کس از ہنود بقتل آوردند ناگاہ
رعب و ہراس بر مردم قلعہ غالب گشتہ از جنگ باز ماندند۔ و برہمنان و مجاوران
سومنات قریب چہار ہزار کس در کشتیہا سوار شدہ فرار اختیار کردند و فوج سلطان
آنہارا سدّ راہ گشتہ اکثری غرقِ لجۂ فنا شدند پس سلطان با عمائد درگاہ بقلعہ در
آمدہ عمارات آنرا تفرج فرمود انگاہ از درون قلعہ بہ بتخانہ در آمدہ جائی دید
طویل و عریض کہ پنجاہ و شش ستون حجری و قائیہ سقف آں شدہ بود۔ و سومنات
صنمی دید از سنگ تراشیدہ طول آں پنجدرعہ و سلطان بضرب گرزہ روی آں
بشکست۔ پس کالبد اورا چہار قطعہ کردند دو قطعہ در غزنین بردہ در آستانۂ
مسجد جامع و دیوانگاہ سلطنت بدل زینہ نہادند و دو قطعۂ دیگر بمکۂ معظمہ و مدینۂ
منورہ فرستادند۔

بیت

گہ او دیر بگرفت و شد سجدہ گاہ — گہ او کعبہ بذرفت و شد قبلہ گاہ
گہی مسجد افگند و بتخانہ بست — گہی کعبہ آراست بت بر شکست
تماشای او گہ چناں گہ چنیں — نہد تہمت فعل بر آن و ایں

و قتیکہ سلطان محمود قصد شکستن سومنات نمود جمعے از براہمہ بعرض مقربان
سلطان رسانیدند کہ اگر سلطان در شکستن سومنات مبادرت نفرماید بعوض آں سلطان را

[1] مروی است کہ جناب مولی الاعالی والادانی شیخ ابوالحسن خرقانی ہمدراں مجلس بطور خرق عادات بر سلطان جلوہ گر شدہ فرمودند ایسلطان مرا پیش خدا منت فروختی اگر تسخیر و اسلام تمام دنیا یعنی بوسالت این خرقہ ام از حق جل وعلا میجواستی کمتر نبود

اینقدر مبلغات خواہیم داد وارکان دولت این سخن بسمع اعلیٰ رسانیدند سلطان فرمود اگر من این کار میکنیم پس مرا محمود بُت فروش میگویند بهتر آنست که مرا محمود بُت شکن خواہند گفت پس سومنات بشکستند و از بطن او که مجوّف بود آنقدر جواہر نابدار ولآلی شاہوار برآمدند که از کردهٔ آنچه برہمناں میدادند صد چنداں بود۔ و در بتخانهٔ سومنات بوقت خسوف وکسوف مردماں زیاده از سی صد ہزار کس جمع میشدند و از اقصی ممالک نذورات بدانجا می آوردند۔ وراجهای ہند دو ہزار قریه وقف سومنات کرده بودند۔ وعلی الدوام دو ہزار برہمن سومنات را پوزش میکردند وہر روز بآب گنگ او را غسل میدادند و زنجیر گهریال بوزن دو بیست من از طلای احمر بود و پانصد مغنیّه ورقّاصه وسی صد مرد سازنده ملازم او شب و روز میبودند۔ وہمچنین سی صد کس از برای ریش تراشی و سر تراشی زائراں در انجا موجود بودند۔ واکثر راجها دختران خود در آنجا نذر میکردند۔ وشبانه روشنائی از لعل شبچراغ میبود۔ و از خزانهٔ سومنات بتهای طلا ونقره چنداں برآوردند که از حساب متجاوز بود و آں قدر جواہر نفیسه ونقود وافره داخل خزانهٔ سلطان شد که عشر عشیر آں در خزانهٔ ہیچ بادشاہی نتوانند بود۔

القصه سلطان محمود از مہم سومنات پرداخته برای سرکوبی راجه پرم دیو والی نہروالهٔ گجرات رفت و پرم دیو در قلعهٔ کهنده متحصّن گشت وحوالی آں آبی عمیق حاوی بود وسلطان از آب عبور کرده پرم دیو از قلعه گریخته رفت۔ سلطان داخل قلعه شده مردم حصار از تیغ کین گذرانیده زنان واطفال اسیر کرده اموال وجواہر برآورده بخزانهٔ عامره داخل ساخت۔ از آنجا سلطان بنہرواله رفت خیال داشت که

در انجا پای تخت خود مقرر سازد ارکانِ دولت نپسندیدند۔ پس شابلیم مرتاض را حکومت نہرواله و سومنات وغیره تفویض نمود۔ وی خراج شاهی بر خود گرفته بحکومت بنشست۔ سلطان بعد از دو سال و شش ماه رایت مراجعت افراشته در ۴۱۷ھ بغزنین رسید۔ و همدرین سال بر ملک جتان لشکر کشید چون در ملتان رسید یکهزار و چهار صد کشتی درست کرده از راه سندھ ساگر بملک جتان ایلغار نمود۔ و بعد جدال و قتال بسیار سلطان فتحیاب شده همه را اسیر کرده بغزنین رسانید۔

و در ۴۱۸ھ برای تدارک ترکمانانِ سلجوقی توجه فرموده هزارها از تیغ گذرانید۔ و خزائن و دفائن که حکام دیالمیه بسالهای دراز اندوخته بودند بی مشقت بدست آورد و فرقۂ قرامطه را قتل عام نمود۔ و ولایت ری و اصفهان با میر مسعود داد چون بغزنین رسید بمرض سوء القنیه مبتلا گشت و بهمان مرض سیوم ربیع الاول ۴۲۱ھ بعمر شصت سالگی درگذشت سلطنت اوسی و پنج سال بود۔ و از عدالت او نقلها می آرند۔

از انجمله روزی شخصے بداد خواهی آمد و گفت خواهرزادۂ بادشاه هر روز بخانۂ من می آید و مرا بضرب تازیانه میکشد و با زنِ من تا صبح می باشد۔ سلطان گفت این سخن با کسے مگوی و هرگاه آن ظالم بخانۂ تو می آید آنوقت در فلان مکان مرا خبر کن تا که بمقصود خود برسی آن مرد بخانه رفت و تا سه روز کس نیامد و در شب سیوم خواهرزادۂ سلطان آمده اورا از خانه بدر ساخت و آن شخص بر موقع عود رفته سلطان را خبر کرد۔ و سلطان محمود بخانۂ دادخواه آمده خواهرزادۂ خود را در آغوشِ آن عورت خوابیده دید فی الحال شمع را گل کرده سرش از تن جدا ساخت پس جرعۂ آب طلبیده نوشید آن مرد دست بدامن

سلطان آمیختہ التماس نمود بآں خدائیکہ ترا ایں شوکت داد بامن بگوی کہ فرونشانیدن شمع وطلبیدن آب چہ بود۔ سلطان فرمود شمع نشانیدن برای آں بود کہ مبادا از دیدنش صلۂ رحم مانع ایں امر می آید وطلب آب نمودن ایں بود کہ دریں سہ شبانروز خواب وخور برخود حرام کردہ بودم اکنوں مطلب تو برآوردم تشنگی برمن غالب بود جرعۂ آب طلبیدہ نوشیدم فقط۔

راجہ سنگرام راج بعد فتح ولایت قنوج از سلطان محمود رخصت انصراف گرفتہ بدارالملک خود رجعت نمودہ۔ در رتق وفتق امور مملکت پرداخت۔ وبعد چندگاہ وزیر ٹونگ از دست مخالفان خود بلا اجازت راجہ کشتہ شد۔ وبدریشور بر منصب وزارت مستقل گشت وی اکثر بتخانہ ہا غارت نمودہ مردم ارازل واوباش را پیش آوردہ انتظام سلطنت شکست۔ وراجہ سنگرام سی سال وشش ماہ حکومت کردہ درگذشت۔

(۲) راجہ ہری راج پسرش بر سریر سلطنت نشستہ ہمگی بیست ودو روز حکومت کردہ انتقال نمود۔

(۳) راجہ اننت راج برادر ہری راج در ۱۰۹۵ بیاوری قوم نایک وانگی بھردو سالگی برتخت نشست۔ وشری لیکھا رانی راجہ سنگرام برای مسند نشینی خود مستعد شدہ بود اما اعیان ملک حکومت او پسند نکردند ورانی بہوای جہانبانی راجہ اننت دیو را بہ زہر رسانید اما بر او مؤثر نگشت۔ اگرہ راج برادر سنگرام راج بعزم تسخیر ملک از لوہر کوٹ آمدہ بجنگ پیوست ودلاوران اننت دیو غلبہ نمودہ بدان او را ریزہ ریزہ کردند۔ ودر لوہر کوٹ رفتہ قلعہ را آتش کشیدند وقتیکہ راجہ بحد بلوغ رسید رودر پال را رتبۂ وزارت بخشید ویک نیم لک سکہ درماہ تنخواہ ساخت۔ وبدہ پال

اورا هشتاد هزار سکه مقرر نمود. پس راجه پرتهوی رودرپال دست جور و جفا بر خلق خدا دراز کرده جور پیشه گان را رواج داد. چنانکه داروغهٔ اصطبل باختیار خود مردمانرا غارت میکرد و دلک نام شخصی مسخره وضع بود که درمیان مجلس راجه را خنده می‌کنانید و از کمال خود سری تطاول میکرد گویا شریک راجه بود. و وزیر از قبه های بتخانه ها طلا برداشته برد و راجه بوجهی باز پرس آن نکرد. و آدت پل وزیر دوم مدرسه برای تعلیم مردم اگمی دائم ساخت. و راجه جلبند دو دختر ماه پیکر نذر فرستاد راجه دختر خورد شری مهی را بخود منسوب کرده دختر کلان به آدت پل عطا نمود. و شری مهی نهایت عاقل و نیک طینت سنسکرت خوان بود برهست کتها که بزبان بهاشا بود بذریعهٔ سوم بت برهمن ترجمهٔ آن سنسکرت کنانید.

و وزیر تربهون و فرقهٔ ڈانگران چهرهٔ بغاوت افروخته بر قتل راجه مستعد شدند راجه با قوم نیایک و انگی متحد گشته بعد کارزار بسیار وزیر را مغلوب کرده از بارهموله بدر کشیدند و معاونان خود را انعام وافر بخشیدند. برهم راج خزانچی با رودرپال مخالف شده باتفاق راجه های حدود شمالی لوای بغاوت افراشتند. و هنگام تقابل راجه داره وا از دست رودرپال کشته شد و متعلقانش هزیمت خورده متفرق شدند و رودرپال مال غنیمت و سر راجه داره وا در پیش راجه گذرانید. و راجه چچهپیر از دایرهٔ اطاعت قدم بیرون نهاده انتقام راجه آن بدمنش را بسزایش آورده محبوس داشت. و شری مهی رانی بتخانهٔ گوری شور و سوبه مٹ آباد ساخت. و برهمنان بسیاری را یک صد و هشت قریه جاگیر بخشید از بسکه راجه گرویدهٔ او بود با استصواب و رهنمونی او ترک جور و اعتساف نموده بر انصاف و رعیت پروری مستعد شده خزاین دفاین و

سامان وکسیپال مستحقان زمانه صدقه وخیرات بخشید. و پنجاه و سه سال و چهار ماه راج کرده بالحاح و ابرام شری منتوکاشت بو فرزند خود را ولیعهد ساخته ترک سلطنت نمود.

(۴۲) راجه کلش دیو در سنه ۴۱۴۸ یکهزار و یکصد و چهل و هشت باجازت پدر افسر بر سر نهاد و از روی بدخصلتی با مردم قلاش و اوباش صحبت داشته مرتکب افعال شنیعه و اطوار قبیحه گشت و بر دختر عموی خود چسپیده شب لیل و نهار در کوچه و بازار سگ وار تگ و دو میکرد و پرده نشینان را پردهٔ عصمت دریده خرابی و تباهی می ساخت.

شبی در خانهٔ امیری تنها داخل شد و پاسبانان او را دزد پنداشته گرفتار کردند چون شناختند بگذاشتند. انتت دیو چون این واقعه شنید پسر خود را اندرز پدرانه و نصیحت مشفقانه نمود چشمان او سرخ شد و راجه بضرب طپانچه رخسارهٔ او رنجه کرد و آن بدگهر بهانهٔ درد سر بر بستر علالت غلطید و راجه بنابر شفقت فردا بعیادت او نهضت نمود و دربانان همراهیان او را از در در آمدن ندادند. راجه بعد ورود این حرکت حزین و غمگین گشته از حکومت دنیا بیزار شد و با مال و دولت و عورت در بیجباره رفته در تیرتهٔ خانهٔ بجیشور بعبادت پرداخت. و کلش دیو تهیه ستانده با جمعیت لشکر خود بر جنگ پدر مستعد شد. و مادرش بوساطت برهمنان پند و نصایح کرده از این خواهش مذموم باز داشت لیکن بعدش اندرون خانهای مصاحبان و متعلقان پدر آتش کشیده خاکستر نمود. پس انتت دیو را دیگ قهر بجوش آمده فرزند او هرش دیو برای جهانداری در بیجباره طلبید. و کلش دیو باستماع این خبر در پای پدر افتاده و بعجز و نیازمندی او را از قهر باز آورده همراه خود بشهر رسانید. و بعد دو ماه بصلاح اوباشان در قید کردن پدر فلاح و بهبودی خود

دانست۔ و راجہ اننت از گذارش پسر ارجمند واقف گشتہ در بجبارہ رجعت نمود و کلش دیو ملازمان و متعلقان پدر را خود کردہ بعضیہا در کاہ پیچیدہ بسوزانید و بعضیہا را آب شمشیر سیر گردانید۔ ازین ہرج و مرج مخلوق در زحمت و بلا مبتلا شدند اننت دیو در دست شری متی مجبور بود وی در گرفتاری کلش دیو کاہی مصلحت نداد۔ تا آنکہ آں بدگہر زیادہ تر خیرہ سر شدہ در فکر تخریب پدر افتاد۔

شبی در بجبارہ رفتہ دولتخانہ راجہ و مکانات شہر را آتش کشید و سر بسر بسوزانید و دولت و سرمایۂ راجہ تمام بباد داد لیکن راجہ و رانی بمشقت تمام از دریا عبور کردہ نجات یافتند۔ و بر بازوی شری متی یک لعل بدخشی بود بقیمت ہفت لک روپیہ فروختہ ملازمان و متعلقان خود را خوراک و پوشاک بخشید و مکانات سوختہ را مرمت نمود۔ بوقوع اینواقعہ راجہ از دنیا نہایت دلگیر شدہ و لباس گیاہ بر خود پوشید و در کنج تنہائی تا یک سال بریاضت پرداخت۔

باوجود این حال پسر ناخلف باغوای مفسداں پدر خود را پیغام فرستاد کہ اگر ایشاں را ہنوز آرزوی زندگانی باقی ہست در کوہستان بتوجہہ رفتہ بعبادت بپردازند ورنہ امید حیات نگذارند۔ اننت دیو باستماع این خبر غمناک شدہ با دل صد چاک رانی خود را گفت کہ بموجب عقل ناقص تو از وقار و اعتبار و نام و آرام و مال و جان دست شستم ہر فرزندیکہ در قصد پدر باشد در اصل نسل او البتہ فرق باید بود۔ رانی در جواب او چند الفاظ سخت بیان نمود و راجہ بغضب آمدہ کارد در سینۂ خود انداختہ سرمایۂ حیات در باخت و شری متی آہ و واویلا پرداخت داعوان خود را ہر شد بتعویض کردہ تجویز داد کہ او را بر سر بہانہ ای بنشانند و

از آسیب پدر خود یعنی کلشدیو برهانند. بعد آن هرشدیو را مفتاح مخازن تفویض کرده کلشدیو را پیغام فرستاد که بر نعش پدر حاضر باشد یکروز درآمدن او انتظار کشید. و کلشدیو بر نعش پدر حاضر نشد. روز دوم شری متی خود را بزیور و حلیه آراسته بر نعش شوهر مع سه خدمتگار و چهار کنیزک ستی[1] شد. و هرشدیو در بذل و عطا و جود و سخا گنجینه ها صرف کرده رفاه خلق و نیکنامی خود حاصل نمود. و کلشدیو او را دشمن بغلی پنداشته در بیجباره آمد و هرشدیو را دلاسا و مدارا کرده همراه خود بشهر برد. بعد ازاں کلشدیو از افعال خود منفعل شده در پرورش خلق خدا و آبادی رعایا بایل گشت و خرج موافق دخل خود کردن گرفت. و مخبران جابجا تعین کرده از احوال ملک و رعایا واقف گشته تدارک آن بخوبی میساخت. و در پرهیزگاری و ثابت قدمی دخل داده دبدبهٔ شجاعت و دلاوری بهر سو انداخت.

لیکن شهوت رانی قائم مانده هفتاد و دو دختر دوشیزه و پاکیزه از اطراف ولایت طلبیده شبستان خود پرستان ساخت. و از شرب شراب و رقص و سرود و تال همیشه محظوظ میبود. متصل بیجباره مندر کلشی شور آباد ساخت. قریب موضع تنه بهون شهر کلش احداث نمود. دراں حال سهج پال راجهٔ راجور انتقال فرمود و کلشدیو پسرش سنگرام پال را جانشین پدر نمود امّا مدن پال برادر سهج پال بدعوی وراثت شور برداشت. کلشدیو لشکر جرّار با فرسے جیانند تعین کرده مدن پال را دستگیر محبوس داشت.

بیش ازیں دبدبهٔ شجاعت راجهای کشمیر چنداں نمانده بود بالفعل کلشدیو

[1] ستی. باصطلاح هنود زنانرا گویند که در تمشان شوهر خود را زنده بسوزانند.

دلوله شجاعت و سیاست خود مشهور ساخت. یکروز دربار بادشاهی بکمال تجمل ترتیب داده تمامی راجهای اطراف کشمیر و اعیان و ارکان ملک بر موقع جلسه حاضر کرد و هشت کس از راجهای ریاست بیرونی برای نذر گذرانی آمده شامل دربار شدند. یکی راجه کرتی والی ابهی پور دوم راجه استهه والی چنبه. سوم راجه گلشن والی بلاس پور. چهارم راجه سنگرام والی راجپور. پنجم راجه آدت کرشن والی لوهرکوت. ششم راجه پون گج والی عوری. هفتم راجه کاپرسی والی خاندیس. هشتم راجه گوتم والی کشتوار. و به خدمت و مدارای راجها پروامن وزیر مقرر شده بود. چون جلسه شاهی بکمال تزک و شان شایان باختتام رسید. از راجها و اعیان ملک هر کس را خلاع فاخره و نفایس عجیبه بخشید. دران ایام دریاها بسبب سرما یخ بست شده بودند بنابران هر کسی مبارعت تمام معاودت نمود. بعد آن مفسدان درمیان راجه و هرشدیو طرح نفاق انداختند. و هرشدیو بفرمان راجه در حبس خانه اسیر شد و مادرش تاب مفارقت نیاورده بر خودکشی ارتکاب نمود پس کلشدیو از فالج معلول گشت موجب آن ونت کرشن پسر دوم از لوهرکوت طلبیده ولیعهد گردانید. و بهمان حال ماند که آخر قالب عنصری فرو گذاشت. ایام حکومتش هشت سال بود.

(۵) راجه ونتکرشن در ۱۱۵۶ یکهزار و یکصد و پنجاه و شش تخت و تاج را رواج داد و برادر خود بجی مل را وزیر ساخت. و هرشدیو که بحکم پدر محبوس بود بجی مل در باب خلاصی او التماس نمود راجه استدعای او منظور نکرده ازین رو درمیان آنها خصومت افتاد و بجی مل بطرف لار گریخته سامان حرب و ضرب بهم رسانید و بر برادر خود خروج نموده در محله تاشوان محاربه فریقین روی داد. ونت کرشن بجای خود سنجید که اگر فتح نصیب من گردد هرشدیو را رهائی بخشم و اگر مخالف غلبه کند پس او را مقتول سازم. بنابران اول

زندانزاد و انگشترین خود نشان داد و گفت هرگاه انگشترین سبز نگین در پیش شما خواهد
رسید هرشدیو را خلاصی بخشند و اگر انگشترین سرخ نگین خواهد آمد بس او را قتل کرده
نابود سازند فردا با برادر خود بمحاربه و مجادله پیوسته و چون کریش در جنگ مغلوب گشت
دانذروی اضطراب و انقلاب بغلط انگشترین سبز نگین بدست فرزند خود در زندان فرستاد
و سپاهان انگشترین سبز نگین دیده هرشدیو را از بند خلاص کردند. چون هرشدیو
در معرکه درآمد بچی مل را تقویت پیدا شده لشکر برادر را قتل عام نمود. و تنکریش مغلوب
و منکوب گشته بسینهٔ خود خنجر انداخته از جان درگذشت. مدّت حکومتش بیست و دو
روز بود.

(۶) راجه هرشدیو باتفاق اعیان ملک و اعانت بچی مل در سنه ۱۱۵۶ بر تخت
نشسته در دوست نوازی و دشمن گدازی ساعی شد. و در بذل عدل و رافت و
احسان توفیق یافت. دروازهای نشیمن شاهی را از چهار سو زنجیرهای عدل آویخت
که دادخواهان بی مزاحمت دربانان بحضور میرسیدند. و اعیان و ارکان سلطنت را
بر مناصب مناسب اختصاص داد. و بچی مل وزیر الملک گردانید. بعد چندی از روی
نفاق بداندیشان میان ایشان فساد و عناد افتاد موجب آن بچی مل رایت تقابل
برداشته با همدیگر بحرب و ضرب پیوستند. و بچی مل در خود تاب مقاومت ندیده بجانب
کشتوار الفرار ساخت. چون در میان درّهٔ کوهسار رسید قضارا لخته برقی از فرق کوه
بخشیده بچی مل را با معاونان خود در شهرستان عدم رسانید. و هرشدیو را بعد چندی که
صحبت قلاش و اوباش خوش گشته از طریق داد برگشت و در ارتکاب افعال ذمیمه
اشتغال داشت. و در محفل شاهی هر روز هزار شمع می افروخت. و سی صد و شصت

لعبت خوشروی وطناز باندازۂ ناز وطراز انتخاب کردہ بمباشرت ایام سال تمام درحرمخانہ داخل ساخت۔ باوجود آں ازحرام کاری ہا اجتناب نمیکرد۔ چنانکہ ازہمشیرۂ خود ہم احتراز ننمود۔ وذخائر راجہای پیشینہ واسباب وسامان منادر دیرینہ جمع کردہ نصیب قوالاں ولولیاں وخوش آمد گویاں فرمود۔ چنانچہ روزی یک روپیہ را صد ہزار دوستی انعام بخشید۔ ودوزیران نامدار رانی اعتبار کردہ مردم تلاش واوباش را رتبۂ مصاحبت ومجالست افزود وبصلاح ومشورۂ آنہا انتظام مملکت می ساخت۔ بصدور ایں فتنہ اعیان وارکان سلطنت بیدل گشتہ درجمعیت انتظام خلل افتاد۔

روزی مٹ وجیرام برقتل راجہ اقدام نمودند وراجہ برکنگاش آنہا واقف گشتہ وازقوم وقبیلۂ خود بیزار شدہ ہمہ ہا ازتیغ گذرانید وفردی موجود نگذاشت۔ پس بترغیب مشیران خود برای تسخیر دارد و بیوقت ایلغار نمود چول درمیان کوہستان بمقابلۂ دشمناں صفوف محاربہ ترتیب داد شبانہ برف و باراں بشدت باریدہ لشکر شاہی راتباہی گشت۔ راجہ ازمیدان کارزار فرار اختیار کردہ بطفیل اوجیش مونورد دریای کرشنہ گنگا غرق شد وغنیم تعاقب نمودہ نزدیک بود کہ راجہ را گرفتار میکردند لیکن اوچپل وسوسل پسران خموی راجہ دلیرانہ نبرد مردانہ ساختہ مخالفاں پس پا کردند وبزدلی راجہ وشجاعت برادران او درملک شہرت یافت۔ انگاہ راجہ بہون کورش آوردہ علاقۂ لوہرکوٹ را غارت نمود۔ ازیں سوگند ہرب سپہ سالار بفرمان راجہ برسراو تاختہ ازپا درانداخت پس راجہ سنگرام پال راجۂ راجور باغی گشت وگندہرب باسہ ہزار سپاہ برای گوشمالی او مامور

شد۔ و سنگرام پال با جمعیت ہشت ہزار سپاہ تقابل کردہ دو صد سپاہ از کشمیر و چہار صد از آنسو تقبل آمد۔ عاقبت سنگرام پال مغلوب گشتہ خط متابعت نوشتہ داد۔ و در ۱۱۵۶ اول ماہ بہادرون بارش باران شدت کردہ دریا طغیانی گشت۔ و فصلہا خام شد قحط غلہ بحدی رسید کہ قیمت خروار شالی تا پانصد دینار رسید۔ چہ ہموزن مس میفروختند۔ و یک تولہ پشم ششش دینار ارزش یافت و نمک و مصالح حکم طلا گرفت خلق خدا بسیار تلف شد۔ فقط

و پنڈت کلہن از بی وقوفی و سادہ لوحی راجہ قصہ ہای بسیار نقل میکند نمونۂ ازاں ایراد کردہ شود۔ یکی از مصاحبان خاص عورتی موقّر بزیورات و ملبوسات آراستہ در پیشگاہ راجہ استادہ کرد و گفت کہ ایں والدۂ ماجدۂ ایشاں از بہشت آمدہ چیزی میخواہد راجہ بزیر پای او افتادہ مبلغی کثیر دادہ مرخّص نمود۔ و دیگری چند عورت حاضر کردہ گفت اینہا دیویاں ہستند و از عالم بالا برای دیدار شما آمدہ اند۔ راجہ نذر خدمت آنہا گذرانیدہ نہایت دلخوش ساخت۔

و شخصی تصویر زوجۂ راجۂ دکہن کہ بحسن و جمال معروف بود بنظر او گذرانیدہ و راجہ بدیدن آں والہ و شیدا گشتہ روزگار با اضطرار بسر می برد و برای حصول وصال آں بدیع الجمال خیال تسخیر دکہن بخاطر آورد۔ و اعیان دولت اینکار باعث تباہی سلطنت دانستہ نہایت مجبور شدند۔ و مدن نام مسخرۂ بود کہ بہزل و مسخرہ در مصاحبت راجہ تقرب داشت او را التجا کردند کہ راجہ را بنوعی ازیں ارادہ باز دارد۔ و مدن ذمہ دار ایں امر شدہ روزی

در خدمت راجه عرض کرد که امشب در واقعه نامهٔ بدست من افتاد چون مطالعه کردم زن راجهٔ دکهن نوشته بود که من حوری بودم از بهشت العزم دیدن شما از انجا بیرون برآمدم و در راه بدست راجهٔ دکهن افتادم لاچار العقد مواصلت او گرفتار شدم اکنون منخواهم که بنوعی خلاص کرده خود را بخدمت راجه رسانم۔ بالفعل از خواص خود چند کنیزک فرستادم که تا رسیدن من در خدمت او حاضر باشند البته بر فلان تاریخ در انجا خواهند رسید راجه بشنیدن آن شادمان گشته در انتظار پرستاران چشم در راه منظر می بود۔ و بر وقت موعود مدّبن چند کنیزک گلبدن بزیور و زینت آراسته در پیش راجه حاضر کرد و راجهٔ بی شعور بدیدن آنها مسرور گشته بعیش و سرور پرداخت۔

وقتی راجهٔ مذکور در علاقهٔ راجور رفته بود و با فوج و حشم یکماه در انجا قیام کرده قیامت قایم ساخت۔ مردمان عاجز شدند مدّبن مسخره را مبلغی رشوه داده برای انعطاف عنان عزمیت راجه التماس نمودند و آن مکار در حضور راجه عرض کرد که در ذیل کوهسار لشکر ترکان وارد شده است۔ درینجا توقّف کردن خود را بدهان اژدها دادن است۔ راجه بشنیدن این خبر بغیر تامل و تحقیقات بکمال اضطراب بکشمیر آمد۔ و اشجار مثمر و غیر مثمر در صحن خانهٔ او مرتفع شده بود گفت شاخهای درختان از دیوار ها سر برداشته در حرمخانه نگاه میکنند۔ و بهمین وسوسه همه ها از بیخ قطع کنانید۔ و پٹه رانی حرم محترمهٔ او بود شبانه از آغوش راجه جدا شده با فیلبان پیوست راجه بتعاقب او رفته از بغل فیلبان کشید باد بخشید قصهٔ او در افواه عوام مشهور است۔ و از روی بیوقوفی و بی پروائی

او در انتظام مملکت خرابی بعمل آمده اعیان ملک و ارکان دولت از دنی بزدلی او خیره سر شدند ۔ و قوم لون و ڈانگر در مراج و کامراج شورش بر داشتند ۔ راجہ برای تدارک آنہا افسران لشکر تعئین کرده اکثر ہا بقتل آوردند ۔ و بسیاری از برہمنان بعلت خودسری از تیغ گذرانید ند و سر ہای آنہا بر شوارع عام آویزاں کردند ۔ و از روی سفاکی و خونریزی او ڈانگر و لون جمعیت کرده در لولاب شور بر داشتند ۔ و راجہ بمدافعت آں ہا لشکر کشیده جنگ و فساد تا دیر گاہ جانکاه بود ۔

و دراں اثنا از عمزاده ہای خود راجہ بیدل شده در قصد تخلص آنہا افتاد آں ہر دو از خطور خاطر راجہ واقف گشته بطرف راجور گریخته رفتند ۔ و از انجا اوچل بکصد سپاه جمعیت کرده بعزم تسخیر کشمیر از راه باره مولہ در کامراج رسید ۔ و قوم ڈانگر و لون با او اتفاق کرده در پرسپور صفوف محاربہ آراستند و ہرشد بمقابلہ آنہا بر آمده فریقین بحرب و ضرب پیوستند ۔ اوچل تاب مقاومت نیاورده منہزم شد ۔ راجہ از تبخانہ ہای پرسپور و پٹن اسباب و آلات و بتہای طلا و نقره بغارت برده بشہر رجعت کرد ۔ اوچل در باره مولہ پای استقامت افشرده برادرش سوسل با فوج بسیار از پنجاب آمده با او پیوست و راجہ بمدافعت آنہا فوج جرار تعئین کرده فریقین بجنگ پیوستند ۔ و در میدان رزم سوسل را پای بیکار شده لاچار در پہار فرار اختیار نمود ۔ اوچل بعد دو سہ روز از راه کوہامہ در لار رسیده ہرشد بمدافعہ او فوج فرستاد و در معرکہ کارزار سردار فوج راجہ بی سر شده ہیص بیص افتاد ۔

و خالوی اوچل نه آنند نام از کامراج باعتضاد قوم ڈانگر و لون شورش برداشت
و هرشدیو چندر راج را برای سرکوبی او مامور ساخت - و آنند در معرکه کشته شده
لشکر او پریشان گشت - و سوسل از راه شوپیان باز آمده در بجبیاره شور
برداشت - و چندر راج از باره موله بمقابلهٔ او ایلغار کرده از دست سوسل
در جنگ کشته شد - و سوسل با جیش خود بشهر آمده با فوج اوچل لاحق گشت
پس هر دو دلاور در شهر در آمده شور محشر برداشتند - هرشدیو فیل ژیان را
شراب داده بمقابلهٔ دشمنان انداخت و از دست اوچل تیری بگوش فیل
رسیده بازگشت برگشت و لشکر هرشدیو را پامال کرده درهم و برهم ساخت
پس هرشدیو مغلوب شده رو بهزیمت نهاد - و اوچل دولتخانهٔ راجه را
آتش کشیده خاکستر گردانید و هشتاد کس از خیل خدم و حرمهای راجه بسوزانید
و قوم لون و ڈانگر دست تطاول دراز کرده شهر را غارت نموده خزانهٔ راجه
بتاراج بردند - هرشدیو بهمراهی دو کس در خانهٔ زمینداری پنهان شده
سه شبانروز گرسنه بود - اوچل سراغ یافته در کمینگاه او در آمده از تیغ
گذرانید - یازده سال و هشت ماه و بیست و دو روز حکومت کرد -

(۷) راجه اوچل در سنه ۱۱۶۸ ب یکهزار و یکصد و شصت و هشت بکرمی
بر اریکهٔ کامرانی بحکمرانی بنشست و عروس مملکت را بزیور عدل و نصفت آراست
و بذات خود هر کس را دادرسی میکرد - و برای تحقیق حالات خلق بتغیر لباس
شبانه سیر نموده تدارک هر امر فوراً میساخت - و مخبران صادق جابجا تعین کرده
از هر جا اخبار طلبیده در ظلم گدازی و چاره سازی پرداخت - و غلات موفور

در ذخیرہ ہا سرمایہ کردہ بوقت حاجت ارزاں فروختہ خلق خدا از صدمۂ قحط ہر شدید نگہداشت۔ و دزداں را منصب و جاگیر مقرر کردہ از دزدی و قزاقی باز داشت و بندگان و فاضلان و ہنر پروراں را قدر و منزلت افراخت۔ و فرقۂ ظالمان و مرتشیاں و غمازاں را در چاہ مذلت انداخت۔ کلہن پنڈت میگوید کہ اوصاف ہر قدر کہ در دنیا پیداست ہمہ ہا در ذات او مخلوق بود۔ امّا دو خصلت مذموم از وصادر می شد یکی آنکہ بنسبت ہر وضیع و شریف بدزبانی و دشنام کاری می ساخت۔ دوم اینکہ خصومت پیشہ گانرا باہمدیگر متنازع کردہ خونہا بر زمین می انداخت۔

بعد چند سال از اوصاف پسندیدۂ خود یکبار برگشتہ خیال غرور و استکبار بخاطر آوردہ باہر کس بخصومت برخاست۔ چنانچہ فرقۂ ڈانگرا نرا بنظر حقوق معاونت سابقہ چند سال بعہدہ ہای جلیلہ معزز داشتہ بود عاقبت درمیان قبیلۂ آنہا بحکمت عملی نفاق و خصومت انداختہ و باہمدیگر خونریزیہا کنانیدہ از پا در انداخت۔ و سوسل را برعایت اخوت و استحقاق معاونت ایام فساد قدر و منزلت افزودہ اوّلاً بر حکومت لوہر کوٹ وغیرہ مامور ساخت پسانہ بااو نزد مخالفت باختہ رنجیدہ فرمود۔ وی علم بغاوت افراشتہ بافوج بسیار بمقابلۂ برادر خونخوار مبادرت نمود۔ از ینو اوپچل بالشکر جرّار حملہ آور شدہ فریقین بحرب و ضرب پیوستند و سوسل مغلوب گشتہ مفرور شد۔

بار دیگر جمعیتی بہم رسانیدہ بمقابلۂ راجہ باز آمد و گگتہ چند برای مدافعت او در بارہ مولہ معسکر ساخت بعد جدال و قتال سوسل بطرف دارد و گریختہ

رفت از اینجا براه کرناو در لوہر کوٹ رسید۔

اِقتباہ۔ لوہر کوٹ درمیان راجور واکنور سابقہ شہری معمور بود فی الحال نام ونشان آں معدوم۔ دراں زمان راجہ دانہ وخروج کردہ در کامراج شور بر داشت۔ عاقبت در معرکہ تاب تقابل نیاوردہ بازگشت رفت۔ و از پشت ہرشد لو پسری صغیر موجود بود بکھاجر نام داشت راجہ اورا دشمن خود پنداشتہ حوالۂ جلاد نمود و جلاد اورا ریسماں در گردن انداختہ بالای پُل بدار آویخت ہماں وقت ہوا تیرہ وتار گشتہ بادصرصر طوفان بر انگیخت ناگاہ ریسماں از گردن آں بیگناہ گسیختہ بدریا افتاد و یک عورت اورا از دریا برداشتہ نزد راجہ نروَرم والی مالوہ رسانید۔ و راجہ اورا بسان فرزند پرورش کردہ در فن سپاہگری وجوانمردی یگانۂ عصر شد۔

ہمدراں زمان در خانۂ سوسل از بطن دختر راجۂ نگرکوٹ فرزندی بلند پایہ وارجمند تولد یافتہ نام اوجی سنگہ گذاشت۔ ہمدراں ایام سنگرام پال راجۂ راجور از دنیا نقل کردہ راجہ اوچل فرزند او سوم پال بجای پدر نشانیدہ ہمراہ سوسل صلح وصفا نمود۔ وہمدراں عہد بمقام سویمبجی کہ در حدود کامراج است آتش غیبی جلوہ گر شدہ اوچل برای زیارت آں قصد نمود و در عرض راہ فرقۂ ڈانگراں با جنود او باشاں بر سر راجہ شنجوتی آوردہ بجنگ پیوستند۔ و راجہ باوجود قلت لشکر غالب آمدہ مخالفاں مغلوب ساخت۔ اما خود از معاوناں جدا گشتہ دور افتاد مخالفاں برگشتہ شدن او گماں بردہ خوشحالی ہا کردند۔ چھوڈ و رڈ دو برادر کہ از احفاد راجہ جسشکر بودند لسلطنت برداشتند

چونکه فرداراجه برتخت نشسته دیدند در کوهستان کامراج گریخته رفتند و دراینجا جمعیتی بهمرسانیده منتظر وقت میبودند۔

روزی راجه اوچپل در صحن حرم سرا تنها میرفت شخصی ببهانهٔ استغاثه درپیش او آمده موی سرش بگرفته بر زمین انداخت۔ دراں حالت رڈ شمشیر بر سرش انداخته بیکدم بعدم رسانید۔ پس معاونان و مددگاران راجه تمام از تیغ گذرانیده با جامه های خون آلوده برتخت جلوس نمود۔ وگگنه چندر پسر پرتهوی چندر سپه سالار راجه در لار رفته بود وی با صغای این ماجرا بمسارعت تمام در شهر رسیده و تیغ خون آشام از نیام برکشیده مخالفانرا قتل عام کرده رڈ و برادرش برتختهٔ عدم بنشانید۔ ولاشهٔ اوچپل از خاک و خون برداشته بشمشان رسانید بعد ادای مراسم سوگواری سلهن برادر اوچپل را تاج راجگی برسر نهاد۔ و مدّت جهانداری اوچپل ده سال و چهار ماه و یک روز بود۔

(۸) راجه سلهن در ۱۱۷۹؁ یکهزار و یکصد و هفتاد و نه باعانت گگنه چندر برتخت جلوس نمود۔ سوسل باستماع اخبار با لشکر بسیار از کشتوار ایلغار کرده رایت خصومت افراشت۔ عاقبت در جنگ تنگ آمده مهزوم شد گگنه چندر مشیر مملکت شده فرقهٔ ڈانگرانرا از تیغ و تبرزبر و زبر گردانید و سلهن بنابر شوربختی خود با گگنه چندر رشتهٔ موافقت گسسته بمخالفت برخاست گگنه چند از وی بیزار گشته سوسل را برای آمدن کشمیر ترغیب داد۔ پیش ازورود او اعیان ملک سلهن را از حکومت عزل کرده گگنه چندر را امور سلطنت تفویض

کردند۔ و سوسل موجب پیغام گگنہ چندر با لشکر فراوان در بارہ مولہ رسید۔
و ازین طرف گگنہ چندر با فوج گران بر آمدہ بازار جنگ گرم کردند و سرہای
سروران و پردلان بباد دادند۔ عاقبت در لشکر سوسل شکست عظیم افتادہ
سوسل در دست گگنہ چندر اسیر گشت و گگنہ چندر او را بمراتب حرمت و عزت
نگہداشتہ بشہر آمدند۔ و سلہن دروازہ ہای قلعہ مسدود کردہ بود چون
دانست کہ کار از دست رفت درہای مفتوح ساخت و سوسل در قلعہ درآمدہ
بحکومت پرداخت۔ سلہن و لوٹن ہر دو برادر در قلعۂ لوہر کوٹ محبوس
داشت۔ حکومت سلہن ہمگی سہ ماہ و بیست و ہفت روز بود۔

(۹) راجہ سوسل در ہمان سنہ رایت ملکداری افراشتہ بخوف
غداران ہمیشہ مسلح می بود و غیر از مردم معتمد ہیچکسے را بمجلس خود آمدن نمیداد
و باغیان و طالبیان را جلای وطن نمود و گگنہ چندر ہم از ملک اخراج کرد۔ وی
با پیرا و پچل سازش نمودہ در بیچبارہ شورش برداشت۔ سوسل بمدافعۂ
آنہا یورش آوردہ از معرکہ ہر دو منہزم ساخت۔ و گگنہ چندر در قلعۂ
آہنیان پرسپور پناہ گرفت و سوسل بتعاقب او دیدہ قلعہ را درہم و برہم
کردہ و پیرا و پچل مفرور گشت۔ گگنہ چندر بخواہش صلح خود بخود در پیش راجہ
حاضر آمدہ با ہمدیگر متحد و متعہد شدند۔ و گگنہ چندر بر حکومت تہت اقتدار
یافت و موضع گگنہ گیر در لار احداث نمود۔ بعد چندے گاہ جماعۂ از قوم ڈانگراں
کسوت مخالفت پوشیدہ سوسل را در شکارگاہ گرفتہ مجروح ساختند۔ وی
از روی جرأت و جلادت خود از مہلکہ جان بسلامت بردہ فردا با لشکر

برسر مخالفان یورش آورده مقتول و منکوب ساخت.

همدران ایام راجه دلوک والی پریاک کهتر بخواهش زیارت تیرتهای کشمیر عزیمت کرد. و بکهاچر پسر هرش دیو که در پیش راجهٔ مالوه ایام بسر می برد همراه او بکشمیر آمده جماعتی از قوم کهاسان و اکثری از کشمیریان که راجه سوسل جلای وطن کرده بود با او ملحق گشت. و از سوم پال راجهٔ راجوری دیگر پال راجه بهلول بود مدد گرفته برای تسخیر کشمیر رایت همت افراشت. و دران ایام سوسل گگنه چندر را بهانهٔ ضیافت نزد خود آورده مع سه پسر گلو افشرده و خفه کرده بعدم رسانید از این کردار ناهنجار سرداران لشکر و افسران دیگر ازو بیدل گشته فتنه ها برپا کردند پس سوسل لشکر خود آراسته بمدافعه بکهاچر لشکر تعیین ساخت. و بکهاچر طبل دغا نواخته باعتضاد سوم پال بجنگ پرداخت. و تا هفت ماه بازار گیرودار و جنگ و پیکار گرم بود. بکهاچر در جمیع محاربه غالب آمد و لشکر راجه مغلوب گشته در شهر آرمید. پس سوسل اهل و عیال در لوهرکوت فرستاده خود بمقابلهٔ بکهاچر استقامت کرد. و هر وقت در معرکه عاجز می شد و از عسکر او هزاران سپاه تلف گشت. و قوم ڈانگر دست تطاول دراز کرده در میان شهر غارت انداختند. و محلات راجه سوخته خاکستر گردانیدند. تا دو سال در ملک هرج و مرج و حیص و بیص بود. بکهاچر گاهی غالب و گاهی مغلوب میشد. چون راجه زبونی یافت مردمان از وی کناره گرفتند. همگی پنجهزار کس همراه گرفته در موضع تاپر در خانهٔ منگک سهه بٹ که یکی از امرای معزولی او بود رسید وی در تعظیم و مهمانداری او پرداخته بکهاچر را پیغام فرستاد که سوسل در دست من مغلوب است ا

کلیان مل سپہ سالار بکہاجر بمبادرت تمام ایلغار کردہ شبانہ بر سر راجہ ریختہ فریقین بمحاربہ آمیختہ خونہا ریختند۔ عاقبت سوسل گریختہ درمیان کوہستان بدست رہزناں افتاد معاونان او بقتل رسیدہ سوسل تن تنہا در لوہر کوٹ متحصن گشت۔ و جاہ و حشم و خیل و خدم تمام بباد داد۔ ایام حکومت او ہمگی ہشت سال و شش ماہ و ہژدہ روز بود۔

(۱۰) راجہ بکہاجر در ۱۱۸۷ بعد مدافعہ سوسل خلعت راجگی پیراستہ در اندک فرصت دشمنان خود مغلوب ساخت کہ مردمان از ہیبت او میلرزیدند و خزینہ ہا کہ از راجہ سوسل باقی ماندہ بود بر سپاہیان قسمت کرد۔ و عیبا نام شخصی را باستحقاق خدمات سابقہ مدار المہام ملک گردانید۔ و چندگاہ بعدل و نصفت و احسان گذرانید۔ عاقبت بصحبت منافقان و قلاشان بہرزہ کاری شاغل گشت۔ و حرکات خود را بافعال و حرکات ناشائستہ صرف نمود و اہل فطرت و والا منزلت از صحبت او اجتناب کردہ بعزلت نشستند۔ و امرای روزگار از کردار او بیزار گشتہ بنجیال سرکشی مخالفت ورزیدند بازار فتنہ و فساد رواج یافت۔ دراں اثنا میبٹ نام سرداری بہبہانۂ گرفتار کردن راجہ سوسل در لوہر کوٹ فرستاد پسانہ بازوجۂ او کہ بسیار دلربا و خوشنما بود آمیختہ در حرمسرا خود داخل کرد و در دام محبت والفت او اسیر گشتہ بوجہی پرداخت مہمات مملکت ننمود۔ میبٹ را باستماع خبر زبہ وزیر شدہ با راجہ سوسل باتفاق کردہ ہر دو برای تسخیر کشمیر مستعد شدند۔ و جمعی از امرای نامدار کہ از کردار راجہ بیزار شدہ بودند سوسل را برای تسخیر کشمیر نامہ و پیغام فرستادہ تحریص نمودند۔ و سوسل با تابش و جنود خود

از لوہر کوٹ خروج کردہ در بیجبارہ علم محاربہ افراشت۔ وسوم پال راجۂ راجور که طرفدار وسپهدار بکهاجر بود جماعۂ کثیر از فوج ترکان وطوائف مختلفۂ هندوان همراه گرفته بمقابلۂ راجه سوسل بجدال وقتال پیوست۔ وسوسل باوجود قلّت سپاه برقلب دشمن تاخته از هم متفرق ساخت۔ وخالوی سوم پال که سردار بزرگ بود از دست سوسل کشته شد۔ وترکانیکه در ترکتازی مشهور بودند در کمند بازی سوسل گرفتار گشتند۔

عاقبت سوسل غلبه کرده بجانب سرینگر ایلغار نمود و بکهاجر بمقابلۂ او فیسران نامی فرستاده همه ها با راجه سوسل پیوستند۔ آنگاه سوسل باقتدار واعتبار تمام داخل شهر شد۔ ومردمان شهر که از ظلم بکهاجر بتنگ آمده بودند بمعاونت وامداد سوسل قدم افشردند۔ وبکهاجر را از شهر بدر کرده در قلعۂ لوہری رسانیدند۔ مدت حکومت بکهاجر همگی شش ماه و دوازده روز بود۔

(۱۱) راجه سوسل مرتبۂ ثانی در ۸۵ـ۱۱ له یکهزار ویکصد و هشتاد و هشت تاج جهانبانی بر سر داده بر تخت حکمرانی جلوس نمود۔ وبکهاجر از راجهای کوهستان امداد حاصل کرده در بیجبارہ رایت عناد افراشت۔ از این طرف سوسل لشکر کشیده بحرب و ضرب پیوستند و بسیاری از پیادگان سوسل پی سر شدند۔ بکهاجر در عمارات چکدر آتش کشیده فراوان مال و اسباب وانسان ودواب ضائع کرد۔ سوسل خود در میدان مبارزت جولان داده بجنگ پلنگانه وحرب مردانه روز محشر انگیخت۔ وبکهاجر را چوگان جلادت در میدان افتاده بکوهستان بگریخت۔ وقوم لون وفرقۂ ڈانگران گاهی راست وگاهی چپ هر دو کس را کرشمه داده ملک ومملکت تباه کردند وسالهای

بسیار میان این دو راجه منازعت وخصومت بطوالت انجامید و جنگهای عظیم واقع شد۔ گاهی بکهاجر ظفریاب میشد وگاهی سوسل فتحیاب میگردید۔ ازین جهت باشندگان این دیار را از زحمت و آسیب بسیار عاید گشت۔ وقحط شدید برخاست۔ راجه سوسل متعلقان خود را ناحق وبیجهت رنجانیده عمداً بیدل ساخت۔ مردمان حسب ضرورت نزد بکهاجر رفته باو سازش میکردند چون از انجا هم روی بهی نمیدیدند باز نزد راجه می آمدند کار ایشان از هر جا لاحاصل بود۔ سوسل از نفاق و دغای اعیان وارکان دولت دلگیر شده در نفاذ امور سلطنت عاجز آمده فرزند خود جی سنگه از لوهرکوٹ براه بارهموله طلب داشته ولیعهد خود گردانید۔ جی سنگه در عنفوان جوانی صاحب شجاعت و جلادت بود ودر امور حکمرانی وانتظام جهانبانی ثانی نداشت۔ مردمان از حکومت او شادمانیها کردند۔ حکومت سوسل این مرتبه همگی یک سال وسه ماه وبیست وچهار روز بود۔ فقط۔

(۱۲) راجه جی سنگه که او را نیز سیهم دیو نام اصلی بود در سنه ۱۱۸۹ بکرمی بانتصواب پدر خود رایت جهانداری افراشت۔ وپدرش سوسل بطور وکالت ونیابت او مهمات مملکت میراند۔ وملچندر لوازمات مدار المهامی وسپه سالاری بجا می آورد۔

انتباه۔ میگویند که ملچندر بن سومر چندر از فرقه راجهای چندربنسی بود۔ که قوم آنها را چندرال می گفتند همیشه بکمال ابهت و احتشام در علاقۂ نرلوٹ (یعنی) کانگره حکومت میکردند۔ ملچندر را ندوی غلبۂ معاندان

ترک وطن کردہ بوساطت محبت و مودت سابقہ در نزد راجہ جی سنگہ پناہ یافت۔ راجہ برعایت حقوق مودت سابقہ وجہ کفاف او از جاگیر پرگنۂ لار مقرر کردہ عہدۂ وزارت وسپہ سالاری بوی ارزانی داشت چنانچہ اولاد و ذریت او پشت در پشت تا زمان حکومت شاہان چغت بر مناصب امارت و وزارت شرفیاب گشتہ کارہای پسندیدہ کردہ اند کہ تذکرۂ آں در اوراق آیندہ کردہ شود۔ جی سنگہ در استمالت مردم پرداختہ اعالی و اداني بجود و نیل ساخت۔ اما بعضے فتنہ گر در زیر خاکستر مثل شرر پنہان ماندہ بکہ مجوشی عناد ائگیز فساد راہوا میدادند۔ راجہ بمضمون طی عہد و پیمان و وثوق ایمان در شہر اشتہار داد کہ سررشتۂ قضا و قدر در دست کارگذاران کارگاہ تقدیر است کام و ناکام ہر فعلی کہ از انسان صادر میشود سرنوشت قدرت اوست۔ بنابراں ہر کسکہ از امرا و عموم رعایا در کجبازی زمانۂ ماضی بنسبت ایں خاندان نوعی قصور کردہ باشد برای عفو جرایم خود بی تحاشا در درگاہ ما حاضر آید تا کہ بعنایات مربیانہ از تقصیرات او در گذشتہ بعفو و عطا سرفراز شود۔ و باستماع ایں مژدۂ جانبخش بعضی متمردان در پیشگاہ شہریار بار یافتہ بعفو جرایم خود مورد الطاف و اعطاف شدند۔ و عموم رعایا و برایا بوفور مرحمت و لطف و معدلت او در آرام نشستند۔

بعد چندگاہ بکہا جہ بکمال شور و شر جمعی از مردمان کوہستان با خود موافق ساختہ با راجہ سوئل جنگہای عظیم و آویزشہای نوعیم یکانہ میبرد کہ گاہی غالب و گاہی مغلوب می شد۔ ایں دو راجۂ معزول ہمیشہ با ہمدیگر بکارزار مشغول می بودند۔ و جی سنگہ در انتظام امور سلطنت و استمالت رعایا جمعیت خود می ساخت۔ چوں استعداد او بدرجۂ کمال رسید بعضے اہل نفاق در میان پدر و پسر طرح منازعت انداختہ قالبوی یکدیگر شدند۔ و جی سنگہ

از پدر خود متوحش شده و با راجهٔ راجپوری سازش کرده بکهاجه را پیغام آشتی فرستاد مقارن آن حال زیل شخصی که از معتمدان سوسل بود باغوای وزیر بکهاجه راجه سوسل را غافلانه بقتل رسانید و سر او همراه گرفته نزد بکهاجه میرفت و در اثنای راه یکی از امرای جی سنگه او را گرفتار کرده نزد راجه رسانید۔

و بعد چندگاه بکهاجه در عرصهٔ باہنال باعانت کهسان شورش برداشت و جی سنگه خود در بیجباره رفته استقامت کرد۔ واودی چند سپه سالار خود را با لشکر جرار بر سر بکهاجه تعیین ساخت۔ و در حدود باہنال میان فریقین آتش کارزار و شعلهٔ گیرودار سر بفلک کشید۔ بکهاجه روز بروز قوت می یافت۔ عاقبت اودی چند سپه سالار با قوم کهسان که معاون و مددگار بکهاجه بودند سازش کرده بخود مایل ساخت ازین رو بکهاجه را کمر طاقت و همت بشکست و در اثنای جنگ تیری بچشم آن نهنگ رسیده رخت حیات از دنیا بربست۔ بعد اختتام معرکهٔ بکهاجه لوٹن برادر سلهن که در قلعهٔ لوهر کوٹ محبوس بود گریخته چند بار شورش نمود۔ و دلاوران جی سنگه هر دفعه او را سرکوبی کرده در کهندس اخیر بکشتند۔

پس ازان جی سنگه باستقلال و اجلال تمام بے منازعت و اختلال اہل ضلال در رتق و فتق سلطنت و عدل و داد نصفت مصروف مانده صاحبان فطرت و فطنت را عزت و حرمت بخشید و از مصاحبت و مجالست اہل بطالت و رذالت دامن کشید و در عهد او پنڈت کلهن عالم بی بدل بود در پیشگاه راجه بر عهدهٔ مصاحبت و رتبهٔ امارت اعتبار داشت. تاریخ راج ترنگینی بطلاقت و رنگینی مشتمل بر احوال راجهای کشمیر ابتدای عهد کلجگ تا حکومت جی سنگه بزبان سنسکرت مسلسل و منظوم از عهد او

اوست۔

ہمدران زمان در ۶۲۵ھ چنگیز خان والی ترکستان یورش کرده ملک افغانستان ہا در قبضۂ اقتدار خود در آورد۔ ویکی از افسران عسکر با لشکر فراوان برای تسخیر پنجاب و کشمیر تعیین ساخت۔ جی سنگھ با جنود راجہ ہای پنجاب بر آب نیلاب بمقابلۂ او بحرب و ضرب پیوستہ بر سواحل دریا انہار خون جاری کردند۔ مقارن آن حال جی سنگھ وزیر خود ملچند را فرمان داد کہ کسی از اہل فراست در عسکر ترکان بجاسوسی باید فرستاد تا کہ تجسس احوال و تفحص طاقت و لشکر آنہا بخوبی تحقیق کرده بیاید۔ ملچند بجای خود سنجیده ہیچکسی از متابعان خود سزاوار این امر خطیر نیافت۔ لاچار خود را تغیر لباس کرده شبانہ در عسکر ترکان تنہا بشتافت و خطی نوشتہ درمیان پاپوش ہمراه برد خرامان خرامان در خیمۂ ترکان درآمده از ہر سو تجسس و تفحص نمود چون درمیان خیمہ بربالش افسر عسکر رسید خط و پاپوش بر سر او گذاشت و خود تفتیش احوال بخوبی کرده رجعت نمود۔

فردا سردار غفلت شعار از خواب استراحت بیدار شده خطی از میان پاپوش برداشتہ مطالعہ نمود نوشتہ بود منم ملچند افسر لشکر جی سنگھ رسیدم اینجا وقتیکہ در خواب غفلت سرمست شده بودی خواستم کہ سرت از تن برداشتہ خلق خدا را از شدائد و مکاید تو برہانم لیکن مخالف را در حالت غفلت کشتن شرط مروت و مردانگی ندیدم۔ بنابران از سر خون تو درگذشتم۔ انچنین رجال غفلت سگال را لازم نیست کہ بہرزه درائی و خود رائی با دلاوران شجاعت پیشہ رایت منازعت افرازند و خود را بدہان اژدہا بسپارند۔ چون افسر

عسکر ترکان بر مضمون نامه اطلاع یافت با راجه کشمیر طرح مصالحه انداخته رجعت نمود۔ وجی سنگه بمساعدت سعادت بپای تخت کشمیر معاودت فرمود و ملچندر را بهر دو تبت جاگیر بخشیده قدر و منزلت افزود۔ بعد آن ملچندر در موضع گگنه گیر قلعهٔ سنگین مستحکم کرده در انجا بعیش و عشرت پرداخت۔ وجی سنگه بیست و هفت سال بحکومت گذرانیده عاقبت از دست ترکان کشته شد۔

کلهن پنڈت احوال راجه سوسل و جی سنگه و مل چندر بشرح و بسط تمام قریب دو هزار شلوک در کتاب خود می نگارد۔ بسبب طوالت و فضولی آنرا ترک داده انموذجی نوشته شد۔ و بعد وفات جی سنگه مل چندر را از روی لیاقت و فطانت استحقاق حکمرانی در خود بود اما بنا بر رعایت جوانمردی و حقوق نمک خوارگی پرمانو پسر جی سنگه بجای پدر نشانید۔

(۱۳) راجه پرمانو بیاوری مل چندر در سنه ۱۲۱۶ ب رتبهٔ خلافت یافته در حمق و رعونت ممتاز بود۔ چنانچه بمقتضای سفاهت و بطالت مل چندر را قدر و منزلت نگذاشت۔ و دو کس از اشرار قبیح اطوار بر عهدهٔ وزارت سرفراز نمود۔ و همیشه کیش ظلم و جفا پیشهٔ خود ساخته روادار آزار مردم گردید۔ درآن اثنا آفتاب حیات ملچندر بغروب رسید و یک لک و هفتاد هزار اشرفی نقدی و چهارصد من طلا گذاشته ازین دار ناپایدار درگذشت۔ باستماع اختلال احوال پرمانو و وفات مل چندر راجهای اطراف پهکلی و راجور و جموں و کشتوار و تبت از مطاوعت راجه سر بر کشیده خودسری اختیار کردند۔ و پرمانو را دو کس از شعبده بازان ملحق گشته اشکال شعبده بازی بنمودند و گفتند که این صورتها از عالم بالا فرشته

یعنی دیوتا برای امداد و اعانت تو می آیند البتہ بیمن و برکت قدوم آنہا جہانبانی جادودانی یافتہ ہموارہ حکمرانی و کشورستانی خواہی ساخت۔ ہمچنیں از روی مکّاری وطرّاری بہانہ وفریب وعیّاری زرہای بیشمار از گرفتہ مفلس و بینوا کردند۔ مدّت نہ سال و شش ماہ و دہ روز حکمرانی کردہ درگذشت۔

(۱۴)، راجہ ورنی دیو پسرش در ۲۲۵ بہ برتخت ایالت جلوس کرد ہمگی ہفت سال در حکمرانی بسر بردہ بملک جاودانی بشتافت۔ چونکہ در جہانِ فانی لوبادۂ زندگانی نداشت از وارثان سلطنت ہیچکس را لیاقت حکومت نبود پس اعیانِ ملک بنابر معاونت و نزعیب فرقۂ لون راجہ اوپیہ دیو کہ سزاوار حکومت نبود بموجب قحط رجال السلطنت بر داشتند۔

(۱۵)، راجہ اُوپیہ دیو در ۲۳۲ بہ بر مسند حکومت جلوس نمود و از دست او بغیر تباہی و خرابی چیزی بعمل نیامدہ از حماقت او قصّہ ہا مشہور است۔

آوردہ اند کہ روزی در تالاب ڈل سیر کشتی میکرد ناگاہ بر روی آب نظر افگند چون عکس چہرۂ خود در آب دید خندید از آنسو عکس خود نیز ہمچنان خندان دید پس بغضب آمدہ بر عکس روی خود طپانچہ کشید و انگشترین خودش در آب رفتہ رفت از انجا بر سطح آب خطی کشیدہ گذاشت۔ وقتیکہ بدولتخانہ رسید یکی از مصاحبان خود او را پرسید کہ انگشترین شما کجا ضایع شد گفت در سیر تالاب میان آب افتادہ و در انجا خطی کشیدہ ام تا کہ علامتی باشد فردا در انجا جستجو باید ساخت

گویند سنگہای خورد را پسران سنگہای کلان دانستہ تجویز ساخت کہ سنگہ ریزہ ہا را شیر بدہند تا کہ پرورش یافتہ بالیدہ خواہند شد۔ مدّت نہ سال

وچهار ماه بحکومت گذرانیده انتقال نمود.

(۱۶) راجه رسه دیو برادر او بیجه دیو در ۴۲۴۲ سنه بر تخت جلوس نمود هر چند
بسلطنت راضی نبود اما باستصواب فرقهٔ لون که صاحب قبایل و اهل جودت بود
متحمل این امر گردید. دو برهمن طرار که از یک تبار بودند بملازمت راجه اعتبار
تمام حاصل کرده در امور سلطنت بخاطر آوردند. و اعلام فساد و عناد برپا داشتند
چون جماعهٔ لون از نیکخواهان راجه بودند بنابران کار برهمنان رونق پذیر نشد
و راجه باستقلال تمام سیزده سال بحکومت گذرانید.

(۱۷) راجه جگدیو در ۴۲۵۵ سنه بکنگاش امرا بر سریر امارت قدم نهاده رسوم
جفا که سابقه معمول بود برطرف کرده عموم رعایا از قاصی و دانی خوشحال ساخت.
گروهی مفسدان را تادیب بلیغ نمود. بعد از چندگاه امرا و وزرا بواسطهٔ طمع خود
او را از سلطنت برداشته بجانب هند اخراج کردند. که اهل نام یکی از وزرا که
صاحب عقل و کیاست بود با راجه موافقت کرده همره او از ملک بیرون رفتند. چون
مسافتی بعید قطع کردند راجه بتدبیر وزیر روشن ضمیر بکشمیر باز رجعت کرده و
در اینجا بجمعیت قلیل مخالفان خود را منهزم کرده دوباره بر تخت جلوس نمود. و
برهنمونی وزیر برفاه خلق و آسودگی رعایا پرداخته گوی نیکنامی ربود.

گویند در عهد وی نخود و نیل و غله ارزان گردید چنانکه . . . اهل کشمیر او را
جگدیو داتا می گفتند. عاقبت چم نام شخصی که از خویشان راجه صاحب اقتدار و غناء
بود بطمع سلطنت راجه را مسموم کرده به تخت عدم رسانید. حکومت او چهارده
سال و سه ماه و سه یوم بود.

(۱۸) راجه رازه دیو از بنی اعمام جگدیو بود پیشتر بخوف اشرار بسمت کشتوار قرار داشت۔ و در آنجا خبر وفات راجه شنیده رجعت نمود۔ و در کهاهور پارهٔ جمعیتی بهم رسانیده در قلعهٔ سیر علم استقامت افراشت۔ ازین سو پدم بعد کشتن جگدیو هنگامه آراسته مستعد سلطنت شد۔ بود چون از یورش رازه دیو خبر یافت با جمعیت خود بمقابلهٔ او برآمده رازه دیو را در میان قلعه متحصن ساخته محاصره نمود۔ و از جانبین در جنگ و جدل در دو بدل داد شجاعت داده خونهای بسیار ریختند روزی شخصی کفش پاکیزه که از نقش و نگار آراسته بود بطور تحفه نزد پدم آورد و پدم بتماشای آن مشغول شد۔ ناگاه پیادهٔ از عقب آمده او را مقتول ساخت قلعه گیان طبل شادی نواخته از قلعه بیرون آمدند۔ و باجتماع اعیان ملک و ارکان سلطنت راجه رازه دیو بر تخت جلوس نموده منافق و مخالف با او موافق گشت و از اکابران هر کس را بدلاسا و مدارا استمالت ساخته بالطاف خسروانه نوازش کرد۔ طایفهٔ لون که با نوارع فساد و عناد خیره سر شده بودند همچنان مطیع و منقاد خود گردانید که بارهای علف بر سر خود برداشته در شهر میرسانیدند کهکه چندر پسر ملچندر که همیشه بخطاب سپهسالاری کامگاری یافته بود۔ راجه رازه دیو او را بعهدهٔ قدیمی خود نامداری داده اقتدار و اعتبار کلی بهم رسانید۔ امّا بموجب تقدیر قدیر در سنه ۶۲۷ھ جهان فانی را بدرود نمود۔ پس پسر وی بلاد چندر بر عهدهٔ پدر خود ارجمندی یافت۔ و بموجب فتنه انگیزی مردم اجلاف رازه دیو بنسبت او خلاف ورزید۔ بنابران بلاد چندر رایت بغاوت و خیره سری افراشته بمهٔ شهر را متصرف گشت۔ و در محلهٔ بلدیمر جایگاه

خود قرار داد و محلهٔ مذکور بنام خود مشهور ساخت۔
برهمنان بموجب کم توجهی و بی التفاتی راجه آتار بخیر منتی در خود دیده با خود کنگاش کردند که راجه را از مسند حکومت بر دارند و بجای او دیگری را نصب گردانند۔ راجه بر کنگاش آنها نوعی مطلع شد حکم فرمود که طائفه بهت را تاراج نمایند۔ چون سپاهان بغارت پنڈتان مشغول گشتند در آن وقت اکثر پنڈتان از نسب خود منکر شدند۔ چنانچه تاحال مشهور است (بٹو۔نہ بٹو) یعنی بهت هستی جانشامن بهت نیستم۔ دران زمان حبلاچالج نام شخصی فاضل بود کتاب از ناس بسیار در حساب کبیه تصنیف نمود۔ و راجه موضع جمال نگر از پرگنه آڈون در جاگیر او بخشید۔ و راجه در حکومت خود دو قریه آباد ساخت۔ یکی لاجور دوم ززلو حکومت او بیست و سه سال و سه ماه و بیست و هفت روز بود۔
(۱۹) راجه سنگرام دیو پسر زاده دیو در ۲۹۷ هـ بجای پدر بر وساده فرمان دهی قدم نهاده و در نگهداشت افواج کوشش بلیغ بکار برده بلاد چند را رتبه سپه سالاری بخشید۔ وی در محلهٔ بلدمر تعمیرات شاهی افراخت۔ و در موضع سله پرگنه دچهن پاره قلعه سنگین و متین آباد ساخت۔ و سنگرام دیو از کرده راجهای سابقه تسلط و استیلای تمام حاصل نمود و خیل و خدم و لشکر و حشم بغایت افزود۔ و مخالفان و سرکشان به ترهیب او جانب جوانب گریخته رفت۔ و برادر خود سورج دیو را رتبه مدار المهامی بخشید۔ قدر و منزلت او با خود مساوی میداشت وی از روی شور بختی دغدغه هم چشمی بخاطر آورده علم بغاوت افراشت راجه بر کنگاش او آگاه گشته از حکومت بر داشت۔ سورج بخوف جان در

قلعهٔ گلنہ گیر زیر دامن بلادچیند ر پناہ گرفت۔ و راجه برای تدارک محافظ محفوظ لشکرکشید۔ چون متمرداں درخود تاب مقاومت ندیدند دراسکرد و منہزم شدند و ٹونگ حاکم اسکرد و فوجی کثیر از اطراف کوہستان جمع کرده برای اعانت سولج باراجهٔ کشمیر رایت تقابل افراشت۔ و راجه بشنیدن اخبار لشکر جرار بر راجهٔ اسکرد تعیین کرده خانمان ٹونگ را قلع و قمع نمود و ملک او تباه ساخت۔ سولج پریشان حال و شکسته بال در تنگنای جبال در آمده و در حالت آواره گردی از معاونان خود مہجور مانده در دست معاندان خود گرفتار گشت۔ راجه اعضای او از ہم پاش پاش کرده مرزبان شہر عدم ساخت۔ عاقبت از کشتن برادر بعلت مرض شدید گرفتار شد۔ و در ۵۶۵ ھ بلادچیند ر از دار فانی بملک جاودانی بشتافت۔ و پسر او سنگرام چیندر قائم مقام پدر شده در قصبهٔ بجباره محلهٔ سنگرام چندره بار آباد ساخت۔

بعد از اں پسران کلہن که عمو زادهٔ او بودند شورش برداشته ملک را غارت کردند۔ راجه در مقابلهٔ آنہا عاجز آمده در نزد راجهٔ راجور بامید اعانت نہضت ساخت۔ متعاقب او طایفهٔ ڈانگراں خروج کرده در ملک کشمیر ہیص و بیص انداخته ملک را غارت کردند۔ و بعد چند روز سنگرام دیو بالشکر انبوه از راجور معاودت کرده باپسران کلہن محاربه و مقاتله نموده دستگیر ساخت۔ با وجود کمال قدرت بقتل ایشاں راضی نشده مرہون عنایت و مہربانی فرمود۔ و شاعران و عالمانرا در حکومت خود بپایهٔ قدر و منزلت فزود۔ ہمگی شانزده سال و ده یوم حکومت کرده پدرود نمود۔

(۲۰) راجه رام دیو پسر سنگرام دیو در ۵۸۱ ھ بخلعت حکومت در بر کرده

مخالفان پدر سر بسر بدار کشید۔ و در پرگنۂ دچهن پاره بر کنارۂ جنوبی دریای لدر قلعۂ متین استوار ساخت۔ و در عهد او پرتهی راج وزیر و مدار المهام شده بود که بحسن تدبیر او انتظام مملکت میشد۔ گوبند راجه بی اولاد بود لچھمن نام برهمن پسری متبنی کرده ولیعهد خود قرار داد۔ بیست و یک سال و دوازده روز حکومت کرده ارتحال نمود۔

(۲۱) راجه لچھمن دیو در ۱۳۳۷ء تاج ولیعهدی بر سر داده بموجب پست فطرتی و دون همتی خود بار سلطنت نتوانست برداشت۔ دران زمان کچل نام ساحری که در علم طلسمات و نیرنجات ماهر بود و بزور شعبده و افسون مردمان را بگیر می آورد برسم سیر و سیاحت وارد کشمیر شده زیر دامن کوه سلیمان قیام نمود۔ چونکه مردمان کشمیر بسیار سست اعتقاد هستند جوق جوق در پیش او میرفتند و در دام مکر و فریب او هزاران مردم گرفتار آمده مطیع و منقاد او شدند تا آنکه ساحر داعیۂ سلطنت بخاطر آورده انواع فساد در عرصۂ روزگار بنیاد نهاد و بغیر عسکر و لشکر تسخیر شهر نموده ارکان دولت در مدافعۂ او عاجز آمدند۔ عاقبت باتفاق سنگرام چندر لشکر فراهم کرده کچل ساحر را مغلوب کردند۔ راجه عرصۂ سیزده سال و سه ماه حکومت گذرانید۔

(۲۲) راجه سهم دیو پسر لچھمن در ۱۳۴۸ء بر تخت نشست۔ و سنگرام چندر از لار خروج کرده با راجه جدید بجدال و قتال پیش آمد عاقبت در معرکۂ جنگ کشته شد۔ پسر او رامچندر طوق متابعت بگردن انداخته بر منصب آبای خود سرفراز گشت۔

همدران ایام شنکراچارج که سرآمد دانایان زمانه بود در شهر رسیده با کچل ساحر در مباحثه و مناظره مبالغه نمود و افسون و نیرنگ او را یکبار زوال داده بهجوم عوام بروز منده هم از ملک اخراج کنانید۔ انگاه با علمای بیهوده بحث و مناظره

کرده همه را مغلوب و ملزم ساخت. و اکثر را از تیغ گذرانیده مذهب شیوه را درین ملک رونق و رواج داد راجه بنسبت شنکراچارج آداب و تعظیم و انواع خدمات بجا آورده اورا مرشد و مربّی خود میدانست و فرمان اورا اصلا تخلف نمیکرد.

شنکراچارج عمر عزیز خود زیر دامن کوه سُلیمان گذرانیده انتقال فرمود. زوجهٔ او آلات زیور و اسباب خود فروخته در موضع مُرن حوضی سنگین درست کرده وقف عام نمود. گویند در ملک کشمیر از عهد سابقه رسمی معمول بود که هرگاه زنی مرتکب افعال شنیعه میشد پدر او را محبوس کرده مصادره می گرفتند.

روزی راجه سهم دیو از مطربهٔ رعنا که عطا گُلی نام داشت سرودی شنیده نهایت محظوظ گشت و مغنّیه را اجازت داد که انعام خاطرخواه از من بخواهد مطربه التماس نمود که درین دیار بگناه دختر پدر را تعزیر میسازند معافی آن میخواهم. راجه بموجب التماس او آن بدعت رفع نمود.

گویند سهم دیو چندگاه در استمالت رعایا و افعال خیر و صلاح اشتغال میداشت عاقبت باغوای اهل فساد منحرف بعناد گشته مرتکب افعال شنیعه و اعمال قبیحه گشت تا که اُمرا و وُزرا از کردار او بیزار شده در صدد خرابی او افتادند. و دُر نام شخصی که از مقربان راجه بود وی باغوای بعضی اُمرا بر قتل راجه اقدام کرده بقتل رسانید. چهارده سال و پنج ماه بحکومت گذرانید.

(۲۳) راجه سهه دیو در ۱۳۶۲ب بیاوری بخت بر تخت پدر جلوس کرده رام چندر را رتبهٔ سپه سالاری بخشید و در رتق و فتق سلطنت و انتظام مملکت نوزده سال و چهار ماه گذرانیده و بمقتضای اِذَا اَرَادَ اللّٰهُ شَیْئًا هَیَّاَ اَسْبَابَهٗ در عهد او سه کس

از اطراف آمده درینجا اقامت کردند۔

یکی شاہ میرزا ولد شاہ طاہر بن فورشاہ کہ از سواد کنز آمده در بارہ مولہ قیام نمود۔ وجہ آمدنش این بود کہ جد او فورشاہ از اہل مکاشفہ صاحب کرامات و خوارق عادات بود وی شاہ میرزا را در صغرسن بکنار گرفتہ فرمود کہ مرا از عالم غیب الہام کردند کہ این فرزند دلبند پادشاہی کشمیر خواہد ساخت۔ بلکہ فرزندان او تا چند پشت نسلاً بعد نسل در انجا طبل ایالت و سلطنت خواہند نواخت۔

از انجا کہ مردمان کنز سواد را بر خرق عادات و کشف و کرامات فورشاہ اعتقاد کامل بود۔ وقتیکہ شاہ میرزا بسن بلوغ رسید او را از بشارت جد بزرگوار خود آگاہی دادہ برای رفتن کشمیر تحریک نمودند۔ موجب آں شاہ میرزا با عیال و اطفال خود در ۷۲۰ھ بکشمیر آمد۔ و راجہ سہہ دیو موجب رعایت علو نسب او را ضع دادہ وی را از پرگنہ کروہین جاگیر بخشید۔ و مصاحبت و مجالست خود معزز گردانید۔ و در تاریخ فرشتہ مرقوم است کہ شاہ میرزا از نسل پانڈوان بود۔ چنانچہ شاہ میرزا بن شاہ طاہر بن فورشاہ بن آل بن کرشت بن نبگو در وسبت نبگو در بابرجن دیو کہ یکی از پانڈوان بودی رسید۔ و احوال پانڈوان در مہابارت مذکور است۔ و این شاہ میرزا جد سلاطین کشمیر است۔

دوم رینچن شاہ پسر تغین کہ والی تبت بود بمخالفت عموی خود مغلوب و پریشان حال بکشمیر آمدہ برای حصول امداد و اعانت بہ راجہ چند التجا نمود۔ و چند سال بامید استعانت و امداد در موضع گگنہ گیر آسودہ وظیفہ او از خزینۂ راجہ معمول بود۔

سیوم لنکر چک کہ جد فرقۂ چکان است از ولایت دارد و بخوف مخالفان

در کشمیر آمده در پناه راجه قرار یافت۔ ۔ خان در نسب او نقلیات عجیبه می نگارند بجای خود گفته شود۔

همدران زمان بلکه پیش ازان مردمان کشمیر از جادهٔ هدا باز مانده در ارتکاب افعال شنیعه و اطوار قبیحه اصرار نموده در فسق و فجور و جرم و قصور مغرور گشته از خیرات و مبرات و امور حسنات باز مانده در لهو و لعب و جود و تعب و خمار و قمار کوشیده از افعال خیر و صلاح بالکل محروم شده بودند۔ منتقم حقیقی آن قوم را بپاداش کردار گرفتار کرده در ورطهٔ ابتلا انداخته بعدم رسانید۔ تشریح آن این است۔ که:۔

در ۷۲۴ھ ذوالقدر خان که از نبایر هولاکو خان بن چنگیز خان بود مردم کشمیر اورا ذوالجو میگویند با جمعیت هفتاد هزار سوار جرار از ترکستان براه کابل آمده امصار بسیار را قتل عام نمود۔ پس اشهب عزم را بجانب کشمیر جولان داده اول بهار در ملک رسید۔ و راجه سهه دیو باستماع خبر دبدبهٔ جیش و عسکر خود طاقت مقاومت و تاب مصادمت ندیده لاچار با قوم و تبار خود بجانب کشتوار فرار اختیار نمود۔ و ذوالقدر خان صمصام خون آشام از نیام برکشیده ساکنان اینجا را از خواص و عوام قتل عام نمود۔ و نسوان و طفلان در دست تاجران ترکستان که همراه خود آورده بود بیع کرده خزینه ها اندوخت۔ و مال و متاع و دواب و خیول از هر کس بغارت برده عمارات شهر را آتش کشیده با خاک یکسان ساخت۔ و از مزروعات بهاری یکدانه تخم بزنشده فصل سعیه در آخور اسپان انداخت۔ و رامچند سپه سالار سهه دیو در حدود پرگنهٔ لار میان قلعهٔ گگنه گیر استوار مانده بسیاری از ابرار در پناه خود نگهداشت۔ و بعضی ستمرسیدگان در مغاره های کوهسار متواری گشته از قهر اشرار محفوظ ماندند۔ و بعضی ها در اطراف

تبت و گلگت و کشتوار گریختہ از مال و عیال فارغبال شدند۔ ذوالقدر خان مدت
ہشت ماہ از روی عناد بنیاد ملک برکشیدہ تخریب و ترہیب و قمعی نمودہ در موسم
زمستان بشدت برودت ہوا و صولت سرما و نایابی غلہ مجبور شد در فکر مراجعت افتاد
و از مردم اسیر تفحص و تجسس سبیل ہندوستان نمودہ آنہا براہ کہوری کہ از فرق کوہ پیرہ پل
(دیوہ سر) میگذرد رہنمونی کردند۔ و از اُساری کشمیر پنجاہ ہزار کس زن و بچہ ہمراہ برداشتہ
بابادۂ ہندوستان از کشمیر بدر رفتند۔ وقتیکہ بر فرق کوہ دیوہ سر رسیدند باد سموم
و زمین گرفت۔ و از آسمان برف و ژالہ باریدن آغاز نہادند رعد
آہنگ بصدای لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ از بالا غریدہ بصولت
قہر قہار لشکر اشرار را زہرہ دریدہ طوفان برف طغیان کردہ فرقۂ اشرار و محبوسان
این دیار زیر برف غرق شدہ فردی برای اخبار زندہ نماند۔ فرد

بیک لمحہ از حکم عالم پناہ ہزاراں ہزر سروراں شد تباہ

چون بعد ہلاکت قوم اشرار پس ماندگان این دیار از کمینگاہ کوہسار برآمدند و از خویش
و تبار خود احدی بر صفحۂ روزگار یادگار ندیدند از زندگانی خود ہا بیزار گشتہ خونبار
شدند۔ مدعا کہ از جملۂ صد کس فردی زندہ ماندہ در میان دہات یک یک خانہ قرار
گرفتند۔ و در میان شہر ہمگی یازدہ کس بنیاد عمارت نو انداختند۔

رامچند رسپہ سالار کہ در نواحی لار میان حصار گگنہ گیر قرار کردہ بود با قوم و تبار خود
در قلعۂ اندرکوٹ آمدہ در انجا سکونت خود اختیار نمود۔ و رینچن و شاہ میرزا کہ بوقت حادثہ
در ذیل حمایت او آسودہ ماندہ بودند بمصاحبت و ملازمت او سرفراز شدند۔ سہہ دیو از
حکومت کشمیر دلگیر ماندہ در دیار کشتوار بواسطۂ رشتۂ مصاہرت راجہ قرار اختیار نمود

و در سنه ۷۲۵ھ پس ماندگان کشمیر فراخور وسعت و طاقت خود در آبادی کوشیده
خرمنها جمع کردند. چون در خطهٔ کشمیر هیچکسی منتظم و فرمانروا نبود فرقهٔ کهسان از کوهستان
بسر شورش بر داشته در حدود مراج غارت کرده از غلات و حیوانات و مال و متاع
هرچه در یافتند بغارت بردند. و مصیبت زدگان کشمیر از تطاول فرقهٔ کهسان خایف
گشته بجانب رامچندر رجوع کردند. و رامچندر رینچن و شاه میرزا را با جمعی معدود
بمدافعهٔ قوم کهسان مامور ساخت. و رینچن بکمال همّت و جلادت در کمینگاه کهسان
مستعد مانده و شبانه آن قوم شریر را بحسن تدبیر اسیر کرده دست و پای آنها بریده بدار
کشید. چون مردمان از خوف کهسان فارغ شدند رینچن را بطور سلامانه و شکرانه
چیزی نقد و جنس پیشکش نمودند. رینچن منجملهٔ آن چیزی به رامچندر داده چیزی بخود هضم
نمود. مقارن آن حال بخاطر او خیال امارت ملکداری افتاده شاه میرزا را با خود موافق
کرده هر دو در مدافعهٔ رامچندر مستعد شدند.

و همدران ایام رینچن در پرگنهٔ لار رفته بود رامچندر را پیغام فرستاد
که چند بار زگال از ساکنان آن محال گرفته روانه سازد. همان روز جمعی از مردمان تبت
غلات بر اسپان بار کرده بشهر میرفتند. رینچن آنها را با خود موافق کرده جوالها از زگال
پر بار نموده و درمیان زگال آلات حرب پوشیده داشته همراه خود در اندر کوت رسانید
و زگالها در حجرهٔ انداخته دروازهٔ آن مقفل گردانید. شبانگاه دروازهٔ حجره کشاده
آلات حرب را بدست مردمان تبت و معاونان خود داده در شبستان رامچندر درآمده
رامچندر را از تیغ گذرانید. و متعلقان و پیروان او بپرخاش و پیکار مستعد شده همه ها
بعدم رسانیدند. راون چند پسر رامچند را گرفتار کرده محبوس ساخت. و بعد اختتام

مقدمۂ اندرکوٹ رینچن برجیبلرح تعجیل روانۂ شہر شدہ در آنجا باستقلال تمام بر مسند امارت جلوس نمود۔

اورنگ دہم در ذکر سلاطین کشمیر

(۱) رینچن شاہ در ۷۲۵ھ مطابق ۱۳۸۱ء بر سریر مرزبانی استقلال حکمرانی یافتہ بانی مبانی جہا بنانی گشت۔ تا کہ ہمہ ہا مطیع و منقاد او شدند۔ دکوٹہ رین دختر رامچندر در عقد ازدواج خود در آوردہ برادرش راون چند را اقسام رعایت و مرحمت فرمودہ بخطاب رینہ گی یعنی مدار المہامی سربلندی داد۔ و ہر دو تبت و لار در جاگیر او بخشیدہ از خیال قصاص پدر برانداخت۔ و شاہ میرزا عہدۂ وکالت دادہ مدار کارخانۂ حکمرانی بر وگذاشت۔ و اتالیقی پسر خود کہ حیدر خان نام داشت باو تفویض نمود۔ و راجہ سہہ دیو کہ در واقعہ ذوالجو بجانب کشتوار فرار شدہ بود باُمید سلطنت موروثی خود رو بکشمیر آورد۔ چون رنگ تقدیر برخلاف مدعا دید باطاعت رینچن کہ ادنای او بود سر فرود آوردن نتوانست و طاقت مقاومت در خود ندیدہ لاچار فرار اختیار کردہ در کشتوار قرار نمود۔ و رینچن در رتق و فتق سلطنت و آبادی ملک و رعایا مشغول شد۔

اشاعت مذہب اسلامیہ در کشمیر

مؤرخان مدت فرمانروائی راجہا تا عہد رینچن چہار ہزار و چہار صد و چہل و پنجسال شمسی می نویسند۔ و تا این زمان درین مکان طریقۂ مذہب ہنود رواج داشت۔ اما ہیچکسے بر صرافت خود نبود تعدد و اختلاف مذاہب و تنوع و تکثر مذاہب بسیار داشت۔ از انجملہ بمقتضای اَلنَّاسُ عَلٰی دِیْنِ مُلُوْکِھِمْ در مذہب بہود

تکثر و رواج بیشتر بود۔ وغیر ازیں مذاہب مختلفہ مثل کھتری و ویش و کایت و پارسی و ناگ پرست وغیرہ بسیار فرقہ در ینجا سکونت میداشتند۔ چوں در واقعۂ ذوالچو خلقت بسیاری بقتل رسید وجمعی قلیل بمذاہب مختلفہ موجود ماند۔ وقتیکہ رینچن کہ بمذہب بھود بود بر سریر جہانبانی استقلال یافت وبکثرت اختلاف مذاہب و ملل مذہب اصلی را خلل دیدہ خواست کہ در ملک ماتحت خود یک ملت مروج سازد چونکہ دخول مذہب شیوہ متعذر بود و در مذاہب دیگر متردد ماند۔ پس با دل خود سنجید کہ فردا کسیکہ اول صبح می بنیم بمذہب او گرایم۔

بامداداں جناب سید شرف الدین ملقب بہ بلبل شاہ رحمۃ اللہ دید کہ بر ساحل آنروی دریای بہت نماز میخواند۔ ونماز و نیاز او پسندیدہ با اہل وعیال خود بمذہب او گردید۔ وطوق اسلام بگردن انداختہ خود را بملک صدر الدین ملقب ساختہ۔ فردا بمتابعت او راون چند پسر رامچند روسران سلطنت وعامۂ خلائق جوق جوق بر دست سید بزرگوار بشرف اسلام مشرف گشت۔ "طلوع آفتاب دین احمدی" تاریخ ایں واقعہ گفتہ اند۔ ۷۲۶ھ

بیت

یار من بہر محفل آرائی شد تماشای ہر تماشائی
روی او کرد دعوی اسلام موی او کرد کفر آرائی
کفر و اسلام اینجنگ ورد خود مراں جنگ را تماشائی

رینچن شاہ بعد یافتن دولت اسلام برای مرشد بزرگوار خود خانقاہی رفیع برکنارۂ دریای بہت ترصیص نمود۔ وایں اول خانقاہیست کہ در کشمیر تعمیر یافت۔ و در اینجا برای آمد و رفت مسافراں ومحتاجاں لنگر جاری ساخت

وبجہت مصارف مطبخ و اخراجات خانقاہ چند قریہ از پرگنۂ ناگام تعیین فرمود که تا زمان شاہان چغت بدستور معمول بود و فقرا و مساکین از انجا راتبه میخوردند از ین جہت آن محله را بیل لنگر میگفتند۔ و رنیچن شاه برای سکونت خود دولت خانه شاہی آباد ساخت که فی الحال مرقد حضرت سید محمد ابن ویسیؒ در انجاست متصل آن مسجد جامع در غایت وسعت معمور ساخت و خود در انجا نماز جمعه ادا میکرد۔ و بعد چندگاه مسجد جامع سوخته شده بجای آن مسجدی قصیر از احجار تراشیده ترصیص نمود که تا حال موجود است۔ و آنرا رینٹھن مسجد میگویند۔ و رنیچن شاه ہمگی دو سال و ہفت ماه بحکومت گذرانیده انتقال نمود۔ متصل خانقاه بلبل شاه سمت جنوب آسود۔

(۲)، اودن دیو برادر سہه دیو که در واقعۂ ذوالجو بطرف پہکلی مفرور شده بود بصوابدید ارکان ملک کشمیر آمده بمناکحت کوٹه رانی ممتاز گشت۔ و در ۷۲۸ ہجری مطابق ۱۳۸۴ بکرمی بر مسند ایالت کشمیر جلوس نمود۔ و شاه میرزا و بیچه بٹ کاکپوره را رتبۂ وزارت و سپه سالاری بخشید۔ و در ۷۳۲ھ اوردن نام ترکی از راه ہیرپور با فوج کثیر داخل کشمیر شده در انتظام حکام اینجا خلل انداز گردید۔ و اودن دیو باستماع خبر از روی حمق و بزدلی بجانب تبت گریخته رفت۔ لیکن شاه میرزا بفرمان کوٹه رین براندفاع دشمن خونخوار کمر ہمت استوار کرده بجانب اکابران و سرکشان دہات که خودسر بودند خطہا نوشت که قبل برین در واقعۂ ذوالجو بر سر ما چگونه واردات شدید رسید و اکنون مخالف دیگر بر سر ما یورش کرده درینوقت ہرگاه تغافل و تکاسل جائز دارند البته خرابی ملک و بدنامی ما و دشمن کامی حاصل خواهد شد۔

بعد اصغای پیغام سرفرازان و سروران اطراف ازاوباش و اشراف کنگاش اتفاق نموده بمقابلۂ لشکر ترک علم تقابل فراشتند۔ و جانبین بجدال و قتال داد شجاعت داده از کشته ہا پشتہ ہا افراختند۔ و سردار ترک پس پاگشته بصلح و صفا رجعت اختیار نمود۔ و شاہ میرزا بکمال استقلال طبل فیروزی نواخته بمرتبۂ اعلیٰ اقتدار یافت۔ واودن دیو از تبت معاودت کرده از روی بزدلی و پست فطرتی خود در رتق و فتق امور مملکت اعتباری ندید۔ و تمامی انتظام ملکداری باہتمام شاہ میرزا سرانجام میشد و پسران او در پرگنات حکومت میکردند۔ واودن دیو پانزده سال و دو ماه سلطنت مستعاره بسر برده انتقال نمود۔

بعد وفات او کوٹہ رین در قلعۂ اندرکوٹ رفته بمعاضدت برادران خود لوای شوکت افراشته عرصۂ پنجاه روز به بی استقلالی گذرانید۔ شاہ میرزا عرصۂ زمانه خالی دیده بتقویت کرامت جد خود داعیۂ سلطنت بخاطر آورد۔ و از اندرکوٹ بشہر آمده با اعیان ملک سازش کرد۔ پس بموجب رعایت سابقه و لاحقه ہمہ ہا تردد و نفاق مطیع و منقاد او شدند۔ و بوثوق ایمان عہد و پیمان کرده او را سلطنت بر داشتند۔ و بیچیٹ از متابعت او سر پیچیده از تیغ گذرانیدند۔ آنگاه شاہ میرزا کسوت شاہی آراسته خود را به سلطان شمس الدین ملقب ساخت۔

(۳) سلطان شمس الدین در ۷۴۳ھ مطابق ۱۳۹۹ بکرمی باتفاق اعیان ملک بر سریر سروری جلوس نمود و در آبادی ملک و رعایا پرداخته باز مینداران حصۂ پنجم خراج شاہی معمول ساخت۔ و در اندرکوٹ بجانب کوٹہ رین پیغام تزویج خود فرستاد و بی نظر بر کوکه گی او نموده منظور نکرد۔ و سلطان با لشکر خود

بجادلهٔ او برخاسته قلعهٔ اندرکوٹ را محاصره نمودهٔ کوته زین درحالت مجبوری ابنکاح
او اقرار داد و عقد نکاح منعقد کرده همراه او بشهر آمد. شبانگاه در شبستان عالی نمودند را
بلباس فاخره وزیور متکاثره آراسته بموقع وصال کارد بر سینهٔ خود زده بوده ما
بدر کشیده گفت که قبولیت من همین است. و فرقهٔ لون ها باهمدیگر متفق گشته شورش
برداشتند سلطان بمدافعت آنها استقامت کرده همه را از تیغ گذرانید. و ماگریان
و چکان را اعتبار کلی بخشید و افسران عسکر و منتظمان مملکت گردانید.

و سنهٔ هفت رکهیشران که تاحال در دفاتر و معاملات اینجا معمول بود منسوخ
کرده سنهٔ کشمیری از خود اختراع نمود و مبدأ آن از جلوس پنجن شاه که سرکردهٔ سلاطین
کشمیر است از سال ۲۵ھ مقرر ساخت که تا حکومت شاهان چغت معمول و مروج بود.
کیفیت آن در جلد اول مشروح است. سلطان مدت سال و پنجماه جام حکومت
نوشیده شربت اجل گوارا ساخت. و در موضع سنبل مدفون است مشهور بمقبرهٔ
سلطان پادشاه.

تاریخ

آمده شمس باز زیر سحاب

بروایت تاریخ فرشته چهار پسر ازو یادگار ماند. میرزا جمشید و میرزا علی
شیر المخاطب به علاء الدین و میرزا شامک معروف به شهاب الدین و میرزا هندال
مشهور به قطب الدین. و بقول بعضی مؤرخان شهاب الدین و قطب الدین فرزندان
علاء الدین اند.

(۲) سلطان جمشید در ۷۴۷ھ مطابق ۴۴۲۲ لـ بکرمی بر سریر ایالت نشسته
در عدل و احسان و رعیت پروری کمر همت بربست. بعد چندگاه علاء الدین

لوای بغاوت افراشتہ در حدود زینہ پور با برادر خود بحرب وضرب پیوست۔ ودر بیخبری شبخونی دادہ جمشید را شکست داد۔ آنگاہ جمشید پای استقامت استوار کردہ بر تخریب زینہ پور را ایلغار نمود۔ وسپاہان علاء الدّین کہ در زینہ پور بودند بقتل رسانید۔ پس علاء الدّین یورش آوردہ جمشید بطرف کامراج مہزدم شد۔ وسراج الدّین وزیر جمشید شاہ کہ محافظ تختگاہ سرینگر بود علاء الدّین را پیغام کردہ تخت و تاج باو تفویض ساخت۔ جمشید بعد ازیں واقعہ کمر نبستہ سلطنت را وداع نمود۔ ودرہمان ایام بقضا پیوست۔ حکومت او چہار دہ ماہ بود۔

(۵) سلطان علاء الدّین در ۷۴۸ھ مطابق ۱۴۰۴ بکرمی بر مسند حکمرانی جلوس نمود۔ ومحلۂ علاء الدّین پورہ آباد ساخت۔ و برادر خود شہاب الدّین را رتبۂ وزارت بخشید۔ ودر آخر حکومتش بسبب بارش بی وقت قحط عظیم واقع شدہ خلقتی انبوہ ضائع گشت۔ وطایفہ لون وبنا یک مخالفت ورزیدہ در کشتواڑ گریختہ رفتند وسلطان بلطایف الحیل ہمہ ہا بدست آوردہ محبوس داشت۔ ودر قلمرو خود فرمان داد کہ زن بدکارہ از شوہر خود میراث نبرد بصدور این حکم بسیاری از نسوان فاحشہ لباس پرہیزگاری پوشیدند۔

صاحب وقایع کشمیر می نگارد کہ در زمان سلطان علاء الدّین جناب سیّد جلال الدّین مخدوم جہانیان جہانگرد قدس سرہ خطۂ کشمیر را بقدوم میمنت لزوم خود طراوت ونضارت بخشیدند۔ ہمگی دو سہ ہفتہ سیاحت اطراف فرمودہ رجعت نمودند۔ سلطان قدری آبادی شہر کردہ بقضا پیوست دوازدہ سال و ہشت ماہ وسیزدہ روز بحکومت گذرانید۔ تاریخ وفاتش این است۔ فرد

بهر تاریخ وفات سلطان — ہاتفی گفت "مکانش فردوس" ۷۶۱ھ

درمحلهٔ ملک آنگن از تختکدل بالاتر مدفون است۔

(۶)، سلطان شہاب الدین موسوم بہ شیراشامک در ۷۶۱ھ مطابق ۱۴۱۶ بکرمی برمسند شاہی جلوس نمود۔ **تاریخ**

ہاتفِ غیب بہر سال جلوس — گفت برگو "شہنشہ نامی" ۷۶۱ھ

نقلست کہ درایام شاہزادگی روزی بنجواہش شکار میان درّهٔ کوہسار از آبادی دُور افتادہ تشنہ لب شدہ بود وازملازمان خود سہ کس ہمراہ داشت یکی رای شردل دوم جنڈرا سیوم آختہ جی ناگاہ للۂ عارفہ از درّهٔ کوہ برآمدہ یک پیالۂ شیر بشہاب الدین بخشید وشہاب الدین قدری نوش کردہ بہ جنڈرا داد۔ وی اندکی نوشیدہ بہ رای شردل بخشید وی تمام نوشیدہ آختہ جی را چیزی نگذاشت دعارفہ بشارت داد کہ شہاب الدین بادشاہی عظیم خواہد شد۔ جنڈرا ورای شردل وزیر وسپہ سالار او خواہند بود۔ آختہ جی را زندگانی کوتاہ است۔ چوں بجانب شہر معاودت کردند آختہ جی دراثنای راہ تباہ شد۔

وقتیکہ شہاب الدین برتخت جلوس نمود جنڈرا ارتبهٔ سپہ سالاری داد۔ و رای شردل بروزارت وانتظام مملکت مختار ساخت۔ بحُسن تدبیرا باج و خراج ملک وپرگنہ بندی مقرر شدہ کہ تا عہد چغت باقی بود۔ مؤرخاں می نگارند کہ بعد خرابی ذوالجو آبادی کشمیر بمرور ایام آہستہ آہستہ ترقی پذیرفت لیکن بعدم استقلال حکومت ضبط وربط اطراف نبود چہ سرکشان وسرداران اطراف دپرگنات چند چند قریہ درتصرف خود گرفتہ حکمرانی میکردند۔ وبجانب حاکم

شهر حیرزی بطور تحفه و ارمغان بفرستادند و حاکم شهر را طاقت مقاومت آنها نبود. وقتیکه شهاب الدّین رایت حکومت افراشت سرکشان و خیره سران را قلع و قمع کرده در چاه مذلّت انداخت روزیکه فتحنامه از جائی میرسید آنروز را داخل عمر خود میدانست

بعد انتظام خطهٔ دلپذیر به درتنسیق و تنظیم مضافات کشمیر پرداخت. اوّلاً از راه باره موله عزیمت کرده ولایت پهکلی دگر سواد و ملک گهکران مسخّر ساخت. بعد از آن با لشکر گران در تبّت رفته با والی کاشغر محاربهٔ عظیم ساخت. و ملک تبّت و اسکردو از تصرّف او نزع کرده در قبضهٔ اقتدار خود درآورد و از آنراه به گلگت آمده ملک داردو و اطراف آن ضبط نمود. چند کرّا باشکر انبوه بکشتوار تعیین کرده کشتوار و جموں فتح کرد. بعد ضبط و ربط اطراف و انتظام مملکت در ۷۳۷ھ به تهیهٔ اسباب حرب و ضرب پرداخته ساز و سامان جیش و لشکر مهیّا ساخته باجمعیت پنجاه هزار سوار و پنج لک پیاده از راه باره موله لوای عزیمت افراخت. و سیّد حسن بهادر فرزند سیّد تاج الدّین بیهقی که از بنی اعمام حضرت امیر کبیرؒ بود میر لشکر ساخت. وی با جمعیت بیست هزار سوار و یک لک پیاده بسم منقلائی پیش پیش میرفت هر جا که میرسید فتح میکرد. گویا مقالید فتوحات در دست او بود.

بجمله نخستین ملک یوسف زئی و سواد بجور و پشاور فتح نمود. از انجا بجانب کابل نهضت ساخت. و سلطان احمد خان مرزبان کابل بجنگ پیش آمده منهزم شد. و سیّد حسن بتعاقب او دویده گرفتار کرد مدّت هشت ماه محبوس بود. عاقبت بشفاعت سیّد تاج الدّین از حبس فارغ گشته بر ملک موروثی خود باز تسلّط یافت. و سلطان شهاب الدّین خواهر او در عقد نکاح خود درآورد. و خواهر خود

بمواصلت او نامزد ساخت۔ وصبیهٔ او در العقد ازدواج سلطان قطب الدین سربلندی
بخشید۔ از انجا رایت جهانگیری افراشته بدخشان و ملتان و غزنین و غور و قندهار
و هرات فتح نمود۔ پس ازان تسخیر خراسان ایلغار کرده ممالک بسیار در قبضهٔ اقتدار
در آورد و بر کوه هندوکش رسیده افواج را مضرت و آسیب بسیار رسید۔ بنابران
کوس مراجعت نواخته ممالک سند و ملتان را مفتوح ساخت۔ از انجا رایت منصور
افراشته قلعهٔ لاهور را محاصره نمود۔ و بعد آویزش بسیار ممالک پنجاب را متصرف
گشت۔ و سیالکوٹ و لوهرکوٹ و جمول با جمیع اطراف مفتوح ساخت۔ و بعد
تسخیر پنجاب بر دریای ستلج خیام دولت افراخت۔ و فیروز شاه شهریار دهلی
باستماع آن لشکر کثیر بمقابلهٔ بادشاه کشمیر تعیین ساخت۔ و بین الفریقین جنگهای
عظیم واقع شد۔ عاقبت الفرمان حضرت امیر کبیر قدس سره کار بصلح انجامیده ملک
پنجاب را تا حدود سرهند شهاب الدین متصرف گشت۔ و فیروز شاه را سه تا دختر بود
حضرت امیر هر سه بمناکحت اقربای سلطان نامزد ساخت۔ چنانچه دختر اول در عقد حسن خان
فرزند شهاب الدین صبیهٔ دوم در عقد ازدواج سلطان قطب الدین۔ دختر سوم
بعقد مواصلت سید حسن بهادر افتخار یافت۔

صاحب وقائع کشمیر می‌نگارد که در ایام محاربهٔ سلطان شهاب الدین
با فیروز شاه جناب حضرت امیر کبیر میر سید علی همدانی قدس سره بقدوم میمنت لزوم
خود خطهٔ کشمیر را رونق بخشیدند۔ و سلطان قطب الدین که نائب سلطنت بود خدمات
ایشان کما ینبغی بجا آورد۔ و آنجناب بعد چهار ماه مراجعت فرموده بمقام فیروزپور
با سلطان شهاب الدین ملاقات کردند۔ و بین المتخاصمین صلح نیز مصالحه نمودند

مقدم شریف تاریخ است۔ فقط

بادشاه بعد مصالحه کوس نصرت نواخته انتظام ممالک دور و نزدیک بخوبی ساخته بجانب کشمیر لوای معاودت افراخت۔ و در ضبط و ربط امور جهانبانی و تسخیر بقاع و فتح قلاع لاثانی بود و بواسطۂ صدور امور بدیعه و حالات عجیبه عهد او از عجایب روزگار می شمرند۔ هر جا که اشهب تسخیر را جولان میداد آن سواد را قبضه کرده باز بمالکان ملک عطا می ساخت۔ بعد تسخیر ممالک در آبادی ملک و رعایا سعی موفور بکار برده محلهٔ شهاب الدین پوره که الحال به شهام پوره مشهور است آبادی شصت هزار خانه آراسته پای تخت خود گردانید۔ و در آنجا مسجد جامع آباد فرمود که هنوز بنیاد آن موجود است۔ و یکهزار چهاونی بابت سکونت افواج معمور ساخت۔ آخر عمر در فکر تخریب بتخانه ها افتاده بتخانهٔ بجبیشور که در بیجباره بسیار مرتفع بود شکست و در نفس شهر هر جا که بتخانه های هنود موجود بود ویران ساخت۔

و در ۷۷۷ھ بباعث سیلاب ده هزار خانه ویران شد۔ و در همان سال بادشاه حسن خان و علی خان پسران خود را بگفتهٔ زن دیگر که با مادر ایشان نزاع میداشت بجانب دهلی اخراج نمود۔ و بعد چندگاه بمرض شدید بر بستر افتاده حسن خان را از دهلی طلبانید وی در جموں رسیده بود که شهاب الدین محتضر شد و برادر خود هندال معروف بقطب الدین را جانشین کرده انتقال نمود۔ تاریخ

ز دربار کشمیر چوں رخت بست
شهاب دگر قطب جایش نشست

نوزده سال و سه ماه بحکومت گذرانید۔ و در محلهٔ بلدیمر بر لب دریا مقبرهٔ اوست۔ از مقبرهٔ سلطان زین العابدین بجانب شمال بمسافت سی قدم بر سر آن گنبدی سنگین

مرتفع بود پرتاب سنگہ کہ از اہل کاران ربیر سنگہ بود مقبرۂ مذکور زیر عمارت آورد۔

(۷) سلطان قطب الدین در ۸۰۰ھ مطابق ۴۳۵ بکرمی برسریر جہانبانی لوای حکمرانی افراشت۔ ومحلۂ قطب الدین پورہ آباد کردہ در انجا عمارتی وسیع و رفیع باساتین متنین ترصیص نمود۔ ودر قلع وقمع بنیاد اہل فساد و در ترویج عدل و احسان وسداد بر اقران خود گوی سبقت ربود۔ باوجود اشغال جہانبانی رغبت کمالات علمی بسیار میداشت۔ وحاکم لوہر کوٹ رایت بغاوت افراشتہ باعسکر محاربہ ومجادلہ نمود عاقبت کشتہ شد۔

وسلطان برادر زادۂ خود حسن خان را از دہلی طلبیدہ باموارت ملکی دخیل ساخت۔ بعد چندگاہ بنابر یاوہ گوئی مخالفان سلطان از وبیدل گشتہ بگرفتن او فرمان داد۔ وحسن خان باستصواب رای شردل کہ وزیر پدرش بود بجانب لوہر کوٹ بامخالفان سلطان کہ در انجا بودند پیوست۔ سلطان از رای شردل بدگمان شدہ محبوس داشت وی از بند گریختہ خود را بہ حسن خان رسانید۔ ودر انجا ہردو اتفاق کردہ رایت مخالفت برداشتند۔ وبعضے زمینداران آن سواد ہردوکس گرفتار کردہ پیش سلطان فرستادند۔ سلطان رای شردل را قتل کردہ حسن خان را محبوس داشت۔

ودر زمان سعادت اقتران او مطابق ۷۸۱ھ ہفصد وہشتاد ویک جناب امیر کبیر میر سید علی ہمدانی قدس سرہٗ بقدوم میمنت لزوم خود خطۂ کشمیر را مرتبۂ ثانی جنت نظیر فرمودند۔ واز نقادساداتِ ہفتصد کس ہمراہ داشتند۔ ودر محلۂ علاء الدین پورہ فروکش فرمودند۔ وبرلب دریا صفۂ سنگین افراشتہ پنجوقت نماز بران ادا میکردند۔ سلطان باخلاص تمام آداب محبت وارادت بجا آوردہ اندرز ونصایح

ازاں جناب شنیدہ بکار می برد۔ چنانچہ بموجب بنجری دو خواہر مگا لبغذ آوردہ بود بفرمودۂ آنجناب یکی مطلقۂ ساخت۔ وحضرت سید کلاہ مبارک خود تیمناً بسلطان بخشید وسلطان تعظیماً آنرا در تاج خود نہاد۔ پس فرزندان او تا عہد فتح شاہ آں کلاہ را در تاجہای خود می نہادند۔ وفتحشاہ کلاہ مذکورہ در کفن خود پیچیدہ برد۔

ملا احمد می نگارد کہ حضرت امیر شش ماہ در کشمیر گذرانیدہ اوایل ۷۸۲ھ بجانب تبت عزیمت فرمودہ در بلاد کاشغر وختن وغیرہ دین متین را رواج داد۔ ودر شہر افسوس بزیارت غار اصحاب کہف فایز گشتہ در ۷۸۵ھ بجانب کشمیر باز رجعت فرمود۔ ودر ۷۸۶ھ براہ پکلی تشریف بردہ در حدود کنر سواد جان بحق تسلیم نمود قصۂ آں در حصۂ سیوم گفتہ شود۔

سلطان قطب الدین شانزدہ سال وپنجماہ ودو روز طبل حکومت نواختہ انتقال نمود۔

تاریخ

قطب برخاست از روی کشمیر — ازسرجاہ سکندر بنشست

در محلہ لنگرہٹہ در مقبرۂ سنگین متصل روضۂ پیر حاجی محمد مدفون است۔ ودو پسر ازو یادگار ماندند۔ یکی میرزا شکار ملقب بسلطان سکندر۔ دوم میرزا ہیبت۔ بعد وفات پدر سلطان سکندر بر تخت جلوس نمود۔

(۸) سلطان سکندر بت شکن باستصواب مادر خود کہ نورہ نام داشت در ۷۹۶ھ مطابق ۱۴۵۱ بکرمی بمسند حکمرانی جلوس نمود۔ تاریخ

شاہ عادل سکندر ثانی — کہ ازو یافت سرفرازی تاج

ملک روشن بنور شرع ازو — گرچہ بودہ ز ظلم چوں شب داج

۷۹۶ھ

بہر تاریخ سال سلطنتش عقل گفتا بشرع دادہ رواج

اُمرا و ارکان دولت را مطیع و منقاد خود گردانید۔ و او از جمیع سلاطین کشمیر بشوکت و عظمت و کثرت لشکر ممتاز بود۔ مہابت بسیار داشت۔ باج تمغا از اہل ہنود و مسلمین معاف نمود۔ و دراد ایل مادر سلطان دخل در مہمات ملکی نمودہ بوجہ نیک سرانجام میداد۔ شاہ محمّد کہ پزنہ سلطان بود در پردہ نرد مخالفت میباخت۔ باستماع این خبر مادر سلطان دختر و داماد خود از میان برداشتہ محبوس داشت۔ ورای مادری کہ وزیر اعظم بود ہیبت خان برادر سلطان را زہر دادہ ہلاک گردانید۔ و سلطان از کردار و اطوار وزیر بیدل گشتہ در فکر مدافعۂ او افتاد۔ امّا بخوف نقصان انتظام مملکت فرصت نگاہ میداشت۔ وزیر بر حقیقت حال واقف شدہ برای دفع کدورت خاطر بخدمت سلطان التماس نمود کہ زمینداران تبّت کوچک باغی شدہ اند۔ اگر حکم باشد بندہ در آنجا رفتہ گوشمالی متمردان نماید۔ سلطان را این امر پسند آمدہ او را رخصت داد۔ وزیر با لشکر کثیر بجانب اسکردو نہضت کردہ آن ولایت قبضہ نمود و تمامی تبّت ہا از شرق و شمال مسخّر فرمود۔ و در آن حدود جمعیتی بہم رسانیدہ بغی ورزید۔ سلطان با لشکر فراوان بمدافعت او مسارعت کردہ در سرحد تبّت جنگ واقع شد۔ ورای مادری ہزیمت خوردہ بکمند دولت گرفتار گشت۔ بعد چندگاہ در زندان زہر خوردہ از جہان درگذشت۔ سلطان اطراف تبّت وغیرہ در قبضۂ اقتدار خود در آورد۔ و در شجاعت و سخاوت و مروّت مشہور شد۔ و از شنیدن آوازۂ جود و احسان و بذل و امتنان او دانشمندان عراق و خراسان و ماوراء النہر وغیرہ بلاد بملازمتش آمدند۔ و علما

فصل شعار اسلام را در مملکت کشمیر رواج تمام پیدا شده نمونهٔ عراق و خراسان گردید

و در سنه ۷۹۶ هجری حضرت میر محمد همدانی خلف الصدق جناب امیر کبیر میر سید علی همدانی قدس سرهما دریں دیار فرحت آثار بعمر بیست و دو سالگی بمرافقت سیصد رفقا تشریف شریف ارزانی داشتند. و مدت بیست و دو سال دریں بلاد اقامت فرمود و سلطان در بجا آوری خدمات آنجناب بجان و دل کوشیده بحسن ارادت و عقیدت در حلقهٔ مریدان ایشان در آمد. و در محلهٔ نوهٹه برای اقامت آنجناب عالیشان قصری رفیع و کاخی منیع معمور ساخت. و نیز حسب الامر ایشان خانقاه معلی در نفس شهر و خانقاه والا در موضع دیچی. و خانقاه اعلی در موضع ترال. و خانقاه کبرویه در موضع متن تعمیر نمود. و برای خرج مطبخ و مصرف خانقاه معلی سه قریه جاگیر بخشید که تا دور حکومت سنگهان بدستور معمول بود. و ملک سهه بٹ که مشیر و وزیر سلطان بود حضرت سید او را با جمیع توابع و لواحق مسلمان ساخته دختر او بی بی بارعه در حبالهٔ نکاح خویش در آورد. و سهه بٹ را ملک سیف الدین نام نهاد. و رساله در علم تصوف تصنیف کرده بسلطان بخشید. و بطفیل حضرت میر بسیاری از سادات عظام و علمای فخام وارد این مقام گشتند سلطان هر کس را بحسن ارادت اقطاع و مناصب بخشید. و در بجا آوری خدمات ایشان بجان و دل کوشید.

و از ابتدای سکونت راجه ها دریں دیار بتخانه های بسیار عجوبهٔ صنعت روزگار یادگار مانده بود. که بمعاینهٔ صنعت ابداع و اختراع تعمیر آن عقل عقلا پریشان میشد سلطان سکندر لوای تصلب افراخته بتخانه های مذکوره از بیخ بر انداخته با خاک یکسان ساخت. و از احجار بعضی بتکده ها مساجد و مقابر بر افراخت. اولاً برای انهدام

بتخانهٔ مارتانڈی شهور که بر کریوه مٹن از تعمیرات راجه رام دیو یادگار بود تا یکسال کارخانه جاری ساخت و خرابی آں اصلاً نتوانست کرد. عاقبت بنیاد آں چند سنگ کشیده در جوف بتخانه هیزم بسیار جمع کرده آتش افروختند. و اشکال و تصاویر دیوال آں که از طلا ملمّع شده بودند تباه کردند و حصار احاطهٔ آں از بیخ بر کنده فرو ریختند که آثار آں هنوز حیرت افزاست. و همچناں بتخانه های بیجباره که زیاده از سه صد بودند با خاک تیره یکساں ساخت. خصوصاً بتخانه وزیه ایشری که از همه نامی و گرامی بود از بیخ بر کند. گویند هنگام شکستن آں شعله های عظیم از آتش پیدا شده که سلطان و ارکان دولت مید یدند. و هنود آنرا حمل بر کرامات معبودان خود میکردند و چیزها می گفتند و سلطان آنرا طلسمات دانسته از تخریب آں باز نماند تا که از بنیاد آں سنگی ظاهر شد که بر روی سنگ بخط سنسکرت منقوش بود (بسم الله منیتر ینه نشنت وزیه ایشریا) یعنی بسم الله یک افسونی است که ویران میکند بتخانهٔ وزیه ایشری را. سلطان از سنگهای آں بتکده مسجد جامع بیجباره معمور ساخت و بتخانه بجبهور سابقاً سلطان شهاب الدین اندک خراب کرده بود سلطان سکندر بنیاد آں بر کنده خانقاهی برای خادمان سید محمد قریشی تخصیص نمود. و عوام آنرا جا نشر خانقاه می گفتند. راجه گلاب سنگه خانقاه مذکوره را ویران کرده بتخانه جدید آباد ساخت. و همچناں بتخانه پرهی هاسه کیشو و مهند رکیشو از تعمیرات للتادت در پرسپور معمور بود سلطان آں هر دو بتکده را مسمار کرده سنگهای آں در سد بندها صرف نمود. و ستون حجری که در آنجا بطوالت پنجاه دست و بقول بعضی پنجاه گز موجود بود بشکست. و از بنیاد آں بتکده صندوقی بر آمده بر ورقی از مس نوشته یافتند که بعد اینقدر مدت ها دم این بتکده سکندر نام بادشاهی خواهد بود

وصورت بُده اُو نار که در دست خواهد شکست۔ و در محلهٔ اسکندرپوره متصل دو لتخانهٔ شاهی دو بتخانهٔ عالی بود یکی مهاشری از تعمیرات پرورسین۔ دوم تاراپیٹ بنا کردهٔ راجه تاراپیڈ سلطان آن هر دو بتخانهٔ دیرینه مسمار کرده از مصالح آن مسجد جامع درمیان شهر آباد ساخت۔ و بتخانه کالی شوری سابقاً سلطان قطب الدین مسمار کرده بود بجای آن سلطان سکندر خانقاه معلّی معمور فرموده۔ و برای ترویج مذهب محمدی اهل هنود را تکلیف کلی رسانیده درمیان شهر مشتهر ساخت هر کسکه دین محمدی قبول نکند ازین ملک بگریزد ورنه دست از جان بشوید۔ موجب آن بعضی هنود فرار اختیار کرده بجانب اطراف نقل کردند و بعضیها حلقهٔ اسلام بگردن انداخته آسوده ماندند۔ و بعضے برهمنان بر قتل خود راضی شده از جان درگذشتند۔ گویند سلطان سکندر سه خروار زنار در آتش بسوزانید۔

عاقبت بتجویز میر محمد همدانی قدس سرّه از قتل برهمنان باز مانده نسبت آنها جزیه قرار داد۔ و تمامی کتب اهل هنود جمع آورده درمیان تالاب ڈل غرق کرده برسر آن سنگ و خاک انباشته سدوتالن مرگ احداث نمود۔ الحال آنرا سد ایشه بری میگویند۔ و بتخانهٔ ایشی شور که در ایشه براری معمور بود مسمار کرده سنگهای آن در تسدید سد مذکور صرف نمود۔ و در عهد سلطان منهیات و بدعیات نامشروع مثل شرب شراب و قمار و غیره سرِ بسر ممنوع بود۔ و نوای آلات سرود مثل بربط و چنگ و عود و مزمار و ساز و رُود از هیچ جا ظاهر نمیشد۔ و آواز کوس و کرّنا بغیر معارک و مقدمات محاربه و پیکار مسموع نمیگشت۔ همگی همت و تمامی نهمت در ترویج دین متین مصروف میداشت۔ و رونق و ربط اطراف ممالکت و رتق و فتق امور سلطنت برا قران دوران گوی سبقت

د بود۔ ہر جا کہ لوای عزیمت افراخت طبل فتح و فیروزی نواخت۔

ہمدراں زمان سعادت اقتران صاحبقران ثانی امیر تیمور گورگانی بعد تسخیر ترکستان وخراسان عنان عزیمت بجانب ہند معطوف داشتہ آں سواد میمنت مواد را در قبضۂ اقتدار در آورد۔ چوں ذکر امیر تیمور درمیان آمد بنا بر ربط تاریخ نویسی برخی از احوال آں بادشاہ دین پناہ درینجا گفتہ شود۔

تسلط یافتن امیر تیمور گورگانی بر ممالکِ ایران و خراسان و ترکستان و ہندوستان و کشمیر

مولانا شرف الدین یزدی رقمطراز است کہ امیر طرغل نام شخصے از رؤسای شہر سبز کہ آنرا شہر کش ہم میگویند صدر نشین مسند امارت بود۔ و در خدمت شیخ شمس الدین کہ از اولیای عظام آں مقام بود آمد و رفت میداشت۔ روزی از زبان آں شیخ بزرگوار بشارت شادمانی دریافت کہ از صلب فرزند تو عنقریب فرزندی بوجود خواہد آمد کہ ولایت ایران و توران وخراسان و ہندوستان مفتوح خواہد ساخت۔

وہمدراں زمان از حرم محترمۂ امیر طرغانی کہ فرزند ارشد امیر طرغل بود در ۷۳۶ھ تیمور شاہ متولد گشت۔ چوں بسن شباب رسید روزی با چندکس از متعلقان خود در خدمت شیخ شمس الدین شرف اندوز صحبت شد و حضرت شیخ فرمودند کہ امروز صحبت ما باکسے است کہ بادشاہی نصف دنیا خواہد کرد۔ و امرای عظام کہ در خدمت آں عالی مقام حاضر بودند ہر یکی امید ایں نوید بخود منسوب داشتند۔ و امیر تیمور از روی فروتنی خطور ایں امر خطیر بخاطر خود ہمی آورد لیکن موجب تقدیر قادر بیچون نیر اقبال آں ہمای ہمایوں فال در ربع مسکون پرتو جلالت انداخت۔ و اوایل ۷۷۱ھ در شہر بلخ افسر جہانبانی بر سر داده در تزاید جاه و حشمت و ترقی [illegible] پرداخت۔

وبعد دگاری حضرت باری طبل جهانداری نواخته برای تسخیر ممالک و امصار لوای عزیمت افراخت. و سرهای سروران و سرکشان در خاک و خون انداخت. و هُمای نصرت و فیروزی همیشه همعنان او می بود و بر موقع عزیمت گاهی روی هزیمت ننمود هر جا که تاخت شاهان عالی شان را مغلوب ساخت. اوّلاً بلاد امصار خراسان و افغانستان بکوشش سهل و آسان زیر فرمان در آورد. هنگام یکران عزیمت را بتسخیر عراق و فارس و آذربایجان جولان داده مظفر و منصور بجانب توران نهضت فرمود و تا مدّت مدید در حدود ترکستان محاربات شدید با سرفرازان نزدیک و بعید پدید آورده رایات عالیات را بالعزم تسخیر هندوستان اهتزاز داد. و در سنه ۸۰۱ھ مطابق سنه ۱۳۹۸ع بر ساحل دریای نیلاب که الحال به اٹک معروف است خیام دولت افراشت. و در آنجا عرضداشت سلطان سکندر شهریار کشمیر مخصوص اقبال و امتثال حکم اشرف و انقیاد امر و ایجاب سکه و خطبهٔ اقدس بنظر اشرف حضور صاحبقران مشرف گشت جیجاه از افعال شایسته و اطوار بایستهٔ سلطان سکندر دلخوش شده یک زنجیر فیل و متاعهای شاهی مصحوب توقبا و فولاد برای سلطان ارمغان فرستاده اظهار تودّد و خشنودی ساخت. و سلطان سکندر باداء شکریهٔ آن تحایف و نفایس فراوان مصحوب مولانا نورالدین بجناب صاحبقران ارسال کرده التماس حصول شرف پابوس خدمت نمود. صاحبقران سفیران خود را راهی ساخت و گفت وقتیکه رایت عزیمت از هندوستان بجانب پنجاب مراجعت فرماید سکندر شاه در آنجا بملازمت مشرّف گردد. آنگاه صاحبقران از نیلاب بجانب پنجاب نهضت کرده بتسخیر بلاد و اطراف کامیاب گشته در دهلی رسید. و سلطان محمود تغلق با جمعیت سپاه و لشکر خود بمقابلت او رایت محاربت افراشت بعد حرب و ضرب شدید مغلوب و منهزم گردید. و تیمور شاه بر تخت دهلی

جلوس کردہ سکہ وخطبہ جاری ساخت۔ بعد انقضای ہشت روز چند ہزار سوار برای تحصیل
غلہ وخراج باطراف پرگنات مامور ساخت۔ ہزبران پرخاش خود دست تطاول بر مال
رعیت انداختہ آتش فساد افروختند۔ و مردم عوام باز دحام تمام الویہ بغاوت
افراشتہ بمقاتلہ پیوستند وعسکر شاہی بجوش آمدہ متمرد انہ قتل عام کردہ تا سہ روز انہار
خون در دہلی جاری کردند۔ و دست تطاول دراز کردہ ہرچہ یافتند بردند۔ ونصف شہر
باتش کینہ افروختند۔ و از لاشہ ہای مردگان انبارہا اندوختند۔ مختصر کہ تیمور شاہ
تا عرصۂ پانزدہ روز در دہلی قیام کردہ تا ساحل دریای گنگ امصار وقصبہ جات
را تاخت وتاراج وقتل عام نمود۔ آنگاہ بجانب دکہن ایلغار فرمودہ چون در ذیل کوہ سوالک
رسید رایان خود رای آن نواحی بصف آرائی وجنگ آزمائی جسارت کردہ تا مدت
شانزدہ روز فیما بین آتش مقابلہ ومقاتلہ افروختند۔ عاقبت ہزبران شاہی اقوام
مرہٹیاں را نہب وغارت کردہ قتل عام نمودند۔

پس تیمور شاہ بجانب سمرقند عنان عزیمت معطوف داشتہ چون در وزیرآباد
خیام دولت افراشتند حاکم آنجا دو طوطی سفید رنگ کہ در شیرین کلامی معروف بودند بتحفۂ
خدمت گذرانیدہ بوفور عطاف جہانبانی مورد الطاف ومہربانی گردید۔ از آنجا
بجانب جموں عسکر ظفر پیکر تعیین ساختہ جان نثاران درگاہ راجہ آنجا را اسیر کردہ بحضور
گذرانیدند۔ و بادشاہ بوفور رحمت ملک خودش باز دادہ بلاج گذار نمود۔ و در آنجا
لوفیا وفولاد وزین الدین کہ برسم رسالت جانب کشمیر رفتہ بودند واحکام واجب
الاذعان بنام شاہ سکندر والی آنجا بردہ بودند با ایلچیان او باردوی اعلیٰ رسیدند و
عرضداشتند کہ سلطان سکندر احرام بندگی بستہ روی نیاز بقبلۂ اقبال آوردہ بود

بموضع چٹھیان رسید. ازاں مرحله مولانا نورالدین که از جانب او برسالت آمده بود با او پیوست و تقریر کرد که امرای دیوان اعلی مقرر فرموده‌اند که سی هزار اسپ و صد هزار درست که هر یک بوزن دو نیم مثقال باشد والی کشمیر از ولایت خود سرانجام نماید و بجهت امتثال آں امر سلطان بازگشته رفت. تا که بعد از اتمام آں مهم دیگر باره متوجه شود و از پابوس حضور فائز گردد. چوں ایں معنی بسمع اعلی رسید بادشاه آنرا نپسندید. فرمود که شاه سکندر را تکلیف مالایطاق کرده‌اند و زیاده از اندازهٔ وسعت ولایت او طلب داشتند بنور عقل که چراغیست رخشان روشن و هویداست که از هر مملکتی مبلغی مطالبه باید نمود که در حوزهٔ وسعت و فسحت آں باشد تا شرائط نصفت و عدالت مرعی ماند. و رسولان صدق خدمت گذاری شاه سکندر بعرض رسانیدند. پادشاه زین الدین را حکم داد که سلطان سکندر را گویند که بوجهی تردد ننماید و تا تاریخ سیزدهم ماه رجب ۸۰۱ھ خود را برلب آب سندھ برساند.

بعد ازاں بادشاه بر ساحل چناب اکثر مرزبانان هندوستان که همعنان موکب نصرت بودند رخصت کرده بمساکن و ماوای خود ها در گذشتند. پس ازاں از دریای چناب عبور کرده بسیاری از افواج شاهی غرق لجهٔ تباهی گشتند. ازانجا بجانب اٹک لوای عزیمت افراشت. و شاه سکندر بمجرد ورود فرمان احرام ملازمت بسته در باره موله رسید. ازانجا خبر شنید که صاحبقران بر جناح تعجیل از آب سندھ عبور کرده بجانب سمرقند متوجه گشت. پس ایلچیان کاردان بهمراهی فرزند خود شاهی خان با تحائف و هدایای شایان بخدمت اشرف فرستاد و خود با خیر و سعادت معاودت فرمود. شاهی خان در سمرقند بملازمت رسیده از پیشگاه والا تا هفت سال

رخصت معاودت نیافت۔ و در ۸۰۷ھ در موسم سرما برودت ہوا شاہ والا بجانب چین و خطا رایت جہانگیری افراشت و در عرض راہ حرم محترمہ را رخصت انصراف بسمرقند بخشید و چند روز متواتر در شرب شراب ارتکاب کردہ اشتہای طعامش باطل شد۔ و مزاج متغیر گشت و تپ محرقہ اشتداد یافت و مخالف علاجش تاختن آوردہ ناساختہ ناساختہ ماند۔ ساختہ ہم ناساختہ ساخت۔ چتر اقبال از سرش انداختہ سلطنت و مملکتش باختہ شد۔

تاریخ

سلطان تمر آنکہ چرخ را دلخون کرد وز خون عدو روی زمین گلگون کرد

در ہفدہ شعبان بجنت آمد فی الحال ز رضوان سر و پا[1] بیرون کرد

بعد انتقال صاحبقران شاہی خان در ۸۰۸ھ از سمرقند مراجعت کردہ بقدمبوس پدر بزرگوار فایز گشت۔ مدعا کہ سلطان در عدل و رافت و احسان و جود و سخاوت و امتنان و کسر اصنام و رفع بدعات و ترقی اسلام مدت بیست و چہار سال و نہ ماہ و شش روز بسر بردہ بآزار تپ محرقہ علیل گشت۔ و پسران خود میرخان و شاہی خان و محمد خان بحضور طلبیدہ باتفاق و اتحاد وصیت نمود۔ پسر بزرگ خود میرخان را علی شاہ خطاب دادہ سلطنت برداشت بتاریخ ۲۲ ماہ محرم ۸۲۰ھ از عالم فانی بملک جاودانی شتافت و در احاطهٔ مندر گوگی شری سمت شمال مدفون شد۔ فوت سکندر تاریخ است۔ (۸۲۰ھ) شعرا و فصحا مرثیات و تواریخ داد سخنوری دادہ اند۔ صاحب بہارستان شاہی وفات سلطان در ۸۱۶ھ می نویسد واللہ اعلم۔

(۹) سلطان علی شاہ در ۸۲۰ھ مطابق ۱۴۲۳ء ابا بر اورنگ جہانبانی بحکمرانی

---

[1] الحال بہ ذمت پادشاہ مشہور است۔

بنشست - ملک سیف الدین را رتبهٔ وزارت بخشید و باستصواب او در تخریب و تعذیب فرقهٔ هنود علم تعصب افراخته جمعی کثیر جبراً مسلمان ساخت و جمعی ازین ملک مفرور شد و جمعی جزیه اختیار کرده برجور وجفا اصطبار ورزیدند - و بعضیها برخودکشی اقدام نمودند -

همدران زمان والی کاشغر با فوج گران یورش کرده هردو تبت را قبضه نمود وسلطان از روی عدم استقامت خود تغافل گذرانید - و بعد مدت پنجسال سیف دین بعالم جاودانی بگذشت مردی عاقل و فاضل و دانا بود - از اصابت رای و حدت ذهن او نقلها می آرند - میگویند که شخصی دو مادیان از دو مالک به ییلاق رفته بودند در انجا هردو زائیدند کره یک مادی سقط شده و بچهٔ دوم از هردو مادیان شیر مینوشید - عاقبت به نسبت آں کره هردو مالک متنازع شده مرافعه بطول انجامید - و کسی فیصلهٔ آں نتوانست کرد - عاقبت مثل مقدمه به سیف دین گذرانیدند و ملک آں هردو مادیان بر ساحل دریای بهت استاده کرده کره بر ساحل دیگر فرستاد - چونکه مادر اصلی بجانب بچهٔ خود نگاه کرد بموجب شفقت ذاتیه خود را بدریا انداخته از دریا عبور کرد و مادی دیگر بوجهی اضطراب ننمود پس کره بمالک آں مادی بخشید -

آورده اند که کاتبی بود فرتوت زوجهٔ داشت جوان آن عورت با جوانی پیوسته بااو عقد نکاح بربست و مقدمه بر سیف دین افتاد در پیش او هردو شوهرش ثبوت کامل گذرانیدند ملک متردد ماند - انگاه آبگیر از قلمدان خود کشیده برای آوردن آب بدست آں عورت داد و آں عورت بفراست تمام آب در قلمدان انداخت ملک دانست که آں عورت از کاتب است بوی ارزانی داشت -

نقل است که کاذری بود مفلس از روی افلاس خود خیالی بخاطر آورد که

درخانهٔ خود شبانه نقبی داده فردا غوغا می کنم که دزدان کالای مردمان بردند آنگاه پوشاک مردمان فروخته بضاعتی حاصل کنم. شبانه درخانهٔ خود نقب کندن گرفت و پاسبان او را دزد پنداشته اسیر کرد. وگاذر دست بگریبان پاسبان انداخته غوغا برداشت و پاسبان را زدوکوب نمود. فردا مقدمه بسیف‌الدین افتاد. ملک مدتی در تحقیقات آن تأمل نموده فرق حق و باطل نتوانست کرد. یک روز حیله‌گر خود را بتعلیم فرمود وی خود را مرده ساخت. و زوجهٔ او مویه کنان پیش ملک آمده از مردن شوهر خود خبر داد. و ملک او را کفن پوشانیده در تابوت نهاد وگاذر و پاسبان را از حبس کشیده فرمان داد که این میت در پاندور رسانیده بوطنگاه خود مدفون سازند. هر دو کس درمیان برف و گل ولای آن میت را بدوش گرفته افتان و خیزان براه می رفتند. پاسبان بگاذر گفت ناحق مرا و خود را گرفتار کردی نمیدانم که ترا در نقب دادن چه غرض بود. گاذر گفت که من پوشاک مردمان بهانهٔ دزدان میخوردم تو مرا ناحق گرفتار کردی. میت از تابوت برخاست که من ببرکت راست گفتاری شما زنده شدم پس بازگشت بشهر آمدند. وگاذر را سزا دادند.

بهرحال سیف‌الدین مردی عاقل و منصف مزاج بود. چهل سال در وزارت گذرانید. بعد انتقال او شاهی خان رتبهٔ وزارت یافت. به معدلت و نصفت خلق خدا را دلخوش ساخت. وعلی شاه مدت شش سال و نه ماه در حکومت بسر برده عزیمت طواف حرمین الشریفین بخاطر آورده. و برادر خود شاهی خان ملقب به زین العابدین که از عنفوان جوانی آثار بلاغت و شجاعت و سعادت و خطاشت از ناصیه‌اش پیدا بود بر مسند ایالت مستقل داشت و خود از راه جمون با جیل و

خدم و جاه و حشم بصوب حجاز متوجه گشت۔ و محمد خانرا بابت اطاعت و فرمانبرداری او اندرز ها نمود۔ چون در جموں رسید راجهٔ آنجا که پدر منکوحهٔ او بود اورا از ترک سلطنت شنعت کرده از خواهش حج باز داشت و لشکری از خودش همراه داده براه پهکلی باز گشت روانه ساخت۔ زین العابدین باستماع این خبر کینه ور شده سامان جیش و عسکر از تیغ و خنجر آراسته بمدافعهٔ او بشتافت۔ و بمقام اوری دو جیش پرطیش باهمدیگر صفوف محاربه و مقاتله آراسته بجدال و قتال ببا افسران سرکش بی سر کردند۔ عاقبت زین العابدین هزیمت خورده در سیالکوٹ رفت۔ و علیشاه بار دیگر بر تخت جلوس نمود۔

چون دران ایام جسرت خان گهکه که در سمرقند از بند صاحبقران گریخته آمده در پنجاب تسلطی تمام حاصل کرده بود زین العابدین باو پناه برده بمساعدت او لشکری انبوه فراهم کرده بکشمیر آمد۔ علیشاه بالشکر بیکران از کشمیر ایلغار کرده با همدیگر بجنگ پیوستند و علی شاه مغلوب گشته در دست جسرتخان اسیر افتاد و زین العابدین مظفر و منصور بجانب کشمیر نهضت فرمود و مردم شهر که هوا خواه او بودند خوشحال شدند۔

(۱۰) سلطان زین العابدین در ۸۲۷ھ مطابق ۱۴۸۰ بکرمی بر سریر جهانداری جلوس نمود۔

ع

سایهٔ الطاف خدای واهب

تاریخ جلوس اوست۔ و بحسن استعداد خود در ضبط و ربط اطراف مملکت ساعی گشته سرکشانرا طاقت مخالفت نگذاشت۔ و در رعیت پروری علم نیکنامی افراشت و برادر صغیر خود محمد خانرا بعهدهٔ وکالت و نیابت بخشیده و مهمات جزوی و کلی

باو رجوع نمود - و خود تشخیص قضایا میکرد - و ملمت رینه و احمد رینه که از قوم چندرا
بودند بر عهدهٔ سپه سالاری مقرر ساخت - و ملک مسعود ٹھاکور را خطاب مدار
المهامی داد و رسومات بد که از سابقه مانده بودند کلاً بر انداخت و نرخ نویسی دور
کرد - و قواعد و ضوابط خود بر تخته های مس کنده در شهر و ده مروّج ساخت تا که
رسوم ظلم از ملک برافتاد - و جرمانه و مصادرات که شقداران از رعایا میگرفتند
برطرف نمود - و حکم عام کرد که سوداگران مال تجارت باندک نفعی فروخت سازند
و غبن فاحش در سودا ننمایند - و محبوسان عهد سلاطین سابقه آزاد ساخت - و هر
ولایت که فتح میکرد مال غنیمت آنجا بر عساکر قسمت کرده میداد - و بدستور ملک
محروسهٔ خود بر رعایای آنجا خراج شش یکی مقرر می ساخت - و سرکشان و فتنه گران را
بگوشمالی داده از مرتبهٔ اعلیٰ بدرجهٔ ادنیٰ میرسانید و مساکین و فقرا را نوازش کرده
بدرجهٔ اوسط نگاه می داشت تا که باغی نشوند - و عورات بیگانه را بنظر خواهر و مادر و
دختر میدید - و بروی نامحرمان نگاه نمیکرد و در مال غیر بنظر خیانت نمیدید و
گز و جریب و پیمانه و اوزان افزون ساخت - گویند کان مس یافته بود و وجه
خرج خود از آمدنی کان مذکور صرف میکرد -

و در عهد سلطان سکندر بت های نقره و طلا شکسته مسکوک کرده بودند
و در آن زر کسادی پیدا شده بود سلطان حکم فرمود تا بر مس خالص که از کان حاصل
میشود سکّه بزنند و رائج سازند - چنانچه فلوسهای عهد او تا حال موجود است -
و ده فلوس یک پاو پخته است که در آن وقت مروّج - و اگر بیست فلوس خیش
کنند یک وجب یعنی چهار گره برابر است

وهنگام غضب مجرم را سیاست نمیکرد وهرچه در حق او بزبان خود دعای بد
میکرد واو را معلوم نمیشد که سلطان بر وخشمناکست بلکه رضامند میرفت ومهم سازی
او در ضمن می شد. باوجود کثرت شوکت بوضع حقیر میرفت ودر جمع خزاین ودفاین
راغب نبود وفراست وحدّت ذهن بمنزلهٔ داشت که مقدمات مشکل را بدیهه فیصله
میساخت. چنانچه در عهد او زنی از روی عناد که با اتباغ[1] خویش میداشت بهیچ
حیله او را ضایع نمی توانست کرد. شبی پسر صغیر خود را کشت وصباح تهمت خون
پسر را باتباغ خود کرده بدادخواهی نزد سلطان رفت. سلطان آن قضیه را
بدانایان عدالتگاه سپرد چون آنها از تشخیص معامله عاجز آمدند سلطان آن عورت
ملزمه را در خلوت طلبیده پرسید که اگر این پسر از دست تو کشته شده است
بمن راست بگو تا بر تو عفو کنم والّا ترا بسیاست رسانم. وی جواب داد که من
از کشتن این کودک بیخبر هستم هرچه خواهند حکم فرمایند. سلطان گفت اگر از تو
این فعل صادر نشده است بیا برهنه شو وبحضور مردم در خانهٔ خود برو. آن عورت
گفت که مرا هزار بار کشتن بهتر است لیکن این امر شوا را اصلا نتوانم کرد. آنگاه
سلطان آن زن مدعی طلبید در خلوت از وی پرسید که راست بگو این طفل که
کشته است آن زن گفت اگر اتباغ من کشندهٔ این پسر نباشد مرا بجای او باید
کشت. سلطان گفت اگر تو راست میگوئی بحضور مردم برهنه شو. آن زن فی الحال
این سخن منظور کرده خواست که برهنه شود. سلطان مطلع این امر گشته فرمود
که جرم این کار از وست فی الحال او را زیر تازیانه گرفتند تا که بر فعل خود اقرار

[1] اتباغ: هرگاه دو زن در عقد نکاح یکمرد باشند نسبت آنها با همدیگر اتباغ گویند وبعربی آنرا ضره می نامند. کشمیری حسن

نموده بسیاست رسید۔

وسلطان در ملک خود مشتهر ساخت که مال مسروقهٔ دزدان را رئیسان قریات تاوان دهند باین تقریب رسم دزدی از قلمرو او برافتاد۔ وطایفهٔ گورچیان که از قدیم کوکه های سلطان بودند تسلط و تغلب خلل انداز امور سلطنت شدند۔ وسلطان از مخالفت آنها ستوه آمده بلطائف الحیل آنگروه بدنهاد را در نوشهره بقتل رسانید۔

بیت

سرکشی با پادشاهان عاقبت محمود نیست	سنگ برافلاک دادن وی خود شکستن است

ومحلهٔ نوشهره بکثرت عمارات واسواق ودکاکین از خود احداث نمود۔ ودر آنجا طرح دولتخانه انداخته پای تخت خود مقرر ساخت۔ وبرای نشستگاه خود دارالمنظری دوازده طبقه بلند افراشت که در ضمن هر طبقه پنجاه حجره بود۔ ودر میان هر یک حجره پانصد مردم جلوس میکردند واز طاق ورواق وایوان وغرفه ها عجوبهٔ صنعت رنگارنگ بود نام آن زینه ڈب می گفتند وبرلسنهٔ عوام رازدان یعنی خانهٔ بادشاه مشهور بود۔ واز سند لار نهری بصرف زر کثیر آورده در صحن آن قصر جاری ساخت۔ پس در فساد وبغاوت چکان بعضی متمردان آنرا آتش کشیدند وتا یکسال بنیاد آن میسوخت۔

وبعد تشیید مبانی سلطنت تسخیر ممالک تبت که در عهد علیشاه والی کاشغر آنرا قبضه کرده بود لوای عزیمت افراشت وباجمعیت یکصد هزار پیاده وپنجاه هزار سوار از راه لار یلغار کرده بمقام شی زی در مضافات تبت اتفاق محاربت افتاد ووالی کاشغر بالشکر انبوه از کوه قراقرم عبور کرده بجنگ پیوستند۔ وبسیاری از

سرداران سرکش بی سر شدند۔ و فوج سلطان اگرچہ از کردۂ مخالف کمتر بود لیکن باعانت غیبی غنیم مغلوب و مہزوم گشت۔ و سلطان ازین نصرت افراختہ ہرد و ثبتّت در قبضۂ اقتدار خود در آورد۔

و در سال دوم باتفاق جسرتخان گہکر نواحی پنجاب را مضرب خیام ساختہ ممالک محروسۂ خود را از پیشاور تا دریای ستلج ضبط و ربط نمود و بعبور دریای ستلج با بادشاہ دہلی صفوف محاربہ آراستہ بجنگ پیوستند و بعد حرب و ضرب شدید معرکہ بصلح انجامیدہ موجب قرار داد سلطان شہاب الدین تا حدود سرہند سلطان زین العابدین متصرف گشت۔ و بعد بند و بست ممالک پنجاب بجانب کشمیر معاودت کردہ بجمعیت خاطر و فراغت دل در بسط بساط معدلت و آبادی مملکت پرداخت۔ و امرا و سرداران لشکر را با قطاع و نوازشہا بنواخت۔ و سایر مبارزان و دلاوران عسکر را با نعام و اکرام دلخوش ساخت۔ و در عہد وی کافۂ انام از خواص و عوام اہل ہنود و اسلام اوقات خود بامنیت و رفاہیت میگذرانیدند۔ و فراخی معیشت و جمعیت خاطر و وسعت ماکولات و ارزانی غلات در عہد وی چنداں بود کہ تشریح آں بتطویل انجامد۔ و در معماری ملک و آبادی رعایا مساعی جمیلہ بکار بردہ اکثر قریات معطلہ و اراضی غیر مزروعہ کہ باستیلای ذوالچو خراب و ویران شدہ بود بسعی تمام آباد ساخت۔ و در عہد او جا بجا سد بندیہا و مرمت آبجوہا و تعمیر پل ہا بعمل آمدہ ہیچ زمینی بی آب و زراعت نماند مگر جائیکہ علم سلطان بآں نرسید و بسیار زمینہا آباد کردہ وقف محتاجاں ساخت۔ از انجملہ ہفت مقام بنام

پرگنه

بنام خود موسوم کرد. زینه گیر در کامراج. زینه پور در حصه مراج. وزینه کوٹ
سایر المواضع پائین. وزینه ڈب در موضع شهره مشهور به زینه رازدانی. وزینه کدل معروف
وزینه بازار از زینه کدل تا نایدکدل. وزینه ڈیمب[1] در نال اولر.
و اوقات عزیز خود اکثر در سیر و سیاحت اطراف و جهات و به گذران سیر و شکار
در صحرا و کوهسارها و تالاب ها بسر میبرد. هر جا که موضعی خوش و هوای دلکش می یافت در آنجا
طرح باغات و عمارات انداخته بعیش و عشرت اشتغال میداشت. خصوصاً در زینه گیر
باغی وسیع که فسحت آن دو میل مربع بود باشجار و اثمار و گلزار و انهار آراسته بر چهار
گوشه آن عمارات عالیه افراشته از عجوبه روزگار نمود و حوالی آن عمارات امرا و ارکین
بترتیب گلزار و دوائح معمور بود. و ناله بهرو بکمال مشقت از مجرای اصلی مسدود کرده انهار
آن در تمامی میدان زینه گیر بهر سو جاری ساخت. و مزروعات و محصولات آن بعلما و
فضلا در اقطاع بخشید. و در تحفیر آن جوی لت بد ناله بهرو لکهار روپیه صرف نمود. تاریخ

چو شد تحفیر آن جوی گرامی | خرد تاریخ گفتا جوی خرم
۸۵۹ هـ

همدران زمان پانڈو چک که رئیس و سرغنه قوم چکان تره گام بود و با قوم و
تبار خود در آنجا سکونت میداشت. چون زینه شاه باغات زینه گیر معمور ساخت و اکثر
اوقات در آنجا میگذرانید پانڈو چک از روی بدکیشی و کوته اندیشی خیال کج بخاطر آورد
که بسبب آمد و رفت بادشاه بنسبت طائفه ما نقصان بلیغ خواهد رسید. بنابران با معاونان
خود اتفاق کرده شبانه عمارات شاهی را آتش کشیده خاکستر نمود. و زینه شاه باستماع
این واقعه لشکر کشیده موضع تره گام را با آتش بپاداش مشتعل ساخته ویران گردانید.

[1] ڈیمب. لفظ کشمیری بمعنی جزیره.

و پانڈو چک با قوم و تبار خود بطرف دارد و گریخته رفت. و سلطان عمارات منهدمه را باز تعمیر ساخت. پانڈو چک فرصت یافته آن عمارت ها را باز آتش کشیده فرار اختیار نمود. بعد از آن سلطان مردمان دارد و را استمالت و مدارا نموده مطیع ساخت. آنها پانڈو چک را با قوم و تبار خود گرفتار کرده در پیشگاه سلطان رسانیدند و پانڈو چک را بضرب تازیانه هلاک کردند و اعوان و انصار او از تیغ گذرانیدند. و زنان و طفلان آنها در موضع ترل پرگنهٔ ونتر فرستادند. چون طفلان آنها خورد سال بودند بعنفوان جوانی رسیده با طایفهٔ نیابکان که سرخیل مردمان آنطرف صاحب ثروت و جودت بودند سلسلهٔ قرابت و خویشاوندی مستحکم کرده در موضع ترهگام باز سکونت اختیار کردند. از آنجمله حسین چک بن پانڈو چک که بعد وفات پدر متولد شده بود از پیشگاه سلطان بعطوفت و مکرمت ممتاز گشت. فقط.

و سلطان اکثر اوقات در سیر تالاب اولر بسر میبرد. و درمیان تالاب بتخانهٔ راجه سندمت که ذکر او در اورنگ دوم گذشت موجود بود. و بروقت نقصان آب بعمق نظر معاینه میشد سلطان بر فرق آن سفینهٔ فراخ نصب کرده بالای آن سنگ و خاک انباشته جزیرهٔ وسیع و بلند افراخته به زینهٔ ڈنیب موسوم ساخت. و بالای آن عالی منظری سه آشیانه بلند افراخت طبقهٔ اول از سنگهای تراشیده. طبقهٔ دوم از خشتها. طبقهٔ سیوم از چوب احداث نمود و متصل آن مسجدی قصیر قبه دار سنگین رصیص فرمود که تاحال موجود است. کیفیت آن در ذکر تالاب اولر مفصل گفته شد.

و در زینه لور عمارات رفیع و باغات وسیع معمور ساخت. و از قصبهٔ تیپیان نهر آبی سد بندی کرده در زینه لور جاری کرد. و آب تالاب ڈل متمام همه کندل

شامل بهت میشد. و سلطان مجرای اصلی آن مسدود کرده در میان شهر نالهٔ مار حفر نمود و آب تالاب میان نالهٔ مار برای آبادی مزروعات در پرگنهٔ اچهن جاری ساخت. و بر نالهٔ مار هفت جسر سنگین برای عبور و مرور مردم بلند افراخت. و بتخانهٔ تاپر و بتخانهٔ اندرکوٹ که از دست دارای بت شکن مسمار شده بود سلطان سنگهای آن بتکده ها فراهم کرده از اندرکوٹ تا سوپور برای آمد و رفت مردم سدی متین ابداع فرمود. و موضع رادوگام برای مرمت آن وقف نمود. و بعضی اشجار و اثمار و حبوبات که درین ملک نبود از امصار و بلاد طلبیده مزروع ساخت. و در میان اسواق شهر سرکهای سنگین و ناودانها بترتیب عجیب آراسته در صفای شهر و آراستگی دکاکین و اسواق دقیقهٔ فرو نگذاشت. و از بلاد هندوستان و خراسان علما و فضلای بسیار طلبانیده بمناصب و جاگیر خدمات آنها بجا آورده همواره از فیوض صحبت آنها فایز میشد.

ازانجمله مولوی کبیر و ملا احمد کشمیری و ملا پارسا و ملا محمد و قاضی حمید الدین و مولانا نادری و ملا ضیائی و ملا مدیحی همیشه مصاحب و ندیم ادمی بودند. و کتب احادیث از حرمین الشریفین بکمال هوس طلبیداشته در مطالعهٔ آن همیشه مشغول می بود. سوای آن کتب علوم غریبه و فنون عجیبه از هر ملک طلبیده مروج ساخت. و مدرسه های بسیار ابداع فرمود.

مولوی کبیر استاد سلطان بود در صغر سن بهرات رفته تحصیل علوم نمود و سلطان بتکلیف تمام اورا طلبیده منصب شیخ الاسلامی یعنی صدارت بوی بخشید. و در شهر متصل بتخانه برای او مدرسه بنا کرده و برای وظایف طالبان علم جاگیر مقرر شده بود و عالمی از تعلیم و تدریس او مستفیض گشت.

و ملا احمد کشمیری در عهد او ملک الشعرا بود و ارباب عقد و حسد بعضی سخنان نا ملائم از ملا احمد بعرض سلطان رسانیدند و خاطر سلطان ازو منحرف گشته مولانا را از ملک اخراج نمود۔ مولانا از بیکلی این رباعی معروض داشت۔ بیت

نی نجوم زمین بستد اخیری — نی منطق ز جزو و کل اثری
برمن این کسره بچرا راندند — احمد از غیر منصرف خوانند

سلطان از جرائم او در گذشته طلب نمود۔ روزی ملا احمد در مجلس سلطان در آمد شملهٔ دستارش بر تارک سر بالا مانده بود سلطان بظرافت بدیهه فرمود۔ بیت

شاخ پیشانی ملا احمد کشمیر بین — گر ندیدستی تو در آفاق انسان شاخدار

ملا احمد بدیهه جواب گفت۔ بیت

شاخ پیشانی خدایا گر گداری داشتم
تا نیابم در میان ماده گاوان در شمار

سلطان باو انعام بخشید فقط۔

و بکمال حسن نیت خود بلا تعصب و تغلب با هر ملت صلح کل منحو لست۔ و فرقه هنود که در وقت دارای بت شکن پامال و خسته حال شده بود باستمالت و دلداری آنها کوشیده مذهب هنود را رواج کلی داده و بمناصب و جاگیرات مفتخر ساخت۔ و از فرقه هنود نوشته گرفت که اصلا دروغ نگویند و از احکام مذهب خود انحراف نورزند۔ و بعضی هنود که در عهد سلطان سکندر مسلمان شده بودند در عهد سلطان بالوبین بخود رجوع کردند و کسی را از علمای اسلام طاقت مواخذهٔ آنها نبود۔ و اکثر برهمنان که ازین

کمر گی۔ بعضی گر ندارد که یک شاخ بر پیشانی آدمی باشد۔

ملک مفرور شده بودند باستماع خبر احسان سلطان دریں ملک باز آمده آباد شدند۔ سوای آں بسیاری از برہمنان ہندوستان بود و باش ایں دیار اختیار کردند و رسومات مذہب اہل ہنود کہ پیشتر مفقود شده بود باز تجدید یافت و بمقام تیرتہا و میلہ ہای اہل ہنود سلطان خود حاضر میشد۔ و شیری بٹ کہ طبیب سلطان بود بشفاعت او اہل ہنود را از جزیۂ معمولی سابقہ معاف نمود۔ و طفلان پنڈتاں را علم فارسی تعلیم داده بکار و خدمت ملکی و مالی مشغول داشت۔ و بعضی منادر و تبخانہ ہا کہ از دست دارای بت شکن منہدم و شکستہ شده بودند در ترمیم و تجدید آنہا جہد بلیغ نمود۔ و تبخانۂ ذیشٹی شور کہ بر فرق کوه سلیمان موجود است خستگی آنرا ترمیم کرده چہار ستون حجری برای وقایۂ سقف گنبد آں استوار نمود۔ و اکثر برہمنان عالم از جگہ ناتہہ و جوگیان کامل از کوه کہتر طلبیده از مصاحبت آنہا استفاده میکرد و کتب وید[1] و شاستر از ہند طلبیده ترجمۂ آں در فارسی نویسانید۔ و اکثر کتب عربی و فارسی را بزبان سنسکرت ترجمہ کنانید۔ و بخصوص ترجمۂ مہابارت[2] و نسخۂ راج ترنگینی کشمیر کہ ہر دو بزبان سنسکرت بودند ملا احمد مترجم ساخت۔ و از عہد جی سنگہ تا زمان حکومت خود ضمیمۂ راجہ ترنگینی بعرفت رنیری پنڈت زینہ راج بعبارت سنسکرت مرتب کنانید۔

و اطبای کامل و کتابہای علم طب از ولایت ہا طلبیده جابجا شفاخانہ ہا احداث نمود۔ و برای آمد و رفت مسافران سراہا مقرر ساخت۔ و در تحقیق علوم ہر ملت و انتشار آں سعی بلیغ داشت۔ و حرفتگران ہر فن را از ولایتہای دور طلبیده در ینجا آباد کرد۔

---

[1] وید ۔۔ بمذہب اہل ہنود چہار کتب منزلۂ آسمانیست اتھر وید۔ دیگر رگ وید و سام وید و جُجر وید۔ [2] مہابارت۔ تاریخ ہند مصنفۂ دیاس منیشر بزبان سنسکرت ✽

وهر کس را جاگیر و منصب بخشید. چنانچه صحاف و کاغذگر و قالین باف و جلدگر و قلمدان ساز و حکاک و مهرکن و قابله ها از سمرقند آورده درینجا آباد ساخت. و جمعی از زیرکطبعان نازک خیال انتخاب کرده باطراف و امصار فرستاد تا که هر احدی صنعتی آموخته باز آمدند و درینجا موجب تربیت و تعلیم آنها فنون عجیبه در ملک خود شایع گردانید. و علم موسیقی را بسیار شایق بود. خنیاگران و اهل نغمه را انعامات شائسته میداد.

و ملا عودی نام شخصی از خراسان آمده سلطان را بنواختن عود بسیار محظوظ کرده نوازش موفور یافت. و ملا جمیل نام حافظی در سخندانی و خوشخوانی لاثانی بود. خواندگیهای خوب در مجلس سلطان میکرد و سلطان را رقتی تمام دست میداد. و در صله آن چندان زر به ملا جمیل می بخشید که شرح آن مقدور نیست و نقشهای ملا جمیل در کشمیر مشهور است.

جبهه نام آتشباز پیدا شد که چشم روزگار پیش ازان ندیده بود. و در فن آتشبازی اختراعات بدیعه ظاهر نمود و درین ملک تفنگ از مخترعات اوست. و در حضور سلطان داروها ساخت و هنرها نمود و مردم را تعلیم داده و در جمیع علوم فایق بود. و مجلس سلطان از اهل نغمه و ارباب طرب که در حسن صوت و قوالی و ادای خوش یگانهٔ زمانه بودند در حرکات و سکنات نظیر نداشتند رشک بهشت می بود. و رقاصان و طناب بازان در زمان او پیدا شدند. و بعضی خواننده ها ازان قبیل بودند که یک راگ در دوازده مقام ادا می نمود. و اکثر سازهای اهل طرب از عود و رباب و طنبور وغیره بزر گرفته بجواهر مرصع کرده بود.

و سوم نام شخصی بزبان کشمیری شعرها می گفت. و در علوم هندی مثلی نداشت.

وزین جوت نام کتابی در بیان حالات سلطان تصنیف نمود۔

دبوذی محط راشاه نامهٔ فردوسی تمام یاد بود۔ ودر مجلس سلطان همیشه یاد میخواند۔ وزین نام کتابی در علم موسیقی بنام شاه پرداخته نوازشها یافت۔ وسلطان بزبان فارسی و هندی و تبتی خوب تکلم میکرد۔

ودر خدمت مشائخ کبار واولیای روزگار مثل شیخ بهاءالدین گنج بخشؒ وجناب شیخ نورالدین ریشیؒ وسید حسین منطقیؒ وسید ناصرالدین بیهقیؒ وغیره اهل حال واصحاب کمال بهره اندوز صحبت میگشت۔ ودر خدمت سید حسین منطقی اخذ بیعت کرده بتربیت وتعلیم ایشان صفای باطن حاصل کرده بود۔

روزی از خدمت آنجناب درخواست تبرک نمود ایشان وعده بر فردا نهادند۔ صباح چیزی در آستین گرفته پیش او آمدند وفرمودند که برای شما تبرک آورده‌ام فی الحال فرزندی که همانوقت زائیده بود در کنار او نهادند وگفتند که این فرزند خود بتو تبرک بخشیدم۔ محمد امین نام باید ساخت۔ پس حرم محترمهٔ سلطان که از قوم سادات بیهقی بی اولاد بود آن دُرِ گرانمایه را پرورش نمود واز صفای باطن وخلوص سلطان مؤرخان قصه ها می نگارند۔

نقلست که روزی سلطان در قصر زینه لنک تنها نشسته بود۔ حاجی خان فرزند سلطان باغوای شیطان خیال قتل بادشاه بخاطر آورد۔ وسلطان بروی او نظر کرده فرمود که تسبیح من در مسجد افتاده است برودی رفته بیارند حاجی خان در مسجد رفته دید که سلطان در آنجا تسابیح در دست گرفته وظیفه میخواند واز روی حیرت باز آمده سلطان از او درخواست تسبیح نمود۔ وحاجی خان پشیمان شده بپای او افتاده

بعضی مؤرخان قایلند که در علم سیمیا و ہمیا بخوبی ماہر بود۔

میگویند که سلطان کان مس دکان جواہر یافته بود چنانچه دریں ملک زینه رتن از عہد او مشہور است۔ و بروز مولود خود جشن شاہی میکرد۔ و بر دو جانب دریای بہت چراغانه می انداخت و کلہارد به صرف میکرد۔ و درمیان سرچشمه کوثرناگ سفینه از چوب صندل درست کرده انداخته بود و میان آں نشسته سیر و تماشا میکرد۔ و در چشمه ہرموکٹه گنگا ہم میان کشتی سیر سفر مود۔ و از شکار کردن مرغان منع میکرد۔ و در ماه صیام گاہی گوشت نمی خورد۔

و شاہانیکه معاصر سلطان بودند از شنیدن آوازه خوبیہای او اظہار اشتیاق ملاقات می نمودند خصوصاً خاقان سعید ابوسعید شاه از خراسان اسپان تازی باد پا و اشتران راہوار و اعلی و شتران قوی ہیکل و بادیه پیما برای او ہدیه فرستاد۔ و سلطان ازیں ارمغان خوشحال شده برابر آں خرہارہای زعفران و قرطاس و مشک و عطر و گلاب و سرکه و شالہای خوب و کاسہای بلورین دیگر غرایب کشمیر بملازمت ابوسعید شاه مرسول داشت۔

و ہمچنیں با سلاطین ترکستان و ہندوستان سلسله مودت و اخلاص بترسیل تحایف و نفایس مستحکم کرد و ہرکس را بسیر دام محبت می ساخت۔ و در حرمین شریفین رباطہا قائم کرده با شریف مکه نرد محبت می باخت۔ و ہمچنیں سلطان محمود گجراتی و سلطان بہلول لودی و حاکم مصر و شام تحایف و ہدایای بلادہای خویش فرستاده رابطۀ اخلاص بشیوه دوستی مربوط میداشتند۔ و در بدل آں سلطان تحایف و نفایس شایان میفرستاد۔ و والی لاسه دو جانور عجیب و خوش رنگ سوم

بعلاج هنس از کوهستان مان تالاب بدست آورده نزل خدمت ساخت۔

فقف۔ میگویند که در پیش آں هر دو جانور شیر و آب باهم مخلوط کرده میگذاشتند اجزای شیر بمقدار از آب جدا کرده می نوشیدند و آب خالص باقی میداشتند۔

فقف۔ مؤرخان هنود بعضی قصص و حکایات غریبه که بعید از عقل می نماید بحسن اعتقاد خود محقق دانسته در تصانیف خود نقل می آرند۔ از آنجمله قصهٔ عجیب در حق سلطان می نگارند که بعد حکومت بیست سالگی سلطان زین العابدین بمرض موت علیل افتاده بر موقع ارتحال رسید۔ بشیری بٹ و دوری بٹ که همیشه در مصاحبت و خدمت سلطان ممتاز بودند شخصی از جوگیان کامل که در علم سیمیا ماهر بود بحسن التفات و نیکوئی خدمات او را در خانهٔ خود نگاه میداشتند۔ چوں بوقوع احتضار شاه حیران و پریشان شده بودند در پیش آں جوگی بکمال عجز و ابتهال در خصوص حصول صحت سلطان التجا نمودند۔ و جوگی مذکور که از حسن خدمات آنها ممنون و شاکر شده بود بیان نمود که مرگ سلطان امر ناگزیر است اصلا علاج پذیر نتواند شد۔ اکنوں بنابر رعایت حقوق شما من روح خود در قالب بادشاه حلول کرده او را زنده گردانم و کالبد عنصری خود تفویض بشما میدارم باید که آنرا بحفاظت تمام در جای خلوت نگهدارند تا نشود که ضایع گردد و آں هر دو کس بچاپلوسی و فریب او را تسلّی داده بر بالین سلطان زیر پرده مخفی داشتند همیں که روح بادشاه از بدن نقل کرده روح جوگی از قالب خود برآمده به بدن بادشاه حلول شد و مصاحبان سلطان فوراً کالبد جوگی را برداشته بآتشکده شمشان سپردند۔ و سلطان صحیح و سالم از بستر علالت برخاسته بانتظام امور مملکت پرداخت۔ در حالیکه جوگی کالبد خود معدوم یافت از جام حکومت و سلطنت متمتع گشت

بعدازاں عرصۂ سی و دو سال بحکومت گذرانید میگویند کہ موجب رعایت مذہب خود اہل ہنود را ہر نوع حمایت و رعایت مرعی میداشت فقط العہدۃ علی الراوی۔

فرد۔ بدینگونہ گفتار مردم بسے است
مرا گوش بر گفتۂ ہر کسے است

مدعا کہ مثل سلطان حاکم عادل و فاضل و باذل و کامل و شجاع و عیاش و مرتاض و محتاط و حلیم و کریم و رسا و دانا دیگری در دنیا مخلوق نگشتہ ہمیشہ از تعصب و ریا و جور و جفا و ظلم و دغا فارغ می بود۔ می آرند کہ سلطان در اوایل حکومت محمد خان برادر خورد وکیل و ولیعہد خود مستقل ساختہ بود۔ بعد انتقال او حیدر نام پسرش جانشین پدر ساختہ مہمات ملکی باو گذاشتہ۔ و مسعود بٹ و شیرہ بٹ کوکہ ہای سلطان بودند و در امور مملکت اعتباری داشتند آنہا باہمدیگر ہمچناں خصومت نمودند کہ شیرہ مسعود بٹ را قتل نمود و سلطان بقصاص مسعود بٹ شیرہ را بکشت۔ گویند سلطان بعد قتل شیرہ کوکہ یک لک و پیہ زر کشمیری برای ترویج روح او خیرات فرمود۔ و ثمرۂ نخل زندگانی سلطان سہ پسر بود یکی آدم خان۔ کہ در نظر سلطان ہمیشہ خوار می بود۔ دوم حاجی خان کہ او را بسیار عزیز میداشت۔ سیوم بہرام خان۔ عاقبۃ الامر سلطان زادہ ہا باہمدیگر متنازع شدند و بنظر رفع نزاع آنہا سلطان آدم خان را جمعیت لشکر ہمراہ دادہ برای سرکوبی باغیان تبت رخصت داد۔ و آدم خان در تبت رسیدہ باغیان تبت را مہزوم و مغلوب ساختہ و غنایم بیشمار آوردہ نظر سلطان گذرانید و بنوازش خسروی سربلندی حاصل کرد۔ پس ازاں حاجی خان از پیشگاہ سلطان بر حکومت لوہر کوٹ سنوری

یافت۔ بعد چندی حاجی خان از برادر خود آدم خان متردد شدہ بدون اجازت سلطان با فوج گران بجانب کشمیر ایلغار کردہ لوای مخاصمت برافراشت واز ممانعت سلطان اصلا باز نماند۔

بعد ازاں سلطان با لشکر فراواں در میدان تپل بعزم جنگ قیام ساخت وحاجی خان از کردار خود بیزار شدہ بود اما موقع انابت نیافت لاچار بجدال و قتال مشتغل گشتہ از جانبین سرداران نامی کشتہ شدند۔ وآدم خان داد شجاعت و مردانگی دادہ از صبح تا شام در حرب وضرب قایم بود۔ عاقبت حاجی خان تاب مقاومت در خود ندیدہ بجانب ہیرہ پور مہزوم شد۔ وآدم خان ید بنبال او تعاقب کردہ جمعی کثیر از گریختگاں بقتل رسانید۔ وحاجی با معدودی چند در ہنبرہ رفتہ بعلاج مجروحان مشغول شد وسلطان مظفر ومنصور معاودت کردہ از سرہای مخالفاں منارہ بلند افراخت واسیران لشکر حاجی خان از تیغ گذرانید ومنسوبان خان را تاخت وتاراج کردہ مصادرہ ہای سخت رنجانید۔ واکثری از فوج حاجی خان در نزد آدم خان پناہ گرفتند۔ وسلطان بعد از ینواقعہ آدم خان را ولیعہد ساختہ در انتظام سلطنت وآبادی ملک بخوبی پرداخت۔

ہمدراں زمان در ۸۷۵ھ بباعث کثرت بارش بہاران فصل شالی خام ونا تمام ماندہ قحط عظیم واقع شد وبسیاری از بندگان خدا ضایع گشت۔ از ینواقعہ سلطان ہمیشہ ملول واندوہگین می بودہ غلات موفورہ از اطراف دور طلبانیدہ برعایا تقسیم نمود تا آنکہ قحط دفع شد۔

بعد چندگاہ آدم خان خیرہ سر شدہ در حدود کامراج دست تاراج

دراز کردہ انواع ظلم و فساد بنیاد نہاد و ہر چہ از مردم مید بد میبرد۔ و داد خواہاں پیش سلطان مستغیث شدہ ہر حکمی کہ سلطان باو میفرستاد قبول نمیکرد۔ عاقبت در قطب الدین پورہ استقامت کردہ علم بغاوت بر داشتہ فوج بسیاری جمع کرد و سلطان ازو متوحش شدہ باستمالت و مدارا بان بجانب کامراج مامور ساخت و پنہانی بجانب حاجی خان فرمان فرستاد کہ بمسارعت تمام با جمعیت خود معاودت نماید و حاجی خان باستماع پیغام ایلغار کردہ در قصبۂ سوپور قیام ساخت۔ و آدم خان اورا در جنگ شکست دادہ قصبۂ سوپور را غارت نمود۔ سلطان باستماع این آشوب افواج قاہرہ بر سر آدم خان تعئین کردہ بمقابلہ پیوستند۔ و بسیاری از بہادران آدم خان زیر تیغ آمدہ لشکر او مہزوم شدہ در حالت ہزیمت از کدل سوپور عبور کردہ بباعث شکستن پل سہ صد کس از نامداران عسکر او غرق لجۂ فنا شدند۔ روز دوم سلطان با فوج گران بجانب سوپور نہضت فرمود۔ و بر ساحل جنوبی دریای بہت قیام ساخت و آدم خان بر لب شمالی دریا رایت تقابل افراخت۔ فرد

ہمین است آخر زمان را نشاں پسر با پدر جنگجو بد عیاں

حاجی خان در حدود بارہ مولہ ہزیمت خوردہ منتظر اعانت پدر بود و برادرش بہرام خان بفرمان سلطان تا بارہ مولہ استقبال نمود و ہر دو برادر با ہمدیگر خصوصیت بسیار اظہار کردند۔ پس با جمعیت فراوان بمحاربۂ آدم خان یورش آوردہ در دوآب گاہ رسیدند۔ و آدم خان در مخاصمت پدر و برادر عاجز آمدہ بجانب پنجاب مفرور شد۔ و سلطان باتفاق حاجی خان سریر خلافت را رونق بخشید و بوفور مرحمت حاجی خان را نواز و لیعہد خود ساختہ زمام اختیار مملکت بوی تفویض ساخت۔ حاجی خان برای تلافی

تقصیرات سابقہ در بجا آوری خدمات پدر کمر بستہ میبود چندانکہ سلطان از کردۂ ہمہ فرزندان اورا عزیز میداشت ۔ چنانچہ کمر شمشیری کہ مکلل بجواہر زواہر بود بوی عطا نمود و مناصب و جاگیرہا مقرر فرمود ۔

بعد چندی سلطان بواسطۂ حرکات شنیعہ واطوار قبیحہ از حاجی خان رنجیدہ گشت ۔ دراں اثنا مزاج سلطان بعلت اسہال دموی متغیر شدہ مہمات شاہی معطل ماند ۔ و بعضے اُمرا آدم خانرا پیغام کردہ طلبیدند ۔ سلطان با و التفاتی ننمود و آدم خان با برادر خود حاجی خان چند روز بصلح پیوست ۔ و بہرام خان سخنان پریشاں درمیان آوردہ باز بواسطۂ مخالفت خودرا انداخت ۔ و بعضے نیکخواہاں بعرض سلطان رسانیدند کہ کسی را از فرزندان خود ولیعہد گردانند ۔ سلطان از ردی بدکرداری آنہا تقدیر بر حوالہ نمود و آدم خان از پدر خود رخصت گرفتہ از برادران مفارقت نمودہ در قطب الدین پور نشست ۔

و بعد چندی حاجی خان و بہرام خان مسلح شدہ بمدافعت آدم خان کمر بستند و ہر روز بجنگ و میر فتند و بیماری سلطان ازین فتنہ روز بروز افزوں میشد و درہماں ایام مزاج بادشاہ متغیر گشتہ اطبّا از معالجہ عاجز شدند ۔ چوں یکشب و روز بیہوش بود آدم خان لشکر در نوشہرہ گذاشتہ خود بعیادت پدر رفت ۔ و حسن خان کچھی کہ یکی از اُمرای نامدار بود ہماں شب با چند کس از اُمرا با حاجی خان بیعت نمود ۔ و روز دیگر آدم خانرا از خانہ بفریب پدر کردند و حاجی خان در دولتخانہ[1] در آمدہ دفائن و خزائن و اسپان طویلۂ سلطانرا متصرف گشت ۔ و لشکر بسیاری

---

[1] محلات شاہی ۔

جمع کرده بیرونِ قلعه مستعد ماند. آدم خان در خود تابِ مقاومت ندیده از راه بارہ مولہ قصد ہندوستان نمود. و نوکران از و بیدل گشته مفارقت کردند. زین لاک سپه سالار حاجی خان با جمعی از سپاهان بتعاقب او مسارعت کرده از دست آدم خان مع خویشان و برادران خود کشته شد. و حسن خان بن حاجی خان از پونچهه آمده با پدر خود ملحق گشت. و حاجی خان از آمدن او قوت یافته کارش بمرتبهٔ اعلیٰ رسید. و سلطان بعمر شصت و نه سالگی پنجاه و یک سال و دو ماه و سه روز حکمرانی کرده بعالم جاودانی بشتافت۔ فرد

فغان زین چرخ دولابی که هر روز
بچاهی افکند ماهِ شب افروز

در مزار سلاطین پیش روی مرقد پدر بزرگوار خود آسود۔ تاریخ

سلطان زین العابدین ز خیمه زد بخلد برین
بی نور شد تاج و نگین بی نور شد ارض و سما

از بهر تاریخش عیان بی سر شده اندر جهان
عدل و کرم علم و علم جاه و حشم صلح و صفا

تاریخ

دریغا پادشاهِ سلطین رفت
امام وقت زین العابدین رفت

جهان تاریک شد از ماتمِ او
که خورشیدِ زمان زیر زمین رفت

کشیدا از آسمان سر هاتفِ غیب
ندا در داد ماهِ ملک زیر رفت

در ملک کشمیر برابر سلطان زین العابدین هیچ بادشاهی صاحب شوکت عظمت و نصفت و سخاوت نبود بنا براں او را بڈشاه یعنی بادشاه کلان میگویند. طبع موزون داشت قطب تخلص میکرد. این اشعار از نتائج طبع وقاد او مشهور است۔ غزل

ای نگه در شمع رویت عالمی پروانه
وز لبِ شیرین تو شوریست در هر خانه

ماه من گر میتوانی رحم کن بر بیدلان — کز تو ماند این حکایت در جهان افسانهٔ
من بجز دین آشنائی مینجورم خون جگر — آشنا را حال این است وای بر بیگانه
گشته ام دیوانه و جائی ندارد خانه ام — شب بکوی یار باشم روز در ویرانهٔ
قطب مسکین گر گناهی میکند عیبش مکن — عیب نبود گر گناهی می کند دیوانهٔ

بعد انتقال سلطان حاجی خان ولیعهد شده خود را سلطان حیدر لقب نهاد۔

(۱۱) سلطان حیدر شاه اوایل ۸۷۹ھ مطابق ۱۵۳۱ بکرمی در نشیمن سکندر پوره جلسهٔ مسند نشینی بکمال تجمل آراسته افسر جهانبانی بر سر نهاد۔ و راجگان ریاستهای اطراف برای تعزیت و تهنیت آمده بخلاع فاخره نواخته مرخص نمود۔ و بهرام خانرا رتبهٔ وزارت بخشیده پرگنهٔ ناگام در جاگیر او مقرر فرمود۔ و حسن خانرا ملک کامراج جاگیر داده ولیعهد خود گردانید۔ ازین رو در میان ارکان دولت تذبذب افتاد۔ و حسن خان در ممالک محروسهٔ پنجاب رفته بعد شش ماه با مال و منال بسیار رجعت نمود۔ و سلطان شب و روز در لهو و لعب مخمور و مسرور مانده اوضاع اجداد خود درهم و برهم ساخت۔ و فرقهٔ هنود را تعصب و تغلب بسیار رنجانیده آنها بغیرت آمده بعضی مساجد و مقابر جدیده را که سلطان سکندر از مصالح مندرها معمور کرده بود آتش کشیده فرو ریختند۔ و سلطان زیاده تر بغضب آمده بعضے صنادید هنود از تیغ گذرانید و بعضیها غرق دریا کرده بعضیها را مثلهٔ[1] کنانید و امرا دست تعدی دراز کرده رعایا را تباهی کردند۔ و لولی حجام نام شخصی از مقربان سلطان بود هر چه او میگفت سلطان بدان عمل میکرد۔ و او از مردمان رشوتها میگرفت و هر که بد میشد سلطانرا با او منحرف میساخت۔ و حسن خان که بیشتر در بیعت او

---

[1] مُثله۔ لفظ عربی است کنایه از بینی و گوش و آلت بریدن۔

سبقت کردہ بودند بعنایت لولی حجام بقتل رسید۔

و آدم خان لشکر بسیاری جمع کردہ بقصد انتزاع ملک جموں رسیدہ بود چوں خبر قتل حسن خان اصغا کردہ فسخ عزیمت کردہ برفاقت ملک دیو راجہ جموں بجنگ مغولاں کہ دراں نواحی آمدہ بودند رفتہ در آنجا تیری بر دہان او رسیدہ از جہان در گذشت۔ و جسد شاہ کالبد او بکشمیر طلب رسانیدہ در محلہ سہہ یار متصل نوکدل مدفون ساخت۔

و ہم دراں ایام بواسطۂ شرب مدام امراض صعب بحال بادشاہ عارض گشت۔ و امرا در خفیہ با بہرام خان اتفاق کردہ خواستند کہ او را بشاہی بر دارند۔ و از آنکہ این خبر بہ فتح خان ولد آدم خان کہ بفرمان سلطان بجانب سرہند رفتہ قلاع بسیار فتح کردہ بود رسید با لشکر جرار الطریق ایلغار خود را بکشمیر رسانیدہ و غنایم بسیار بخدمت آورد۔ امّا چوں بی رخصت آمدہ بود اہل غرض سخنان مشوش گفتہ مزاج سلطان از و متغیر کردند و از خدمات او چیزی محسوب نشد۔

الغرض روزی بادشاہ بر ایوان گچ دار برآمدہ بشرب شراب مشغول بود در حالت مستی پایش لغزیدہ بر زمین افتاد و جان داد۔ مدت حکومتش ہمگی یکسال و دو ماہ بود۔

(۱۲) سلطان حسن شاہ بعد انتقال پدر بسعی ملک احمد یتو برخلاف مرضی بہرام خان در دولتخانہ نوشہرہ در ۸۸۰ھ مطابق ۱۵۳۲ بکرمی جلوس نمود۔ و ملک احمد یتو را کہ در چھچہ ہل مدفون است بر مسند وزارت نشانید۔ جہانگیر رینہ و احمد ماگری را سپہ سالار و رئیس ملک گردانید۔ روز دوم بعضی کسان کہ از فساد و عناد آنہا متوہم می بود مقید ساخت۔ و خزاین اندوختہ بر مردم ایثار کرد۔ و بہرام خان بخوف جان با پسر خود بہندوستان رفت و در اثنای راہ سپاہان از و جدا شدند۔

آنگاه حسن شاه ضوابط و قواعد زین العابدین که در زمان شاه حیدر مختل شده بودند
مجدداً درست نمود. و بعضی مفسدان نزد بهرام خان رفته او را بجنگ تحریض کردند. و
بعضی امرا نوشته فرستاده او را طلبیدند چون در حدود کامراج رایت منازعت افراشت
سلطان بسبب دنیانگر رفته بود شنیدن این اخبار بی اختیار بمقابلهٔ عم خود در سوپور رسید.
و تازی بٹ با لشکر گران بمبارزت بهرام خان مبادرت نموده در موضع تلپهور محاربهٔ
شدید بوقوع شد. اتفاقاً بهرام خان را تیری بر دهن رسید شکست یافت و افواج شاهی تعاقب
او و پسرش میر را گرفتار کردند. و مال و متاع و اسباب او بغارت برده بحال تباه نزد شاه
رسانیدند و میل در چشمان او کشید بعد سه روز وفات یافت. و زین بدر که وزیر سلطان
زین العابدین بود بابت تعین بهرام خان با ملک احمد یتو متنازع گشته بهیچ طریق رفق
نمایند. و حسن شاه او را گرفتار کرده بحال میل بهرام خان چشمان او هم میل ساخت. و بعد
سه سال در حبس خانه وفات یافت.

ملک احمد یتو در انتظام مهام مملکت مسلط گشته ملک تازی بٹ میر لشکر بود. و
دران ایام حاکم بهلول پور وغیره از جیب بغاوت سر کشیده مرتکب فساد شدند. و تازی بٹ
با لشکر آراسته برای سرکوبی خیره سران ایلغار نمود. و صاحب دیو راجه جمون تازی بٹ لشکر
خود برای اعانت همراه داده بجانب پنجاب یورش ساخت. و تاتار خان که از جانب بادشاه
دهلی حاکم پنجاب شده بود بمقابلهٔ تازی بٹ در حدود سیالکوٹ بجنگ پیوست و از
طرفین خونهای بیدریغ ریخته تاتار خان شکست خورد. و تازی بٹ ولایت را تاراج نموده
شهر سیالکوٹ خراب ساخت.

حسن شاه را از بطن حیات خاتون که صبیهٔ سید حسن بن سید ناصر بیهقی الجد بود دو پسر

متولد شد یکی محمد خان دوم حسین خان۔ محمد خان برضاعت زوجۂ ملک تازی بٹ پرورش یافت۔ و حسین خان بکنار ملک احمد یتو پرورده شد۔

ودراں زمان میان ملک احمد و تازی بٹ رنجش خاطر واقع شده بمخالفت یکدیگر کمر بستند موجب آں میان امرای سلطنت خلافت و نزاع برخاسته جنگهای عظیم واقع شد تا آنکه شبی جمعیت نموده در دیوانخانہ شاہی بمحاربہ پیوسته نشیمن شاہی را آتش کشیدند بدیں سبب سلطان ملک احمد یتو را با جمعی از خویشان مقید ساخته اموال و بتاراج داد۔ و او در زندان از جان گذرانید۔ و سید ناصر بیہقی که نزد سلطان زین العابدین بسیار مقرب بود از ملک اخراج نمود۔ و ہم دراں ایام سید محمد امین اویسی که پسر خوانده زین العابدین بود بدرجۂ شہادت رسید شہید کشمیر تاریخ است۔

بعد چندگاه سلطان حسن شاه سید ناصر بیہقی از ہند طلبیده پون دیر نچپال را سپرد انتقال نمود۔ بعد آں سلطان سید حسن پسر سلطان سید ناصر که پدر حیات خاتون بود از دہلی طلبیده زمام اختیار ملک بدست او داد۔ و سید حسن مزاج سلطان از امرای کشمیر منحرف ساخته جمعی کثیر از اعیان ملک بقتل رسانید۔ و ملک تازی بٹ محبوس ساخته مابقی از رعب و ہراس گریخته بہند رفتند۔ و جہانگیر رینہ از امرای بزرگ بود بقلعۂ لہرکوٹ پناه گرفت۔

و سلطان بمتابعت پدر خود در نای و نوش و نغمہ و ساز بالعبتان طناز اوقات گذرانیده بگزارده دو صد قوال ہندی ملازم داشته روز و شب در استماع راگ و رنگ و عود و چنگ اشتغال میساخت۔ و بحال فوج و رعیت و انتظام مملکت نپرداخت۔ موجب آں بعضی خطہ دلپذیر در تصرف سلطان چیزی نمانده تمامی سرحدات خود سر شدند۔ باز ہم سلطان را

دوازده لک روپیه نقدی و هزار اسپ از ممالک بیرونی نذر و تحایف میرسیدند۔

و در ۸۸۵ھ آتش قہر آلہ افروختہ در محلہ اسکندر پورہ و علاء الدین پورہ سی و یک محلہ تخمیناً دہ ہزار خانہ سوختہ مسجد جامع و خانقاہ معلّی ہر دو مشعل نور گردانید۔ و سلطان در تجدید تعمیر ہر دو مقام محمود دست ہمت افشاندہ از کردۂ سابقہ بنقش و نگار و خطوط کتابۂ دیوار زینت و رونق بسیار بکار بردہ درست نمود مسجد اُسِّسَ علی التقویٰ تاریخ است۔ قصۂ آں شرحاً در حصۂ اول گفتہ شد۔

و در ۸۹۲ھ میر شمس عراقی از جانب سلطان حسین میرزا والی خراسان بطور سفارت بکشمیر آمدہ مراسلۂ شاہی مع یک پوستین کشتی از پوشش خاص سلطان بخشن و ارمغان آوردہ پیغام فرستادن بعضی تحایف و نفائس کشمیر کہ خواہش خاطر سلطان خراسان بود ظاہر ساخت ہمدراں ایام حسن شاہ را بکثرت جماع و تشریب شراب مرض اسہال طاری شدہ ضعف کلی بحال او راہ یافت و وصیت نمود کہ پسران من صغیر اند یوسف خان بن بہرام خان یا فتح خان بن آدم خان کہ در ولایت منبر و تہا اسنت بسلطنت بردارند۔ و محمد خان را ولیعہد سازند۔ سیّد حسن بظاہر قبول کرد و سلطان بہماں بیماری در گذشت۔ تاریخ

افسوس آں سلطان حسن خاقان علم قیصر حشم

بگذشت از بزم زمن سوی شبستان عدم

از بہر سالش یک قلم بیدل شد از اندوہ و غم

قصرم لوانا زوادا نوش ددوا بادہ صنم

و بعد انتقال بادشاہ میر شمس عراقی عرصۂ ہشت سال درینجا توقف کرد ظاہراً در سلک مریدان بابا اسماعیل در آمد و در باطن بابا علی نجار را مذہب شیعہ مرغوب ساخت۔

خود بجانب خراسان رجعت نمود. و در عهد فتح شاه باز بکشمیر آمده مذهب شیعه را رواج کلی داد فتنهٔ آن در حصهٔ اول گفته شد. و سلطان عرصهٔ دوازده سال حکومت گذرانید

انتباه تا اختتام حکومت سلاطین آل حسن شاه انتظام سلطنت از یک استقلال بود اگرچه اعیان و ارکان از بدذاتی این دو پادشاه متردد بودند ظاهراً در نفاذ امور مملکت اخلاف نمیکردند. و لیکن بعد از انتقال حسن شاه تمامی امرا و وزرا در میدان مخالفت و معاندت[1] قدم نهادند و بعضیها در موافقت محمد شاه بن حسن شاه استقامت ورزیدند و بعضیها در معاونت و مددگاری فتح شاه گرمجوشی کردند فیمابین هر دو شاهزاده تفرقه و فساد انگیخته عاقبت بجدال و قتال آویخته خونهای بیشمار ریختند. خصوصاً بعضی امرای چکان که دران زمان بعهدهٔ حاضرباشی و کوکلتاشی ممتاز بودند بجانب شمس عراقی رهنما الامت آمده مذهب شیعه قبول کردند بموجب آن درمیان اعیان بیشتر فساد و عناد مذهبی واقع شد و عمده تخریب و ترهیب[2] یکدیگر افتادند. تا کار بتباهی و خرابی سلطنت منجر نمودند.

(۱۳) سلطان محمد شاه در سنه ۸۹۲ هـ مطابق سنه ۱۵۴۳ بکرمی باعانت سید حسن بیهقی رایت ایالت افراشت و در آن وقت عمر هفت ساله بود سادات بیهقی متکفل مهمات سلطنت شده هیچکس را در امور مملکت دخل تصرف نگذاشتند. بلکه ملاقات سلطان هم بکسی میسر نبود. الغرض کشمیریان ازین معنی تنگ آمده شبی باتفاق ژیه جمون که از خوف تاتارخان لودی بکشمیر آمده بود سید حسن را باسی کس از اعیان سادات در باغ نوشهره بقتل کشتند و کلهای بهشت بریده دران طرف جهت کرده بخانهٔ خود نشستند. و سید محمد پسر سید حسن بیهقی که خالوی

---

[1] معاودت - بایکدیگر بیوفائی کردن۔ [2] ترهیب - بیم ترسانیدن۔

سلطان بود با جمعیت خود بمحافظت سلطان مستعد ماند. و در چنین شبی که این فتنهٔ عظیم
واقع شد هر کسی متحیر در خانهٔ خود بود. یوسف خان بن بهرام خان آمده در بند بود عیدی رینه
تلاش کرد که او را سلطنت بردارد. و سید علی خان بیهقی برین گنگاش اطلاع یافته یوسف خان را
در زندان پنهان ساخت. و نجی بت که در قتل یوسف خان داویلا میکرد فی الفور از تیغ در گذشت
بکشت. و مادر یوسف خان ستان دلوی که از مدت بیوه شده بود و از یاد او لقمه نان
چون بوقت افطار متحیر شده نعش پسر سه روز در پیش خود نگهداشت بعد از آنکه دفن کردند
نزدیک مقبرهٔ او حجرهٔ افراخته مجاور نشسته در آنجا از دنیا درگذشت.

سید علی خان و سید محمد وغیره بجنگ مخالفان استقامت کرده از طرفین مردم بسیاری
بقتل رسیدند. و رندان علانیه در شهر درآمده غارت میکردند. و سادات حوالی خانهٔ
خود خندق حفر کرده از شر رندان محفوظ ماندند. و خانه های مخالفان که در شهر بودند
آتش کشیده بسوختند.

در این اثنا جهانگیر ماگری که در قلعهٔ لوهر کوت اوقات گذاری میکرد بطلب امرا
کشمیر آمده بموافقت سادات اصلا متقید نگردید. روزی داود ماگری پسر جهانگیر ماگری
و فتح ماگری از پل عبور کرده بجنگ سادات قدم افشردند. داود ماگری در جنگ کشته شد.
و سادات طبل فیروزی نواخته از سرهای مقتولان مناره افراختند. روز دیگر مغلان آمده خواستند
که از پل عبور کنند و مخالفان پیش آمده در میان پل جنگ عظیم واقع شد. آخرالامر
جمعی کثیر از جانبین غرق دریا شدند.

بعد از آن سادات بجانب تاتار خان رجوع کرده استمداد نمودند تاتار خان با هشت
سادات لشکری آراسته تعین ساخت. چون بمقام نوهر رسیدند لاچین ماگری با ایشان جنگ

کردہ مردم بسیاری بقتل رسانید مخالفاں باستماع اینواقعہ شادماں شدند۔ و میانِ امرای کشمیری تا دو نیم ماہ جنگ قایم بود۔ عاقبت امرای کشمیر سہ فوج شدہ از آب بہت عبور کردند و با فرقہ سادات بجنگ پیوستہ اکثری از سادات بقتل رسانیدند۔ و بقیہ روی فرار بشہر آوردند۔ امرا بتعاقب آنہا دویدہ قتل و غارت کردہ در شہر آتش زدند و آں آتش نزد خانقاہ معلی رسیدہ منطفی گشت و آسیبی بخانقاہ نرسید۔ و عدد کشتگان دراں روز زیادہ ہزار رسید۔ ایں واقعہ در سنہ ۸۹۲ھ روی داد۔

سید محمد بن سید حسن بعمر ہفدہ سالگی بود در خانہ گدائی متواری گشت مخالفان برسر دیوان آمدہ بخدمت سلطان سلام کردہ او را از خود ساختند۔ و سید علی خان را با دیگر سادات از ملک اخراج کردند۔ چوں ہر کدام از امرای عظام دعوی سرداری میکرد در چند روز میان ایشاں آتش کینہ و فساد ملتہب گشت چراغ سلطنت بی نور شد فتحشاہ بن آدم شاہ بعد وفات تاتارخان لودی از جالندر بقصد انتزاع مملکت موروثی خود عزم کردہ در علاقہ راجوری قیام ساخت۔ و امرای کشمیر جوق جوق نزد او میرفتند۔ فتحشاہ ہرکس را انعام دادہ از خود می ساخت۔ خیال داشت کہ جہانگیر ماگری ہم متوجہ خواہد شد لیکن جہانگیر ماگری بتوہم آنکہ مخالفان او اول رفتہ با فتحشاہ ملحق شدہ بودند جرأت ملاقات او ننمود۔ فتحشاہ جمعیت خود درست کردہ بجانب کشمیر متوجہ گشت۔ و محمد شاہ باستماع خبر میدان کارزار آسکر ساخت و فتحشاہ از راہ ہیرہ پور آمدہ در پرگنہ آدون رسید چشمۂ آبی درمیاں گرفتہ مقابل یکدیگر نشستند۔ و از طرفین صفوف محاربہ ترتیب یافتہ نایرۂ محاربہ مشتعل گشت۔ و فتحشاہ غلبہ آوردہ لشکر محمد شاہ را کار بہزیمت رسید لیکن

جهانگیر ماگری پای ثبات افشرده قریب پنجاه کس از سران عسکر فتحشاه بقتل آورده
منهزم ساخت نزدیک بود که فتحشاه در جنگ جهانگیر ماگری اسیر شود یکی از منافقان
به شهرت باطل مشهور ساخت که محمد شاه در دست مخالفان گرفتار گشت و جهانگیر
ماگری را تشویش خاطر افزوده از تعاقب فتحشاه باز ماند. و محمد شاه طبل فیروزی
نواخته خانمان نازی بٹ را بتهمت سازش فتحشاه غارت کنانید. و فتحشاه
در بهرام کله استقامت کرده مرتبهٔ دوم جمعیت بهم رسانیده بتسخیر کشمیر کوشش نمود.
و جهانگیر ماگری بمقابلهٔ او بر آمده بر کرپوره ناکام بجنگ پیوستند. وزیره بٹ از
نوکران فتحشاه بود سعد اخی یافته با جمعی قلیل بجانب شهر ایلغار نمود. و ملک سیف ڈار
با جمعی از امرا که در بند بودند بر آورده با خود ملحق ساخت. و جهانگیر از رهائی سیف ڈار
متوحش گشته پنهانی با راجهٔ راجوری که فتحشاه را بمدد آمده بود پیغام نمود که از
معاونت فتحشاه باز مانده با ما بسازد. موجب آن راجهٔ راجوری با جهانگیر ماگری
متفق شده فتحشاه را هزیمت داده از هیره پور گذرانیدند. و فتحشاه بملک جموں
رفته آن بلاد را متصرف گشت و لشکر بسیاری بهم رسانیده بار دیگر بتسخیر کشمیر
رایت افراشت. و جهانگیر ماگری با سادات بیهقی که سابقه از ملک اخراج کرده بودند
دام مواسات گسترده باهم متفق شدند و سادات بیهقی که در جلادت مردانه بودند
در محاربه و مقاتله داد شجاعت داده جمعی کثیر بدرجهٔ شهادت رسیدند و ملک
سیف ڈار وغیره از جانب فتحشاه آویزشهای نمایان بکار بردند. عاقبت منهزم
گشته در جبال ها متواری شدند.

و بعد چندی باز جمعیت بهم رسانیده بجنگ پیوستند و بعد مقاتلهٔ بسیار

کاریگای سید که تیغ کین با محمد شاه نماند و خزائن او تمام رفت و جهانگیر ماگری زخمی شده گوشهٔ فرار نمود. و سید محمد با فتح شاه ملحق گشت. و محمد شاه مدت نه سال و هفت ماه در پریشان حالی و فتنه سگالی بسر برده باتفاق بعضی معاونان بطرف کوهستان راه فرار اختیار نمود. و فتح شاه بن آدم شاه بن سلطان زین العابدین مظفر و منصور داخل شهر شده بر تخت شوکت جلوس نمود.

۱۲ سلطان فتح شاه در سنه ۸۹۵ھ مطابق سنه ۱۵۴۶ بکرمی باتفاق و اعانت ملک سیف ڈار افسر شوکت بر سر نهاده بحکومت پرداخت. چندگاه زمام اختیار مملکت در قبضهٔ اقتدار ملک سیف ڈار بود و در متابعت فتح شاه نهایت کوشش میکرد. لیکن فتح شاه موجب نفاق معاندان از و برگشته در عداوت او افتاد. چنانچه ملک شمس چک و سرهنگ رینه و شیخی رینه با همدیگر موافقت کرده بمخالفت ملک سیف ڈار و سید محمد رایت منازعت افراختند. بمنازعت تمام تا پای شهر رسیده بمقابله در آمده جدال و قتال آویختند و در عرصهٔ کارزار خونهای بیشمار ریختند. و ملک سرهنگ رینه اسپ سواری سیف ڈار را پی بریده بر زمین انداخت و ملک بپای پیاده در میدان هیجا پای استقامت افشرده حملها میکرد اما باژدحام هجوم از پا در افتاده هر زبان ملک عدم شد. و جهانگیر گیر و دار بپاداش کردار تیری بچشم سرهنگ رسیده از جان درگذشت. چون سرفرازان جانبین بعدم پیوستند آتش مخالفت منطفی گشت. و ملک شمس چک بر مسند وزارت سرفرازی یافت اما راه عدل و انصاف مثل سیف ڈار نتافت.

قطعه. بدانکه در طایفهٔ چکان دو قبیله اند. اول قوم لنگر چک که موطن

اصلی او بر شال دار دو است ۔ مؤرخان در نسب او اغراق و مبالغہ می نویسند۔ می گویند کہ عورتے برائی آوردنِ آب ہر روز بر لبِ دریا می رفت۔ روزے یکے از قومِ دیواں بصورتِ نوعِ انسان کہ بسیار قوی ہیکل و تنا ور بود میل بمباشرتِ آں زن نمود۔ رفتہ رفتہ صحبتِ آنہا برار شدہ، عورتِ مذکور از نطفۂ او حاملہ گشت۔

بعد انصرامِ ایّامِ معہود آں زنِ بار ور ہنگامِ وضع از جان در گذشت متعلقانِ او مانند مادرِ رستم پہلویش دریدہ فرزندے قوی ہیکل و جسیم از شکمِ او بر کشیدند و باسم لشکر چک موسوم کردہ بناز و نعم پرورد ند۔ چوں بعنفوانِ جوانی در رسید از روئے شجاعت و جلادت ذاتی بر ہمگناں تفوق یافتہ، سرغنۂ آں قوم شد۔ و لنکر چک نبیرہ اوست کہ بموجب تغلّبِ مخالفاں برائے استعانت و استمداد در کشمیر نزد راجہ سہدیو آمدہ در موضع ترہ گام پرگنۂ کُترِ بود و باش اختیار نمود۔ دپانڈو چک و حسین چک و کاجی چک از احفاد اوست کہ بمتابعتِ شمس عراقی مذہبِ تشیع اختیار نمودند و قریب سی و دو سال بسر خود بادشاہی کردند۔

فرقۂ دوم قومِ شمس چک بن ہلمت چک کہ جدّ آنہا از گلگت آمدہ در موضع کپوارہ سکونت ورزید۔ و قرابتِ آنہا با چکانِ ترہ گام بسیار بعید شدہ بود۔ و با ہمہ گرہمیشہ مخالفت و منازعت می داشتند۔

ملک شمس چک اوّل در حلقۂ ملازمانِ سیّد محمد بیہقی ممتاز بود۔ در ثانی پیشِ ملک نوروز بتیو بن ملک احمد یتو شرفِ اختصاص یافتہ بواسطۂ شجاعت

و جلادت خود شہرتے و اعتبارے بہم رسانید۔ بعد ازاں پیش ملک سیف ڈار رتبۂ ملازمت و ہم نشینی حاصل کردہ دختر حسین چک بن پانڈو چک در عقد آورد و احفاد او ہمیشہ بر مذہب حنفی راسخ ماندند۔

بہر حال قوت و شجاعت و دلاوری و شوکت و سپاہگری و مبارزت در ذات چکان اصلی و جبلّی بود۔ والد این نامہ نگار می فرمود کہ یکے از نسل چکان ترہہ گام پیش خدمت سردار عظیم خان شدہ بود کلاہ تتری بر سر و کفش اوزبکی در پای مسلّح و مکمّل ہمرکاب سردار می رفت۔ و بالائے او با ہودرج فیل برابر بالا بود و سردار را از ہودرج فیل بر داشتہ بزیر می آورد۔

مختصر کہ ملک شمس چک چندی در ضبط و ربط امور مملکت پرداختہ با سیّد محمد بیہقی نرد مخالفت درباخت و باتفاق کاجی چک و بعضے اُمرا در میدان مخالفت علم محاربت افراخت۔ و سید محمّد با محمد شاہ پیوستہ ابراہیم ماگری و حاجی پڈرو و ملک عیدی رینہ را با خود موافق کردند و در مدافعہ و محاربۂ شمس چک ایستادند و در نفس شہر متصل خانقاہ بلبل شاہ فریقین بمحاربہ و مقاتلہ پیوستند و جانبین در جنگ و جدل و ردّ و بدل داد شجاعت و دلاوری دادند۔

عاقبت شمس چک از معرکہ روئے ہزیمت برتافت و از پُل عالیکدل عبور کردہ در زال ڈگر علم استقامت افراخت۔ بہ طفیل او کاجی چک بر سر پُل رسیدہ دید کہ فرش پُل از یک فرجہ بر داشتہ بُردہ اند و بکمال اضطراب

اسپ خود را بتازیانہ مہمیز دادہ از یک پایۂ پل بر پایۂ دیگر شلنگ
انداخت۔ و در عقب او چند سواران دیگر از معاونان شمس چک بر سر
پل رسیدہ بتابعت کاجی چک اسپان خود جہانیدہ ہمہ ہا در آب غلطیدند۔
چوں کاجی چک بالشکر شمس چک لاحق شد ہر دو از روئے قلت
طاقت صورت مقاومت و استقامت در خود ندیدہ ہزیمت زدہ بجانب
کامراج عزیمت کردند۔ و سید محمد و ابراہیم ماگری و موسیٰ رینہ بتعاقب آنہا
دویدہ، موضع ترہہ گام را آتش کشیدند۔ و شمس چک و کاجی چک بجانب
دارد و فرار اختیار نمودند۔ و فتح شاہ در نوشہرۂ پنجاب گریختہ رفت۔
و سید محمد و ابراہیم ماگری بعد تخریب بیوت مفسداں بجانب سوپور معاودت
کردہ بر ساحل دریا باخیل و حشم رخت اقامت انداختند۔
چوں ملک شمس چک از کرناؤ خبر مراجعت اعدا اصغا نمود برجعت
قہقری مسارعت کردہ با ملک بہرام ڈارہ و ملک عثمان و دتی ملک و سایر
جماعت ڈانگراں اتفاق کردہ برائے شبخونی مخالفاں مستعد شدند۔ و افواہ
خبر شبخونی آنہا بہ محمد شاہ و سید محمد رسید۔ فی الفور موسیٰ رینہ را با جمعے
معدود بر لب دریا گذاشتہ خود بجانب دیگر در کمینگاہ بہ نشتند۔ آخر شمس چک
با معاونان خود بر فوج موسیٰ رینہ تاخت آوردہ بحرب و ضرب پیوستند۔ و دراں
اثنا سید محمد با متابعان خود بر سر مخالفاں یورش کردہ مردم بسیاری از جانبین
بقتل آمدند۔ و بر بدن کاجی چک پنجاہ زخم شدید رسید بلکہ گوش او مقطوع شد۔
عاقبت شمس چک خایب و خاسر گشتہ در ترہہ گام محل استقامت ندیدہ در نوشہرہ

با فتح شاه ملحق گشت۔ حکومت فتح شاه همگی سه سال بود۔

(۱۵) سلطان محمّد شاه بار دوم در ۸۹۸ھ مطابق ۱۴۹۶ء باعانت سید محمد بیهقی بر مسند حکومت کشمیر جلوس نمود۔ دراں زمان سلطان حسین میرزا والی خراسان از خلل باطنی شمس عراقی وقوف یافته از ملک خود اخراج نمود و وی از روی ارتباط و التفات سابقه بعد عرصهٔ دوازده سال باز بجانب کشمیر رجعت نمود و درینجا در اشاعت مذهب امامیه کوشید۔ ملک موسیٰ رینه و کاجی چک و غازی چک را مرید و شیعهٔ خود گردانید۔ میر سید محمّد از حرکات ناپسندیدهٔ او رنجیده فی الفور بجبر و اکراه او را جانب اسکردو اخراج نمود۔ بوقوع اینواقعه موسیٰ رینه از ملازمت سید محمد دلگیر و متغیر گشته با ابراهیم ماگری و حاجی پدّر عهد و پیمان موثق کرد۔ و با فتحشاه و شمس چک که در نوشهرهٔ پنجاب خراب بودند بترسیل مراسلات موافقت نموده ایشانرا برای آمدن کشمیر ترغیب داد و آنها بر عهد و پیمان ایشان اعتماد کرده بجانب کشمیر متوجه شدند در هیره پور رسیدند ملک موسیٰ رینه و حاجی پڈر و ابراهیم ماگری وغیره با جمعیت بسیار استقبال کرده بالتفاق تمام لوای خصومت افراشتند۔ ازین سو محمد شاه و سید محمد با جمعیت خود بمقابلهٔ آنها یورش کرده بر پشتهٔ خامپوره بمقابله و محاربه پیوستند۔ اگرچه جمعیت عسکر محمد شاه کمتر بود لیکن از روی شجاعت و جلادت سید محمّد مخالفان از روز اوّل تاب مقاومت نمانده پس پا شدند۔

و روز دوم باز در میدان جنگ ترکتاز کرده از جانبین خونهای بید ریغ ریختند۔ قریب بود که لشکر فتحشاه مغلوب میشد لیکن بموجب مشیّت ایزدی سید محمّد در عرصهٔ کارزار میان خس و خار اشهب سبکرفتار را لنگ پا ساخت۔ ناگاه در قعر چاهی

عمیق کہ از آبادی کہنہ در انجا موجود بود غلطیدند و معاونان و گرشیان او کوششہا میکردند و دراں حالت گروہ باشکوہ مخالفاں سر موقع رسیدہ گرد اگرد آنہا محاصرہ کردہ از تیغ و سنان ہمہ ہا در چاہ عدم انداختند۔ و محمد شاہ بی دست و پا آوارۂ دشت کربت و ابتلا گشتہ بجانب نوشہرہ عنان عزیمت معطوف داشت۔ واندراں معرکۂ گیرودار یکہزار و ہفتصد سوار جرار از فوج محمد شاہ بقتل رسیدند۔ از آنجملہ یکہزار و دو صد کس را در پا موزہ ہای زعفرانی داشت۔ گویند دراں زمان رسم چناں بود کہ بغیر گردان دلاور و شجاعت پیشہ موزۂ زعفرانی بدیگری جایز نمیداشتند واقربای سید محمد نعش او برداشتہ در مزار سلطاناں نہم ماہ آشنت ۸۱ سنہ کشمیری ہشتاد و یکم دفن کردند۔ و سہ فرزند او در موضع سویہ بوگ در خانۂ بہرام ادا باقی ماندند۔ یکی سید مرتضیٰ کہ در علاقہ تبت رفتہ از کوہ غلطانیدہ بقتل رسانیدند۔ دوم سید ابراہیم دو نیم سال در تبت محبوس شدہ بود عاقبت رہائی یافتہ در نوشہرہ با محمد شاہ ملحق شد۔ سیوم سید یعقوب کہ در حالت طفولیت در خانۂ شیر ماد رپنہاں بود از شر مخالفاں محفوظ ماند۔ این مرتبہ حکومت محمد شاہ در کشمیر نہ سال بود۔

(۱۶) سلطان فتحشاہ مرتبۂ دوم در ۹۰۷ھ مطابق ۱۵۵۸ بکرمی بر سریر جہانبانی جلوس کردہ شمس چک را رتبۂ وزارت بخشید۔ و دولتخانۂ سید محمد بیہقی کہ بعد چندیں سال باتمام رسیدہ بود بتزئین نقش و نگار و ترتیب طاق و رواق و منظر و ایوان بر عمارات بدیعہ امتیاز داشت در یکروز از بیخ بر انداختہ با خاک یکسان ساخت۔ و در تحسر و تاسف آں مرداں بزبان کشمیری شعرہای افسوسناک گفتہ اند۔ و بعد وفات سید محمد سہ روز گذشتہ ۱۲ ماہ آشنت سنہ کشمیری ہشتاد

و بکم پاسی از شب گذشته زلزلۂ عظیم واقع شد۔ و خانہ ہای کثیر با خاک تیرہ آمیخت و جانہای بسیار تلف شدہ تا عرصۂ سہ ماہ زمین متحرک بود۔ و بعد آں بمرور قرار یافت۔

میر شمس عراقی کہ در علاقۂ اسکردو اشاعت ملّت خود میساخت۔ چوں خبر شہادت سید محمدؒ بیہقی بشنید بر جناح تعجیل رجعت کردہ در محلۂ جڈی بل لوای استقامت افراخت۔ و در ترویج مذہب خود علانیہ مبادرت نمودہ ہزاراں مردم بخود مایل ساخت۔ و در محلۂ جڈی بل خانقاہی رفیع دو طبقی ترصیص نمودہ خانقاہ معلّی را بفریب تجدید تعمیر از بیخ بر انداخت۔ کیفیت آں در حصۂ اوّل گفتہ شد۔ ملک شمس چک تا عرصۂ چہار ماہ حقوق وزارت بکام دل سرانجام دادہ اُمرای دیگر را در امور مملکت دخلی نگذاشت۔ موجب آں موسیٰ رینہ چاڈورہ و ابراہیم ماگری نمد مخالفت باختہ با فتحشاہ موافقت و ہمرنگی ساختہ شمس چک را سر دیوان گرفتہ محبوس داشتند۔ چوں در کشتن ملک سیف ڈار و تخریب دولت ڈانگراں باعث حکومت ملک شمس چک بود۔ لاجرم موسیٰ رینہ برای کشتن او بہرام ڈار و دنی ملک تعئین ساخت۔ و آنہا با تبعہ و لحقۂ خود جم غفیری بعد نماز خفتن در محبس شمس چک در آمدہ بر قتل او اقدام نمودند۔ چوں ملک شمس چک دانست کہ اینہا بر قتل من مستعد شدہ اند و یکپای او را زنجیر بزرگ مغلول بود و پای دیگرش فارغ داشت و از قسم سلاح بغیر کارد بغلی چیزی نیافت یکبار مانند شیر خونخوار از جای خود برجستہ از ہماں کارد صغیر تا دروازہ سی کس را مقتول ساخت و بعضی را مجروح گردانید۔ چند مرتبہ بد بیناں بر سر مخالفاں حملہ ہا آوردہ دست ہیچکس بر و نرسید۔ بیت

بچوب و سنگ و خشت و مشت
ملک شمس چک شصت کس را بکشت

عاقبت مخالفان بر سر او تیر باران کرده با پسر نازپروردۂ خود در ماه ماگ بسنه کشمیری هشتاد و یکم بقتل رسید۔ و بعد قتل سید محمد بیهقی که مربی و آقای او بود همگی چهار ماه بحکومت بسر برده بپاداش کردار خود رسید۔ فرد

دلا ایمن مباش از کار ایام
که پاداش عمل بینی سر انجام

بعد قتل شمس چک و پسرش منصب وزارت کشمیر بملک موسیٰ رینه تفویض یافت وی بمساهمت و اشتراک ابراهیم ماگری در انتظام و اهتمام مملکت پرداخت۔ و جماعت ڈانگراں مخالف خود پنداشته از ملک اخراج نموده در هندوستان آواره و پریشاں ساخت۔ و در متابعت و مطاوعت میر شمس عراقی بجان و دل کوشیده مذهب شیعه را رواج داد و اعیان اهل سنّت را زجر و قهر نموده بعضیها بقتل رسانید و بعضی ها از ملک اخراج کنانید تا که عموم خلایق از قهر او ترسیده بمذهب شیعه گرویدند۔ همچنین در تخریب و ترهیب فرقۂ هنود و هدم بتخانه ها و اخذ جزیه جهد بلیغ نمود۔ گویند بیست و چهار هزار خانه از فرقۂ هنود جبراً و قهراً داخل مذهب خود گردانید۔ و فرقۂ چکاں در تنزل و زبونی بمرتبه رسانید۔ که کاجی چک و سرهنگ چک و سهه چک در پیش علی رینه پسر موسیٰ رینه چندگاه بطریق پیاده گی ملازمت میکردند۔ و مدّت وزارت موسیٰ رینه نه سال بود۔

بعد آں در سنه ۹۱۶ھ فرزندان ابراهیم ماگری قوت و ثروت پیدا کرده با فتحشاه

اتفاق نموده بمخالفت موسی رینه پرداختند - و پلهای دریای بهت بریده بطرف
دارالاماره اسکندرپوره بجنگ و محاربت ایستادند - موسی رینه بمقام زالڈگر
با جمعیت خود پای استقامت افشرده بمجادله و مقابله پیوست - چونکه مردمان
شهر و اعیان دهر را با او شرارت مذهبی بود بنابران خواص و عوام بمخالفت او مستعد
شدند - و موسی رینه با جمعی معدود بی دست و پا فرو مانده راه فرار بجانب پنجاب
اختیار نمود - و در موضع راولپوره شاخ انگوری بگردنش پیچیده از اسپ
فرو افتاد - چون قصد جستن کرد اسپ لگدی بر سرش داده مغزش بر زمین انداخت
و در مزار آبای خود که پیش روی مسجد جامع است اندفان پذیرفت -

و ملک عثمان و دتی ملک که در کوهستان پنجاب خراب و آواره شده بودند -
بخواستگاری ابراهیم ماگری بجانب کشمیر معاودت نموده با او پیوستند - و ابراهیم
ماگری همگی مدت چهل روز بر مسند صدارت متمکن بود - بعد ازان جماعت ڈانگرا
که برای نصرت و معاونت خود از هند آورده بود بر وی استیلا یافته در ارتفاع قدر و
منزلت خود ساعی گشتند - و اکثر سرداران با خود متفق ساخته بمخالفت و منازعت او
پرداختند - و به کشش و کوشش بسیار او را مغلوب و منکوب نموده بدست ملک عثمان
رایت وزارت افراختند - و برای نفاذ حکومت و ازدیاد دولت و ثروت با سرداران
دیگر نرد مداهنت[1] در باختند - و بعد از دو سه ماه ملک کاجی چک و جهانگیر پڈر
و گدا ملک با فتحشاه اتفاق نموده دتی ملک و غازی چک که بر سر دیوان بعدالت
مستغیثان نشسته بودند از تیغ گذرانیدند - و ملک عثمان از پیش فتحشاه برداشته

[1] مداهنت - ظاهر کردن بخلاف آنچه در دل باشد - و بمعنی دروغ گفتن و بمعنی چرب زبانی و خوشامد و بمعنی سستی کردن -

بزنداں فرستادند وہرج ومرج وہیص وبیص[1] رفیع شد۔ متعاقبِ آنحال ابراہیم ماگری باجمعیتِ خود رایتِ محاربت افراخت۔ فتحشاہ وجہانگیر پڈر وکاجی چک در مبارزت او مغلوب گشتہ بہ ہندوستان گریختہ رفتند۔ وابراہیم ماگری در نفرفتحشاہ باعثِ تخریب سلطنت دانستہ درپئے او فی الفور وکیل خود فرستادہ بہ مساعت تمام از ہیرہ پور باز آوردہ برسریر سلطنت نشانید۔ و برای خود منصب وزارت بہ پسندید۔ وملک عثمان از بند رہا کردہ با ماگریاں عہد موافقت بستہ در بسط وکشاد امور سلطنت پرداخت وملک جہانگیر وکاجی چک وغیرہ بجانب پنجاب مفرور شدند۔

بعد چندگاہ خبر رسید کہ سلطان محمد شاہ با جمعیت سپاہ ولشکر خود بہ اسمائے الصرام مہام کہ خدائی خویش در کوہ بالا رفتہ است و درخانۂ او بغیر سید ابراہیم خان فرزند سید محمد بیہقی کسے دیگر نیست۔ و فتحشاہ باستماع ایں خبر باشوکت وشکوہ ولشکر انبوہ بہ جانب نوشہرہ عنان عزیمت معطوف داشت۔

چوں خبر یورش فتحشاہ متعلقان محمد شاہ اصغا کردند بہ تحسر وافسوس جامہ ہا دریدند وسید ابراہیم خان از روئے جلادت جبلی تیغ انتقام از نیام برکشید چہرۂ نصرت در آئینۂ ہمت ندیدہ عنان عزیمت بجانب مقر خلافت معطوف داشت۔ وسید ابراہیم خان دنبال آں ہا تعاقب کردہ از عسکر مخالف ہر کہ دید بہ قتل رسانید۔ عاقبت مظفر ومنصور بجانب نوشہرہ رجعت

---

[1] فتنہ وآشوب۔ [2] جنگ وغوغا۔

نمود۔ وسلطان محمد شاه بر شجاعت وشهامت او تحسین فرمود و به خطاب خانی سرفراز نمود۔

بعد ازین واقعه مدت یک سال ملک عثمان وشنکر رینه با همدیگر اتفاق نموده با جماعت ابراهیم ماگرے ابواب مخالفت ومنازعت مفتوح داشتند و بمعاضدت فتحشاه ملک ابدال و ملک فیروز پسران ابراهیم ماگرے گرفتار کرده محبوس ساختند۔ و ملک ابراهیم در پنوچ رفته رخت اقامت بکشود۔ و ملک عثمان بار دوم در پیشگاه خلافت بر مسند وزارت جلوس نمود۔ و ملک شنکر رینه را رتبه سپاه سالاری افزود۔

بعد از پنج ماه ابراهیم ماگرے با جماعت چکان وبڈران که در حدود پنجاب خراب وآواره شده بودند اتفاق کرده، سلطان محمد شاه مظاهر خود ساخته، با جمعیت فراوان متوجه کشمیر شدند و در قصبه سوپور بر لب آب بهت دریا پائے استقامت افشردند۔ فتحشاه و ملک عثمان وشنکر رینه با جمعیت تمام بمقابله آنها رفته بر لب دریائے بهت این سو رخت اقامت گستردند۔ دران ایام تفنگ وتوپ در کشمیر نبود۔ جانبین مبهوت وسکوت در تفکر و تدبیر فرو ماندند۔ عاقبت ملک عثمان فتحشاه وشنکر رینه را بمقابله مخالفان در سوپور گذاشته خود از راه کمهامه باتفاق لوهر ماگرے و ریگی چک وغیره یورش آوردند و بالشکر محمد شاه که بر کمرلوه بسرکردگی بیشتر تعیین بود به جدل آمیختند و جنود اشرار منهزم گشته در سوپور با عسکر خود پیوستند۔ کاجی چک وریگی رینه

چاڈوره که سرخیل فتنه و فساد بودند بجای خود سنجیدند که فردا ملک عثمان برسر ما غلبه خواهد ساخت. بنابرآن علی رینه بوقت نماز شام برلب دریا آمده آواز داد که "منم ملک علی رینه پسر ملا حسین بیگ دو کس از خاصان مقربان فتحشاه بیایند که با ایشان سخنی گفتنی دارم"۔

چون این خبر به فتح شاه رسید دو سه کس از خاصان خود برلب دریا فرستاد و ملک علی با ایشان آهسته گفت "من پروردهٔ نعمت خاک بر داشتهٔ آن جنابم هرگونه نیک خواهی مرکوز خاطر دارم و از جانب من به پادشاه رسانند که ملک عثمان امروز بقتل رسانیدند و لشکر او تمام خراب و پریشان نمودند. فردا از دریا عبور کرده فوج ایشان را قلع و قمع خواهند ساخت. زنهار هزار زنهار به عجالت تمام از راه نوسه میدان به پونچ نهضت فرمایند ورنه گرفتار خواهند شد". چون فتح شاه این خبر وحشت اثر اصغا نمود از روی شقاوت و بزدلی قلیلی از متاع و اسباب همراه گرفته تا شب از راه نوسه میدان بجانب پنجاب مفرور شد. و ملک علی به این خدیعت دوبه بازی لشکر آنها را درهم و برهم ساخته منهزم گردانید. بیت:-

ز دستار شیر رکاب راستی به　　ز نعمت خوشتر کلاه خسروی به

چون ملک عثمان خبر هزیمت فتحشاه شنید به دست بیاسی نسب شهر رحمت نمود و شب برلب دریای ستلدان آسوده فردا در قصبه اکهال در مغاره کوه در آمده پنهان گشت و ملک ابراهیم اورا گرفتار

کردہ در حبس خانہ بکشت۔ تاریخ وفاتش "ترکش" گفتہ اند۔ ایں مرتبہ[۱]
حکومت فتح شاہ سیزدہ[۲] سال بود۔

(۱۷) سلطان محمد شاہ مرتبۂ سیوم در سنہ ۹۲۰ھ بر سریر جہانبانی جلوس کردہ ملک ابراہیم را خلعت وزارت پیراست۔ چون کہ امرائی کشمیر مصدر فتنہ و فساد، معدن دغا و عناد بودند و بر عہد و پیمان و سوگند و ایمان آنہا وثوقے نداشت فتح شاہ و محمد شاہ را شاہان شطرنج پنداشتہ باختیار خود ہر نوع آنہا را کشت و مات می کردند۔ بیت:-

جہاں را چہ شد کاندریں روزگار	ز صد یار نبود یکے یار را
زیاران عیار اغیار بہ	ازیں بیوفایان ہا مار بہ

[۱] ۹۲۰ھ - [۲] ابو الفضل در آئین اکبری جلد دوم حکومتش بایں مرتبہ یکسال و یکماہ قرار دادہ و از تاریخہائے ملک حیدر چاڈورہ و پنڈت نارائن کول بایں مرتبہ ہمگی حکومتش دو سال مفہوم مے شود۔ و آنکہ حسن ذکر نمودہ بظاہر مبنی بر آں است کہ او دریں مدت حکومت ملک موسیٰ رینہ را کہ وزیر اعظم فتح شاہ بود و از غلبۂ طاقت خود مؤخر الذکر را معزول نمودہ بر تخت نشست در سلطنت فتح شاہ نیز شمار کردہ است۔ حکومت موسیٰ رینہ با استقلال یازدہ سال بود۔ دریں صورت مابین حسن و ملک حیدر چاڈورہ در مدت حکومت فتح شاہ ہیچ وجہ اختلاف نیست۔

بعد چندگاه فتحشاه از پنجاب بجانب کشمیر متوجه شده در
شوپیان قیام ساخت و جهانگیر پڈر از محمد شاه برگشته باو پیوست و
کاجی چک هم با جماعت خود او را استقبال نمود و فتحشاه بکمال طمطراق
داخل شهر گشته محمد شاه و سید ابراهیم تنها بجانب نوشهره مفرور شدند
این مرتبه حکومت محمد شاه همگی پنج ماه[1] بود۔

(۱۸) سلطان فتحشاه کرّت ثالث در سنه ۹۲۱ھ به حکومت کشمیر پرداخت۔ جهانگیر پڈر علم وزارت افراخت۔ و ملک کشمیر را چهار حصّه کردند[2]۔ از آں جمله یک حصّه به فتح شاه و یک حصّه به جهانگیر پڈر و یک حصّه به شنکر رینه و یک حصّه به ملک کاجی چک۔ و هریکے در انتظام حصّۂ خود پرداخت۔ فتح شاه را مثل شاه شطرنج بند اشته کار خود می کردند۔

بعد یک سال محمد شاه و ملک ابراهیم ماگرے با جمعیت کثیر بجانب کشمیر یلغار کرده رایت جنگ افراشتند و فتحشاه با امرائے نامدار صفوف پیکار آراسته در پرگنۂ بانگل محاربۂ فریقین روئے داد بعد جدال و قتال بسیار ابراهیم ماگرے با دو فرزند دلبند خود[3] بقتل آمد محمد شاه به جانب پنوچ گریخته رفت دو سال در آواره گردی گذرانیده در پیش

---

[1] ملک حیدر و نارائن کول عاجز این مدت را نه ماه بیان می کنند۔ و ابوالفضل در آئین اکبری جلد دوم مخالف این هر دو مدت حکومتش را این مرتبه یازده سال و یازده ماه و یازده روز قرار می دهد۔ [2] بروایت ملک حیدر و نارائن کول عاجز سه حصّه کردند۔ [3] ملک فیروز و ملک ابدال۔

سکندر شاه لودی والی هند برائے استعانت واستمداد رفت وقریب سی هزار سوار وپیاده کومک یافته بجانب کشمیر رایت عزیمت افراشت ودر میدان دانوره علاقهٔ راجور نزول فرمود و ملک جهانگیر وشنکر رینه باستماع خبر مکاتیب ومواثیق بجانب محمد شاه مرسل داشته عهد وپیمان مستحکم کردند وکاجی چک ونصرت رینه نیز از فتح شاه جدا گشته در قلعهٔ هرشن علم لبغاوت افراختند بنا براں فتحشاه باتفاق جهانگیر پڈر به جنگ مخالفان بر آمده قلعهٔ هرشن را در محاصره گرفتند وکاجی چک ونصرت رینه تاب تقابل در خود ندیده از قلعه بر آمده به کوهستان گریختند ومحمد شاه را باستماع این خبر همتے پیدا شده فوج شاهی در آں جا گذاشته همگی ده هزار سوار جرار همراه گرفته بجانب خطه توجه نمود وملک کاجی چک ونصرت رینه در اثنا راه باو لاحق گشته به کمال ولوله داخل شهر شدند وفتحشاه تاب مقاومت در خود ندیده فرار اختیار نمود. این مرتبه همگی سه وشش ماه به حکومت گذرانید.

همدراں زمان از فرقهٔ پنڈتان قریب ده هزار کس با استخوانهای مردگان خود بجانب هرمکٹه گنگا می رفتند. چوں بالای کوه مهالشر مرگ مقام نمودند وقت نصف شب موجب آواز غول که درج کرده بود برخاستند به تخیل آواز غلبت کردند. وحسب تقدیر از کوه هیپ رفتن که نهایت مرتفع بود فرداً فرداً بزیر افتادند. تا هنگام طلوع صبح قریب ده هزار مردم زن ومرد جاده پیمائے ملک عدم شدند. انگاه

یکے از تباہی مردم آگاہ شدہ جمعے قلیل از سبیل ہلاکت باز آورد۔ کانَ ذٰلِکَ فی سنۃ ثلث و عشرین و تسع مائۃ۔ تاریخ :۔

از بیابان کشیدہ سر تاریخ غول گفتا "تباہئے پنڈ تال"[1]

(۱۹) سُلطان محمّد شاہ مرتبۂ چہارم در ۹۲۴ھ متصرف این دیار گشتہ کاجی چک را مرتبۂ وزارت بخشید۔ چند روز در رتق و فتق این مقام پرداختہ ہمرکاب عسکر سُلطان سکندر برفتن خود در نوشہرہ النسب دانست۔ بنابران شنکر رینہ را بہ خیال خیرہ سری در حبس خانہ اسیر کردہ کاجی چک قائمقام سلطنت ساختہ خود بجانب نوشہرہ متوجہ گشتند۔ عسکر شاہی را بہ مراعات و مدارات رخصت معاودت فرمود۔

اندراں ایّام بر کوہستان کشمیر بہ شدّت برف باریدہ راہ ہا مسدود شدند و محمد شاہ موسم سرما در نوشہرہ بسر برد۔ دریں جا ملک نصرت رینہ و لوہر ماگرے جمعیّتے بہم رسانیدہ در موسم شتا و شدت سرما لوائے بغاوت افراشتند و با کاجی چک مستعد مخالفت و منازعت شدند۔ یک روز باتفاق ملک جہانگیر از قلعۂ ناگام بقصد شبخون بر آمدہ تاخت آوردند و کاجی چک بیشتر وقوف یافتہ مسلح و مکمّل منتظر ورود ایشان بود۔ چوں غوغای آنہا اصغا نمود از خانہ بر آمدہ بہ مقام زال ڈگر بہ جنگ و قتال پیوست و جمّ غفیرے از جانبین بزخم تیر و سنان بیجان گشتند۔ و بسیارے بزخم تیغ و تیر مجروح و ابتر شدند۔ از انجملہ زخمہائے کثیر بر بدن

---

[1] ۹۲۵ھ۔ و آنکہ در متن ذکر شدہ غالباً از سہو کاتب تعلق دارد۔

کاجی چک وارد گشته انگشت سبابهٔ او مقطوع شد۔ عاقبت ملک نصرت مقتول و معاونان او مغلوب و کاجی چک مظفر و منصور گشت۔

اوایل بهار محمد شاہ بہ مرافقت سید ابراہیم خان با نوزک و شان فراوان وارد خطۂ دلپذیر گشته بر مسند ایالت جلوس نمود و کاجی چک بدستور رایت وزارت افراشت۔

ہمدران سال ۹۲۵ھ سلطان فتحشاہ در کوہستان نوشہرہ از دنیا رحلت نمود و کلاہ مبارک حضرت امیر[1] کہ بہ سلطان قطب الدین عطا شدہ بود در کفن پیچیدہ ہمراہ برد "فتح شاہ فنا"[2] تاریخ است و محمد شاہ لاشۂ او طلبانیدہ در سہ یار جوار پدر خودش آدم شاہ[3] مدفون ساخت۔

در ۹۲۶ھ کاجی چک پسر خود مسعود چک برای استیصال جہانگیر پڈر بقصبۂ پانپور فرستاد و جہانگیر طاقت مقاومت در خود ندیدہ بموافقت گدائی ملک بجانب گوریج[4] و داد دو آوارگی اختیار نمود۔

و در ۹۲۷ھ سکندر شاہ بن فتح شاہ باتفاق ملک ابدال و لوہر ماگرے و عیدی رینہ رایت محاربت افراشته در قلعهٔ ناگام پای استقامت افشردند و جہانگیر پڈر و گدائی ملک از گوریج آمدہ در پرگنۂ لار کوس مخالفت نواختہ شورش برداشتند و کاجی چک فرزند خود مسعود چک و دولت چک[5] بمدافعۂ جہانگیر پڈر تعین کردہ خود بمقابلۂ سکندر شاہ قدم کشادہ ہر سو فساد و عناد

---

[1] علی ثانی میر سید علی ہمدانی رحمۃ اللہ علیہ۔ [2] ۹۲۵ھ۔ [3] آدم شاہ پسر سلطان زین العابدین متوفی ۸۸۴ھ۔ [4] گریز۔

رُو داد۔ و مسعود چک را بمقامِ شہاب الدین پورہ با جہانگیر و گدائی ملک اتّفاق مبارزت افتاد۔ و گدائی ملک از دست دولت چک بقتل رسید و ملک مسعُود را از دست جہانگیر پڈر تیرے بہ چشم رسیدہ بہ ملک آخرت بشتافت۔ و سکندر شاہ بعد محاربہ از کاجی چک امان طلبیدہ بجانب پنجاب فرار اختیار نمود۔ و جہانگیر پڈر در پنجاب روئے رفاہ ندیدہ بطرف ہند گریختہ رفت۔ و کاجی چک رایتِ نُصرت براَوجِ عزّت افراختہ دولت چک را بانواعِ عنایت بنواخت و منصب و جاگیر مسعود چک بہ او تفویض ساخت۔

چوں استیلای ملک کاجی چک از حد متجاوز گشت انگاہ محمد شاہ را مطلقاً بہ خیال نمی آورد۔ موجب آں محمد شاہ در سنہ ۹۳۰ھ اُمراء سلطنت مثل ملک علی و لوہر ماگرے و ابدال ملک و ریگی چک با خود متّحد و متعہد ساختہ در صَددِ انہدامِ بنیادِ استقلال کاجی چک افتاد۔

چوں کاجی چک دانست کہ تمامی اُمرا از جادۂ مرافقت و مساعدت انحراف ورزیدند لاچار بہ اقتضای تقدیر و رائے مصلحت سنج خود راہ ہند پیش گرفتہ در نوشہرہ رخت اقامت بکشاد مقارن آنحالی ظہیر الدین بابر شاہ[1] بہ تسخیر ہند و پنجاب کامیاب گشتہ قوچک بیگ و شیخ علی بیگ ترک با لشکر جرّار برائے تسخیر کشمیر از راہِ نوشہرہ مامور ساخت۔

چوں قریب نوشہرہ رسیدند کاجی چک از نوشہرہ با مردم اطراف و جوانب کوہستان اتّفاق کردہ بر کوہ کاجی ڈاری پائے استقامت فشردہ

---

[1] سنہ ۱۵۳۰ء ۹۳۹ھ ـــ سنہ ۱۴۸۳ء ۸۸۸ھ

راہ در آمدِ مخالفاں مسدود ساخت و فرزندانِ خود غازی خان و حُسین خان که زیاده از عُمر بست ساله نبودند بمقابله و مدافعۂ غنیم فرستاد۔ چوں ہر دو برادر با اندک جماعتے آخر شب بر سپاه ترک ریختند حُسین خان در خیمۂ شیخ علی بیگ در آمده به ضرب شمشیر بر وا انداخت۔ وے بارِ اوّل بالین خود را سپر ساخت که بضربِ صارم دو پاره گشت و بار دوم خوان مس بر سر گرفت آں ہم مقطوع شد۔ و بارِ سیوم زیر چار پای در آمده از جان امان یافت۔ دراں معرکه پیکان نه تیر در بدنِ حسین خان خلیده بُود۔ و غازی خان ہم با یکے از مبارزان ایشاں دو چار شده بیک ضرب نیزه از پا در انداخت و در وقت اُفتادن او زخمِ نیزه به مغل دیگر که از ونشیب تر بود در رسیده ہر دو از جان در گذشتند۔

بوقوع ایں واقعه ترکاں در خود تاب مقاومت ندیده فی الفور منہزم شدند و در حالت ہزیمت بسیارے قتیل و اسیر گشتند۔ کاجی چک بعد عرصۂ ہشت ماه عنان معاودت بجانب کشمیر معطوف داشته باستعفائے جرائم و قصورِ پیشینه با محمد شاه اساس محبّت قدیم را استحکام جدید نمود و از سینه کینه و عداوت پاک کرده بشرف ملازمت مشرّف گشت۔

سکندر شاه که ہمراه کاجی چک بنجیال ایالت کشمیر آمده بُود گرفتار کرده چشمان او از حدقه بدر کشیدند۔ و بعد چند روز وفات یافته در دالگری محله دفن کردند۔ و علی رینه و فرقۂ ماگریاں بمقتضائے کینۂ دیرینه علم مخالفت و منازعت افراخته در موضع کچھامه بمقابله و محاربه ایستادند۔

سلطان محمد شاہ و کاجی چک سید ابراہیم خان را بمدافعت آنہا با لشکر جرار تعیین نمود کہ بعد قتال و جدال بسیار علی رینہ گرفتار گشتہ زمرۂ ماگریان رو بہ ہزیمت نہادند۔ و علی رینہ چندماہ در خانۂ تازی چک مغلول بود۔ عاقبت بمدد آسمانی از قید رہائی یافتہ بجانب ہند فرار نمود۔

و درخلال این احوال کاجی چک محمد شاہ را از سلطنت معزول ساختہ با چند کس از خاصان در موضع لُر کہ مکانےاست مضیق درمیان درۂ کوہ محبوس ساخت و بہ تربیت پسرش ابراہیم شاہ کہ خواہرزادہ او بود ہمت مصروف داشت۔ این مرتبہ حکومت محمد شاہ دہ سال[۱] بود۔

(۲۰) **سلطان ابراہیم پسر محمد شاہ** در ۹۳۷ھ[۲] بہ اعانت کاجی چک افسر شاہی برسر داد و رتق و فتق مملکت در قبضۂ اقتدار کاجی چک افتاد۔ علی رینہ از بند رہائیش یافتہ بمقام نوشہرہ باریگی چک و فرقۂ ماگریان ملحق گشت۔ و ابراہیم ماگرے برائی استدعائے کومک و امداد در پیش بابر شاہ رفتہ بنوازشہائے خسروانہ شیخ علی بیگ را بابست ہزار[۳] سوار جرار برائے معاضدت مظاہرت ہمراہ آوردہ در ۹۳۸ھ وارد کشمیر شدند۔

ازین سو کاجی چک با جمعیت دلاوران کوہ شکوہ علم تقابل افراشت

---

[۱] بروایت ابوالفضل در آئین اکبری جلد دوم ۳۴ سال، ۸ ماہ، ۵ روز۔

[۲] صاحب تاریخ فرشتہ تمام مدت حکومت محمد شاہ را پنجاہ سال بیان کردہ است۔ و بعد از تاریخ جلوس پسرش شمس الدین ابراہیم ذکر کردہ کہ نزدش در ۹۴۱ھ (۱۵۳۴) واقعشد۔

[۳] بروایت نارائن کول عاجز باہشت ہزار سوار مدد فرمود۔

در پرگنۂ بانگل تلاقی فریقین دست داد ملک تازی چک که اعتضاد و استظہار لشکر بود، در محاربہ پیش قدمی ساختہ، ناگاہ در پنجۂ شاہین اجل گرفتار گشت۔ آنگاہ یکے از بہادران نامی اتراک کہ رستم و اسفندیار را گرد پائے خود نمیدانست با کاجی چک مقابل شد۔ جانبین چالشہا و آویزش ہا بکار بردند عاقبت از دست کاجی چک بر خاک ہلاکت افتاد۔ درآں معرکۂ جان فرسائے ہر چند مبارزانِ عسکر کاجی چک داد شجاعت و مردانگی دادہ دقیقۂ از دقائق جلادت و دلاوری فرو نگذاشتند۔ از انجا کہ قلم تقدیر بہ انہزام شان رفتہ بود۔ ناگاہ ہزیمت خوردہ آوارۂ دشت غربت شدند۔ و بسیارے از بہادرانِ نامی مثل مسیحی چک و سرہنگ چک و تازی چک و سہہ چک وغیرہ با توابع و لواحق خود بعدم پیوستند۔

و سید ابراہیم خان و دولت چک و غازی چک کہ مردان کاری بودند بدست ترکان گرفتار گشتہ در بند افتادند و ملک کاجی چک مجروح و مخذول نیم جان ازاں معرکہ رہائی یافتہ در ملک گکھراں مفرور شد و سید ابراہیم خان و دولت خان بستہ کردہ بجانب شہر فرستادہ بودند۔

در اثنای راہ دولت چک بوقت شام از کشتی شلنگ[۱] برداشتہ بر ساحل بگریخت و در میانِ آب تالابے کہ متصل آں بود پنہان شد و نگہبانان از جوانب و اطراف قریب چہل و پنجاہ کشتی جمع کردہ تا نیم شب دراں کول[۲] جستجو نمودند۔ و دولت چک در میان آب یک برگ نیلوفر بر سر گرفتہ

---

۱ مفرس "چھلانگ" ہندی۔ ۲ حوض صغیر۔

مخفی شده بود - و دہن بیرون داشتہ نفس ہمی کشید چوں کشتیہا بجائے خود رفتند، دولت چک از آب بر آمده گریخت - و سید ابراہیم خان و غازی چک در قید ایشاں گرفتار ماندند و ماگریاں طبل فیروزی نواختہ بشہر در آمدند - مدت حکومت ابراہیم شاہ ہمگی دو سال بود[1]

(۲۱) **سلطان محمد شاہ** مرتبۂ پنجم[2] در سنہ ۹۳۶ھ باعانت و استقامت ماگریاں بر سریر سلطنت نشستہ ملک ابدال را منصب وزارت مسلم گشت و ملک کشمیر را بعد وضع اخراجات شاہی چہار حصہ کردند -

ازاں جملہ ملک ابدال یک حصہ - لوہر ماگرے یک حصہ - ریگی چک یک حصہ - علی رینہ یک حصہ - و ہر کسے حصص مفوضۂ خود را قابض و متصرف گشت شیخ علی بیگ را تحایف و نفایس پیشکش نمودند و علی رینہ تا نوشہرہ ہمراہ داده رخصتِ انصرام ارزانی داشتند -

چوں خطۂ کشمیر از وجود فرماں فرمائے ناسق و ناظم خالی ماند شاہان اطراف و اکناف دندان طمع بر تسخیر آں تیز کرده آغاز لشکر کشی نمودند چنانچہ

---

[1] آئین اکبری جلد دوم "دو ماه بود"۔

[2] اکثر مورخان کشمیر مثل حیدر ملک چاڈوره، ابو القاسم، نارائن کول عاجز و مہند و شاہ مصنف تاریخ فرشتہ از ذکر "دفعہ پنجم" خاموشی اختیار کرده اند۔

[3] بقول ملک حیدر در سال نہصد و سی و ہفت (۹۳۷) مرزا کامران با جازت برادر خود ہمایوں وارد کشمیر گشت۔ کامران مرزا برادر خورد ہمایوں بود - ہمایوں در سنہ ۹۳۷ھ مطابق سنہ ۱۵۳۶ء تخت نشین شده کابل قندھار و غزنین و پنجاب حوالہ او کرد - لیکن مرزا کامران بایں قانع نشد برائی توسیع سلطنت ہمواره با ہمایوں جنگ می نمود - بالآخر ہمایوں تنگ آمده او را نابینا کرد - بعد ازیں کامران مرزا بمکۂ معظمہ رفت و در انجا در سنہ ۹۶۴ھ فوت شد ۱۵۵۶ء

در سال نهصد و سی و هشت مرزا[1] کامران پسر بابر شاه از برادر خود همایون شاه گونه اجازت حاصل کرده با عسکر سی هزار سوار جرار متوجه تسخیر کشمیر شده خود در نوشهره رخت اقامت افگنده موکب منصور به سرفرازی محرم بیگ[2] تاشلیغی و شیخ علی بیگ اوزبک روانهٔ کشمیر ساخت۔ و سرداران بر جناح استعجال و یلغار بغتةً وارد کشمیر شده رایت محاربت افراختند۔ و امرائے کشمیر بر این حال اطلاع یافته در قلعهٔ "بهیروڈه" جمع گشته مستعد مقابله شدند و کاجی چک هم از کوهستان گکهران بر آمده فرزندان و معاونان خود همراه گرفته با فوج کشمیر ملحق گشت۔ و دران وقت محرم بیگ این تاریخ گفته، در پیش مرزا کامران مرسل داشت۔

تاریخ:۔

بحکم پادشاهے کز حریمش ... بفهم آسان شود تفهیم فردوس
سفر کردم بسوئے ملک کشمیر ... که از خوبی دهد تعلیم فردوس
چو کردم فتح نیم او بتاریخ ... خرد گفتا که "فتح نیم فردوس"[2]

چون فتح نامه پیش[3] مرزا کامران رسید بدل جمعی تمام بجانب لاهور نهضت فرمود و امرائے کشمیر جمعیت تمام بهم رسانیده در موضع اُته واجن بر سر رفیعے مقام کرده طبل تقابل نواختند و محرم بیگ با جیش خود از دریا عبور کرده با همدیگر به محاربه و مقاتله پیوستند و از جانبین کشاکشی بسیار و مجادلهٔ بے شمار بوقوع آمده عاقبت لشکر ترکان مغلوب

[2] ملک حیدر و نارائن کول عاجز این نام را محرم بیگ نوشته اند و همین قرین قیاس معلوم می شود۔
[3] ۹۳۸ھ [3] پسر دوم بابر شاه و برادر همایون بود۔ متوفی ۹۶۴ھ / ۱۵۵۶ء

[1] ملک حیدر چادوره تاریخ مذبور را نهصد و سی و هفت نوشته۔

گشتہ از دریائے بہت عبور کردہ بجائے خود رجوع نمودند ولشکر اُمرا از کوہ سُلیمان برآمدہ درگوپہ کار اقامت کردند وچندگاہ لشکریان مغلاں بہ جدال وقتال حملہ ہا بکار بُردند۔ عاقبت محرم بیگ را آتش شجاعت سرد شد باُمرائے کشمیر طرح مصالحہ انداخت۔

ولبعد توثیق عہد وپیمان بہ مشربہ خانقاہ معلیٰ اُمراء درمیان سفائن جمع گشتہ با محرم بیگ وعلی بیگ ملاقات نمودند وکاجی چک از کشتیٔ خود برخاستہ درسفینۂ محرم بیگ درآمدہ مکالمہ مصالحہ تا دیرگاہ بہ اختتام رسانیدہ وداع نمودند۔ وفردا برائے مرزا کامران تحف وہدایا از اشیای نفائس وغرایب درست کردہ لشکر ترکاں را از راہ بارہ مُولہ رخصت انصراف نمودند۔ ودولت چک وجہانگیر ماگرے تا حدود پکھلی ہمراہ دادند۔

انگاہ ملک کشمیر را بعد وضع اخراجات محمد شاہ وجاگیرات سیّد ابراہیم خان پنج سہم کردند۔ از انجملہ یک سہم بہ کاجی چک وجائے اقامتش درزینہ پور۔ سہم دوم بہ ابدال ماگرے وجائے باندنش گاہے در شہر گاہے درکاچہامہ۔ وسہم سیوم بہ لوہر ماگرے محل سکونتش در بانگل۔ سہم چہارم بہ ریگی چک وقرار گاہ او درکامراج۔ سہم پنجم بہ علی رینہ وجائے مسکنش در اُولہ با در موضع ترش مقرر شد۔ ومدت یک سال بے مخالفت یکدیگر بدیں منوال گذرانیدند۔

ودر سنہ ۹۳۹ھ سلطان سعید خان والی کاشغر بالشکر گران بقصد تسخیر کشمیر یورش آورد۔ وخود در تبت کلان رخت اقامت کشودہ

پسر خود سکندر خان به افسری مرزا حیدر برادر زادۂ خود با جنود چہار دہ ہزار سوار جرار و ہفت ہزار اسپ[1] دیگر کہ سوای اسپان سواری ہمراہ داشتند به جانب کشمیر تعئین نمود۔

چون حبشیش پرطیش اوّل میزان از راہ لار داخل بلدہ گردید و اہل شہر از سطوت و ہیبت کاشغریاں جلائے وطن اختیار کردہ در شعاب جبال و مغارہ و زوایا پنہاں گردیدند و در قلمرو کشمیر حیص و بیص و ہرج و مرج افتاد و علما و فضلا و اکابران شہر در جزیرۂ لنک میان تالاب اُولر منزوی گشتند و امرائے کشمیر در قلعۂ ناگجک محصون نشستند۔ و مرزا حیدر[2] چند روز در نوشہرہ اقامت کردہ بجانب کامراج یورش نمود ہر جا کہ می رسید، دست نہب و غارت دراز کردہ مرداں را قتل عام می ساخت و زنان و طفلاں بہ اسیری و غلامی می بُرد۔ مُدعا کہ در شش ماہ زمستان از قتل و سفاکی و بے باکی دقیقۂ نگذاشت و اُمرائے کشمیر بہ طفیل ایشان منزل بمنزل می رفتند۔ بدیں عنواں موسم زمستان بسر رسید و باشندگان شہر ایّام زمستان بہ صعوبت و خواری و تعب و بیقراری بسر بُردند۔

اوائل بہار لشکر اُمرائے کشمیر در صحرائے بابل جمع شد مرزا حیدر از چاڈورہ برخاستہ بہ مقابلۂ اُمرا صفوف محاربہ آراست۔ بیت :-

دو دریائے آتش علم برکشید ۔۔۔ زمانہ بصحت قلم درکشید

[1] و بقول حیدر ملک بیست و ہفت ہزار اسپ ہمراہ داشتند۔ [2] مرزا حیدر دوغلات مصنف تاریخ رشیدی کہ بر واقعات عینیۂ کشمیر مشتمل است۔

دو لشکر ہمہ اژدہا و پلنگ بہم برکشیدند بازوئے جنگ

چند روز با ہمدیگر بہ حرب وضرب پیوستہ خونہائے بیدریغ ریختند و امرائے کشمیر دادِ دلاوری و مردانگی دادہ از ضرب صارم وسنان بسا پُردلان وگُندآوران بے سر کردند خصوصاً علی رینہ وحسین رینہ چاڈورہ وعلی بٹ در صفوف کارزار قوم اشرار را خوں بار کردہ انہار خون جاری نمودند۔ وعلی رینہ با جمعیّت پانصد سوار ازبرادران خود بہ محاربت اشرف میرزا مقابل شدہ او را مغلوب ساخت۔ و کاشغریاں چوں غلبہ از کشمیریاں دیدند علی بیگ ازجانب میمنہ و میرزا حیدر از طرف میسرہ با دو ہزار سوار جرار خود را بمدد اشرف میرزا رسانیدہ بہ جدل پیوستند۔ علی رینہ را از طرف امرائے خود امداد واعانت چیزے نرسید بہ تغلّب غنیم یکبار از عرصۂ کارزار رُو بہ ہزیمت نہاد۔ ومخالفان شرار چندکس از امرائے نامدار مع یک ہزار وشش صد پیادہ وسوار بہ قتل رسانیدند وبقیۃ السیف راہ گریز پیش نہادہ اکثرہا در دریائے لیدر غرق شدند۔

بہ صدورِ ایں حادثہ امرائے کشمیر پریشان و دلگیر گشتہ در شعاب جبال منزوی شدند ومیرزا حیدر بے تحاشا بجانب سلطان سعید فتحنامہ نوشتہ فرستاد کہ روز چہارم ماہ شعبان درمیان صحرائے بابل مقاتلۂ شدید بوقوع آمد۔ فتح ونصرت نصیب اولیائے دولت گردید۔

و در مجلس سلطان سعید قاضی کاشغر روز چهارم ماه شعبان تاریخ یافته این ابیات بخدمت پادشاه گذرانید۔ **تاریخ** :-

الحمد للہ کاں شاہِ عادل | سلطان سکندر خاقان دوراں
کز مقدمش شد سرسبز و خرم | صحرائے بابل باغ سلیمان
بر کسر اعادا در روز ہیجا | قادر شد آں دم از فضل یزداں
از لطف ایزد در فتح و ظفر یافت | بر شہر کشمیر تا ملک ایران
تاریخ فتحش الحق ہمیں است | روز چہارم از ماہ شعبان

میرزا تاسف نمود کہ ایں فقرہ من نوشتہ فرستادم بہ حساب آں نہ پرداختم

بعد ازاں کاجی چک و اُمرائے مملکت با وجود ہزیمت باز جمعیت کردہ در پئے انتقام ترکاں مستعد شدند و بہ محاربات لیل و شب خونہائے بیشمار دمار از ترکاں برآوردند۔ ہر جا کہ مغلاں نزول می کردند اُمرائے کشمیر دُنبال آنہا می بودند۔ ہیچ روزے از حرب و ضرب و شبخون خالی نمی گذاشتند۔ عاقبت مغلاں از جدال و قتال بہ تنگ آمدہ خواہانِ صُلح شدند میرزا حیدر دختر سلطان محمد شاہ در عقد ازدواج سکندر خان در آوردہ و برائے سلطان سعید خان تحائف وارمغان بے پایاں اخذ نمودہ دہم ماہ ہار سنہ کشمیری چہار دہم از راہ لار مراجعت و معاودت بہ داخت۔

چوں مردمانِ کشمیر در ماہ ہار از جنگ و پیکار مغلاں رہائش یافتند مردم زمیندار بکار کشت و کار اشتغال ورزیدند۔ از انجا

که موسم حراثت وکشاورزی از دست رفته بود تخم ریزی غیر وقت مفید نشد وہنگامِ خریف محصولات خام وناتمام مانده سر بسر فاسد گشت۔

ودر سنہ ۹۴۱ھ قحط عظیم واقع شد که بزور فاقه پدران گوشت پسرانِ خود می خوردند۔ ویک خروار غله بده ہزار تنگه ارزش یافت۔ واز نوعِ بشر دو حصّه تلف شده ہمگی یک حصّه باقی ماند۔

وبعد رفتن لشکرِ مغلان اُمرائے کشمیر باهمدیگر اتّفاق واتّحاد نموده بر قسمت سابقه راضی ماندند۔ سهامِ خود را ہر کسے منصرّف شد۔ سه سال بدیں منوال گذرانیدند۔

ودر سنہ ۹۴۴ھ سُلطان محمد شاه از جہانِ فانی به مُلکِ جاودانی شتافت۔

تاریخ

زآسمان سرکشیدہ ہاتف گفت رفت سُلطان محمد از دُنیا

این مرتبه ہمگی ہشت سال بحکومت گذرانید[1]۔

(۲۲) سُلطان شمس الدّین ثانی پسر محمد شاه در سنہ ۹۴۴ھ بر اریکۂ جہانبانی جلوس یافت وملک کاجی چک رابت وزارت افراشت واُمرا بر علاقه جات خود منصرّف بودند۔ سُلطان اسم بے مسمّیٰ بود ہمگی یک سال به حکومت بسر برده شنقار[2] شد۔

---

[1] ابو الفضل مرتبۂ پنجم را کلیتهً حذف کرده است۔

[2] قیاس بگوید که شنقار معرّب "سنکار" است که لفظ سنسکرت بمعنی مُردن دارد۔

(۲۳) سُلطان اسماعیل شاہ فرزند دوم محمد شاہ داماد کاجی چک

در سنہ ۹۴۵ھ بر مسند ایالت چار بالش حکومت آراست۔ کاجی چک باختیار خود انتظام سلطنت می کرد۔ و اسماعیل شاہ را بغیر حکومت شاہی اعتبارے نبود۔ دراں سال کاجی چک چند کس از اُمرائے نامدار با خود موافق ساختہ بر مخالفت ماگریاں علم استقامت افراخت وفرقۂ ماگریاں و ریگی چک در بارہ مولہ ہنوز جمعیت می کردند کہ کاجی چک در شہر یورش کردہ بہ مقابلۂ آنہا پرداخت۔ بعد چند روز دولت چک و زنیو چک از ابدال ماگرے مفارقت کردہ با کاجی چک ملحق شدند و گونہ صلح بعمل آمدہ بشہر رجعت نمودند۔ و بعد چندگاہ باز تمامی اُمرا با ابدال ماگرے اتفاق کردہ بہ مخالفت کاجی چک صفوف محاربہ آراستند و کاجی چک را معاضدت اعوان نماندہ با جمعیت خود بجانب پنجاب مفرور شد۔ و زمستان در کوہستان گکھراں گذرا بندہ اوّل بہار از والئ گکھراں[1] کومک گرفتہ بہ جانب کشمیر رجعت نمود۔

---

[1] مُراد از آدم خان گکھڑ است۔ بنا بر روایت "طبقات اکبری" وارث اصلی ایں ملک برادر زادۂ او کمال خان بود کہ از خرابئ قسمت گرفتار گردید۔ جلال الدین اکبر بروئے رحم آوردہ بایں پیغام نزد آدم خان فرستاد کہ نصف ملک کمال خان را بدہد و بر نصف خود قابض ماند۔ آدم خان ابا نمود ونتیجۃً مابین افواج اکبری و آدم خان محاربۂ در سنہ ۹۷۰ھ درجنوب جلبانوالہ رو نمود و فتح نصیب اولیائے اکبری شد۔ آدم خان محبوس گردید و در ہماں حالت راہی ملک بقا گردید۔ (مشاہیر عالم جلد اوّل صفحہ ۲ والیٹس ہسٹری آف انڈیا جلد پنجم صفحہ ۳۷۸) صاحب طبقات اکبری ملک گکھڑاں را از ابتدائے کوہستان سوالک تا حدود کشمیر نشان دادہ است۔ (ایضاً)

دوران ایّام ریگی چک برائے تزویج خود با دختر راجۂ جمّوں (گلاب نامہ) براہِ بانہال در جمّوں رفتہ بود کاجی چک فرصت غنیمت دانستہ فرقۂ ماگریاں را در قلعۂ سوپور متحصّن ساخت وخود در موضع گیسو بمقابلۂ ایشاں پرداخت۔

بعد یک ماہ ریگی چک از جمّوں معاودت کردہ در نوشہرہ بمخالفت کاجی چک علم محاربت افراشت۔ وکاجی چک دولت خان وسید ابراہیم بہ مقابلۂ ماگریاں گذاشتہ خود بجانب ریگی چک بلغار نمود۔ وریگی چک پیشتر خبر شنیدہ در محلۂ علاء الدین پورہ میانِ قلعہ پائے استقامت افشردہ وکاجی چک از راہِ نوشہرہ بشہر آمدہ در محلۂ قلاشپورہ باریگی چک بہ جنگ پیوست۔ بعد محاربہ ومقاتلۂ بسیار ریگی چک از راہ پھاک بطرف لار فرار شد کاجی چک مظفر ومنصور بجانب سوپور معاودت نمود۔

چوں فرقۂ ماگریاں خبر یافتند کہ کاجی چک بطرف شہر رفتہ است کُلِ سوپور کہ پیشتر مقطوع کردہ بودند بائین قصبۂ سوپور باز درست کردہ بمقابلۂ دولت چک وسیّد ابراہیم سبقت نمودند اگرچہ جماعتِ چکاں از کردۂ ماگریاں کمتر بود۔ لیکن از روئے جودت وجلادت سادات بیہقی در محاربہ فتحیاب شدند ومسعود چک برادر ریگی چک از دستِ سیّد یعقوب خان بیہقی کُشتہ شُد وجنود ماگریاں ہزیمت خوردہ بہ جانب پنجاب گریختہ رفتند وکاجی چک طبل فیروزی نواختہ

بجانب شہر رجعت نمود۔

و ملک کشمیر را بعد ازیں سہ حصّہ کردند۔ اسماعیل شاہ یک حصّہ۔ کاجی چک یک حصّہ، سیّد ابراہیم خان یک حصّہ۔ و کاجی چک بعد استیصال ماگریاں عرصۂ دو نیم سال باستقلال تمام امور مملکت را سرانجام دادہ در ترویج مذہب تشیع و تخریب و ترہیب[1] جنود ہنود و در توہین و تعذیب اہل سُنّت سبحان و دل کوشید ہمیشہ در متابعت و مطاوعت شمس عراقی[2] مشغول می بود۔ چنانچہ بمتابعت و معاضدت او

[1] خواجہ محمد اعظم در "واقعات کشمیر" "تخریب و ترہیب جنود ہنود" را مطلقاً ذکر نہ کردہ است۔ عبارتش ایں است :-

"اسماعیل شاہ بن محمد شاہ بعد واقعہ برادر بہ پادشاہی رسید۔ و در زمان او باہتمام کاجی چک کہ مُرید شمس عراقی بود مذہب تشیع بیشتر رواج گرفت"۔

[2] مرزا حیدر دوغلات مصنّف تاریخ رشیدی شمس الدین عراقی متوفی ۱۵۲۶ء متبع مذہب نوربخشی قرار دادہ است۔ نزدش پیروان مذہب مذبور نہ شیعہ بشمار می روند نہ سنی۔ پیروان ایں فرقہ مع سب و شتم خلفاء ثلاثہ و عائشہ رض امیر سید محمد نوربخش را مہدی وقت خیال می کنند۔ شمس الدین عراقی در ۸۹۲ھ در عہد سلطان حسن شاہ کشمیری از جانب سلطان حسین مرزا والئی خراسان بطور سفارت وارد کشمیر شد۔ و در ۱۵۲۶ء در سرینگر فوت شد۔ قبرش در محلۂ زڈی بل مرجع خواص و عوام شیعیان کشمیر است۔ مرزا حیدر می نگارد کہ باشندگان کشمیر اولاً تمام تر حامل مذہب حنفی بودند، لیکن از ورود شمس الدین مذبور فدلیے از زماں از دین آبائی خود برگشتہ مذہب نوربخشی قبول کردند۔ (جیرٹس آئین اکبری جلد دُوم صفحہ ۳۵۲)۔

شمس عراقی در خانقاه جڈی بل اغتلاو استیلائے کلی یافتہ بہ بلائے از
مردم ہنود و مسلمان جبراً داخل مذہب خود ساختہ مذہب امامیہ را
رواج بخشید۔ کتاب احوط در احکام مذہب اہل تشیع از خود تصنیف
کردہ شائع نمود۔ و ہر فتنہ فساد کہ درمیان امرائے کشمیر درین پنجاہ
پنجاہ سال رو داد۔ ہمگی بسبب نفاق انگیزی و فتنہ سگالی ذات
اوشاں بود۔ مختصر کہ اسماعیل شاہ ہمگی یک نیم سال عاریۃً نام سلطانی
بر خود نہادہ انتقال نمود۔

(۲۴) سلطان ابراہیم[1] شاہ پسر اسماعیل شاہ در ۹۴۶ھ دیہیم حکمرانی
برسر نہادہ زمام انتظام و مہام ملک داری بدستور در قبضۂ اقتدار
کاجی چک دادہ خود در امور مملکت اختیارے نداشت ملک کشمیر بدستور
سابقہ میان امرا بر سہ سہم منقسم بود و ہر احدے انتظام علاقۂ خود
می ساخت حکومت ابراہیم شاہ چہار[2] ماہ بود۔

تسلط یافتن میرزا حیدر کاشغری[3] بر کشمیر

چوں ابدال ماگرے و دیگی چک از جنود اہل سنت و جماعت بودند
و بسبب تغلب کاجی چک در جنگ سوپور ہزیمت خوردہ بہ جانب پنجاب

---

[1] سلطان ابراہیم شاہ ثانی۔

[2] معلوم نتواں شد کہ چگونہ ایں بادشاہ بد قسمت سلطنت را گذاشت۔ بعض گفتہ
کہ در سال تخت نشینی خود معزول کردہ شد و بعض گفتہ کہ فرار شد۔

[3] مرزا حیدر دوغلات مصنف تاریخ رشیدی ۹۵۷ ـــ ۹۰۵ھ۔ تاریخ وفاتش
"قضائے الٰہی" گفتہ اند۔

خراب و آوارہ اوقات گذاری می کردند، دراں حال فرزندانِ خود در پیش گاہ ہمایوں پادشاہ بامید معاونت و معاضدت فرستادند۔ و درآنجا بوساطت میرزا حیدر و خواجہ حاجی باندے بہ خدمت ہمایوں بادشاہ حقیقت استیلائے متابعانِ شمس عراقی و شیوع مذہب تشیع مفصل عرضداشتہ کتابِ احوط تصنیف میر شمس عراقی بہ جنس گذرانیدند وبرائے اصلاح مذہب و فرستادن افواج بکشمیر التماس نمودند۔

و دراں ایام ہمایوں شاہ از دستِ شیر خان[1] افغان ہزیمت خوردہ دارد لاہور شدہ بود و موجب خواستگاری امرائے کشمیر عزم عزیمت ایں حدود بخاطر خود جزم نمود۔ امّا میرزا ہندال اورا ازیں خیال باز داشت از راہ سند و بھکر بطرف جودھپور فی الفور نہضت فرمود والتماس امرائے کشمیر را التفات نہ نمود۔

لیکن میرزا حیدر موجب ترغیب امرا و رغبت خاطر خود از پیش ہمایوں شاہ رخصت حاصل کردہ با جمعے[2] از متابعانِ خود

[1] شکست مذکور در قنوج بروز عاشورہ سنہ ۹۴۷ھ مطابق ۱۷ مئی سنہ ۱۵۴۰ء از بیوفائی محمد سلطان میرزا بر افواج ہمایوں افتاد۔ ہمایوں دریں معرکہ یک لک فوج مقابل شیر شاہ سور آوردہ بود دراں حالیکہ عدۂ افواج آخر الذکر از عدۂ پنجاہ ہزار متجاوز نبود۔ (تاریخ فرشتہ جلد دوم مترجمہ محمد فدا علی طالب صفحہ ۲۲۵)

[2] بقول صاحب تاریخ رشیدی صفحہ ۴۷۹ و تاریخ ساہی مسنفہ احمد یادگار صفحہ ۱۵۸-۱۵۷ جمعیتے کہ مرزا حیدر از ہمایوں حاصل نمود چہار صد نفر آزاد و غلام بودہ است۔

برائی معاونت فرقۂ ماگریاں عنان عزیمت بجانب کشمیر معطوف داشتہ ازراہِ چیرہ ہار[1] بتاریخ ۲۰ ماہ رجب ۹۴۷ھ وارد خطّہ گردید وبہ استماع آوازۂ او کاجی چک وسیّد ابراہیم خان تاب مقاومت درخود ندیدہ بغیر مقابلہ ومحاربہ باجمعیّت وثروت خود ازراہ ہیرہ پور در شعاب نوشہرہ منزوی شدند۔

ومیرزا حیدر بہ کمال کرّ و فر وارد شہر شدہ مُلک کشمیر را متصرف گشت وبا اُمرائے کشمیر اختلاط وارتباط باحسن وُجوہ ورزیدہ اعیان مُلک را بہ احسان واستمالت مُطیع خود گردانید وبہ اتّفاق اُمرا ملکِ کشمیر را برسہ حصّہ قسمت کردند۔ ازاں جُملہ یک حصّہ بہ میرزا حیدر۔ یک حِصّہ بہ ملک ابدال۔ یک حصہ بہ ملک ریگی چک مُسلّم داشتند ونازک شاہ پسر فتح شاہ راخلعت خسروی دربر کردند۔

بعدچندگاہ ملک ابدال ماگرے ازدنیا انتقال نمود ومیرزا حیدر پسر او حُسین ماگرے رابر جاگیر ومنصب پدر مُستقل فرمود۔

(۲۵) سُلطان نازک شاہ[2] پسر فتحشاہ در ۹۴۷ھ بہ معاونت و

---

[1] بقول تاریخ رشیدی ص ۴۸۵ واکبرنامہ جلداوّل مترجمہ بیوریج صفحہ ۴۰۲ بہارستان شاہی قلمی الف ۱۰۷ تاریخ ورود میرزا حیدر در کشمیر بیست ویکم ماہ رجب ۹۴۷ھ است۔

[2] میرزا حیدر در تاریخ رشیدی نازک شاہ را نادر شاہ نوشتہ است۔ ازسکہ ہائی کہ بزمانۂ او تعلق دارند تصدیق این امر می گردد۔ اما مؤرخان کشمیر بالاتفاق این را نازک شاہ نوشتہ اند۔

معاضدت میرزا حیدر بر سریر جهانبانی جلوس نمود و میرزا حیدر در رتق و فتق امور سلطنت و انتظام مهام وزارت تسلّط یافته در معاضدت و معاونت اهل سنّت و احسان و التفات رعیّت بخوبی پرداخت و اهل هنود را بر فق و رفاه و آسودگی بنواخت و خیام مسکن و ماوای اهل و عیال خود در قلعه اندرکوٹ[1] افراخت۔

و ملک کاجی چک برائے استعانت و استمداد در پیش شیر خان افغان به هند رفت و دختر خواهر خودش که صبیهٔ صُلبیه سلطان محمد شاه[2] بود نزل خدمت ساخته فتنه سگالی معاندان و پریشان حالی خود بیان نمود و جراحت هائے بدن خود برهنه کرده باو نشان داد و شیر خان را بر حال تباه او رحم آمد بعاطفت خُسروانه بنواخت بلکه به خطاب خانی ماتی رتبهٔ او افراخت و از اُمرائے خود حُسین خان شیروانی و عادل خان و با جمعیّت پنج هزار سپاه دانیال برائے امداد و اعانت او همراه داد رخصت انصراف بخشید و کاجی چک به سارعت تمام داخل کشمیر شده در ملک ولوله انداخت۔

[1] در تاریخ رشیدی صفه ۴۸۵ و اکبرنامه جلد اول مترجمه بیوریج صفه ۴۰۳ این مقام همچنیں درج است۔ و آنکه بعض مؤرخین "اندرکول" نوشته اند غلط و فاسد است۔ اندرکوٹ یا انترکوٹ قلعهٔ بود در زمان هندوان واقع نزد تالاب مانسبل ۱۲ میل بجانب شمال مغرب سرینگر عرض بلد ۱۵ ۳۴ ، طول بلد ۴۴ ۴۵ ۷۴۔ (سٹائن اینشنٹ جیوگرافی پارا ۱۲۲) [2] مصنّف تاریخ رشیدی صفه ۴۸۵ از ذکر نمودن این پیشکش برائے شیر شاه خودداری نموده است۔

ومیرزا حیدر عیال و اطفال خود در اندر کوٹ گذاشتہ باتفاق ملک ریگی چک و عیدی رینہ و حسین ماگرے بہ حرکت آمدہ بمقام دُتھہ نار تلاقی فریقین رُوے داد و تا مدت یکماہ باہمدیگر از جدال و قتال دقیقۂ نگذاشتند۔

وبعد یک ماہ بہ سبب طغیان آب و کثرت سیلاب از آنجا برخاستہ رفتند و ملک کاجی چک بمقام گیرڈار پائے استقامت استوار نمود ومیرزا حیدر باجمعیت خود در موضع کوہ تر قیام ساختہ فردا در موضع وهنوره محاربۂ فریقین واقع شد۔ ہرچند دلاوران عسکر کاجی چک دقیقۂ از دقایق محاربت و مبارزت فرو نگذاشتند امّا فتح و نصرت فتوح آسمانی است ناگاه کاجی چک بہمراہی دولت خان و سید ابراہیم خان از راہ چیرہ ہار بجانب پنوچ مہزوم شُد۔ و غازی چک با لشکر شیر شاه از راه ہیرپوره گریختہ رفت و میرزا حیدر مظفر و منصور داخل شہر شُده طبل فیروزی نواخت۔ ملا یوسف خطیب تاریخ این جنگ "فتح مکرّر"[1] دریافت یعنی فتح اوّل پار سال و فتح مکرّر امسال۔

و ملک ریگی چک بعد نصرت از میرزا حیدر رخصت گرفتہ بجانب کامراج در علاقۂ خود معاودت نمود و چندے رابطۂ تودّد و وفاق با ہمدیگر مستحکم داشتہ در متابعت یکدیگر گرمجوشی میکردند۔ عاقبت ملک ریگی چک با میرزا حیدر سرگرانی کرده در نفاذ امورات او عدولی

[1] ۹۴۸ھ -

می ساخت۔ لاجرم میرزا حیدر با حاجی بانڈے و حسین ماگرے و جبدر رینہ گنگاش کردہ برائے گرفتن ریگی چک با جمعیّت افواج در کامراج رفتند و ریگی چک تاب مقاومت ندیدہ از راہِ کرنا در کوہستانِ نوشہرہ نزد کاجی چک گریختہ رفت۔ و میرزا حیدر خانہ ہائے ریگی چک در آتش کشیدہ مال و منال او را تاخت و تاراج کنانید۔

و در سال دیگر ۹۵۱ھ کاجی چک و ریگی چک با ہمدیگر اتفاق[1] کردہ در کوہستان گلمرگ[2] شورش برداشتند۔ میرزا حیدر با جمعیّت لشکر مغلان و باتفاق امرائے کشمیر در مقابلۂ آنہا دادِ محاربت و مبارزت دادہ از طرفین جمعے کثیر بہ قتل آمدند۔ عاقبت لشکر مغلان بر سر آنہا

---

[1] نزد صاحب بہارستان شاہی سبب موافقت ریگی چک با کاجی چک این بود کہ میرزا حیدر بنا بر مصلحت سیاسی با پیروان شمس الدین عراقی بحسن خلق پیش می آمد۔ این چیز باعث منافرت ریگی چک از میرزا حیدر گشت متوہم شدہ از کشمیر بدر رفت و باتفاق کاجی چک باعث فتنہ و فساد گردید۔

[2] فارسی مؤرخانِ کشمیر "گلمرگ" را "گوری مرگ" نیز گفتہ اند۔ طول بلدش ۵ ۳۴ و عرضش ۲۵ ۷۴ است۔ مقام مزبور در وسط کوہ پیر پنچال بطرف جنوب مغرب کشمیر واقع است۔ فاصلۂ اش از بارہ مولہ و سرینگر بالترتیب ۱۳ میل۔ ۲۴ میل بطرف جنوب و مغرب است۔ دہ گلمرگ آب و ہوایش لطیف دارد و در موسم گرما محل اجتماع سیاحان عالم گردد۔ باین مقام از راہ ہائے مختلفہ میتواں رسید۔ ارتفاعش از سطح بحر محیط ۸۰۰۰ فٹ است۔

شب خون دادہ منہزوم کردند و کاجی چک بمقام تھنہ رسیدہ بہ مرض تب لرزہ از جان درگذشت "فوت سرور"[1] تاریخ است۔

میرزا حیدر از گلمرگ بہ فتح و فیروزی رجعت کرد و با عیدی رینہ و حسین ماگرے اتفاق و اتحاد کلی نمودہ اطراف کشمیر را از تبت و پکھلی[2] و دانگلی و کشتوار[3] مع مضافات دیگر بہ حیطۂ تصرف در آورد۔ و سکہ و خطبہ بدستور بنام نازک شاہ جایز داشت۔ ملک عیدی رینہ را رتبۂ سپہ سالاری بخشید و در انتظام مملکت مساعی جمیلہ بکار

---

[1] ۹۵۲ھ۔ صاحب بہارستان شاہی نیز این تاریخ ذکر نمودہ است۔ ملاحظہ کنید عبارت ذیل:۔

"در تاریخ ۹۵۲ھ بروز بیست و سویم جمادی الآخر ملک کاجی چک در ہندوفات یافت۔ "فوت سرور" تاریخ وفات اوست۔"

تاریخ مزبور مطابق ۱۱ستمبر ۱۵۴۵ء می شود۔ (بہارستان شاہی قلمی الف ۲۲۶۔ طبقات (لک) صفحہ ۶۱۶۔ فرشتہ (لک) صفحہ ۳۵۵ جلد دوم)

[2] طبقات (لک*) صفحہ ۶۱۷۔ فرشتہ (لک، جلد دوم صفحہ ۳۵۶۔ پکھلی بر تمام علاقۂ کوہستانی ہزارہ (قدیم اُراسہ) اطلاق می شود۔ ہمچناں آں میدان نشیبی کہ مابین دریائے کشن گنگا سلسلۂ کوہ کاجرگ کہ بطرف شمال مشرق کشمیر است نیز شامل پکھلی شمار می رود۔ (جیریٹ آئین اکبری جلد دوم صفحہ ۳۹۰۔ سٹائینس انشئنٹ جیوگرافی پیرا، ۸۳)

[3] مصنفین طبقات و فرشتہ جلد دوم (مترجمہ لک صفحہ ۶۱۲ و ۳۵۵) برخلاف حسن رائے دارند۔ نزد ایشاں مرزا حیدر در کشتوار بہ تباہی و بربادی دوچار شد۔ کشتوار خطہ ایست کہ در کشمیر بطرف مشرق برلب دریائے چناب واقع است۔ در ازمنۂ قدیم اورا "کشٹہ وتا" گفتندے (بیٹس گزیٹر صفحہ ۲۳۷ انشئنٹ جیوگرافی پارا، ۸۱)

*۔ این لفظ مخفف لکھنواست

آوردہ اوستادان ہر حرفت وصنعت از ہر جا طلبیدہ رونق و رواج این ملک بخشید[1] - و تعمیر حمام و طاقہائے دریچۂ تکیہ دار وکاغذگیری پنجرہ ہا و بدررو ہاے اسواق و خنک کردن شالی بظروف آتش کہ آں نارہ بِلّومی گویند از مخترعات اوست[2] - واہل فضل وکمال را دوست می داشت و رعایت دانشمنداں فراواں می کرد -

و در ۹۵۵ھ علم تعصّب افراشتہ باتفاق اعیان شہر مردم عوام[3] اشتعال دادہ بر تاراج شیعہ ہا دلیر نمود[4] - چنانچہ باشارۂ او عوام ہرسو تاختہ شیعہ ہا را تاخت و تاراج نمودند - و بیوتِ آنہا را درداد خاکستر کردند و خانقاہ شمس عراقی کہ در جڈی بل بود بہ آتش افروختند ولاشۂ شمس عراقی را از گور کشیدہ[5] در سرگین سگاں طعمۂ آتش نمودہ مرقدِ او را مزبلِ اہل شہر کردند و شنگلی ریشی[6] کہ از مریدان باباعلی نجار بود و در نواحی پرسپور رواجے داشت از شالی کوب سرش کوفتہ لاشۂ او در سرگین افروختند و قاضی میر علی اخراج کردہ خانۂ او را غارت

---

[1] اکبر نامہ جلد اوّل مترجمہ بیوریج ص۴۰۲ و توزک (RLB) جلد دوم ص۱۴۸ -

[2] تاریخ اعظمی قلمی ص۶۹

[3] نارہ بِلّو کلام کشمیری است مرکب از دو لفظ - نارہ بمعنی آتش و بِلّو بمعنی ظرف بزرگ -

[4] بہارستان شاہی قلمی الف الف 111B و نیز تاریخ اعظمی قلمی ص۶۸ -

[5] ایضاً ایضاً -

[6] بہارستان شاہی -

نمودند و مُلّا حاجی خطیب از تیغ گذرانیدند۔

مختصر کہ مردم بسیارے از اعیان شیعہ و متابعان شمس عراقی بقتل رسیدند و میر دانیال گرامی فرزند شمس عراقی کہ در اسکردو[1] ترویج مذہب خود می ساخت میرزا حیدر او را البرزنش آوردہ تا یک سال محبوس داشتہ بگواہی چند شاہداں سبِّ صحابہ کبار رض بر و ثابت کردہ بہ فتوائی قاضی ابراہیم و قاضی عبدالغفور[2] از تیغ گذرانید لاشۂ او را در شہر دفن کردن نداد۔ تاریخ قتلِ او "دشتِ کربلا" گفتہ اند۔

بوقوع ایں واقعہ تردّد و توحش در دلہائے مردم از میرزا پیدا گشت خصوصًا اہل تشیّع بیشتر در مقام خصومت و نزاع او مستعد شدند و ملک عیدی رینہ را از روی خود رای و سرکشی او غبار کدورت دامنگیر

---

[1] در بہارستان شاہی بجائے اسکردو "تبّت" مذکور است۔

[2] مصنف بہارستان در ضمن قضاۃ نام قاضی حبیب را نیز ذکر کردہ است۔ ملاحظہ کنید:-

"در ہشتم ذی الحج ۹۵۶ھ بہ تبّت رفتہ شیخ دانیال را گرفتہ آوردہ قریب یکسال در قید و زنجیر محبوس داشت و آخر از جہت دفع مطاعن در منع طاعن عبدالرشید خان در قصد کشتن آنحضرت اُفتاد۔ و شیخ فتح اللہ پیش خود آوردہ گواہان دروغ از وے طلب نمود۔ و آں مرد ناخداترس رشوت ہا دادہ جماعتے فاق آوردہ۔ ایشاں بر سبّ و رفض آنحضرت گواہ شدند۔ و آنحضرت را در بیست و چہارم ماہ صفر ۹۵۷ھ بحکم قضاۃ وقت قاضی حبیب، قاضی ابراہیم و قاضی عبدالغفور شہید ساختند۔ و تاریخ آں "دشت کربلا" یافتند ۹۵۷ھ

خاطر گشت۔

مدّعا کہ ہر کسے در صدد مخالفت و معاندت او افتاد درالاثنا میرزا حیدر را خیال تسخیر محمد کوٹ[1] بہ خاطر افتاد و از اُمرا استصواب ایں امر کرد۔ ہر کسے در اہتمام و انصرام ایں مقدمہ اورا ترغیب و تحریص نمود۔ موجب آں میرزا قرا بہادر برادر زادۂ خود باجمعیت یکہزار سپاہ از قوم مغل و یک نیم ہزار از فوج کشمیری اوّل ماہ رمضان ۹۵۷ھ براہ بارہمولہ مامور ساخت۔ عیدی رینہ و حاجی بانڈے و نازک شاہ باہمدیگر اتفاق کردہ در تخریب میرزا حیدر کنگاش نمودہ باہمدیگر بہ عہود و مواثیق متعہد و متعقد شدند و ملک عیدی رینہ بہ فریب سازی و روبہ بازی از میرزا حیدر رخصت گرفتہ بالشکر مغلاں بطرف محمد کوٹ نہضت نمود۔

چوں سپاہاں در بارہ مولہ اقامت کردند از فساد امرائے کشمیر متنبہ گشتہ بعرض میرزا حیدر رسانیدند و میرزا حیدر ایں سخن را باور نکردہ گفت کہ مغلاں در فساد و فتنہ کم از کشمیریاں نیستند۔ حیبن ماگرے برادر خود علی ماگرے را نزد میرزا حیدر فرستاد تاکہ از غدرِ کشمیریاں اورا آگاہ گرداند و لشکر را حکم رجعت بدہد۔ میرزا حیدر گفت کہ کشمیریاں را چہ طاقت است کہ باما غدر اندیشند۔

---

[1] صاحب بہارستان شاہی ایں مقام را "مان کوٹ" ذکر کردہ است۔ مقام مذبور در صوبۂ پونچھ درمیان کوٹلی و پونچھ واقعست۔ (بیٹس گزیٹیر ص ۲۶۸)

دراں اثنا ۲۷ ماہ رمضان دراندرکوٹ آتشے عظیم واقع شد اکثر خانہ ہا سوختند۔ و مرزا قرابہادر و سائر مردم پیغام کردند کہ خانہ ہائے ما سوخت شد۔ اگر حکم باشد بیائیم و خانہ ہا راست کنیم و در سال آئندہ متوجہ برپل گردیم۔ مرزا حیدر اصلاً منظور نہ کردہ پس مرزا قرابہادر با لشکر خود بکمال جبر و اکراہ متوجہ برپل گشت۔ چوں در محمد کوٹ رسید سیزدہم ماہ شوال تمامی امرائے کشمیر بر قلعہ ہائے کوہ و بلندی ہا عروج کردہ گروہ گروہ زمینداران کوہستان را تجویز دادند کہ راہ معاودت مغلاں بہ جانب کشمیر مسدود سازند۔ علی الصباح مردم کاری و دلاوران کارزاری از قلال جبال فرود آمدہ درمیان تنگنائے درۂ کوہستان با لشکر مغلاں بہ جدال و قتال پیوستند و سنگہائے گراں از بالا غلطانیدہ کالبد ہائے مغولاں بخاک آمیختند تا وقت زوال از حرب و ضرب و سنگ و چوب خونہائے مغولاں بر زمین ریختند و دراں معرکۂ جانکاہ مغلاں داد شجاعت و مردانگی دادہ حملہ ہائے رستمانہ نمودند۔ عاقبت راہِ ہزیمت پیش گرفتہ بجانب برپل گریختند و تا یک فرسخ دلاوران کشمیر دنبال آنہا تعاقب کردہ بسیارے مقتول و مجروح نمودند۔ و کیچم خان کمکہ مردمانِ کوہستان ہمراہ گرفتہ تا موضع برپل دنبال آنہا دویدہ از اسپ و یراق و سامان ہرچہ دیدند بغارت بردند۔ و عیدی رینہ با نقد سوار با فسری شمس چک و نجی ملک برائے محاصرۂ قلعۂ برپل مامور ساخت۔ و خود بجانب پنوچ حرکت نمود و امرائے کشمیر در برپل رسیدہ قلعہ را محاصرہ کردند۔

صبح روز دیگر قرابہادر جماعتے از مغلاں ہمراہ گرفتہ برائے مصالحہ و تملق

به جانب اُمرائے کشمیر پیش قدمی ساخت۔ چون نزدیک رسید مردمانِ کوهی و پیادگان کشمیر بر سرِ ایشان ریخته بمقاتله و غارت مشغول شدند۔ و سید مرزا با جماعت مغلان شمشیر زنان برده از قلعه بر آمده بجانب ولایت گکهران منهزم شدند و دنبال آنها دلاوران کشمیر تا یک میل تعاقب کرده از براق و سامان هرچه در یافتند بُردند و قرابهادر با جمعی از مغلان در دست کشمیریان گرفتار آمده دست و پا بسته در اُردوئے عبدی رینه رسانیدند و عبدی رینه قرابهادر و قطب علی کوکه و محمد نظیر را که سران عسکر بودند محبوس داشت و قریب شصت کس را دستها بُریده رها کردند۔ از انجمله بعضیها در انجا فوت شده بعضیها به جوانب و اطراف متفرق گشت و عبدی رینه میر سید ابراهیم و غازی چک و دولت چک از کوهستان نوشهره طلبیده از راه هیره پور همراه خود به کشمیر آورد۔

و میرزا حیدر به سنوح این سانحهٔ جانکاه موجب مصلحت مشیران و مدبّران خود جمعی از مغلان در اندرکوٹ نگهبان خانمان خود گذاشته مع یکهزار سوار مغل به تقابل اُمرائے کشمیر متوجه شد۔ چون بمقام زال ڈگر نزول فرمود فتح چک با سه هزار کس در اندرکوٹ رفته خانهٔ میرزا حیدر را آتش کشید۔ و جمیع عمارات سلطان زین العابدین را که در سوپور بودند به عوض عمارات میرزا حیدر بسوخت۔ امّا میرزا را این عمل خوش نیامد۔ لشکریان عمارات عبدی رینه و نوروز چک را که در شهر بودند سوختند۔

[1] ترک کردند۔

چون ایام بخت و اقبال از میرزا برگشته بود مخبران و معتمدان وے هرجا که در اطراف کشمیر پیشتر تعین شده بودند از هرجا تباه شدند۔ از انجمله مُلّا قاسم و ملّا باقی که از اُمرائے عظام او در تبت حکومت میکردند در موسم زمستان مردم تبت اتفاق نموده ملّا قاسم را با جمعے کثیر قتل کردند و ملّا باقی گریخته بوقت مصیبت پیش میرزا حیدر در اندرکوٹ رسید۔ و مولانا عبداللہ سمرقندی که از اُمرائے معتمد علیه بود بضبط و ربط ولایت پکھلی اعتبار داشت از انجا باستماع خروج کشمیریان متوجه ملازمت بود چون در باره موله رسید از دست کشمیریان مقتول گردید۔ و یوسف میرزا کوکه در کشتواڑ به حکومت متنقل بود۔ از انجا هزیمت خورده در اثنائے راه با یک هزار و پانصد نفر مغل کُشته شد۔ و محمد نظیر در راجوری گرفتار گشت۔

میرزا حیدر این همه اخبارات جانکاه در یک روز شنیده از جان خود منسلی گشت۔ قطعه

فریاد ز جور و ستم چرخ کبود | هرگز گره بسته کس را نه کشود
هرجا که دلے یافت که داغے دارد | صد داغ دگر بر سر آن افزود

میرزا حیدر باوجود تلاطم امواج اختلال عنقریب اقبالِ مخشه تدرواه نموده رسید و لشکر اُمرائے کشمیر در قلعۂ خانپور[1] اقامت گزین شده بود۔ میرزا حیدر

[1] نزد محمد اعظم و ابوالفضل این مقام خانپور است۔ مقام مزبور را ابوالفضل در اثنائے راه هیره پور و سرینگر نشان داده است۔ بدین وجه میتوان گفت که خانپور همان دہے است که در پرگنۂ بیره بمسافت یک میل بجانب شمال مشرق در زنگ بر راہے که به سرینگر تا زود واقعست۔ (بیٹس گزیٹیر صـ ۲۳۲)

باجمعیت ہشت صد سوار بر فوج مخالفاں شب خونی آورد چوں بپایاں قلعہ رسید تمامی دلاوران مغل در انجا ایستادند و ہمراہ میرزا حیدر ہمگی سی سوار بالا بر آمدند۔ آنہا ہم در اثنائے راہ باز ماندند و میرزا حیدر ہمگی ہشت سوار ہمراہ گرفتہ در معرکہ محاربہ دست مقاتلہ بکشاد و چہل و چہار کس از تیغ گذرانیدہ بزخم تیر مخالفاں در شب ہشتم ماہ ذی قعدہ ۹۵۷ھ جام شہادت نوشید۔[1]

بعضے مؤرخاں می نگارند کہ دراں شب ابرے سیاہ پیدا شد چوں میرزا حیدر نزد خیمۂ خواجہ حاجی باندے[2] کہ مادۂ فساد و وکیل میرزا بود رسید از تاریکی ہیچ نمی نمود۔ شاہ نظیر کہ قورچی میرزا حیدر بودے گوید کہ دریں وقت چوں تیر می انداختم آواز میرزا حیدر بہ گوش من رسید کہ گفت "قباحت کردی" دانستم کہ دراں تاریکی ناگہانی تیرے بہ میرزا حیدر رسید۔ و نیز منقولست کہ قصابے[3]

[1] صاحب بہارستان شاہی صحیح تاریخ قتلش بایں الفاظ دادہ است۔

"بقضائے الٰہی در شب ہشتم ذی القعدہ ۹۵۷ھ میرزا حیدر بزخم کمال دوبی بقتل رسید۔"

و صاحب تاریخ اعظمی نیز تاریخ قتلش ۹۵۷ھ ہجری بیان کردہ است۔ و آنکہ ملک حیدر چاڈورہ و نرائن کول عاجز تاریخ قتلش ۹۵۹ھ ہجری بیان کردہ اند مبنی بر خطا و سہو است۔

[2] طبقات چاپ لکھنؤ ص ۶۱۸ و فرشتہ جلد دوم چاپ لکھنؤ ص ۳۵۷۔

[3] پنڈت نارائن کول عاجز نام ایں قصاب "کمال دوبی" بیان کردہ است۔

بر دانِ اُو تیر زد۔ ^لے^ بعضے گویند کہ کمال کوکہ او را بزخم شمشیر کُشت امّا بر قالب اُو غیر از زخم تیر چیزے دیگر ظاہر نبود۔

فردا چوں مخالفاں از قتل میرزا حیدر خبر یافتند دولت چک و غازی چک پسران کاجی چک خواستند کہ بر نعش میرزا بے ادبی کردہ جسد او را طعمۂ سگاں سازند و سیّد محمد بیہقی کہ بیرۂ نازک شاہ بود باتفاق حسین ماگرے و اجتماع اہلسنّت استقامت کردہ نعش او بر داشتہ در مزار سلاطین متصل مرقد زین العابدین بسمت مغرب بعد پنج روز دفن کردہ مقبرۂ او سنگین افراختند۔

لہ وہمیں روایت را بقدرے اختلاف ملک حیدر چاڈورہ، خواجہ محمد اعظم، نارائن کول عاجز، بیربل کاچرو اختیار نمودہ اند۔ عبارت اوّلیں این است :-

"پس بعزم انصرام این مرام میرزا حیدر خود متوجہ تفتیش احوال اہل قلعہ گردیدہ شبے سوار شد و از دروازۂ قلعہ باندروں رفت قضا را قصابے گاؤے پاک میکرد چوں دید کہ سوارے از بیروں در آمد دانست کہ جاسوس لشکر است۔ میرزا را پرسید کہ کیستی و بکجا آمدی؟ میرزا چوں زبان کشمیر خوب یاد نگرفتہ بود جوابے داد کہ نہ فارسی بود و نہ کشمیری۔ قصاب تبر یکہ گاو را بآں پاک میکرد بر سر میرزا کوفت و او را بسر منزل فنا و بوادی خموشاں رواں کرد۔"

عبارت ثانی این طور است :-

"میرزا اہل و عیال در اندر کوٹ گذاشتہ قصد شبخونِ اُمرائے کشمیر کرد۔ بخاطر میرزا رسید کہ در شاخ بندی غنیم تن تنہا در آمد قصابے پرسید کہ نام تو چیست چوں زبانِ کشمیر فصیح نمیدانست قصاب را یقین شد کہ مغل است تبر بر داشت و بر سرش کوفت و بہماں زخم درجۂ شہادت یافت۔"

وبر لوح قبر او ایں سجع نقش بر سنگ موجود است۔ تاریخ:-

شہ گورگاں میرزا حیدر آخر بملکِ شہادت زدہ کوسِ شاہی

قضائے الٰہی چنیں بود تاریخ شدہ بہرِ وصلش "قضائے الٰہی"[۱]

سید محمد تا یک ماہ بر مقبرۂ او محافظاں مقرر داشتہ دستِ چکاں کوتاہ ساخت۔

چوں دولت چک بہ سبب حمایت نازک شاہ و سید محمد بر نعش میرزا حیدر دست بنا فتند در اندرکوٹ برائے ترت[۲] و تاراج خانمان میرزا حیدر تاخت آوردند وزنِ میرزا ہم بہ جنگ مردانہ مستعد ماندہ بود[۳]۔ فرزندانِ ابدال ماگرے کہ از اقارب سید محمد بودند درمیان آمدہ صلح کنانیدند[۴]۔ چکاں را دفع کردہ قبیلۂ میرزا را در سرینگر میانِ حویلی حسن متو جائے دادند۔ و میرزا قرابہادر و میرزا عبدالرحمٰن و میرزا جان میرک و میرزا پکلہ و میر شاہ و شاہزادہ بیگ و محمد نظر و جر علی نظر بند شدند و بعد چندگاہ رہائش یافتہ روانہ کاشغر نمودند[۵]۔

میرزا حیدر برادر زادۂ سلطان سعید کاشغری و خالہ زادۂ بابر بادشاہ بود در علوم عقلی و نقلی و شعر و سخن طبعے موزون داشت۔ تاریخ رشیدی از تصنیفات

---

۱ ۹۵۷ھ (ایضاً ص۱۸) امّا ملک حیدر و نارائن کول عاجز و بیربل کاچرو بہ خلاف ایں ہر دو سال قتلش ۹۵۹ھ نوشتہ اند۔ ملک حیدر گوید کہ:-

۹۵۹ھ
"در تاریخ نہصد و پنجاہ و نُہ از اوجِ تخت بحضیض قدم نہاد"

۲ ترت، غارت و انہدام۔ ۳ ایضاً ص۱۸۔ ۴ ایضاً ص۱۸۔

۵ تاریخ ملک حیدر چاڈورہ (مخطوطہ) ص۵۵ و تاریخ کشمیر اعظمی مطبوعہ ص۸۱۔ امّا در ہر دو ایں قدر تفصیل نیست کہ حسن ذکر کردہ است۔

اوست دہ سال بہ حکومت کشمیر گذرانید[1] و سکہ و خطبہ بنام نازک شاہ معمول داشت[2]۔

بعد واقعہ میرزا حیدر عیدی رینہ بر منصب وزارت استقلال یافت۔ نازک شاہ را اسم سلطانی و خطبہ بدستور گذاشت و انتظام مہام مملکت بطور خود می ساخت دولت چک و غازی چک و علی چک و حسین چک فرزندان کاجی چک کہ در آوارہ گردی و پریشان حالی میانِ کوہستان ہا اوقات بسر می بردند بتوجہات بے غایات طلبانیدہ در سایۂ حمایت و عنایت خود نگہداشت[3] چوں قوت و ثروت دریافتند براہ بغض و عناد و کینہ و فساد او بشتافتند و ہمیشہ در تدبیر و تخریب او شطرنج تدبیر می باختند[4]۔ دراں زمان ہیبت خان نیازی از پیش گاہ سلیم شاہ با لشکر دلاورانِ جرار براہ کوہستان جموں بعزم تسخیر کشمیر عزیمت کردہ در

بانہال رسید۔

ازیں سو دولت چک، و حاجی بانڈے با جیش پُر طیش بہ مقابلہ برآمدہ بر فرق کوہ بانہال پائے استقامت افشردند و ملک عیدی رینہ و حسین ماگرے متعاقب باہستگی می رفتند[5]۔ دولت چک لشکر خود بہ دو راہ بر مقابلۂ مخالفان مامور ساختہ فردا بہ جنگ پیوستند و از صبح تا شام داد مردانگی دادہ محاربۂ

---

[1] "واقعات کشمیر" ص ۸۲ ۔ [2] مجموع التواریخ مصنفہ بیربل کاچرو قلمی ص ۲۱۴ ۔

[3] "واقعات کشمیر" خواجہ اعظمی ص ۸۷ ۔ مجموع التواریخ قلمی ص ۲۱۴ و تاریخ کشمیر ملک جلد چادڈورہ ص ۵۸ ۔

[4] "واقعات کشمیر" ص ۸۷ ۔ [5] و سبب باہستگی رفتن عیدی رینہ و حسین ماگرے ایں بود کہ ہر دو بشہرت دولت چک در مدافعۂ ہیبت خان نیازی حسد می بردند و از خدا می خواستند کہ ایں کس از میاں بر ود و صاحب تاریخ فرشتہ ص ۳۵۸ و طبقات اکبری ص ۶۲۰ چاپ لکھنؤ در مقتولین زوجۂ ہیبت خان (اعظم ہمایوں) را نیز شمردہ اند۔

عظیم نمودند۔[1]

ہر چند دلاوران ہندی نژاد را در شجاعت و مبارزت نظیر نبود لیکن موجب دستبرد قضا و قدر در دست کشمیریاں ہمہ مقتول شدند و بغیر دو کس از جنود ایشاں کسے زندہ نماندند پس بوقتِ شام دلاوران کشمیر سرہائے ہیبت خان نیازی و سعید خان و شاہباز خان[2] درپیش دولت چک گذرانیدند۔ و ملک دولت آں سرہا درپیش سلیم شاہ[3] بجانب ہند فرستاد و قاصد را عرضداشت خود بنام نازک شاہ بدیں مضمون نوشتہ داد کہ شمس ملک و نجی ملک از طرف عیدی رینہ ہمراہ من بودند۔ آنہا ہیچ گونہ رفاقت سخنی بہ من نکردند نائرہ بغض و عداوت دیرینۂ شاں افروختہ شدہ بود۔ ایں بے اتفاقی علاوہ اشتعال فساد و عناد نمود۔ فقط۔

دولت چک بوقوع فتح و فیروزی کلاہ تکبر بہ فلک سودہ بہ جانب کشمیر معاودت نمود و در پرگنۂ ویرناگ با عیدی رینہ ملاقی شد و حسین ماگرے بداں جاہم نہ رسیدہ بود ملک عیدی رینہ بہ قیاس و قیافہ استکبار و استغنائے قوم دولت چک دیدہ در فکر تخریب و ترہیب آں ہا افتاد و دولت چک در شہر رسیدہ با ملک محمد ناجی کہ از عیدی رینہ بہ سبب مقدمات میرزا حیدر رنجیدہ بود، موافقت و موانست حاصل نمودہ برائے مقہوری عیدی رینہ

---

[1] مطابق روایت صاحب طبقات جنگ مزبور در پرگنۂ باہنال نزد کوہچہ لن کوٹ واقع شد۔

[2] سعید خان و شاہباز خان ہر دو مانند ہیبت خان از افغانانِ نیازی بودند۔

[3] نزد صاحب طبقات اکبری ایں نام اسلام شاہ است کہ دراں ایام در دہ بن نزد دریائے چناب قیام داشت۔

درمیانِ خانقاہ معلیٰ اجلاس کردند
دراں اثنا ملک نیکروز برادر محمد ناجی سنگے کلاں از سقف خانقاہ براں جماعہ انداخت وآں سنگ خطا شدہ[1] ستون خانقاہ مضروب ومجروح ساخت کہ اثر آں در خانقاہ قدیم پیش از سوختن موجود بود۔ وبہ پاداشں ایں امر نا ہنجار بندوقے از غیب بزانوئے نیکروز رسیدہ[2] فی الفور جاں داد۔
وملک عیدی رینہ جمعے از چکان کوپہ وارہ[3] کہ اہل سنت بودند وطائفہ ماگریاں وسیدان بیہقی باخود متفق ساختہ در ماہ رمضان ۸۸۵ھ بہ محاربت چکاں علم منازعت افراختہ در قلعۂ علاء الدین پورہ متحصن نشستہ بہ مبارزت ومخالفت آنہا پرداخت تا آنکہ شبے شمس چک کوپہ وارہ ونجی ملک وحاجی بانڈے و بہرام

۱۔ تاریخ کشمیر ملک حیدر چاڈورہ ص۸۵، واقعات کشمیر ص۸۷، جوامع التواریخ ص۲۱۳۔
اما حیدر ملک بجائے "انداختن سنگ از سقف خانقاہ" ذکر انداختن گولۂ توپ از کنارۂ آں طرف رود کہ بہت (جہلم) نمودہ است۔

۲۔ ایضاً۔

۳۔ بقول خواجہ نظام الدین ومؤرخ فرشتہ کشمیریاں بایں وقت بہ چہار گروہ منقسم بودند۔ و رہنمائے ہر یک جدا بود۔ چنانچہ صاحب طبقات می گوید:۔

"دریں ایام چہار طائفہ در کشمیر اعتبار داشتند اول عیدی رینہ با طائفۂ خود، دوم حسن ماگرے ولد ابدال ماگرے با طائفہ خود سیوم کشتواریاں کہ بہرام چک ودیگر باشند۔ چہارم کامیاں کہ کاجی چک ودولت چک وغازی خان چک باشند"۔

وآنکہ اینجا ذکر شد غالباً از غلطی نویسندگاں قدیم است کہ حسن از ایشاں نقل نمودہ

غیا بیگ و یوسف خان باتفاق جماعتے از خیل و خدم پلہائے شہر بریدہ بمحاربہ و مقاتلہ ایستادند و دولت چک و غازی چک بہ مبادرت و مقابلت آنہا مبادرت نمودند۔ و سید ابراہیم خان و حسین خان ماگرے را گرفتار کردہ محبوس داشتند باقی جماعت آنہا در قلعہ علاء الدین پورہ پیش عیدی رینہ گریختہ رفتند۔

و دولت چک از روئے خدلیت و دوبہ بازی معاونان عیدی رینہ را استمالت نمودہ لوہر ماگرے و لسی ملک و فتح چک و یوسف چک بخود مائل ساخت و بتقویت و جمعیت آنہا از دریائے بہت عبور کردہ بر جمعیۂ مخالفاں بغتۃً ریختہ گرد ہیجا تا بفلک برانگیختہ خون ہزاراں مردم بزمین ریختہ رایت نصرت بہ اوج عزت[1] افراخت۔

عیدی رینہ بعدم طاقت مقاومت منہزم شدہ در جنگل شمہ ناگ پرگنۂ وتر بہ محل اختفا انزوا پذیرفت و دراں جا بمرض موت بیمار[2] افتادہ بشہر در آوردند و چند روز کشیدہ رحلت نمود۔ بر منصب وزارت ہمگی دہ ماہ بہ حکومت گذرانید۔ فرد

[1] بروایت صاحب طبقات جلد دوم ص ۱۷۵ ترجمہ برجند زمانہ جنگ مزبور مابین عیدی رینہ و دولت چک در میدان عیدگاہ واقع شد۔

[2] و صاحب طبقات در سبب وفات عیدی رینہ ذکر میکند:- وقتے کہ عیدی رینہ خواست کہ بر اسپ سوار شود ناگہان اسپ لگدے بر سینہ اش زد کہ بصدمہ آں جان بجان بخش داد۔ نعش او در سرینگر در مزار موسی رینہ مدفون شد۔

در جزائے فعل بے تاب است آں تیغ انتقام
ہر کہ بد کردہ است بہ بیند بجائے خویشتن

بعد از فراغ عیدی رینہ دولت چک سید ابراہیم خان و حسین ماگرے را از حبس کشیدہ بہ استمالت و مدارا باخود متفق ساخت و سلطان نازک شاہ از مسند سلطنت برداشتہ بہ جانب ہند اخراج نمود۔ ایام سلطنت ثانی او یازدہ سال و چند ماہ بود۔[1]

(۲۶) سلطان اسمٰعیل ثانی پسر ابراہیم شاہ در سنہ ۹۵۸ھ[2] باعانت و امداد دولت چک عاریتہً[3] لوای شاہی افراخت و ہمگی سکہ و خطبہ بنام او مشہور بود۔ سوائے آں دولت چک بہ اختیار خود انتظام مہام مملکت را فروغ دادہ در اشاعت مذہب شیعہ و ترویج لوازمات آں بخوبی پرداخت و خانقاہ شمس عراقی کہ در عہد مرزا حیدر منہدم شدہ بود از کردہ سابقہ بمتانت و استواری معمور ساخت و لاشہ میر دانیال کہ ہنگام قتل در موضع شوکش مدفون کردہ بودند از انجا برآوردہ در مقبرۂ میر شمس عراقی در گور انداخت۔ در محلہ حسن آباد برائے بابا حسن نجار بن بابا علی نجار خانقاہے وسیع بلند افراخت۔ و لاشہ بابا علی از جائے خود کشیدہ در انجا مدفون

[1] بروایت صاحب طبقات مدت سلطنت نازک شاہ بعد وفات میرزا حیدر رنگی دو ماہ بود۔

[2] مؤلف جوامع النوار پنج سال سریر آرائی سنہ ۹۶۰ھ قرار دادہ است۔

[3] خواجہ نظام الدین در طبقات جلد سوم مدت سلطنت ابراہیم شاہ پنج ماہ نوشتہ و ابوالفضل خلافش دہ ماہ بود۔

کرده عمارت مقبرهٔ او احداث نمود و اراضی معموره و غیر معمورهٔ آں طرف از مالکاں جبراً گرفته به حسن بابا بخشید و حسن بابا عمارات رفیع و مکانات منیع و باغات و اسواق وسیع دراں جا آباد کرده به حسن آباد موسوم ساخت۔ و فرقهٔ هنود و اہل سنت را طوعاً و کرهاً تکلیف ترک مذهب نمود و خطیبانِ مساجد را علانیه تجویز داد که نامهائے دوازده امام شامل خطبه بخوانند۔[1]

و در سنه ۹۶۰ھ مطابق سنه کشمیری سی ۴۶۳۳ دی یوم ناگهانی پاسے از شب گذشته زلزلهٔ شدید واقع شد که تا هفت روز یک جنبش بود و در چند جا تبدیل زمین و خسف آں وقوع یافت چنانچه تبدیل زمینِ حسن پوره به حسین پوره ازاں وقت

[1] صاحب بہارستان شاہی احوال تغیرات مذکورهٔ متن چنین قلمبند نموده است :-

"میرزا حیدر از غایت انکار طریق مستقیمه نوربخشیه بلکه سلسلهٔ همدانیه را ازیں ممالک بالکلیه معدوم ساخته بود۔ چنانچه در تمام ایں ممالک از آں سلسلهٔ شریفه اثرے باقی نمانده بود۔ و قریب هشت سال هیچ کس از اهالی و موالی ایں ممالک دم از اں سلسله نتوانست زد بلکه از کمال تعصب خود اظهار مذهب نتوانند کرد۔ مردم ایں ممالک را منع میکرد که هیچ کس شیع المذهب نباشد ماسوائے مذهب حنفیه تمام مذاهب را منسوخ ساختن۔ ملک دولت چک باز سلسلهٔ همدانیه را برپا ساخته به تقویت باباحسن پرداخته در ترویج سلسلهٔ همدانیه اهتمام تمام فرمود و جمیع درویشان و صوفیان آں سلسله و رسوم و قواعد همدانیه و شرائط آداب طریقهٔ نوربخشیه باز زنده ساخت"۔

مشہور است۔ و در پرگنۂ کامراج[1] میانِ ضلعہ ماورکوہ پارہ علیحدہ شش صد[2] کس ہلاک شدند۔ قصۂ آں در حصۂ اوّل گفتہ شد۔ بالجملہ حکومت دولت خان در کشمیر ہمگی سہ سال بُود و درین سالہا ہمراہ غازی چک چند مرتبہ مخالفت و منازعت ورزید۔ لیکن آں مخالفتہا فوراً بہ مصالحت می انجامید۔ عاقبت دولت چک زنِ عموی خود زوجۂ دوم کاجی چک کہ مادر عینیۂ غازی خان بُود بہ خدیعت و فریب در عقد نکاح خود درآورد موجب آں غازی خان و علی خان بشورش[3] آمدہ در تخریب بنیادِ حکومت اُو افتادند۔

روزے دولت چک جماعت خود در حسن آباد گذاشتہ بسیر تالاب ڈل رفتہ بُود و برادرانش فرصت غنیمت دانستہ در حسن آباد ہمراہانِ اُو بقتل رسانیدند آنگاہ برائے گرفتاریِ اُو بہ جانب سواحل ڈل عجلت کردند و دولت چک خبر یافتہ بہ جانب کوہستان پھاک[4] گریزاں شد و در اثنائے راہ چوپانے عیکل اُو بہ شناختہ گرفتار نمود و دلبستہ کردہ پیش

---

[1] در تاریخ اعظمی ص۸۸ این مقام بجائے کامراج، مراج درج است۔

[2] صاحب طبقات تعداد ہلاک شدگاں را شصت ہزار کس بیان کردہ است۔ و نزد فرشتہ شمارۂ آنہا شش صد نفر است۔ معلوم می شود کہ روایت حسن از مؤخر الذکر ماخوذ است۔

[3] صاحب "واقعات" ہمراہ این ہر دو نام حسین خان نیز ذکر کردہ است۔ تاریخ کشمیر ص۵۹۔

[4] تاریخ کشیر ص۶۰، "واقعات" ص۸۹، "طبقات" جلد سیوم ص۴۳۰۔ امّا در آخر الذکر بجائے "پھاک"۔ "جاک" مذکور است کہ غلط فاحش است۔

غازی خان رسانید۔ غازی خان میل در چشمان او کشیدہ محبوس داشت۔

گویند دولت چک بسیار بہادر و جرار بُود بوقت ایستادن ہر دو دستش تا بزانو می رسیدند۔ وقتے درمیان سندہ مرگ تیرے انداختہ تا مسافت یک میل بہدف رسانید و در زمانے در ہنگام تعمیر دولتخانہ خود چوبے دراز کہ طوالت آن بیست درعہ و ضخامت تا یک درعہ بُود معماراں بالائے بام می کشیدند ناگاہ ریسمانہا گسستہ شد و بزیر اُفتاد۔ دولت چک چوب مذکور را بدست راست خود گرفتہ دست چپ بر زمین وفا بہ کرد گویند دست او تا مرفق در زمین رفت و تا وقتیکہ ریسمانہا درست کردہ چوب بالا کشیدند ہمچناں ایستادہ بُود[1]

دیگر در دہلی پیش شیر خان افغان فیل را دُم گرفتہ ہر دو پائے خود محکم ساخت و فیل را اصلاً حرکت کردن نداد[2]۔ وقتیکہ بخت روزگار از و برگشت عاقبت در دست چوپائے اسیر افتاد[3]۔ و غازی چک بعد رفع حکومت دولت چک اسمٰعیل شاہ را از سلطنت برداشتہ خواہرزادۂ خود حبیب شاہ پسر اسماعیل شاہ اوّل بر تخت نشانید[4]۔

(۲۷) سُلطان حبیب شاہ در ۹۶۱ھ بیاوری غازی خان مسند شاہی یافت و غازی خان بہ نفس نفیس خود در انتظام مہام حکمرانی پرداخت۔

---

[1] تاریخ کشمیر ملک حیدر قلمی ص ۵۹ ۔ [2] ایضاً و واقعات کشمیر ص ۸۶ ۔

[3] ایضاً ایضاً ۔ [4] ایضاً ۔

بعد انقضائے مدتِ یک سال حبیب شاہ بہ مسندِ شاہی نشستہ گوزے شدید بکمال شدت و مد انداخت کہ بہ تغیرِ آں اہلِ مجلس شرمندہ شدند۔ و علی خان بجوش آمدہ تاج شاہی از سرش برداشتہ بر فرقِ غازی خان نہادہ حبیب شاہ[1] از نشیمن شاہی بیروں ساخت پادشاہیِ سلاطینِ کشمیر بہ خاتمہ رسید۔

سبحان اللہ پادشاہیِ دوصد وسی و دو سالہ[2] بہ یک بادِ مخالف بباد رفت۔ ابیات۔

گنج بقا نیست دریں خاکداں مغز وفا نیست دریں استخواں

ہرچہ دریں مائدہ خرگہی است کاسۂ آلودہ و دستِ تہی است

ہرکہ از وخورد دہانش بسوخت ہرکہ ازو گفت زبانش بسوخت

اُورنگ یا زدہم دربیانِ حکومتِ چکاں

چوں حقیقت بود و باش و حسب و نسب طائفہ چکاں در اوراق

---

[1] ایضاً، ایضاً۔ لیکن ایں ہر دو مورخین از ذکرِ "انداختن گوز" سکوت اختیار کردہ اند۔ عبارت تاریخ کشمیر ملک حیدر کہ دریں ضمن وارد شدہ ایں است:-

"در تاریخ نہصد و شصت و دو کہ در دیوان نشستہ بود در احکام غلطی کرد کہ اکثر ارکان خجالت کشیدند۔ علی خان برادر خورد غازی خان تاج از سرِ حبیب شاہ برداشتہ بر سر غازی خان گذاشت۔"

[2] بروایت خواجہ محمد اعظم "بعد دو صد و بیست و چند سال سلطنت از خاندان شاہ شمس الدین منتقل بہ چکاں گردید" (واقعات کشمیر ص ۸۶)

گذشتہ زیب نگارش یافت۔ خلاصۂ آں این است کہ چکاں تا عہد سلطان زین العابدین نسلاً بعد نسل خدمتگذاری و ملازمت سلاطین اوقات گذاری میکردند۔ انگاہ بسبب فساد سلطان محمد شاہ و فتح شاہ فتور و قصور بہ حکومت سلاطین عاید گشت و فرقۂ چکاں اقتدار و استقلال بہم رسانیدہ چندگاہ رتبۂ رضاعت و کوکہ گی حاصل کردند۔ رفتہ رفتہ بجرارت ذاتیہ و جسارت جبلی خود بہ امورات ملکی دخیل شدہ بہ مرتبۂ وزارت و امارت رسیدند۔ دراں اثنا با خاندان سلاطین از روئے مخالطت و مناکحت دختراں درجۂ قرابت و مساہمت حاصل نمودند۔ پس ازاں بسبب فتور احوال و قصور ہمت وجودت آنہا بسر خود متمکن وسادۂ حکمرانی گشتند۔

فرد

چنین است رسم سرائے سپنج
یکے میرود دیگر آید بگنج

(۱) غازی خان پسر کاجی چک در سنہ ۹۶۲ھ[1] بیاوری بخت و اعانت اقبال بسر خود بر سریر اجلال استقلال یافت مضافات کوہستان کشمیر بہ کمال

---

[1] ملک حیدر چاڈورہ (تاریخ کشمیر قلمی صفحہ ۱۰۰) در سبب نشستن غازی چک بر تخت حکومت می نویسد:۔

"چوں حبیب خان بے جوہر بلیاقت سلطنت اصلا نبود، در تاریخ سنہ ۹۶۲ھ (۱۵۵۴ء) کہ در دیوان خانہ نشستہ بود، در احکام غلطی کرد کہ اکثر ارکان دولت خجالت کشیدند۔ علی خان چک برادر خورد غازی چک تاج از سر حبیب شاہ برداشت و بر سر غازی خان گذاشت"۔

شجاعت و توقیر از قلمرو لداخ و اسکردو و گلگت و کشتوار وغیرہ تسخیر نمودہ ہمہ جا فوجداران خود تعیین ساخت۔ آنگاہ با جمعیت لشکر و سپاہ بملک گکھراں یورش کردہ دختر کمال خان گکھر کہ سرغنۂ آں قوم بود بشرف ازدواج خود مشرف کرد۔ از انجا بمدد و دکھلی رایت ہمت افراشتہ اطراف آں سواد در قبضۂ اقتدار خود در آوردہ رجعت نمود و بطرف گلگت و دارد و جنبیت عزمیت راجولاں دادہ محاصل آں سواد ضبط فرمود۔[1]

ودر سیاست و سفاکی و خوں ریزی و نظم و نسق و قطع اعضا و چشم کندن و معدلت و نصفت رعیت پروری ممتاز بود۔ و مذہب شیعہ را رواج کلّی

---

[1] ایضاً صلا۔ [2] ملک حیدر چاڈورہ وملا سعد اللہ شاہ آبادی می نویسند کہ او بہ سلسلۂ عدل و انصاف از قتل کردن پسر حقیقی خود حیدر خان بقصاص لخالہ یش ملک محمد باز نماند۔ دریں ضمن روایت اوّل الذکر این است :-

"چنانچہ مشہور است کہ از ملازمان حیدر خان پسر خود کہ ارشد اولادش بود در حق کسے زیادتی کرد حکم بقطع ید نمود۔ این معنے بر طبع حیدر خان گراں آمدہ و غدغۂ بغی ہم رسانید . . . . خان مذکور ملک محمد چند و خانہ زش را برائے نصیحت پسر فرستاد۔ در اثنائے گفتگو ملک محمد نا ملائمے بہ زبان راند و خانزادہ خانوئے خود را کشت۔ غازی خان نیز فرزند خود را بکشت و رعایت پدری کار نکرد"

وثانی الذکر این :

کشت از بسکہ در عدالت خاص کشت فرزند خویش را بقصاص

(۳) تاریخ کشمیر صلا و باغ سلیمان ص۲۵۵

بغزنید - و فرقهٔ هنود و اهل سنت را تکلیف ترک مذهب[1] نمود - پس امرائے کشمیر وجب خصلتها ذاتیهٔ خود در مخالفت و منازعت او مستعد گشته فتنه ها برداشتند بلکه خواهش کشتن غازی خان و حسین خان مصمم نمود - غازی خان از کنگاش ایشاں اطلاع یافته نصرت چک و یوسف چک پسران ریگی چک و شنکر چک را پیش خود طلبیده به استمالت و مدارا تمکایت و سعایت از مخالفت و مخاصمت آنها در پیش آورد و دران حالت برادران آنها رسیده از مجلس او بر داشته بردند و فردا برادران نصرت چک و جماعت شریر بلهائے شهر بریده به محاربه و مقابله ایستادند - غازی خان با عسکر خود از دریا بذریعهٔ سفاین عبور کرده به جدال و قتال پیوسته برادران نصرت چک و بعضے از جماعت آنها بقتل رسانید - نصرت چک و یوسف چک پا بزنجیر محبوس داشته پسماندگان او مقهور و منهزم ساخت - بعد چندگاه شنکر چک و بهرام چک و فتح چک وغیره در قصبهٔ سوپور جمع گشته علم بغاوت افراشتند غازی خان با لشکر فراواں به مقابلهٔ ایشاں رفته همه ها را منهزم و مقتول ساخت - بهرام چک از کوهپایه گرفتار کرده بقتل رسانید یوسف چک را میل در چشماں کشید و برادرش ابراهیم چک را از تیغ گذرانید -

بعد وقوع ایں واقعه شمس رینه پسر عیدی رینه و چند کس از امرائے

[1] ملا سعدالله اگرچه ذکر فرقهٔ خاص نمی کند، لیکن دریں ضمن چنیں اشاره دارد:-

دست را فتنه بعدل داد گشاد | از تعصب بکرد دیگر یاد

(طبع سلیمان قلمی صفحه مزبور)

استعانت و استمداد در دهلی پیش همایون بادشاه پناه گرفتند. همان روز همایون شاه از بام افتاده[1] دنیائے فانی را پدرود نمود. امرائے کشمیر میرزا ابوالمعالی را که از سادات کاشغر پسر خواندهٔ بادشاه بود به خدیعت و فریب در غلابیده با عسکر عظیم همراه آورده مدد بے خبری یغتةً وارد پتن شدند و در آن جا بیلکے از دلاوران و سپاهان کشمیر با ایشان ملحق گشتند. غازی خان به مسارعت تمام سرانجام مهام لشکر سرانجام داده سید ابراهیم خان را به دلاسا و مدارا استمالت نمود و دختر خود در عقد مناکحت برادر زادهٔ او نامزد کرده با خود متحد و متعهد ساخت. نصرت چک مسلسل و مغلول همراه برداشته به دفع سامان و یراق و طمطراق یغار کرده بر نهر ناگی ویره[3] رایت تقابل افراشت فردا از آب عبور کرده فریقین بحرب و ضرب پیوسته بازار خون باری گرم کردند. از جانبین داد شجاعت و بهادرت داده گرد هیجا به فلک رسانیدند. از صبح تا شام

---

[1] وفات همایون بادشاه در ۹۶۳ھ مطابق ۱۵۵۵ء واقع شد. مولانا قاسم کاهی در مصرعہ ذیل تاریخش گفت "همایون بادشاه از بام افتاد" (۹۶۲). بقول ابوالفضل این تاریخ یکسال کم است. بنا بریں سال وفاتش ۹۶۳ھ مطابق ۱۵۵۵ء متعین تواں نمود.

[2] متوفی یکم شوال ۹۷۱ھ (۱۳ مئی ۱۵۶۴ء) در کابل
(اکبرنامہ جلد دوم بیبلیوتیک ص ۲۱۱ - ۳۰۸) -

[3] تاریخ ملک حیدر چادوره قلمی ص ۶۱، تاریخ کشمیر مصنفہ نارائن کول عاجز قلمی ص ۶۲، تاریخ اعظمی مطبوعہ ص ۸۹. ناگی ویره یا ناگس دیره دیہے است بزنگ بر سر دو کنارهٔ نهر بزنگ و دیل الطرف جنوب با غرب از پتن براه سری نگر.

صمصام خون آشام در انتقام بود۔ ظاہراً غلبه از طرف مغلان روئے نمود۔ ناگاه وہمے در دہبے در عسکر مغلاں افتاده بجانب کوہستان منہزم شدند و شمسی رینه دست در پا گم کرده در اخراج مغلاں سعی میکرد که مبادا دستگیر شده ضایع خواہند گشت۔

دراں حالت غازی خان بر لشکر مغل تاخت آورده قریب یکہزار و ہفت صد کس از لشکر مغل مع شمس رینه اسیر ساخت۔ سوای آں از طرفین چہار ہزار کس در رزمگاه بقتل رسیدند[1]۔ و ابو المعالی با جمعے از بقیة السیف بجانب ہند رجعت نمود۔ غازی خان از روئے سفاکی مغلان اسیر شده را طعمۂ تیغ اجل ساخته شمس رینه بدار کشید[2]۔ از انجا کوس فیروزی نواخته بجانب مسند حکومت رایت معاودت افراخت۔

در سال دوم[3] محمد رینه برادر شمسی رینه به معاضدت حبیب چک پائے استقامت افشرده به محاربه و مجادله بر غازی خان غلبه آورد۔ و غازی خان در عرصۂ کارزار نیل ثبات خود را به جنگ محمد رینه جولان داد و محمد رینه ضربہائے تیغ و سلیل بر کار نبرده یل انداخته عاقبت ذلیل گشت و حبیب چک دبرگے

ل تاریخ ملک حیدر صفحه مذکور، تاریخ کشمیر نارائن کول عاجز صفحه مذکور، تاریخ اعظمی صفحه مذکور۔

ے بقول ملک حیدر چاڈوره صفحه مذکور و نارائن کول عاجز۔

"با آنکه دختر شمس در خانہ پسر غازی خان بود به حلق کشید"

ے بقول ملک حیدر جنگ مذکور بعد از دو سال بمقام زالڈگر محله از سرنگر رو نمود۔

فیل آمده حمله‌ہائے مردانہ ساخت تاکہ فیل بہ غضب آمده خرطوم خود بر حبیب چک افراخت وَے اسپ خود بدریا انداختہ رو بگریز نهاد۔ امّا بموجب تقدیر پائے اسپش ناگاه در خلۂ بند شده سلاحش از دست افتاد فیل بکمال غضب درعقب اُو تاختہ خرطوم برُو رها کرد حبیب چک خرطوم فیل بدندانِ خود چناں بگزید کہ فیل بگریخت چوں اجلش رسیده بُود فیل بازگشت آمده او را ریزه ریزه کرد۔ پس غازی خان علم نصرت بفلک فراختہ سپاہان خود را بہ انعام واکرام ممنون ساخت و در رتق وفتق امور مملکت پرداخت وسید حمید رینہ را بہ تہمت علاقۂ خویشاوندی شمس رینہ شہید ساخت و در موضع نابجی ویره مدفون است وسید کمال کہ از سادات عمده در پرگنۂ پھاک مشہور بُود زہر داده شہید کنانید۔[۱] وحضرت محبوب العالم قدس سرّه بطرف پرگنۂ بیروه اخراج ساخت ومنادید اہلِ سنّت را زحمت بسیار رسانید۔

در سنہ ۹۶۷ھ[۲] حاجی بانڈے وبجی ملک ویوسف چک کہ در ہندوستان آواره وپریشان شده بُودند اتفاق کرده فراہان[۳] و برادرزادهٔ میرزا حیدر باجمعے کثیر از مغلاں برائے تسخیر کشمیر ہمراه آورده در کوہستانِ راجور

---

۱ واقعات کشمیر صفحہ ۱۰۱
۲ سنہ ۱۵۵۹ع۔
۳ برائے قراہان در ملاحظہ کنید ماثر الامراء جلد سوم صفحہ ۴۹۔ قراہان در جمع لشکر چہار ده زنجیر فیل نیز ہمراه داشت (طبقات جلد سوم)

شورش برداشتند۔ و غازی خان و سید ابراهیم با جمعیت فراوان از راهِ هیرپوره پیش قدمی کرده به مقام بهرام گله علم تقابل افراشتند در فتح ملک و لوهرکک که در کوهستان پنوچ پریشان بودند با غازی خان پیوستند و نصرت چک که در نواحی لاهور آوارۀ دشت کربت بود با غازی خان ملحق گشت۔ روز دوم غازی خان بر لشکر مغلاں یورش کرده فریقین به جنگ پیوستند و از جانبین جمعے کثیر زیر تیغ آوردند عاقبت لشکر مغلاں مغلوب شده به جانب هند گریخته رفت و غازی خان با خیل برادران داعوان با فتح و نصرت بجانب دار الحکومت رجعت نمود۔

و بعضے مؤرخاں قایل اند که چوں غازی خان با خیل و حشم در هیرپوره قیام ساخت طایفۀ ڈونباں[1] که برائے حراست در شهر رده مقرر مے باشند پنج شش هزار کس جمع کرده به آنها وعده فرمود که از شما هر کس که سرِ مغل بُریده پیش من بیارد یک یک اشرفی به صیغۀ انعام از من بر دارد۔ به شنیدن این خبر طایفۀ ڈونباں در لشکر مغل تاختند و بحیله دو غا سرهائے آنها بریده پیش غازی خان می آوردند و سرِ هر یک سر زیاده از وعدۀ انعام می بُردند بدینساں بسیارے از مغلاں بے سر گشته۔ پس ماندگاں نیز هیبت غنیمت دانسته برگشتند فقط[2]

---

[1] ڈونباں جمع ڈونب طایفه ایست از رذیلاں۔

[2] تاریخ ملک حیدر چاڈوره صلا، تاریخ نارائن کول عاجز ص۹۴ ۔ هر دو مؤرخین متفق اند که درین معرکه هفت هزار سر از سپاه مغل به درگاه غازی خان آورده شد۔

غازی خان ہمیشہ در معدلت و نصفت ہمتِ خود مصروف میداشت چنانچہ از عدالت اُو روایت می آرند کہ روز عید غازی خان در عیدگاہ بود یکے از ملازمان پسرش حیدر خان عنابے چند از کسے بغارت برد ہنوز بدہن نرسانیدہ بود کہ مالک عناب در پیشگاہ غازی خان استغاثہ نمود غازی خان فی الفور دست خاین قطع فرمود۔ حیدر خان بعد ورایں قدر بے مروّتی از والد خود رنجید و گردن از متابعتِ اُو پیچیدہ ترک مصاحبت نمود و ملک محمد کہ خالوئے اُو بود ازیں اُمر نامرغوب او را منع ساخت و حیدر خان از روئے جہالت و شرارت ناصح غمخوار خود بقتل رسانید و غازی خان بصدورچنیں امور بغضب آمدہ پسر خود در راہ عیدگاہ بدار کشید۔[۱]

عاقبت بعلتِ جذام مریض شدہ بینائی چشمش عاطل گشت نہ سال و دو ماہ حقوق سلطنت بجا آوردہ برادر اخیافی خود حسین خان بر مسندِ ایالت مستقل ساخت و بعد چند روز بہ اغوائے بعضے از مصاحباں و مقرباں خود ازیں فعل نادم شدہ بر معزولیِ اُو مستعد گشت حسین خان بعضے از رؤسا و امرا با خود متفق ساختہ دست غازی خان از حکومت کوتاہ کردہ

---

[۱] تاریخ ملک حیدر چاڈورہ ص۶۲، نارائن کول ص۶۴، باغ سلیمان ص۲۵۵۔
مجموع التواریخ بیربل کاچرو قلمی ورق ۱۱۰ ۔

[۲] بخلاف جملہ مؤرخین کشمیر فرشتہ و ملا نظام الدین۔ ہمگی مدت سلطنتش را چہار سال نوشتہ اند (فرشتہ جلد چہارم مترجمہ مولوی فدا علی طالب ص۸۱۹ و طبقات اکبری جلد سوم مترجمہ راجبند رنا تھ)

بخانہ نشانید۔

(۲) حسین خان در سنہ ۹۷۱ھ[۱] بر سریر ایالت رایت حکومت افراخت۔ "خسرو عادل"[۲] تاریخ جلوسِ اوست۔ ملک محمد ناجی[۳] را رتبہ وزارت بخشید و ہمگناں را بعدل و رافت و نصفت دل خوش ساخت و ہفت روز با ہفت طایفہ صحبت میداشت روز جمعہ در مصاحبت و مباحثہ علمائے اسلام و روز شنبہ با برہمناں و پنڈتان و بید خوان و یوم یکشنبہ با مشایخ و فقرا۔ و روز دوشنبہ با مفتیاں و قاضیاں۔ و سہ شنبہ در اشغال سیر و شکار۔ و روز چہارشنبہ با سپاہاں و تیراندازاں۔ پنجشنبہ با اہل نشاط و ارباب رقص و سرود و ہر طایفہ را فراخور مراتب انعام و مدد معیشت از خزینہ عامرہ معمول بود[۴]

با وجود اشغال جہانبانی فکر شعر ہم میکرد ایں دو شعر از طبعزاد اوست۔

فرد :- حمایل کردہ تیغ و بستہ خنجر یار مے آید
دلا برخیز کارے کن کہ جاں در کار مے آید

---

[۱] ۱۵۶۳ء۔ [۲] ۹۷۱ھ۔ [۳] جد ملک حیدر چاڈورہ، مؤرخ کشمیر۔

[۴] واقعات کشمیر ص ۹۱ ۔ امّا بقول ملک حیدر چاڈورہ (تاریخ کشمیر قلمی ص ۶۳) تقسیم اوقاتِ حسین خان چک چنیں بود۔

"روز جمعہ با علما و فضلا، روز شنبہ و یکشنبہ بعدالت و دادرسی و روز دوشنبہ با دانایانِ ہند و روز سہ شنبہ بشکار و روز چہارشنبہ با سپاہ و لشکر و تیراندازی و اسپ تازی و چوگان بازی و روز پنجشنبہ با قوالاں و اہل نشاط میگذرانید۔"

فرد:- آں ترکِ آل پوش سوارِ سمند شُد
یاراں حذر کنید کہ آتش بلند شُد

و بعضے سرکشان بغاوت اندیشہ کہ ہمیشہ پیشۂ آنہا فساد و عناد بُود باہمدیگر اتفاق کردہ در قالُوجُوئی حسین افتادند، و حسین خان بر خطور خاطرہ آنہا مطلع گشتہ متمرّداں را مؤاخذۂ کُلّی نمود- و احمد خان پسر غازی خان و محمد ماگرے پسر ابدال ماگرے بہ حیلہ گرفتار کردہ چشمانِ آنہا از حدقہ بیروں کشیدہ اعمٰی ساخت-

ہمدراں ایّام فتح خواجہ مخاطب بہ خان زمان و بہادر خان کہ از مقرّبانِ مرزایاں بودند بہ باعث توہّم انداختنِ سخن چیناں از محمد ناجی متوحّش گشتند و ہمراہ فتح چک و شمسی دوبی[۱] (دھوبی) بہ وثوق ایمان یک دل و یک جان گشتہ بر کُشتنِ محمد ناجی مستعد شدند-

روزے کہ حسین خان بہ شکار وُتھہ نار رفتہ بود، خان زمان و بہادر خان با معاونانِ خود فرصت غنیمت دانستہ بہ پرخاش ملک ناجی برخاستند- و ملک ناجی با اعوانِ خود در حویلی حسین خان در آمدہ در ہا مسدود کردند- فتح چک و بہادر خان رہ گذر مفتوح کردہ در حویلی در آمدند و از ہر دو فریق مبارزاں زیر تیغ آمدہ ملک ناجی در حجرۂ پنہاں گشت و خان زمان و شمس دُوبی (دھوبی) بر قتل مخالف دست نیافتہ از معرکہ بگریختند و سپاہاں دنبالِ آنہا دویدہ ہر دو کس مع بہادر خان گرفتار

[۱] دُوبی بضم دال و سکون واؤ لفظ کشمیری بمعنی گازر-

کردہ پیش حسین خان گذرانیدند حسین خان ہر سہ کس را دست و پا مقطوع ساختہ مبارز خان را بہ جائے خان زمان رتبۂ تقرب بخشید۔

و بعد چندگاہ مبارز خان بر قتل حسین خان اقدام نمودہ فرصت نگاہ میداشت و حسین خان از خطور خاطر او وقوف یافتہ مبارز خان و لوہر چک را دست و پا قطع نمود و نصرت چک کہ از مدت محبوس بود ہماں روز از حبس کشیدہ چشمان او بے نور ساخت۔

و بعد چندگاہ از محمد ناجی نوعے علامتِ قصور و فتور یافتہ از منصب وزارت معطل کرد و بجائے او علی کوکہ کہ از اہل سنّت و جماعت بود مقرر ساخت۔

و در ۹۷۵ھ کہتر برادر مرزبان مسمی شنکر خان بہ کوہستانِ نوشہرہ گریختہ رفت و اطراف آں حدود بہ حیطۂ تصرف خود درآوردہ روادار ظلم و جفا گشت رعایا از بیداد او بستوہ آمدہ بہ خدمت حسین خان استغاثہ نمودند۔ و حسین خان فرمان داد کہ آں بداندیش از ملک خویش اخراج سازند اگر احتیاج مدد و اعانت باشد بر نگارند۔ شنکر خان باستماع ایں خبر لشکر آراستہ برائے مقاتلۂ حسین خان در پنوچ رسید۔ ازیں طرف علی خان چک و ملک محمد ناجی با جیوش دریا جوش برائے تدارک آں خبر گوش بجوش آمدہ در کوہستان پنوچ آتش محاربہ افروختند و بعد جدال و قتال بسیار شنکر خان مہزوم و مخذول کردہ رجعت نمودند۔

حسین خان در رعیت پروری و دادگستری از کردۂ برادرانِ دیگر موصوف بود۔ اما بنا بر تعصب مذہب و ترویج مشرب تشیع و ترجیح رسومات

آن ہمیشہ با اہلِ ہنود و ارباب سُنّت وجماعت مزاحمت و مخالفت میکرد۔ اگرچہ بنا بہ رعایتِ ظاہری در خدمات امورِ شریعت علمائے مذہب حنفیہ را توقیر میداشت۔ امّا بموجب شرارت اندرونی بسیارکس از علما و فضلائے اہلِ سُنّت بقتل رسانید۔

چنانچہ در سنہ ۹۷۵ھ میرزا مقیم[۱] شیعہ از جانب اکبر بادشاہ ظاہراً بطورِ سفارت باطناً برائے تجسس راہ وطور و طرزِ این دیار با جمعے معدود بکشمیر آمدہ چندگاہ درین جا توقّف نمود۔ و قاضی حبیب اللہ کہ قاضی شہر و خطیب مسجد جامع بود بعد نماز جمعہ در ذیل کوہ ماران بزیارتِ قبور رفتہ بود۔ یوسف بہندر[۲] کہ از متابعانِ میرزا مقیم شیعہ بود از روئے تعصّب و قصد ثواب شمشیر کشیدہ حوالۂ قاضی نمود و سرِ قاضی مجروح گشت چون ضربِ دوم انداخت قاضی دستِ خود سپر ساخت انگشتان او بُریدہ شد و مولانا کمال[۳] کہ داماد

۱ے بقول ڈاکٹر صوفی (کشمیر ج-۱ صـ۲۲۳) حسین خان چک بہ نفسِ نفیس بہ استقبال میرزا مقیم بہ ہیرہ پور آمد۔ ہیرہ پور دہے است در وادی پیر پنچال قریباً ہفت میل بطرف جنوب مغرب از قصبۂ شوپیان۔ بہ تحقیق ڈاکٹر صوفی نام قدیم ہیرہ پور "شیور ن پور" بود۔ ہیرہ پور دروازہ کشمیر بطرف راجوری شاہراہ شاہانِ چغتائیہ ہند است۔ شمارۂ آبادی ۱۵۳۵ نفر۔

۲ے در واقعات کشمیر صـ۹۱ این نام "یوسف منڈو" مذکور است۔

۳ے میر کمال الدین یا ملّا محمد کمال برادر مولانا جمال است۔ حلالِ دقائق و کشافِ حقائق بود۔ مجموعۂ علم و عمل و زہد و تقویٰ بود۔ اوّلاً بخدمت بابا فتح اللہ و ثانیاً در خدمت خواجہ عبد الشہید احراری کہ از احفاد و امجاد مقرب بردرگاہِ حضرت خواجہ عبید اللہ احرار است رسیدہ بہرہ مند کمالات گردید۔ در سیالکوٹ و لاہور مسند افادۂ علوم برآراست۔ حضرت مجدد الف ثانی شیخ احمد سرہندی (متوفی صفر المظفر سنہ ۱۰۳۵ھ مطابق نومبر سنہ ۱۶۲۵ء) و مولانا عبد الحکیم سیالکوٹی از صحبتش مستفید گردیدند۔ در سنہ ہزار و ہفدہ (۱۶۰۸ء) در لاہور آسود (واقعات کشمیر صـ۱۱۹)

قاضی بود خود را بر قاضی انداخت۔ ویوسف بعد از مجروح ساختن قاضی بگریخت و علی کوکہ و دنی کوکہ کہ از اہلِ سنّت بودند ایں خبر شنیدہ یوسف مذکور را محبوس داشتند وحسین خان را از دربارِ عام بنام مفتیاں نوشتہ گرفتند کہ بہ نسبت یوسف بندر ہر چہ حکم شرع باشد جائز دارند وعلی کوکہ در پیش مولانا شمس الدّین الماس وملّا یحیٰی گنائی ولد نوری گنائی مشہور بملّا فیروز رفتہ بیان کرد کہ حسین شاہ بہ نظرِ سیاست یوسف بندر را حکم کُشتن دادہ است۔ ایشاں ہم مطابق فرمانِ او حکم شرع جاری دارند و آں ہر دو مفتیاں گفتند کہ ہرگاہ کسے بر حاکم شرع یا والیِ اسلام بہ اہانت واخفاف وارادہ قتل اقدام نماید اگر حاکم وقت او را برائے سیاست قتل کند در شرع ماخوذ نیست۔ ودراں اثنا مردم عوام شہر ہجوم کردہ یوسف بندر[1] در طرفۃ العین بقتل آوردند۔

بعد چند روز حسین خان را پسر ارجمند خود ابراہیم خان کہ در حسن و جمال مانند بدر منیر و در سپاہ گری وقیق اندازی واسپ دوانی بے نظیر بود بآزار چیچک فوت شد وحسین خان از تیمار نرفتش مصیبت زدہ وپریشان خاطر گشت وملّا زین الدّین کہ از علمائے شیعہ بود حسین خان را ذہن نشین ساخت کہ مفتیانِ اسلامیہ یوسف بے گناہ را حکم کُشتن دادند وبہ شامتِ بے گناہی او جگر گوشہ ایشاں از جہان رفت کہ در حقِ او عدل نفرمودند و حسین خان مفتیان شہر سر دیوان طلبانیدہ بہ جانب میرزا مقیم سفیر اکبر شاہ کہ بمذہب شیعہ بود تجویز داد کہ یوسف بندر بے گناہ مطلق است مفتیان

[1] "را" حرف ربط ایں جا محذوف است۔

حنفیه بنا بر تعصب او را حکم قتل دادند دریں باب ایشاں از جانب من منصف هستند و از هر دو فریق دعوی و دلیل به تحقیق رسانیده حکم مناسب دهند -

و میرزا مقیم از مفتیان سنّیه پرسید که ایشاں به کدام مسئله یوسف بندر را حکم کشتن دادند مفتیاں دلیل شرعی پیش آوردند که استخفاف و اهانت قاضی اسلام موجب اهانت شرع و شارع است و مرتکب آں در هر ملل و نحل مستوجب قتل و سزاوار عقاب است - و نیز در شرع وارد است که اگر والی اسلام بجائے حد صغیر برائے تنبیه و سیاست حد کبیر جاری دارد رواست - ما با اطاعةً للشّرع و امتثالاً لحکم اُولی الامر حکم نمودیم - سوائے آں علی کوکه و دتی کوکه پیش ما آمده اظهار کردند که حسین خان را یوسف بندر برائے سیاست کشتن است شما حکم بکشتن او بنویسند - ما او را نه کشتیم بلکه حکم حاکم کُشت و حسین خان سوگند کرد که مرا قصد کشتن او نبود قضیه او بقضات و علماء برائے آں حواله کرده بودم که تا او را کسے نتواند کُشت -

چوں حسین خان ایں تقریر کرد مفتیاں ساکت شدند - وارثان یوسف بندر دعوی کردند که یوسف مذکور بیرون مسجد شمشیر بازی میکرد به خطا شمشیر او بر دست قاضی رسیده مجروح گشت بر همیں قول گواهان فرضی گذرانیدند میرزا مقیم تجویز داد که مفتیاں از روئے تعصّب در حق او حکم کشتن داده اند وے بے گناه مطلق است حسین خان بوارثان یوسف بندر حکم داد که هر دو مفتی بقصاص یوسف بے گناه بقتل رسانند - آں روز تمامی مردم کشمیر به سیر تالاب ڈل رفته بودند شهر خالی بود حسین خان وقت غنیمت دانسته

آں ہر دو مفتی بزرگوار بہ شہادت رسانید[1] تاریخ این است بیت

از پئے تاریخ آں دو دین وحید گفت "شد از بہر دین[2] ملّا شہید"

بعد شہادت آں دو بزرگوار میرزا مقیم در فکر معاودت مسارعت نمود و حسین خان فرمایشات شاہی قبول کردہ طوق مطاوعت بگردن انداخت و دختر خود برائے ازدواج اکبرشاہ با تحایف و نفایس بے شمار بدست میرزا مقیم مرسل داشت و از جانب خود میرزا یعقوب برائے وکالت ہمراہ داد۔

بعد رفتن آنہا خواجہ حاجی گانی کہ از اکابران شہر بود و شیخ عبد النبی و ملّا عبد اللہ و جماعتے از اہل سنّت ہمراہ گرفتہ در پیشگاہ اکبرشاہ رفتہ از شہادت مولوی الماس و مُلّا فیروز استغاثہ نمود۔ و اکبرشاہ بہ سنوح این سانحہ میرزا مقیم و میرزا یعقوب و میر چشتی را بقتل رسانید و تحایف نفایس حسین شاہ تمام مسترد نمود۔ پس ازاں حسین خان از کردار و اطوار خود بیزار شدہ در رعایت رعیّت و پرداخت علما و مشایخ و اہل فضیلت مصروف ہمی بود و سعی تدارک افعال گذشتہ مے نمود آخر عمر بعلّت فالج گرفتار شدہ از حیات خود محروم گشت۔

مقارن آں حال محمد ناجی و علی کوکہ و دتی کوکہ وغیرہ چند کسان گنگاش نمودند کہ علی خان و سید مبارک خان بیہقی را مغلول و مقیّد ساختہ فرزند حسین خان بر سریر سلطنت قایم مقام مملکت کردہ انتظام امور حکومت بہ اختیار

---

[1] بقول فرشتہ (صـ ۳۶۴) قتل ہر دو مفتی بدست فتح خان چک بحکم میرزا مقیم رو داد۔

[2] ۹۷۳ھ (۱۵۶۵ء)۔

خود میگذاریم۔ و این سخن بسمع علی خان رسیده متردّد گشت و ہمراہ سید مبارک خان فرزند سید ابراہیم خان و ابراہیم خان پسر غازی خان و لولی[1] ملک وغیرہ اعیان عہد و پیمان استوار کردہ بہ بہانۂ شکار بجانب قصبۂ سوپور بلغار نمود و علی کوکہ و سہ کس از معتمدان خود بطلب علی خان فرستاد تاکہ او را بہ خدع و فریب گرفتار سازد و علی خان از دام تخدیع و تزویر او سرپیچیدہ در جمعیت خود پرداخت تاکہ تمامی امرا کہ در حالت آوارہ گردی باطراف پریشان بودند باز آمدہ با علی خان ملحق شدند آبہ خان و لولی ملک وغیرہ از شہر گریختہ رفتہ بہ او پیوستند۔

چون لشکر جمع شد علی خان از سوپور برخاستہ بجانب شہر نہضت کردہ در موضع ہانجی دیرہ لوائے تقابل افراخت و نجی ملک و علی کوکہ با جمعیت تمام بر سر آنہا شبخون زدہ از جانبین بسیارے مقتول و مجروح شدند و نجی ملک و علی کوکہ از انجا برخاستہ در موضع زینہ کوٹ قیام کردہ با ہمدیگر مصلحت نمودند کہ بغیر علی خان دیگرے سزاوار سلطنت نیست بہتر آنست کہ بغیر خصومت و عناد او را تاج حکومت بر سر دادہ افتخار سربلندی خود حاصل کنیم۔ ہمانوقت تاج شاہی و خلعت مباہی بدست یابا خلیل در پیش علی خان فرستادند۔ و ہمراہ سید مبارک خان بہ وثوق ایمان متحد و متعہد شدند۔ انگاہ از پیشگاہ علی خان بہ خلاع فاخرہ سربلندی یافتہ بکمال کرّ و فر در شہر آمدہ علی خان را بر مسند امارت جلوس دادند۔ و حسین خان ہفت سال بہ حکومت گذرانیدہ

[1] فرشتہ و نظام الدین بخشی این نام "لودی ملک" نوشتہ اند۔ ظاہراً سہو است۔

در زنہیہ پور بیاد خدا انزوا پذیرفت۔ بعد ازاں یکسال وچند ماہ کشیدہ از دنیا درگذشت۔[1]

(۳) علی خان برادر حسین خان چک در ۹۷۸ھ[2] بیاوری بخت بر تخت جلوس کردہ در رفاہِ رعیّت وتوقیر اہلِ فضیلت وتکریم علما وتعظیم مشائخ وفقرا را بہت ہمّت افراشت و در مسجد جامع بحضور علما وفضلا وعموم خلایق از جور وجفا وظلم وبدعت وتعصّب ولہو ولعب ومنہیّات تایب شدہ در ایام خود خلق خدا را بعدل واحسان رفاہ وآسودگی بخشید وسفاکی وبے باکی وچشم کندن وقطع اعضا نمودن کہ معمولِ حاکمان سلف بود ترک نمود۔ ودر خدمت حضرت سلطان العارفین[3] وبخدمت شیخ ہردی بابا ریشی[4] بہ اخذ فیض می شد وخدمات ایشاں بجان ودل بجامی آورد چنانچہ شیخ بابا داؤد خاکیؒ در قصیدۂ لامیّہ توصیف او مے نگارد۔ نظم۔

والیٔ دوراں علی شاہ دوستدارِ صالحاں

بود او شہزادہ یوسف شاہ با جاہ وجلال

---

[1] بقول ملک حیدر چادورہ صـ ۱۶۴ از ذوق وبقول فرشتہ صـ ۳۶۴ وبخشی نظام الدین صاحب طبقات اکبری صـ ۶۲۸ بعارضۂ اسہال درگذشت۔ [2] ۱۵۷۰ء۔

[3] شیخ مخدوم حمزہ کشمیر م ۹۸۴ھ مطابق ۱۵۶۶ء۔ [4] شیخ ہردی ریشی بابا بقول صاحب واقعات کشمیر از قبیلۂ آہنگراں بود۔ در صغر سن ذوق خدا پرستی بہم رسانیدہ مشغول بطریقۂ ریشیاں (مردانِ تارک الدنیا) شد۔ صاحب کرامات کثیرہ است۔ در آخر بہ صحبت حضرت مخدوم العرفا شیخ حمزہ رسید وبہرہ اندوز فوائد کلیہ گردید۔ چوں رحلت نمود در قصبۂ اسلام آباد مدفون یافت "شیخ دیں بود" (۹۸۶ھ مطابق ۱۵۷۸ء) تاریخ وصال آنحضرت است۔

هر دو ایشان صحبت این پیر را دریافتند

هر دو کردندے دعائے خیر خود از وے سوال

اُو دعا گفتے و ایشان را مبارک آمدے

هم در این اشفاق ایشان کرد از ینجا ارتحال

سیّد مبارک خان بیهقی[۱] که فرد زمانه و دانشمند یگانه بود بر منصب وزارت ممتاز ساخته رؤسائے ملک را بمناصب و جاگیر نواخته با هر کسے نرد موالفت و موافقت باخته مخالفان را استمالت و مدارا نموده به الطاف و عنایات خود ممنون ساخت۔

و از نسل سلاطین کشمیر[۲] حاجی حیدر خان و سلیم خان پسران نازک شاه با جمعے از امرائے کشمیر اتفاق کرده لشکرے عظیم آراسته متوجه تسخیر کشمیر شدند و علی خان باستماع خبر لوهر خان برادر زادهٔ خود و محمد چک پسر حبیب چک را بالشکر پنجهزار سوار برائے دفع و رفع آنها مامور ساخت و محمد چک به خدعت و فریب لوهر خان را بسته کرده، پیش حاجی حیدر خان و سلیم خان همراه برده اظهار اطاعت و فرمان برداری خود نمود۔ و آنها را از نوشهره بر داشته

---

[۱] از مریدان با صفا حضرت مخدوم العارفین شیخ حمزه کشمیری رحمة الله علیه است۔ جامع کمالات ظاهری و باطنی بود۔ دو بار سفر هندوستان کرده۔ اوّلاً بطرف ملتان بزیارت پیر خود و ثانیاً به دهلی در واقعهٔ شهادت موسیٰ چک از دست اهل التشیع در عهد یوسف شاه چک سنه ۹۹۴ھ مطابق سنه ۱۵۸۵ء تاریخ وصال آنجناب است (ملخص از واقعات کشمیر ص ۱۰۹)۔

[۲] یعنی خاندان شهمیری که قبل از شاهان چک حاکم شده بود۔

بجانب کشمیر آورده در سنگ پور رسانید و دران جا سلیم خان بالشکر فراوان بقتل آورد و حاجی حیدر خان راه گریز یافته بجانب هند فرار نمود۔

مقارن آں حال بهادر سنگه راجه کشتواړ از جادهٔ اطاعت سر پیچیده راه سرکشی افراخت۔ علی خان لشکری گران برائے تدارک او تعیین ساخت و بهادر سنگه تاب تقابل در خود ندیده خواهر خود شنکر دیو[1] نام برائے ازدواج یعقوب خان نبیرهٔ مرزبان نامزد کرده باج و خراج سالیانه بر خود لازم گرفته به مصالحه پرداخت۔

و در سال دوم باز خیال استکبار به خاطر آورده، بنیاد فساد نهاد۔ ازیں طرف اسماعیل گنائی و حبیب رینه برائے سرکوبی او دستوری یافت و بهادر سنگه باز بتجربه پیش آمده برائے عفو جرایم دختر خود مسماة فتح خاتون[2] مصحوب فرزند خود نراین سنگه فرستاده و بدستور باج و خراج زعفران و جره باز بر خود لازم نهاد و علی خان از تقصیرات او در گذشته نراین سنگه را به نوازش و الطاف رخصت انصراف ارزانی داشت۔

و همدران سال قاضی صدرالدین و مولانا عشقی سفیران اکبرشاه بطور رسالت نزد علی خان آمده دختر برادرش برائے شاهزاده سلطان سلیم خواستگاری نمودند و علی خان بر سبیل تواضع و نیازمندی سکه و خطبه بنام اکبرشاه منظور کرده اهل سفارت را دختر برادر خود با تحایف و نفایس عجیبه همراه داده رخصت معاودت

[1] بقول ڈاکٹر صوفی "شنکر دیوی" (کشمیر جلد اول صفحه ۲۲۳)

[2] فتح خاتون نام اسلامی "شنکر دیوی" است که در حاشیه [1] مذکور شد۔

فرمود[1]۔

بعد ازاں علی چک ولد یوسف چک با امرائے طائفہ خود به مخالفت مناز عت[2] علی خان همت بسته علم بغاوت افراشت۔ و علی خان از خطور خاطرش آگاه گشته فوراً گرفتار نموده تجویز به کشتن او داد۔ عاقبت به استشفاع سید مبارک خان از جان امان یافته از ملک اخراج نمود۔ مشار الیه در لاهور پیش حسن قلی خان[3] رفته درخواست قوت و اعتضاد نمود حسن قلی خان او را فتور تعقل و فساد تخیل در سر دیده دست رد بر سینه او نهاد و ازاں جا فرار شده در کوهستان محمد کوٹ درآمده شورش برداشت۔ و لشکر علی خان درآنجا رفته علی چک را اسیر کرده آوردند و بعد چندگاه به سفارش مبارک خان باز رها نمودند۔

و نیز ابیه خان[4] ولد غازی خان را خیال ایالت در سر بود روزے

---

[1] طبقات اکبری مطبوعه نولکشور پریس لکھنو ص ۶۲۹ و تاریخ فرشته جلد دوم مطبوعه نولکشور پریس لکھنو ص ۳۶۵۔ [2] به قول صاحب طبقات ص ۶۲۹ و فرشته ص ۳۶۶ سبب منازعت علی چک با علی خان این بود که دوکهه مدار الملک حسین چک در جاگیر علی چک آمده خلل انداخت۔ و شکایت این امر به علی خان کرده گفت اگر او (دوکهه) را منع نخواهید کرد، شکم اسپان خود را پاره خواهم کرد۔ علی شاه این عبارت را به کنایه محمول کرده فهمید که مقصود او پاره کردن شکم علی شاه است۔ ازیں سبب در غضب شده او را بند فرموده بولایت کامراج فرستاد۔

[3] صحیح حسین قلی خان ترکمان حاکم پنجاب است (ایضاً ایضاً)

[4] یعنی ابراهیم خان۔

یوسف خان را بہ شنعت و وقاحت پیش آمده دستارش از سر فرود آوردند - و ملازمان یوسف خان او را بہ ضرب سیوف مقتول کردند - یوسف خان بعد کشتن او از پدر ہراسان گشتہ با خیل و خدم جانب سوپور حرکت نمود و ابدال خان برادر علی خان بشورش آمده جماعتے با خود متفق کرده بقتال و جدال یوسف خان آماده گشت - و علی خان ہم از کردار فرزند ناہنجار بیزار گشتہ لشکر خود ہمراه ابدال خان جہت کشتن یوسف خان مامور ساخت - چوں در تاپجی ویره نزول کردند سیّد مبارک خان[۱] ابدال چک را فہمایش داد کہ ایشاں بعہد خود وفا کردند اکنوں ایں خان را بدم عیسوی زنده نخواہند ساخت - الحال بہ نسبت فرزندان او نیکوئی سازند - و اکنوں از قتل یوسف خان بغیر فساد و عناد چہ حاصل آرند - ابدال خان بشنیدن ایں سخن از انجا رجعت بشہر نمود - و یوسف خان بہ تحریک سیّد مبارک معاودت کرده بعز بساط بوس فایز گشت -

و ہمدراں سال ۹۸۴ھ[۲] در ماه سنبلہ کہ ہنوز فصل پختہ نہ شده بود تا یک ہفتہ بارش برف و باران شدّت نموده محصولات سربسر تلف گشت و قحط غلّہ

---

[۱] سید مبارک بیہقی (م-۱۵۹۱ء) وزیر اعظم علی شاه چک نبیرۂ سید ابراہیم بیہقی بود - نسب سادات بیہقی کہ ہمہ سُنّی المذہب بودند بہ سید محمد بیہقی خسر سلطان زین العابدین عرف بڈشاه صاحب می رسد - ایں خاندان از بیہق کہ در شمال مغرب نیشاپور، ایران، است در عہد سلطان سکندر آمده بکشمیر آباد شد - سیّد مبارک خان در ۹۹۹ھ مطابق ۱۵۹۰ء بہ قضا پیوست - "شہید رفت" تاریخ وصال اوست - در مقبرۂ بہاء الدین گنج بخش مدفون شد (واقعات کشمیر ص ۹۴)

[۲] ۱۵۷۶ء -

روئے داد کہ تا مدت ۳ سال نایرۂ قحط مشتعل بود۔ و علی خان دو سال دستِ نوال بہ بذل نقود و اموال برکشادہ جمیع خزاین و دفاین خالی کرد۔ و در سال سیوم قحط زدگان بہ اُمراء و ارکان دولت سپُرد نمود و در آخر قحط کہ شدّت و عسرت بہ سرحدِّ کمال رسید علی خان بقصد استعانت و استمداد بہ جانب مقابر اکابر اولیاء سوار شدہ بود۔ و در اثنائے راہ از زینہ چک مجذوب کہ بہ خوارق عادات مشہور بود از روئے نیازمندی پرسید کہ اے مستانہ حق این بلا تا کجا خواہد بود؟ مستانہ فرمود "تا زمانیکہ حیات تو باقی است"۔ علی خان باستماع این کلام بہ ملالت تمام بہ مقام خود رجعت نمود۔ چون فصلِ ربیعہ پُختہ شد قحط رُو بہ تخفیف آورد چنانچہ قصّۂ آن در حصّۂ اول[1] گفتہ شد۔

علی خان در حینِ حیات خود اکثر اوقات علی الصّباح برائے چوگان بازی و تیراندازی در عیدگاہ می رفت و درین سہ سال این حال از دست دادہ بحالِ مصیبت زدگانِ قحط مصروف ہمی بود۔ چون صعُوبت قحط اندک خفت پذیرفت علی خان در میانِ عیدگاہ بہ اعادۂ ہوسِ ماضی چوگان بازی میکرد و بوقتِ گوئے زدن اندک خم گشت رودہ اش گسستہ شدہ از اسپ فرو افتادہ چوگان حیات از دست دادہ بہ مسارعت تمام متوجّہ خانہ شدہ در اثنائے راہ انتقال نمود و برادرش ابدال خان پیشتر بہ خانہ رفتہ از معاونان و مبارزان خود فوجے ترتیب دادہ بہ جلادتِ تمام بہ خیالِ تقابل

[1] در بیانِ "قحط سالی ہائے کشمیر" واقعہ ہفتم۔

یوسف خان درحد ود نوہٹہ علم بغاوت افراخت۔

چوں یوسف خان از مخالفت و منازعت ابدال خان واقف گشت نعش علی خان در مسجد جامع نہادہ از شیران و مبارزان پدر خود و از اعوان و فرزندان سیّد مبارک خان جمعے بسلاح و یراق آراستہ بطرف دارالامارت بشتافت۔

دریں خلال آں احوال بہ صلاح سیّد مبارک خان محمد چک خسر ابدال خان و بابا خلیل مع چندکس از امرا در پیش ابدال خان رفتہ اورا باندرز و نصائح فہمایش نمودہ از مقاتلہ و محاربہ و فساد و عناد منع کردند۔ امّا آب نصیحت شاں در سنگِ خاطرش سرایت[1] نہ کرد۔ سید مبارک خان را آتش غیرت و غضب بجوش آمدہ یوسف خان را بر اورنگ ایالت جلوس داد و آداب و تعظیم و سلامی بجا آوردہ خفتانِ جلادت پوشید و از دلاوران و مبارزان لشکرے فراواں فراہم کردہ در محلۂ نوہٹہ بہ حرب و ضرب و قتال و جدال شور محشر انگیخت سرہائے پُر دلاں در خاک و خوں آمیخت۔

و سیّد جلال خان و سید ابوالمعالی فرزندانِ سید مبارک خان دلیرانہ کارہائے رستمانہ ساختہ نصرت چک و شمس چک بہ زخم خنجرے سر کردند۔ و مُلّا محمد امین فوراً ایں تاریخ از دور آواز داد۔ مصرعہ:-

---

[1] بقول فرشتہ و صاحب طبقات صفحات مزبورہ، ابدال خان در آمدن نزد یوسف شاہ چک آمادگی ظاہر کردہ بود، لیکن چونکہ سید مبارک خان با ابدال خان چک درباطن بد بود، نزد یوسف شاہ رفتہ گفت کہ ابدال خان بگفتۂ من نیاید۔ اول علاج او باید کرد و بعد ازاں علی شاہ را دفن باید نمود۔

اولاً شاہ بر سر صف زد[1]

مبارزانِ ابدال خان از جنگ پلنگاں بہ تنگ آمدہ جلادت چنگِ آنہا بہ رنگ افتاد۔ وابدال خان برہم زدگی مبارزانِ خود دیدہ لبانِ شمشیر زبان بر سر سیّد مبارک خان حملہ آوردہ، ناخچ در پہلوئے او انداخت وسیّد مبارک ضربِ نیزۂ او بر دست گرفتہ از نقصانِ جان امان یافت۔

دراں اثنا تیرے از دستِ ابوالمعالی بر سر ابدال خان آمدہ بر زمین افتاد۔ وسیّد حسین خان سرش از تن جُدا کردہ در چاہِ عدم انداخت۔ وحبیب خان پسر ابدال خان بعد قتلِ پدر از عرصہ بدرجستہ رُو بہ فرار نہاد۔ وسیّد جلال خان بہ تعاقبِ اُو دویدہ بہ جنگ آویخت۔ و حبیب خان بزخمِ صارم جلال خان را پہلو دریدہ از جان گذرانید۔ فرد

دریں باغ سروے نیاید بلند کہ بادِ اجل بیخش از بن نہ کند

ہنوز یوسف خان در رزمگاہ نرسیدہ بود کہ سید مبارک خان مظفر و منصور از عرصہ معاودت فرمود و یوسف خان را در اثنائے راہ مبارک باد و تہنیت بجا آورد۔ وقاضی موسےٰ لاشۂ ابدال خان از حربگاہ برداشتہ پیش از علی خان در مزار آبائے خود مدفون ساخت۔ ویوسف خان فردا بہ تجہیز و تکفین پدر پرداخت مدّت حکومت علی خان ہمگی نہ ۹ سال بود۔

(۳) یوسف خان پسر علی خان در ۹۸۷ھ[2] دیہیم جہانبانی بر سر دادہ بجگر افی نشست و بہ دخور تخیلاتِ جوانی وفتور امور شہوانی در ضبط و ربط

[1] ۹۸۶ھ مطابق ۱۵۷۸ء۔ [2] مطابق ۱۵۷۹ء۔

سلطنت و رتق و فتق مملکت نہ پرداخت شب و روز در عیش و عشرت و کامرانی و تلذذات نفسانی در بزم نشاط و محفل انبساط بہ نغمہ و نائے و نوش صحبت قوالان و زنہائے مغنیہ بسر میبرد و طبع موزون داشت اشعار فارسی و ہندی و کشمیری بدیہہ میگفت ایں شعر از طبعزاد اوست۔ بیت

لیلے جمازہ را بر مجنون بخود نراند　　زور کمند جذبہ معجز نمائے اوست

فرد　دل پُر درد من جاناں لبان غنچہ پُر خون است
چہ بے رحمی نہ پرسیدی کہ احوال دلت چون است

حبہ خاتون[1] نام محبوبۂ دلربا کہ بہ حُسن و جمال و خوش آوازی و طنازی بے ہمتا بُود و بہ سُرود مقام عراق مستمعان را بے ہوش می ساخت۔

گویند آں گلعذار از موضع چُندہار[2] پرگنۂ ڈہو دختر زمیندارے[3] بُود۔ اوّلاً در عقد ازدواج شخصے قلاش بُود و باش می داشت و از روئے او باشی با او نرد منازعت باختہ مناکحت آنہا بہ مفارقت انجامید۔ روزے در اثنائے راہ یوسف خان را ناگاہ بر روئے او نگاہ افتاد و از زبان او غائبانہ اشعار کشمیری کہ بآہنگ عراق سرود میکرد اصغا نمودہ یکبار سرمایۂ ہوش و حواس خود بباد داد و در دام گیسوئے مشکبوی او اسیر افتاد۔ فرداپدر و مادر او بہ عنایات بیغایات سرافراز کردہ آں لعبت طناز و طلعت دلنواز بہم بستری

[1] نام اصلی "حبہ خاتون" "زون" (لفظ کشمیری بمعنی مہتاب) بُود۔

[2] چُندہار قریہ ایست قریباً دو میل از پانپور۔

[3] نام ایں زمیندار عبد اللہ المعروف بہ عبدی راتھر بود (ہماری کہانی حصّۂ دوم ص ۲۷)

خود ممتاز ساخت۔ پس شب و روز در مصاحبت و موانست آں دل افروز مسرّت اندوز در مکانات خوش و مناظر دلکش میانِ مرغزار ہا و گلزار ہا اوقات بسرے برد۔ خصوصًا در مرغزار گلمرگ و سونہ مرگ و اہرہ بل و اچھ بل وغیرہ دادِ عشرت میداد چنانچہ عیش یوسف شاہی بر السنۂ عوام مشہور است۔

نقل است کہ یکی از سادہ دلاں بشنیدن آواز حزیں و بدیدن لقائے دلنشین حبہ خاتون آشفتگی دماغ بہم رسانیدہ والہ و شیدا در کوہ و صحرا می گشت۔ چند ماہ دریں انقلاب و اضطراب بسر بُردہ دردِ درونِ خود با ہمخوابۂ دمسازِ خویش باز نمود۔ و آں محبت طراز در فکر کار او افتادہ در پیش حبہ خاتون آمد و رفت خود معمول ساخت۔

روزے حقیقت حال شوہر خود در پیش او افشا نمود۔ حبہ خاتون بنا بر رحم و انصاف او را تجویز داد کہ فردا آں مفتون مجنون در محل سرای من باید آورد۔ آں عورت شوہر خود در خلوتخانۂ جانانہ رسانید۔ حبہ خاتون بدلنوازی و طنّازی در پیش او آمدہ، ابواب التفات و انبساط مفتوح داشتہ فرمود "کہ من از روئے رحم و انصاف امشب با تو درسازم بہ شرطیکہ در خلوت سرایکہ روشنی چراغ نباشد، دوم از من و تو کسے سخن نکند"۔ وے بہ استماع ایں بشارت در قالب او روح تازہ در آمدہ ہر دو سخن منظور داشت۔ شبانگاہ ہمخوابۂ آں دلدادہ در شبستاں در آوردہ بعطر و گلاب اندامِ او معطر کردہ بزیور و لباس فاخرۂ خود آرایش افزودہ ممانعت کلّی ساخت کہ با شوہر خود اصلاً

سخن نکند۔ چوں آں عورت درخوابگاہ درآمد و آں مفتون در خیال وصال محبوبۂ بدیع الجمال بہ کمال سوز و سرور شب را بروز آوردہ کام دل برگرفت صباح محبوبہ عشوہ ساز دروازۂ او باز کردہ بدلنوازی و خوش طرازی مرخص ساخت و بہ حُسنِ تدبیر غم و اندوہ از خاطر او پرداخت۔[1]

مختصر کہ یوسف خان سلسلۂ رتق و فتق مملکت رانی و رسم جہانبانی بہ سبب لہو و لعب و کامرانی از دست دادہ خود را بدرجۂ نکبت رسانید و سید مبارک خان کہ معاضدت و مظاہرت او مے نمود از مصاحبت و مجالستِ اُو مفارقت جستہ خانہ نشین گردید و بجائے او محمد بٹ وزیر و مشیر خود ساختہ اُمرائے روزگار را استمالت و مدارا نمود شب و روز در صحبت نسوان، و قوالان و رقاصان مصروف ہمی بود۔ ازیں رُو اعیان ملک را رعب و ہیبت و رعایت و محبّت نماندہ درصددِ تخریب اُو افتادند۔[2]

ازاں جملہ ابدال بٹ کہ او خیال وزارت در سر داشت امّا میسّر نشد فی الفور ہمراہ علی چک ولد لوہر چک و لوہر خان و شمس چک کو پارہ و علی ملک ولد فتی ملک عہد و پیمان موثق نمودہ ۱۲ ربیع الثانی ۹۸۸ھ[3] بوقت نصف شب پٹھانے شہر برید و علم مخالفت افراختند۔ اوّلاً در خانۂ

---

[1] تاریخ بیربل کاچرو قلمی، ورق ۱۱۲۔

[2] تاریخ کشمیر ملک حیدر چاڈورہ ص۲۷۔

[3] مطابق ۱۵۸۰ء۔

سید مبارک خان رفته اُورا به عجز و نیاز دامنگیر گشته طلب استعانت نمودند و سید مذکور درین فتنه قصور خود دانسته موافقت آنها اصلاً منظور نفرمود بلکه بابا خلیل از جانب خود وکالةً نزد یوسف خان فرستاد که همراه این گروه به استمالت و آشتی درسازد ورنه دولت و حکومت خود درباز ند۔ و یوسف خان از روئے عجب و غرور تن بمصالحه نداده سید مبارک خان را در جواب پیغام فرستاد "که اگر امر ذی مخالفان را پیش من بسته کرده برسانند از دوستان من است ورنه خون خودش بگردن است۔" سید مبارک بسنوح این پیغام جام حسرت نوشیده در کنج عزلت نشست و یوسف خان فوراً با لشکر خود در زالدگر پائے استقامت فشرده جمعے از بهادران نامی جسر نوکدل دست ساخته به مبارزت مبارک خان در عیدگاه تعیین ساخت[ل]۔

چون مبارک خان دانست که صلح و صفا برهم خورد لاچار بر سمند جلادت سوار شده در حریگاه استاده مانده اند ره هائے شافی و حجت کافی بیان نمود و مبارزان به سخنان او التفات نه کرده صمصام خون آشام از نیام برکشیده به حرب و ضرب پیوستند و سید مبارک دست بازو برکشاده دلاوران کوه پیکر را دو پیکر ساخته سرهائے هژبران را دو رطه

ل بقول ملک حیدر چادوره "سبب لشکر کشی یوسف خان بر سید مبارک شاه این بود که ثانی الذکر با جمعے از چکان شل لوہر خان مشوره به معزولیٔ یوسف خان کرده بود۔"

(تاریخ ملک حیدر صـ ۱۶۷ -)

خون انداخت چنانچہ محمد خان و میرزا قاسم و علی ملک و ابراہیم گنائی و شیر خان ماگرے وغیرہ بسیارے از دلاوران نامی از دست مبارزان سید مبارک خان در چاہ عدم غلطیدند، و بقیۃ السیف بہ کمال کربت و حیف از حربگاہ منہزم گشتہ بہ مقام زالڈگر با یوسف خان ملحق شدند۔ و بعضے ہا دامن گیر امن و امان شدہ با فوج مبارک خان پیوستند۔ و یوسف خان بوقوع این واقعہ خایب و خاسر گشتہ بر مشیران و مدبّران خود زبان شنعت و ملامت بکشاد۔

و مُلّا حسن اسود کہ اتالیق علی خان بُود برائے عذر تقصیرات سابقہ و مصالحۂ لاحقہ در پیش سیّد مبارک خان فرستاد۔ سیّد موصوف جواب صاف نمود "کہ پیش از وقوع این حادثہ بابت مصالحہ چہ قدر الحاح و ابرام کردہ بُودم از روئے غرور منظور نکردند اکنون این قدر دلاوران نہنگ صولت در مبارزت ضایع گشتہ گرد ہیجا سر بفلک کشیدہ و آب مروّت و محبّت در دیدہ نماند مفید آنست کہ حالا یوسف خان در سیر مرغزار و کوہستان بعض زمان بسر رساند تا کہ آتش بغض و عناد انطفا پذیرد ان شاء اللہ بعد چند ماہ طلب کردہ بر مسند ایالت سرافراز خواہیم ساخت"۔

چون مُلّا حسن محروم و مایوس گشتہ در پیش یوسف خان رسیدہ حقیقت حال بیان نمود۔ یوسف خان از روئے حرمان مال و دولت و اسباب و سامان بہ معرفت یحیٰی ملک در خانۂ علی چک امانت گذاشتہ ۱۳ ماہ صفر

تاج شاہی بدستِ بابا خلیل نزد سیّد مبارک خان فرستاده خود در کوہستان نیاگان کہ خاطر خواه او بُود متوجّہ شده رختِ اقامت در انجا انداخت[1] چند روز لوائے حکومتِ ایں دیار بر زمین افتاده بُود، ہیچ کسے متکفل ایں امر نشد عاقبت علی ملک دلو ہر چک وغیره اعیان شہر سیّد مبارک خان را الحاح و ابرام از حد کرده طوعاً و کرہاً متحمّل ایں امر ساختہ کوس شادی نو اختند مدّت حکومت یوسف خان ہمگی[2] یکسال و دو ماه بُود۔

(۴) سیّد مبارک خان بیہقی در ۹۸۸ھ[3] متمکن وساده حکمرانی گشتہ تاج جہانبانی بر سر داد۔ بعد ساعتے از جلوت بخلوت در آمده تاج شاہی در پیش نہاده نفس خود را مخاطب ساخت و گفت "اے نفس شوم ایں تاج شاہی فی الحقیقت مذموم است، اصلا غرّه نشوی، فردا فرق تو از خاک مذلّت آغشتہ باشد، ایں تاج برائے چند روز بر تو وبال است"۔

فرد۔ دولت گیتی کہ تمنّا کند   با کہ وفا کرد کہ با ما کند

---

[1] در تاریخ ملک حیدر چاڈوره ص۶۸ ایں واقعہ چنیں مذکور است:۔

"چوں یوسف شاه شکست خورد، چتر و تاج را مصحوب ملک محمد ناجی و شریعت پناه قاضی موسیٰ پیش سیّد مبارکخان فرستاد و خود بجانب ہندوستان رُو نہاد۔"

[2] بقول ملک حیدر ص۶۷ "ہمگی حکومت یوسف شاه باز اول یک چلہ بُود۔"

[3] لاکن خواجہ محمد اعظم سنہ جلوس سید مبارک خان نہ صد و ہشتاد و ہفت (۹۸۷ھ) مطابق ۱۵۷۹ء نوشتہ است۔ (تاریخ کشمیر ص۹۷)

ایں بگفت و بر مسند شاہی نشستہ در رتق و فتق امور مملکت پرداخت و دیہیم جہانبانی کہ از عہد سلاطین پیشین بہ دُر و جواہر و یاقوت مکلل بود شکستہ بفقرا و مساکین قسمت نمود۔ و خود بلباس حقیر و سادہ کار سلطنت می ساخت بعضے بدعاتِ جور و اعتساف کہ در عہد چکاں معمول بود برطرف نمود۔

و بعد شش ماہ اُمرائے کشمیر از سید مبارک خان برگشتہ با یوسف خان پیوستند یوسف خان مردمانِ کوہستان با خود متفق کردہ بمعاضدت امرائے کشمیر ۲ ماہ شعبان ۹۸۵ھ در کوہستان بر تل علم مخالفت افراشت از ین طرف سید مبارک خان با جیش و جنود خود بمقابلہ آنہا بر آمدہ در موضع سند قیام ساخت۔

چوں سید مبارک خان را ہوس حکومت مرغوب طبیعت نبود بنابریں داؤد میر بطریق رسالت نزد یوسف خان روانہ کردہ ایں وثیقہ نوشتہ فرستاد۔ "وثیقہ"

شہا فقر و فنا از ما و ملک و عزّ و جاہ از تو

کہ دنیا را وفائی نیست خواہ از ما و خواہ از تو

دنیا ناپایدار است و ایّام دنیا غدّار اگر دیدار دیگر دیدہ شود موجب صلاح و فلاح جانبین است۔

چوں داؤد میر پیغام مسرّت انجام بہ یوسف خان رسانید یوسف خان مصالحہ از کردۂ محاربہ افضل دانستہ فرزندانِ خود یعقوب خان و

ابراہیم خان را برفاقت داؤد میر و مُلّا حسن اسود در پیش سیّد مبارک خان روانہ ساخت وخود نیز برائے مُلاقات مستعد بود۔ دراں اثنا ابدال بٹ یوسف خان ومصاحبان ومشیران او را ذہن نشین ساخت کہ زنہار بسخنان سیّد مبارک خان فریفتہ نشوند و از خدعیت او بشنید مبادا الطشت از بام خواہد افتاد آنچہ مطلوب ماست تا یکدو روز میسّر خواہد شد برائے چہ خود را ذلیل مے سازیم۔

پس مشیران ومدبّران یوسف خان ہم تصدیق این سخن کردہ داؤد میر را جواب نوشتہ دادند۔ مضمون نامہ:۔

کہ خان راندانیم ازین گفتگو | چہ باشد غرض باشہ صُلح جُو
بما از ضرورت صفا میکند | نہ از مہر بل از دغا میکند
بہ بیند اگر سیف ما را بخواب | شود زہرہ اش آب از اضطراب

چوں داؤد میر درشتی افعال واقوال آنہا بسمع سیّد مبارک خان رسانید موجب آں آتش غیرت جبلّی اُو مشتعل گشتہ با کوکبۂ خسروی یلغار نمود وبہ محاربۂ مخالفاں در پیوست وگدا بیگ ترکمان وتمر خان افغان کہ سر خیل فوج آنہا بودند در معرکہ بقتل رسانید و شنگی میر چاڈورہ با چند کس از دلاوراں اسیر گردانید وخانہ ہائے نجی رینہ کہ در موضع برتل معمور بود بسوزانید۔ یوسف شاہ با معدودے چند در عقب پُشتہ برتل خایب وخاسر درماندہ فرو ماند۔

چوں مبارزان سیّد نامدار بکستہبرد اُو عزم تاختن کردند

سیّد مبارک خان سدِّ راہ گشتہ بہ آنہا مزاحمت کردن نداد و خود مظفر و منصور رونقِ مسندِ ایالت افزود۔ و علی چک ولد لوہ ور چک بہ بہانۂ شکار چند روز دراں نواحی گذرانیدہ یوسف خان را بجائے خود تسلّی دہ دلدہی کردہ بشہر آوردہ و در ضمن با ابدال بٹ رابطۂ موافقت یوسف خان درست نمود۔

دراں اثنا سیّد مبارک را طبیعت علیل شدہ بود ابدال بٹ بعبادتِ او رفتہ جناب سیّد را تحریک نمود "کہ علی چک بدستورِ سابقہ در حیلہ و فتنہ انگیز نیست بہتر آں است کہ او را چند روز محبوس دارند تاکہ اساس فتنہ و فساد مستحکم نگردد۔" سیّد مبارک خان بر گفتارِ او کاربند شدہ علی چک را محبوس داشت و معاونانِ او شمس دوبی و دولت چک ترسیدہ در پناہ سیّد حسین در آمدند۔ و شمس چک و علم شیر خان و غیرہما التجا بسیّد ابو المعالی بردند۔ و ابدال بٹ از روئے خباثت و ندامت بہ لوہر چک و سرداران فرقۂ چکاں اشتعال داد کہ سیّد مبارک دست بخاندانِ شما انداختہ عنقریب ہمہ را بے جا خواہد ساخت۔ موجب آں رعب و ہراس بخاطر آنہا مستولی گشت بجانب یوسف خان پیغام فرستادند و رابطۂ موافقت درست کردند۔ دراں زماں سیّد مبارک خان بضعف بدن بستری شدہ بود طایفۂ چکاں با ابدال بٹ متحد و متعہّد گشتہ علمِ بغاوت افراختند۔

و سیّد مبارک خان بہ مشاہدۂ حال با وجود ضعفِ بدن بقصدِ

مقابلۂ آں گروہ در عیدگاہ نزول فرمود - وابدال بٹ را بدست محمد بٹ
پیغام فرستاد کہ فردا در میدانِ زالڈگر با دلاوران و مبارزان خود
رایت محاربہ افرازند ہر کرا احکم الحاکمین نصرت و فیروزی بخشد بر مسندِ
حکومت نشیند - ابدال بٹ بموجب خباثت پائے جسارت در میدانِ
محاربت نیاوردہ یوسف خان را اعلام ساخت کہ مبارزت تمام در
شہر نماید - یک طرف بابا خلیل نزد سیّد مبارک برسالت فرستاد
کہ مشیرانِ ایشاں علی چک را محبوس کردہ اند - موجب آں مبارزان
فرقۂ چکاں متوحش شدہ پُلہائے شہر محفوظ داشتہ اند و اصلاً قصدِ
محاربۂ ایشاں ندارند بہتر آنست کہ علی خان را از حبس کشیدہ بذاتِ
خود در خانقاہ بابا خلیل تشریف آرند و دراں جا باہمدیگر عہد و
پیمان موثق کردہ یوسف خان از کوہستان طلبانیدہ بر مسندِ
حکومت خواہیم نشانید و ہر کس را حسب حیثیت قدر و منزلت
خواہیم بخشید - سیّد مبارک بہ مقتضائے اَلصُّلحُ خَیر علی چک را
از بند کشیدہ برافقتِ اُو در خانقاہ بابا خلیل توجّہ نمود - وابدال
بٹ از طرفِ خود حیدر چک با جماعتِ اُمرا دراں جا فرستاد - وے
علی چک را رخصت رہایش بمنزل خویش کردہ، سیّد موصوف را
بہ تعظیم و تبجیل در کشتی سوار نمودہ باز بمنزل خود رسانید - پس ابدال
بٹ ہماں ساعت علی چک را مع فرزنداں پا بہ زنجیر کردہ محبوس
داشت و فرزند خود بہ مسارعت تمام نزد یوسف خان راہی ساخت

کہ الحال آمدنِ ایشاں باعثِ خسران و نقصان است بجائے خود متمکن باشند۔ یوسف خان در پٹن رسیدہ بود ازاں جا بمقام خود رجعت نمود۔ و تا چند روز تہیۂ سامانِ سفر کردہ باتفاق برادر زادہ ہائے سید مبارک خان در دار الخلافت آگرہ بعزمِ بساطبوس اکبر شاہ فایز گشت۔

پس ابدال بٹ لوہر خان بن شنکر خان را ۱۵ ماہ شعبان بر مسند ایالت نصب کردہ، سید مبارک خان بعد حکومت ہشت ماہ[1] و دو روز معزول ساخت۔

(۵) لوہر خان برادر زادہ حسین خان در ۹۸۵ھ[2] باستصواب ابدال بٹ بر اریکۂ حکومت جلوس نمود و ابدال بٹ را منصب وزارت بخشیدہ در انتظام مہام ملک داری پرداخت و رعایا را بعدل و احسان نواختہ نام نوشیروان از صفحۂ روزگار محو ساخت و بہ آبیاری نیت خیر طویت او کثرت غلات و آبادی مزروعات بہ حدے رسید کہ مردمان یک خروار شالی بیک فلوس مس کہ وزنِ آں بیست و یک ماشہ بود در ہر جا بیع و شرا می کردند و یک قرص نان کلاں بوزنِ

---

۱ بروایت خواجہ محمد اعظم "حکومت سید مبارک خان ہشت ماہ و پانزدہ روز بود" (واقعات کشمیر ص۹۲)، امّا ابو الفضل حکومت او "ہمگی دو ماہ" قرار دادہ است چنانچہ اقتباس ذیل مشیر ایں معنی است:۔

"سید مبارک خان بنیرنگ دستان سرائی و جادو زبانی فتنہ اندوزان نہ زبان فراز مسند حکومت بر آمد و پیش از سیری شدن دو ماہ بدنہادانِ بے آزرم و بے نشانان ناہنجار او را زاویہ نشین خمول گردانیدند و لوہر چک عم زادۂ یوسف خان را بہ بندگی برگرفتند۔" (اکبر نامہ جلد دوم ص۳۱۸)

۲ ۱۵۸۰ء۔

پنج پاؤ کہ اہل کشمیر "لوہر منڈ" می گفتند در بازار بقیمت یک شیر می فروختند۔[1]

چون یوسف خان بشرف آستان بوسی اکبر شاہ فایز گشت عاطفت شاہانہ شامل حال او ماندہ دو کنیز انعام یافت۔ و مدت یازدہ ماہ در اردوی معلی مورد انظار مراحم بودہ۔ ہر چند درخواست امداد و اعانت می نمود۔ اکبر شاہ بنابر مصلحت زمانہ حوالہ بر وقت دیگر می نمود عاقبت اکبر شاہ راجہ مان[2] سنگھ و میرزا یوسف[3] را با لشکر کثیر برائے تسخیر کشمیر ہمراہ یوسف خان تعئین فرمود۔

---

[1] تاریخ ملک حیدر چاڈورہ قلمی صـ۶۹ و واقعات کشمیر صـ۹۲۔

[2] راجہ مان سنگھ پسر راجہ بھگوان داس کچھواہہ است۔ بعقل درست و شجاعت فراوان سرآمد امرائے عرش آشیانی بود۔ از فرط اخلاص و فدویت از پیشگاہ خلافت بخطاب فرزندی و گاہی بہ میرزا راجہ مخاطب می شد۔ در آخر ۹۸۴ھ (۱۵۷۶ء) بتادیب رانا کیکا مامور گردید۔ در ۹۹۳ھ بعد وفات میرزا محمد حکیم برادر علاتی عرش آشیانی بحکومت کابل امتیاز یافت۔ بہ جلادت و مردانگی طایفہ روشنائی را کہ برہزنی و قطاع الطریقی خنگاہ خیبر بودند، مالشے بسزا داد۔ در سال سی و دوم صوبہ داری کابل بنابر خواہش او بر گرفتہ شد۔ سال سی و چہارم کہ پدرش در گذشت بخطاب راجگی و منصب پنجہزاری بلند مرتبہ گردید۔ در سال چہل و پنجم بمنصب ہفت ہزاری و ہفت ہزار سوار (کہ در آنوقت ہیچ امیر بریں عہدہ سرفراز نگردیدہ بود) سرفراز گردید۔ در سال نہم جہانگیری در دکن کہ بہ کمک خان خانان رفتہ بود، باجل طبیعی در گذشت شصت کس با وے در آتش سوختند۔ (ملخص از ماثر الامراء جلد دوم از صـ۱۶۰ تا صـ۱۷۰)

[3] میرزا یوسف خان رضوی از سادات صحیح النسب مشہد مقدس است۔ در خدمت

چوں عسکر شاہی بدار الخلافت لاہور رسید یوسف خان برائے ملاقات فرزنداں وتفحص سرداران کشمیر پیشتر در بہلول پور سبقت نمود. باستماع ایں خبر ابدال بٹ وجمعے از امرائے کشمیر بنام یوسف خان مکتوبات فراواں بر فق و معذرت تمام مصحوب معتمدانِ خود مرسول داشتند بایں مضمون " کہ ہر گاہ اکبر شاہ ملک کشمیر را مسخر گرداند، دراں وقت اقتدار و اعتبار ایشاں بہیچ خود اصلاً ماند. بہتر آنست کہ بلا را در ملک خود

۴عرش آشیانی (اکبر) شگرف ترقی و بزرگ اعتبار بہم رسانید. در سال سی ام بمنصب دو ہزار و پانصدی سرفراز گشت. وچوں شہباز خان از بہار بہ بنگالہ شتافت، میرزا از اودھ بہ پاسبانی آں دیار نامزد گردید. در سال سی و دوم سنہ (۹۹۵) نہصد نود و پنج مطابق (۱۵۸۶ء) چوں قاسم خان حاکم کشمیر از شورش آشوب متوالیہ آنجا لبتوہ شدہ استعفا نوشت. میرزا بمرزبانی آں مملکت تعین گشتہ بحسن تدبیر دلہائے مردم بدست آورد. سال سی و نہم میرزا ابدار وغگی توپخانہ سر برافراخت. ودرہمیں سال ۱۰۰۲ھ (۱۵۹۳ء) از تغیر قلیج خان بہ نیو لداری جونپور دستوری یافت. بعداز آں در سال چہل و یکم بہ صوبہ داری گجرات و در سال چہل و دوم بہ اتالیقی شاہزادہ سلطان مراد افتخار اندوخت. در سال ہزار و دہ ہجری (۱۰۱۰ھ = ۱۶۰۱ء) بحکم شاہزادہ دانیال باتفاق میرزا رستم صفوی بکومک شیخ ابوالفضل و خانخاناں بہ بالاگھاٹ تعین شد. ودر جمادی الآخر ایں سال در جالنا پور بدرد ذبیل فوت نمود. نعش او را بہ شہد بردند. عقبش سہ پسر میرزا صف شکن، میرزا عوض و میرزا افلاطون یادگار گذاشت. از انجملہ ثانی الذکر مصنف "چمن" کہ متضمن احوال عالم است تالیف کردہ. (ملخص از ماثر الامراء جلد سوم از ص ۳۱۴ تا ص ۳۲۱).

صلاندہند وبذات والاے ترس وہراس متوجہ این دیار گشتہ ملک محروسۂ خود را منصرف باشند۔ واین نیازمنداں کہ خاک بردا شتہ ایشان است از متابعان خود پندارند، یوسف خان بر عہود کاذبہ و مواثیق باطلۂ آنہا اعتماد کردہ، باتفاق محمد بٹ وزیر وبعضے اُمرائے کشمیر کہ در پنجاب خراب وآوارہ بُودند قریب چہار ہزار سپاہ جمع کردہ واز تاجران لاہور مبلغے کثیر استقراض[1] نمودہ بغیر اجازت مان سنگھ بجانب کشمیر متوجہ شُد۔

چون خبر تفرد یوسف خان بہ سمع اکبر شاہ رسید۔ نہایت متغیر و متنفر گشت وبر راجۂ مان سنگھ ومیرزا یوسف بسیار اعتراض نمود۔ چون عسکر یوسف خان در کوہستان راجور داخل گشت۔ ابدال بٹ از عہود ومواثیق خود برگشتہ در تہیۂ اسباب جنگ مشغول شد۔ ولوہر خان خود در بہیرپورہ رخت اقامت افگندہ یوسف خان ولد حسین خان وحسین خان پسر ابیہ خان را با جمعے از دلاوران بہ مقابلۂ یوسف خان تعیین کردہ در موضع نوشہر قلاتی فریقین روئے داد۔ وآن جماعت بغیر محاربت[2] با یوسف خان

---

[1] وبروایت واقعات کشمیر صفحہ ۹۵:-

"یوسف شاہ بنابر پریشانیٔ احوال لاعلاج شدہ، از تجار لاہور مبلغے قرض گرفتہ، مقدار نہ صد وہشتصد سوار وپیادہ سرانجام دادہ متوجّہ کشمیر شد۔"

[2] واقعات کشمیر صفحہ ۹۵۔